

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
SİYASİ TARİH ve ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**SUUDİ ARABİSTAN DIŞ POLİTİKASINDA YUMUŞAK GÜCÜN ROLÜ:
GÜNEYDOĞU ASYA ÖRNEĞİ**

Doktora Tezi

RAMAZAN AYDIN

Danışman: DOÇ. DR. MUHAMMED HÜSEYİN MERCAN

İSTANBUL, 2024

ÖZET

Bu doktora tezi, Joseph Nye tarafından geliştirilen yumuşak güç teorisi çerçevesinde Suudi Arabistan'ın Endonezya'ya yönelik yumuşak güç politikalarını incelemektedir. Müslüman nüfusu ve stratejik konumu nedeniyle Suudi Arabistan açısından büyük bir öneme sahip olan Endonezya'da, bu politikaların nasıl uygulandığı, hangi araçların kullanıldığı, Endonezya üzerindeki etkileri ve sonuçları detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Joseph Nye'in yumuşak güç teorisinde bahsettiği fakat ayrıntılı olarak ele almadığı dinin, Suudi Arabistan'ın yumuşak güç politikalarındaki rolü ve önemi bu çalışmanın ana odak noktasını oluşturmaktadır.

Tezde, Suudi Arabistan'ın Endonezya üzerindeki yumuşak güç politikalarını analiz etmek amacıyla nitel araştırma desenlerinden vaka çalışması (case study) yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın temel veri toplama aracı olarak doküman incelemesi tercih edilmiş, birincil kaynaklardan elde edilen veriler detaylı bir analiz sürecine tabi tutulmuştur. Bununla birlikte, yalnızca doküman incelemesi ile sınırlı kalınmamış; verilerin doğruluğunu teyit etmek ve güncel bilgilere ulaşmak amacıyla gözlem ve mülakatlardan yardımcı veri toplama araçları olarak istifade edilmiştir.

Araştırmanın bulguları, Suudi Arabistan'ın 1950'lerden itibaren Selefi/Vehhabi düşüncelerini yayma çabalarına odaklandığını, bu politikanın Kral Faysal döneminde zirveye ulaştığını ve 11 Eylül saldırılarına kadar süregelen bir dini genişleme stratejisi izlediğini ortaya koymaktadır. Ancak, 11 Eylül saldırılarının ardından din temelli bu yayılma politikasında gözle görülür bir gerileme yaşanmış, bu eğilim Kral Selman'ın tahta geçmesi ve Muhammed bin Selman'ın yönetimde etkin bir rol oynamasıyla daha da zayıflamıştır. Bu süreçte, Suudi Arabistan üniversiteler, pesantrenler, medreseler, vaazlar, hayır faaliyetleri, medya, ekonomik yardımlar ve büyükelçilik faaliyetleri gibi çeşitli araçlarla etkisini sürdürmeye çalışmıştır. Günümüzde ise bu kurumların bir kısmı faaliyetlerine devam etse de dini yayılma politikalarının geçmişe kıyasla önemli ölçüde zayıfladığı gözlemlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Suudi Arabistan, Suudi Arabistan Dış Politikası, Yumuşak Güç, Suudi Arabistan Yumuşak Gücü.

ABSTRACT

This dissertation examines Saudi Arabia's soft power policies towards Indonesia within the framework of the soft power theory developed by Joseph Nye. In Indonesia, which is of great importance for Saudi Arabia due to its Muslim population and strategic location, how these policies are implemented, which instruments are used, and their effects and consequences on Indonesia are discussed in detail. The role and importance of religion in Saudi Arabia's soft power policies, which Joseph Nye mentions in his soft power theory but does not discuss in detail, is the main focus of this study.

In this thesis, case study method, one of the qualitative research designs, was used to analyze Saudi Arabia's soft power policies on Indonesia. Document analysis was preferred as the main data collection tool of the research, and the data obtained from primary sources were subjected to a detailed analysis process. However, the study was not limited to document analysis; observations and interviews were utilized as auxiliary data collection tools to confirm the accuracy of the data and to access up-to-date information.

The findings of the study reveal that Saudi Arabia has focused on efforts to spread Salafist/Wahhabi ideas since the 1950s, reaching its peak during the reign of King Faisal and pursuing a strategy of religious expansion that continued until the September 11 attacks. However, in the aftermath of the 9/11 attacks, there was a noticeable decline in this policy of religious expansion, a trend that was further weakened by the accession of King Salman to the throne and Mohammed bin Salman's active role in the government. In the meantime, Saudi Arabia has tried to maintain its influence through various means, including universities, pesantren, madrassas, preaching, charity, media, economic aid and embassy activities. Today, although some of these institutions continue to operate, it is observed that religious expansion policies have significantly weakened compared to the past.

Keywords: Saudi Arabia, Saudi Arabia Foreign Policy, Soft Power, Saudi Arabia Soft Power.

ÖNSÖZ

Suudi Arabistan, sahip olduğu maddi ve manevi kaynaklarıyla hem bölgesel hem de uluslararası arenada etkili bir aktör olarak öne çıkmaktadır. Bu kaynaklar doğrultusunda attığı adımlar birçok akademik çalışmanın konusu olmuştur. Bu araştırma alanlarından biri de Suudi Arabistan'ın dini yayılma odaklı yumuşak güç politikalarıdır. Krallık, Muhammed bin Abdülvehhab tarafından temelleri atılan ve zamanla sistematik hale gelen Selefi/Vehhabi fikirlerini yayarak, özellikle Müslüman ülkelerin iç ve dış politikaları üzerinde etkili olmaya çalışmaktadır. Krallığın farklı ülkeler üzerindeki yumuşak güç politikaları birçok araştırmaya konu olmuş olsa da dünyanın en büyük Müslüman nüfusuna sahip ve uluslararası arenada önemli bir aktör olan Endonezya özelinde bu politikaların incelenmesine yönelik çalışmalar yok denecek kadar azdır. Bu bağlamda, bu çalışmanın amacı, Suudi Arabistan'ın Endonezya üzerindeki yumuşak güç politikalarını, bu politikaların hangi araçlarla ve nasıl uygulandığını ve ortaya çıkan etkilerini analiz etmektir.

Bu amaç doğrultusunda, uzun yıllar süren ve yoğun bir emeğin ürünü olan bu tezde birçok değerli kişi ve kurumun katkısı bulunmaktadır. Öncelikle “2214-A Doktora Sırası Araştırma Burs Programı” kapsamında şahsıma saha çalışması yapma imkânı sunan TÜBİTAK ve değerli çalışanlarına teşekkür etmek istiyorum. Sağladıkları bu destek olmasaydı araştırmamın derinliğini ve kapsamını bu ölçüde zenginleştirmek mümkün olmayacaktı. Araştırmamın Endonezya’da yürütülen saha çalışmaları sırasında, her türlü desteği sağlayan araştırma danışmanım Prof. Dr. Yon Machmudi’ye; Endonezya’da geçirdiğim süre boyunca sıcak misafirperverlikleriyle bana ev sahipliği yapan, her türlü kolaylığı sağlayan Endonezya Üniversitesi’ne; Stratejik ve Küresel Çalışmalar Okulu dekanına, değerli hocalarına ve özellikle Dr. Jalan Ramadan’a; çalışmam boyunca karşılaştığım zorluklarda yardımlarını esirgemeyen Cakarta Büyükelçimiz Prof. Dr. Talip Küçükçan’a ve Cakarta Yunus Emre Enstitüsü Başkanı Dr. Cemal Şahin’e teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Bu meşakkatli süreçte tezi inceleyip değerli görüş ve katkılarını sunan tez jürimdeki Doç. Dr. Süleyman Güder ve Doç Dr. Ali Erken’e; fikirleriyle bana ilham veren Prof. Dr. Mehmet Ali Büyükkkara’ya; tezin konusunun belirlenmesinden son halini almasına kadar geçen süreçte her daim sabırla ve özveriyle beni dinleyen ve yönlendiren, fikirleri ve tecrübesiyle çalışmamın şekillenmesine büyük katkı sağlayan tez danışmanım Doç. Dr. Muhammed Hüseyin Mercan’a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak, bu uzun ve zorlu yolculukta bana sabrı, sevgisi ve anlayışıyla en büyük desteği veren; yorulduğumda beni motive eden ve en zor zamanlarda dahi sabrıyla yanımda olan kıymetli eşim Esra Hanım'a; her durum ve şartta ilmi çalışmalarına destek veren ve her daim sabırla, kararlılıkla çalışmamı öğütleyerek bu süreci başarıyla tamamlamamda büyük katkı sunan sevgili anneciğim ve babacığım; en güzel çağlarında yeterince yanında olamasam da küçük yaşına rağmen gösterdiği anlayış ve sabır için canım kızım Sare Begüm'e en derin teşekkürlerimi ve minnetlerimi sunarım. Bu yüzden bu çalışmayı göz nurum, kızım Sare Begüm'e ithaf ediyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	II
ÖNSÖZ.....	III
İÇİNDEKİLER	V
KISALTMALAR	VII
TABLolar LİSTESİ	X
GİRİŞ	1
1. Tezin Konusu ve Amacı	5
2. Literatür Değerlendirmesi	7
3. Yöntem.....	14
3.1. Veri Toplama Araçları	15
3.2. Verilerin Analizi	18
4. Tezin İçeriği	18
BİRİNCİ BÖLÜM	21
KURAMSAL-TEORİK ÇERÇEVE	21
1.1. Güç Nedir?	21
1.2. Gücün Değişen Doğası	27
1.3. Gücün Farklı Yüzleri	32
1.4. Güç Çeşitleri.....	37
1.4.1. Sert Güç.....	40
1.4.2. Yumuşak Güç	44
1.4.3. Sert ve Yumuşak Güç Etkileşimi.....	57
1.4.4. Yumuşak Gücün Önemi	60
1.4.5. Yumuşak Gücün Kaynakları	64
1.4.5.1. Siyasi Değerler	65
1.4.5.2. Dış Politika	66
1.4.5.3. Kültür	69
İKİNCİ BÖLÜM.....	79
SUUDİ ARABİSTAN'IN DIŞ POLİTİKASI VE YUMUŞAK GÜCÜ	79
2.1. Suudi Arabistan'ın Devletleşme Süreci	79
2.2. Suudi Arabistan Dış Politikasına Yön Veren Dinamikler	86
2.2.1. Rejim ve Ailenin Güvenliği	90

2.2.2.	Toprak Bütünlüğünün Muhafazası	94
2.2.3.	İslami Hayatın Sürdürülmesi.....	95
2.2.4.	Ekonomik Refahın Sürdürülmesi	99
2.3.	Suudi Arabistan Dış Politika Belirleyicileri.....	100
2.3.1.	Uluslararası Düzey.....	101
2.3.2.	Bölgesel Düzey	105
2.3.3.	Körfez Düzeyi	110
2.4.	Suudi Arabistan Dış Politikasında Yumuşak Güç	113
2.5.	Suudi Arabistan Dış Politikasında Yumuşak Güç Kaynakları.....	120
2.5.1.	İslam'ın Rolü	120
2.5.2.	Ekonominin Rolü.....	129
2.5.3.	Dış Politikanın Rolü.....	132
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM		136
SUUDİ ARABİSTAN'IN DIŞ POLİTİKASINDA YUMUŞAK GÜCÜN ÖNEMİ:		
ENDONEZYA ÖRNEĞİ		136
3.1.	Suudi Arabistan Endonezya İlişkileri	137
3.1.1.	Siyasi İlişkiler	138
3.1.2.	Ekonomik İlişkiler	145
3.1.3.	Kültürel İlişkiler	148
3.2.	Suudi Arabistan Dış Politikasında Endonezya'nın Önemi	151
3.3.	Suudi Arabistan'ın Endonezya'da Yumuşak Gücünün İmkanları ve Zorlukları ..	160
3.4.	Suudi Arabistan'ın Endonezya'da Yumuşak Güç Politikası	167
3.4.1.	Eğitim.....	172
3.4.1.1.	Endonezya İslam Davet Konseyi (Dewan Da'wah Islamiyah Indonesia-DDII)	174
3.4.1.2.	İslam ve Arap Bilimleri Enstitüsü (Lembaga Ilmu Pengetahuan Islam dan Arab-LIPIA)	179
3.4.1.3.	Pesantrenler-Medreseler.....	190
3.4.2.	Camiler ve Vaazlar	197
3.4.3.	Medya.....	204
3.4.4.	Ekonomik Yardım ve Hayır Faaliyetleri.....	208
3.4.5.	Büyükelçilik Faaliyetleri.....	214
SONUÇ		218
KAYNAKLAR.....		224

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AFDB	: Afrika Kalkınma Bankası, (African Development Bank)
AFESD	: Arap Ekonomik ve Sosyal Kalkınma Fonu, (Arab Fund for Economic and Social Development)
AIHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, (European Convention on Human Rights)
ASEAN	: Güneydoğu Asya Uluslar Birliği, (Association of Southeast Asian Nations)
BADEA	: Afrika'daki Ekonomik Kalkınma İçin Arap Bankası, (Arab Bank for Economic Development in Africa)
BAZNAS	: Ulusal Zekât Yönetimi Kurumu, (Badan Amil Zakat Nasional)
BKPRMI	: Endonezya Cami Gençlik İletişim Ajansı, (Badan Komunikasi Pemuda Masjid se-Indonesia)
BM	: Birleşmiş Milletler
CIA	: Merkezi İstihbarat Teşkilatı, (Central Intelligence Agency)
DCA	: Savunma ve İşbirliği Anlaşması, (Defense Cooperation Agreement)
DDII	: Endonezya İslam'ı Yayma Konseyi, (Dewan Dakwah Islamiyah Indonesia)
DPR RI	: Endonezya Cumhuriyeti Temsilciler Meclisi, (Dewan Perwakilan Rakyat Republik Indonesia)
FIFA	: Uluslararası Futbol Federasyonları Birliği, (Fédération Internationale de Football Association)
FPI	: İslami Savunucular Cephesi, (Front Pembela Islam)
G-20	: Yirmi Büyükler Grubu
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla, (Gross Domestic Product)
HCC	: Yüksek Düzeyli İstişare Komitesi, (High-Level Consultative Committee)
HMI	: İslami Öğrenci Derneği, (Himpunan Mahasiswa Islam)

ICMI	: Endonezya Müslüman Entelektüeller Derneği, (Ikatan Cendekiawan Muslim se-Indonesia)
IIRO	: Uluslararası İslami Yardım Teşkilatı, (International Islamic Relief Organization)
IKN	: Ibu Kota Nusantara, (Nusantara Başkenti)
IMF	: Uluslararası Para Fonu, (International Monetary Fund)
IsDB	: İslam Kalkınma Bankası, (Islamic Development Bank)
IUM	: Medine İslam Üniversitesi, (Islamic University of Madinah)
İKÖ	: İslam Konferansı Örgütü, (Organization of Islamic Cooperation)
JASTA	: Terör Örgütlerine Karşı Askeri Güç Kullanımını Gerekçeleştirme, (Justification for the Use of Military Force Against Terrorist Organizations)
KAICIID	: Kral Abdullah Uluslararası Dinlerarası ve Kültürel Diyalog Merkezi, (King Abdullah International Centre for Interreligious and Intercultural Dialogue)
KFCC	: Kral Fahd Kültür Merkezi, (King Fahd Cultural Center)
KFGQPC	: Kral Fahd Şanlı Kur'an-ı Kerim Baskı Kompleksi, (King Fahd Glorious Quran Printing Complex)
KİK	: Körfez İşbirliği Konseyi, (Gulf Cooperation Council)
KSRelief	: Kral Selman İnsani Yardım Merkezi, (King Salman Humanitarian Aid and Relief Center)
LIPIA	: İslam ve Arap Bilimleri Enstitüsü, (Lembaga Ilmu Pengetahuan Islam dan Arab)
MINT	: Meksika, Endonezya, Nijerya, Türkiye, (Mexico, Indonesia, Nigeria, Turkey)
OFID	: OPEC Uluslararası Kalkınma Fonu, (OPEC Fund for International Development)
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü, (Organization of the Petroleum Exporting Countries)
PGA	: Profesyonel Golfçüler Derneği, (Professional Golfers' Association)

PIF	: Kamu Yatırımı Fonu, (Public Investment Fund)
PKS	: Adalet ve Refah Partisi, (Partai Keadilan Sejahtera)
PMII	: Endonezya İslami Öğrenci Hareketi, (Pergerakan Mahasiswa Islam Indonesia)
PRRI	: Endonezya Cumhuriyeti Devrimci Hükümeti, (Pemerintahan Revolusioner Republik Indonesia)
RCEP	: Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık, (Regional Comprehensive Economic Partnership)
SAUNESA	: Suudi Arabistan-Endonezya İslam İşbirliği ve Ekonomik Kalkınma Derneği, (Saudi Arabia-Indonesia Islamic Cooperation and Economic Development Association)
SAV	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
SFD	: Suudi Kalkınma Fonu, (Saudi Development Fund)
SOCAL	: Kaliforniya Standard Petrol Şirketi, (Standard Oil Company of California)
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü, (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization)
UNGA	: Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, (United Nations General Assembly)
UNICEF	: Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu, (United Nations International Children's Emergency Fund)
UNOCHA	: Birleşmiş Milletler İnsani Yardım Koordinasyon Ofisi, (United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs)
WAMY	: Dünya Müslüman Gençlik Derneği, (World Association of Muslim Youth)
WML	: Dünya Müslümanlar Birliği, (World Muslim League)

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Sert ve Yumuşak Güç Davranış Spektrumu	40
Tablo 2. Sert ve Yumuşak Güç Davranış Spektrumu	41
Tablo 3. Sert ve Yumuşak Güç Davranış Spektrumu	46

GİRİŞ

Suudi Arabistan, stratejik konumu, dini mekânları ve enerji kaynakları nedeniyle uluslararası arenada önemli bir devlettir. Arap Yarımadası'nın merkezinde yer alan Krallık, kuzeyde Ürdün ve Irak, doğuda Kuveyt, Bahreyn, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri ve Basra Körfezi, güneyde Umman ve Yemen, batıda ise Kızıldeniz ile çevrilidir. Bu jeopolitik konum, Suudi Arabistan'ı hem bölgesel hem de küresel ticaret yollarının önemli bir merkezi haline getirmekte, dolayısıyla uluslararası ilişkilerdeki etkisini artırmaktadır. Ayrıca Müslümanlar için hayati öneme sahip İslam'ın kutsal şehirleri olan Mekke ve Medine'ye ev sahipliği yapması ve dünyanın en büyük ham petrol ihracatçısı olması dini ve ekonomik önemini artırmaktadır.

Suudi Arabistan sahip olduğu mezkûr stratejik özelliklerden hareketle küresel ve bölgesel düzlemde çıkarlarını korumak için kapsamlı politikalar geliştirmektedir. Bu bağlamda, sert ve yumuşak güç araçlarını yer ve zamana göre etkili bir şekilde kullanmaktadır. Güvenliği veya toprak bütünlüğüne yönelik bir tehdit algıladığında tıpkı Yemen'de olduğu gibi sert güç politikalarına başvurmadan çekinmemektedir. Bununla birlikte, yumuşak güç politikalarıyla dünyanın farklı yerlerinde kendine ait dini fikirlerini yayarak etki alanını genişletmeye de özen göstermektedir. Özellikle eğitim programları, camiler ve insani yardımlar gibi araçlar aracılığıyla hem bölgesel hem de küresel düzeyde olumlu bir imaj yaratma çabalarını sürdürmektedir.

Krallığın yumuşak güç politikalarına ve uluslararası arenada önemli bir oyuncu olmasına imkân tanıyan temelde iki faktör bulunduğu söylenebilir. Bunlardan ilki İslam'ın en kutsal mekânları olan Mekke ve Medine'ye ev sahipliği yapmasıdır. Her yıl milyonlarca Müslümanın hac ve umre ibadetleri için ziyaret ettiği Mekke ve Medine, İslam dünyasında derin bir manevi öneme sahiptir. Mekke, İslam'ın en kutsal mabedi olan Kâbe'yi barındırırken; Medine ise Hz. Muhammed'in (sav) kabrinin bulunduğu Mescid-i Nebevi'ye ev sahipliği yapmaktadır. Bu kutsal şehirler, Krallığa, dünya genelindeki Müslüman topluluklarla dini diplomasi aracılığıyla güçlü bağlar kurarak uluslararası ilişkilerini güçlendirme ve eşsiz bir dini otorite ile manevi liderlik rolü kazanma imkânı sunmaktadır.¹ Bu dini ve manevi miras, Suudi

¹ David E. Long, *The Hajj Today: A Survey of the Contemporary Makkah Pilgrimage* (New York: State University of New York Press, 1979), 61-66; Madawi Al-Rasheed, *The Son King: Reform and Repression in Saudi Arabia* (New York: Oxford University Press, 2021), 65.

Arabistan'ın İslam dünyasındaki konumunu pekiştiren ve uluslararası alandaki saygınlığını artıran önemli bir unsurdur.

Suudi Arabistan'ın yumuşak güç politikalarına ve uluslararası arenada önemli bir oyuncu olmasına imkân tanıyan ikinci faktör hiç şüphesiz sahip olduğu zengin enerji kaynaklarıdır. Dünya petrol rezervlerinin yaklaşık %17'sine sahip olan ülke, günlük ham petrol üretimi ve ihracatında lider konumdadır ve bu durum Suudi Arabistan'ı küresel enerji piyasasında stratejik bir aktör haline getirmektedir. Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü'nün (OPEC) en etkili üyelerinden biri olarak, petrol fiyatları ve üretim kotaları üzerinde ciddi bir etkiye sahiptir. Enerji zenginliği, ülkenin sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmasını sağlarken aynı zamanda ekonomik gücünü artırmakta ve uluslararası diplomasi ve politika alanında Suudi Arabistan'a önemli bir hareket alanı tanımaktadır. Bu ekonomik güç sayesinde Suudi Arabistan, dini yumuşak güç politikalarını finanse etmekte ve Müslüman ülkelerde yürüttüğü faaliyetlerle küresel düzeydeki etkisini pekiştirmektedir.

Suudi Arabistan'ın dini yumuşak güç politikalarına bakıldığında, bu politikaların uzun bir geçmişe sahip olduğu görülecektir. Mısır devlet başkanı Nasır'ın seküler Arap milliyetçiliği fikrine karşı İslami bir söylemi merkeze alıp dış politika geliştiren Suudi Arabistan, İran'ın Şii yayılcılığı karşı Selefi/Vehhabi fikirleri yayarak İran'ı dengelemeye çalışmıştır.² Özellikle Soğuk Savaş döneminde, Sovyetler Birliği'nin Müslüman ülkelerdeki etkisini sınırlamak isteyen ABD başta olmak üzere Batılı devletler, Suudi yetkililerden Selefi/Vehhabi fikirleri yaymasını desteklemişlerdir.³ Bütün bu durumlar, Suudi Arabistan'ın Selefi/Vehhabi fikirleri Müslüman ülkelerde yaymasını kolaylaştırmış ve Müslüman ülkeler üzerinde etkili olmasına imkân tanımıştır.

Suudi Arabistan'ın dini yumuşak güç politikaları, Krallığı uluslararası arenada lider bir İslam ülkesi olarak konumlandırmayı ve ülkenin iç ve dış politikada stratejik bir konum elde etmesine katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Özellikle Asya, Afrika ve Balkanlar'da Müslüman toplumların yaşadığı bölgelerde bu politikaların etkilerini gözlemlemek mümkündür. Krallık, bu bölgelerde okul, cami, hastane ve yetimhane inşa etmenin yanı sıra vaazlar, medya programları, yayınlar, kültürel etkinlikler ve hayır faaliyetleri aracılığıyla farklı düzeylerde Müslüman toplumlarla ilişkiler kurarak, birinci bölümde ayrıntılı biçimde ele alınacak olan ve yumuşak gücün temel unsurlarından biri olan olumlu imajını pekiştirmeye ve kendine özgü

² Simon Mabon, *Saudi Arabia and Iran: Soft Power and Rivalry in the Middle East* (London: I.B.Tauris, 2013), 184.

³ Tempo (Tempo), "Wahabisme, Cara Barat Hadapi Perang Dingin Melalui Arab Saudi" (27.04.2024).

Selefi/Vehhabi düşüncelerini yaymaya çalışmaktadır. Bu stratejiler aracılığıyla, ilgili ülkelerin iç ve dış politikalarında kendi çıkarlarına uygun bir yönelim oluşmasını hedeflemektedir. Bu bölgelerden birisi de dini etkisini uzun yıllardır inşa etmeye çalıştığı Güneydoğu Asya'dır.

Güneydoğu Asya, stratejik konumu, ekonomik potansiyeli ve jeopolitik önemi ile küresel uluslararası ilişkilerde dikkat çeken bir bölgedir. Kral Selman'ın 2017 yılında gerçekleştirdiği ziyaret, bölgenin önemini göstermesi açısından önemlidir. Bölgenin kalbinde yer alan ve küresel petrol taşımacılığının önemli bir kısmının gerçekleştiği Malakka Boğazı, Hint Okyanusu ile Pasifik Okyanusu arasında bir köprü görevi görerek dünya ticaretinin ana arterlerinden biri olarak öne çıkmaktadır. ASEAN ülkeleri arasındaki ekonomik iş birliği, bölgenin hızla büyüyen pazar yapısı ve dinamik nüfus potansiyeli Güneydoğu Asya'yı önemli bir yatırım merkezi haline getirmektedir. Güçlü doğal kaynakları ve enerji nakil yolları, küresel güçlerin ilgisini çekmekte, Çin ve ABD gibi aktörler arasında jeopolitik rekabete yol açmaktadır. Bölgenin kültürel çeşitliliği ve dini yapısı da uluslararası etkileşimlerin yoğunlaştığı bir alan olarak önemini artırmaktadır.

Bölgede, Müslümanların çoğunlukta olduğu Endonezya, Malezya ve Brunei gibi ülkelerin yanı sıra azınlık olarak yaşadıkları Singapur, Tayland, Filipinler, Myanmar ve Kamboçya gibi ülkeler bulunmaktadır. Kendisini dünyadaki lider bir İslam ülkesi olarak konumlandıran Suudi Arabistan, böylesine önemli bir bölge ile ilişkilerini genellikle bölgedeki Müslümanlar üzerinden kurmaktadır. Bu noktada, camiler ve eğitim kurumları inşa ederek, hayır faaliyetleriyle hem bölgede İslam'ın güçlenmesini hem de olumlu imajının pekişmesini hedeflemektedir.

Dini yumuşak güç politikaları açısından değerlendirildiğinde, dünyanın en kalabalık Müslüman nüfusuna sahip ülkesi olan Endonezya, Suudi Arabistan'ın bu alandaki faaliyetlerinin en belirgin şekilde görüldüğü ülkelerin başında gelmektedir. Suudi politika yapıcıları, 1960'lardan itibaren Endonezyalı Müslümanlarla ilişkileri güçlendirmiş çeşitli yardımlarla camiler, yetimhaneler ve okullar inşa ederek Selefi/Vehhabi fikirlerin yayılmasını desteklemişlerdir. Özellikle Endonezyalı öğrencilerin Suudi Arabistan'daki İmam Muhammed bin Suud Üniversitesi'nde lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimi almasını teşvik ederek, Selefi/Vehhabi fikirlerin Endonezya'da yayılmasını sağlamışlardır. Bu bağlamda, 1980 yılında Endonezyalı öğrencilere Arapça öğretmek amacıyla kurulan ve daha sonra İmam Muhammed bin Suud Üniversitesi'nin bir şubesi olarak çeşitli bölümlerde eğitim veren bir üniversiteye dönüşen LIPIA'nın önemi ortadadır. Bunun dışında hayır faaliyetleri, vaazlar, yayınlar ve

eğitim programları, Krallığın olumlu imajının arkasındaki önemli bileşenler arasında sayılabilir. Tüm bu politikalar göz önünde bulundurulduğunda, 2021 yılında Lowy Enstitüsü tarafından Endonezya’da yapılan bir araştırmada katılımcıların, kendi liderlerinden sonra en çok güvendikleri liderin Suudi Veliaht Prens Muhammed bin Selman olması ve ülkeler hakkındaki duygularını değerlendirmek için kullanılan duygu termometresinde Suudi Arabistan’ın 70 puanla en olumlu imaja sahip ülke olarak öne çıkması elbette tesadüf değildir.

Suudi Arabistan, mali yardımlar ve dini destek programları aracılığıyla dini liderlik imajını güçlendirmeye çalışarak etkili olmaya çalıştığı bir diğer Güneydoğu Asya ülkesi Malezya’dır. Krallık, İslam Kalkınma Bankası gibi uluslararası kuruluşlar aracılığıyla Malezya’nın ekonomik kalkınmasında doğrudan katkıda bulunmaktadır. Malezya İslam Üniversitesi (IIUM) gibi önemli eğitim kurumlarıyla işbirliği yaparak Selefi/Vehhabi düşüncelerin yayılmasına zemin hazırlamaktadır. Malezya’daki sosyal ve dini projelere mali destek sağlayarak cami inşaatları, eğitim programları ve sosyal yardımlar gibi hayır faaliyetlerini teşvik etmektedir. Kral Faysal Vakfı (KFF) gibi kuruluşlar, bu tür faaliyetleri organize ederek toplum içinde olumlu bir imaj oluşturmayı hedeflemektedir. Ayrıca Malezya’daki dini gruplarla kurduğu ilişkiler aracılığıyla, ülkedeki İslami hareketler üzerinde etkili olmaya çalışmakta ve bu ilişkiler üzerinden Malezya’nın iç ve dış politikası üzerinde etkisini artırmayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda, Soğuk Savaş döneminde Malezya’nın Afganistan’daki mücahitleri desteklemesi, Krallığın mezkûr adımlarla Malezya’nın dış politikası üzerindeki etkisine örnek olarak verilebilir. Buna ek olarak, Filistin, Suriye ve Yemen meselelerinde Malezya’nın sıklıkla Suudi Arabistan’ın siyasi duruşunu desteklemesi Krallığın dini yumuşak güç politikalarının geldiği noktayı göstermesi açısından önemlidir.

Suudi Arabistan’ın mali yardımlar ve dini yumuşak güç programlarıyla etki alanını genişletmeye çalıştığı bir diğer ülke, Müslümanların azınlık olarak yaşadığı Filipinler’dir. Bu noktada belirtmek gereken en önemli husus, Müslümanların azınlık olarak yaşadığı bölgelerde Suudi Arabistan’ın bu toplulukları desteklemek amacıyla attığı adımların, kendisini İslam dünyasında lider bir ülke olarak konumlandırma çabasının bir sonucu olduğu söylenebilir. Krallığın Filipinler’deki dini yumuşak güç politikaları, büyük ölçüde eğitim ve yardım faaliyetleri etrafında şekillenmektedir. Bu çerçevede, özellikle Müslüman Filipinli topluluklara yönelik çeşitli projeler geliştirdiği gözlemlenmektedir. Suudi Arabistan, Mindanao bölgesindeki Moro Müslümanları için eğitim ve dini altyapıyı destekleyen programlar tasarlamakta ve bu kapsamda medrese ve cami inşaatı gibi projelere finansman sağlamaktadır. Ayrıca, Suudi fonları, bölgedeki İslami okullarda eğitim materyalleri sağlamak ve eğitim

standartlarını yükseltmek amacıyla kullanılmaktadır. Suudi dini yardım kuruluşları aracılığıyla gerçekleştirilen insani yardım faaliyetleri, sağlık hizmetleri ve diğer sosyal yardımlar yoluyla Filipinler'deki Müslüman topluluklarla daha güçlü bağlar kurmayı hedeflemektedir. Bunun yanı sıra, Suudi Arabistan Büyükelçiliği'ne bağlı Din Ataşeliği, Filipinli imamlar ve dini liderler için Selefi ilkelerine dayalı eğitim kursları düzenleyerek Suudi Arabistan'ın dini nüfuzunu artırmayı amaçlamakta; Manila'da gerçekleştirilen bu eğitimler, Filipinli dini liderlerin Suudi ideolojisi çerçevesinde şekillenen bir İslam anlayışını benimsemelerini teşvik etmektedir. Tüm bu girişimler, Suudi Arabistan'ın dini yumuşak gücünün Filipinler'deki etkisini artmasına ve Arap kültürü ile İslam'ın daha geniş bir coğrafyada yayılmasına katkıda bulunmasına yönelik atılan adımlar arasında değerlendirilebilir.

1. Tezin Konusu ve Amacı

Suudi Arabistan'ın dünyanın farklı bölgelerinde uyguladığı dini yumuşak güç politikalarının Güneydoğu Asya'da da belirgin şekilde hissedildiği yukarıda verilen örneklerden görülmektedir. Fakat literatür incelendiğinde ise Krallığın yumuşak güç politikalarının çoğunlukla İran ile karşılaştırmalı olarak ele alındığı, bölgesel çalışmaların sınırlı kaldığı ve özellikle Güneydoğu Asya veya bu bölgedeki ülkeler üzerinde uygulanan yumuşak güç politikalarının yeterince incelenmediği görülmektedir. Her bölgenin ve hatta her ülkenin biricik olması, bu bölgeler ve ülkeler üzerinde uygulanacak politikaların da biricik olması zorunluluğunu doğurur. Bu nedenle, Suudi Arabistan'ın yumuşak güç politikalarını yürüttüğü her bölge veya ülke özelinde yumuşak güç kaynaklarının, araçlarının ve bu politikaların etkilerinin ayrı ayrı ele alınması gerekmektedir. Böylece, Krallığın yumuşak güç politikaları hakkında daha kapsamlı bilgi edinmek ve atılan adımlar hakkında ayağı yere basan analizler yapmak mümkün olacaktır.

Ancak, Suudi Arabistan'ın dini yumuşak güç politikalarının tüm Güneydoğu Asya ülkelerini kapsayacak şekilde incelenmesi, mevcut imkânların ötesinde bir zorluk teşkil etmektedir. Güneydoğu Asya'nın geniş coğrafyası ve Suudi Arabistan Krallığı'nın her bir ülkeye yönelik zaman zaman farklılık gösteren politikaları nedeniyle, bu politikaların etkilerini ve sonuçlarını tüm bölgeyi kapsayacak şekilde bir doktora tezi kapsamında ele alınamayacağı araştırmacıların malumudur. Ayrıca nitel araştırmalarda daha küçük ölçekli bölgelere odaklanarak derinlemesine analiz yapılması ve bu analizlerin bölge geneline dair çıkarımlara temel oluşturması beklenmektedir. Tüm bu sebepler göz önünde bulundurulduğunda, bölgeden belirli bir ülkenin merkeze alınarak ayrıntılı bir incelemeye tabi tutulmasının daha isabetli

olacağı değerlendirilmiştir. Bu sebepten mütevellit bu çalışmanın konusu, Suudi Arabistan'ın Endonezya üzerindeki yumuşak güç politikaları olarak belirlenmiştir.

Bu çalışmada Endonezya'nın merkeze alınmasında genel bir takım sebeplerin yanında araştırmacıya özgü özel sebepler de bulunmaktadır. Genel sebeplerden ilki, Endonezya'nın dünyanın en büyük Müslüman nüfusuna sahip ülke olmasıdır. Bu demografik yapı, Endonezya'yı İslam dünyasında öne çıkaran bir aktör haline getirmekte ve onu özellikle İslam İşbirliği Teşkilatı gibi uluslararası platformlarda dikkat çeken bir konuma taşımaktadır. İslam dünyasında liderlik iddiasını pekiştirmeyi hedefleyen Suudi Arabistan ise bu süreçte Endonezya'nın desteğini önemli bulmaktadır. İkincisi her yıl Endonezya'dan hac ve umre ibadeti için Suudi Arabistan'a seyahat eden milyonlarca kişidir; bu durum, Endonezya'yı Suudi Arabistan için değerli bir dini turizm pazarı haline getirmektedir. Üçüncüsü Endonezya'nın ASEAN'ın kurucu ve en büyük ülkelerinden biri olması, Suudi Arabistan için Güneydoğu Asya pazarına bir giriş kapısı işlevi görmektedir. Dördüncüsü ise Endonezya'nın bölgedeki merkezi konumu nedeniyle, Suudi Arabistan'dan veya başka bölgelerden gelen uluslararası fikirlerin genellikle Endonezya'yı bir merkez olarak kullanması ve buradan tüm bölgeye yayılmasıdır. Tüm bu faktörler, Endonezya'nın araştırılmasını değer kılmakta, Suudi Arabistan'ın dini yumuşak gücünün daha net bir şekilde ortaya konulmasını mümkün kılmakta ve bu çalışmada Endonezya'nın merkeze alınmasında etkili nedenler arasında yer almaktadır.

Araştırmacının bu çalışmayı seçmesinde özel sebepler de etkili olmuştur. Özellikle doktora tezinin konusunu belirleme sürecinde Suudi Arabistan'da yaşamış olması, bu ülkeyi ve Endonezyalı işçilerin durumunu yakından gözlemlemesine imkân tanımıştır. Araştırmacı, Suudi Arabistan'da çalışmak için bulunan çok sayıda Endonezyalıyla farklı ortamlarda tanışmış ve onlardan günlük yaşamda çeşitli hizmetler almıştır. Bu durum, ona resmi ya da kaçak yollarla zor şartlar altında çalışan Endonezyalılarla sohbet etme ve onların hikâyelerini dinleme fırsatı vermiştir. Çalışma koşullarındaki zorluklara ve karşılaştıkları hak ihlallerine rağmen, Endonezyalıların Suudi Arabistan'da çalışmaya yönelik istekleri ve Krallığa karşı olumlu tutumları araştırmacının dikkatini çekmiştir. Dünyanın en büyük Müslüman nüfusuna sahip olan Endonezya üzerinde Suudi Arabistan'ın yumuşak gücünün etkilerini araştırmanın faydalı olabileceğini düşünerek, bu konuyu çalışma alanı olarak seçmiştir.

Bütün bu unsurlar göz önünde bulundurularak, vaka çalışmasına dayanan bu tezin amacı, Suudi Arabistan'ın Endonezya üzerindeki yumuşak güç politikalarını, bu politikaların hangi araçlarla ve nasıl uygulandığını ayrıca Endonezya iç ve dış politikası üzerindeki etkilerini

ve sonuçlarını incelemektedir. Ayrıca 11 Eylül sonrası dönemde Krallığın dini yayılma merkezli yumuşak güç stratejisinin nasıl evrildiğini ve bu değişimin Endonezya üzerindeki yansımalarını ele almaktadır. Bu analizin, Suudi Arabistan'ın değişen stratejilerinin Endonezya'daki etkilerini ve bölgesel dinamikleri nasıl etkilediğinin anlaşılması açısından alana önemli bir katkı sağlayacağına düşünülmektedir.

Bu amaçtan hareketle bu çalışmaya yön verecek araştırma soruları aşağıdaki gibidir:

- 1- Suudi Arabistan'ın yumuşak güç politikalarına imkân veren kaynaklar nelerdir ve Krallık bu kaynakları kendine özgü hangi araçlarla kullanmaktadır?
- 2- Endonezya'da Suudi sponsorluğunda faaliyet gösteren camiler, eğitim kurumları (pesantren, medrese, LIPIA), organizasyonlar (DDII), medya araçları ve hayır faaliyetlerinin Suudi Arabistan'ın yumuşak gücünün oluşumundaki rolü ve bu unsurların Endonezya'nın iç ve dış politikası üzerindeki etkileri nelerdir?
- 3- Suudi Arabistan'ın Endonezya üzerindeki yumuşak gücünün imkânları ve zorlukları nelerdir?
- 4- Krallığın Endonezya üzerindeki yumuşak güç politikalarında zaman içerisinde bir değişiklik yaşanmış mıdır? Yaşandıysa nasıl bir değişim yaşanmıştır?

2. Literatür Değerlendirmesi

Literatürde Suudi Arabistan dış politikası ile alakalı birçok önemli çalışma bulunmaktadır.⁴ Bu çalışmalarda Suudi Arabistan'ın dış politika amaçları, araçları, kırılma noktaları ve değişimleri ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Özellikle 1979 İran İslam devrimi sonrası bölgede artan İran-Suudi Arabistan geriliminden dolayı çalışmaların birçoğu bu gerilimi anlamaya yöneliktir.⁵ Bu gerilimin Ortadoğu'yu nasıl şekillendirdiği ve iki ülkenin dış

⁴ Madawi Al-Rasheed, *Contesting the Saudi State: Islamic Voices from a New Generation* (Cambridge: Cambridge University Press, 2007), ; Madawi Al-Rasheed, *A History of Saudi Arabia* (Cambridge: Cambridge University Press, 2010), ; Madawi Al-Rasheed (ed.), *Salman's Legacy: The Dilemmas of a New Era in Saudi Arabia* (New York: Oxford University Press, 2018), ; Anthony H. Cordesman, *Saudi Arabia Enters the Twenty-First Century: The Political, Foreign Policy, Economic, and Energy Dimensions* (Westport: Praeger, 2003), ; Jacob Goldberg, *The Foreign Policy of Saudi Arabia* Harvard University Press, 2013), ; Stéphane Lacroix, *Awakening Islam*, çev. George Holoch (Cambridge: Harvard University Press, 2011), ; Neil Partrick (ed.), *Saudi Arabia Foreign Policy, Conflict and Cooperation* (London: I.B. Tauris, 2016a), ; Tim Niblock, *Saudi Arabia: Power, Legitimacy and Survival* (New York: Routledge, 2006), ; Alexei Vassiliev, *The History of Saudi Arabia* (London: Saqi Books, 2010), ; James Wynbrandt, *A Brief History of Saudi Arabia* (New York: Facts On File, 2010), ; Gerd Nonneman, "Determinants and Patterns of Saudi Foreign Policy: 'Omnibalancing' and 'Relative Autonomy' in Multiple Environments", *Saudi Arabia in the Balance: Political Economy, Society, Foreign Affairs*, ed. Nonneman Gerd Aarts Paul (New York: New York University Press, 2005),

⁵ Shahram Chubin - Charles Tripp, *Iran-Saudi Arabia Relations and Regional Order* (London: Routledge, 2014), ; Fred Halliday, *The Middle East in International Relations: Power, Politics and Ideology* (Cambridge: Cambridge University Press, 2005), ; Naveed S. Sheikh, *The New Politics of Islam: Pan-Islamic Foreign Policy in a World*

politikalarına etkisi bu çalışmaların ana temalarını oluşturmaktadır. Bunun dışında konumuzla doğrudan ilgili Suudi Arabistan'ın dış politikasında yumuşak güç politikalarını ele alan çeşitli çalışmalar da bulunmaktadır. Bu çalışmaların büyük bir kısmı, doğrudan Krallığın yumuşak güç araçlarına odaklanmaktadır. Ancak Suudi Arabistan'ın farklı bölgeler ve ülkeler üzerindeki yumuşak güç politikalarını inceleyen çalışmaların sayısı oldukça sınırlıdır.⁶ Özellikle, dünyanın en kalabalık Müslüman nüfusuna sahip ve ASEAN'ın lider ülkelerinden biri olan Endonezya üzerine odaklanan çalışmalar neredeyse yok denecek kadar azdır. Bununla birlikte, Endonezya'daki Selefilik üzerine yapılmış araştırmalar mevcuttur ve bu çalışmaların çoğunlukla ilahiyat ve sosyoloji alanlarında yoğunlaştığı görülmektedir.⁷

BU ön bilgilerden yola çıkarak İLiteratür değerlendirmesi üç bölümde ele alınacaktır. Birinci bölümde, Suudi Arabistan'ın genel yumuşak güç politikaları ve bu kasamda İran ile karşılaştırmalı olarak yapılan çalışmalar ele alınacaktır. İkinci bölümde, dinin bir yumuşak güç kaynağı olarak değerlendirildiği ve bu kaynağın eğitim ve kültür aracılığıyla nasıl kullanıldığına ilişkin iddiaların tartışıldığı çalışmalar incelenecektir. Üçüncü bölümde ise Suudi Arabistan'ın Endonezya'daki Selefi/Vehhabi politikalarına odaklanan ve genellikle ilahiyat ile sosyoloji alanlarında gerçekleştirilen araştırmalar değerlendirilecektir.

İlk bölümle alakalı yani Suudi Arabistan'ın yumuşak gücüyle alakalı yapılan çalışmaların çok uzun bir tarihi bulunmamaktadır. Bu alanda yapılan belki de en önemli ve en erken çalışmalarından biri "Saudi Arabia's Soft Power"⁸ adlı makaledir. Bu makalede yazar, Suudi Arabistan'ın asıl gücünün petrol değil, din ve kültür olduğunu savunmaktadır. Suudi

of States (London: Routledge, 2003), ; Brian Shoup, *Conflict and Cooperation in Multi-Ethnic States: Institutional Incentives, Myths and Counter-Balancing* (London: Routledge, 2007),

⁶ Riad Domazeti, *Suudi Arabistan'ın Balkan Politikaları* (Ortadoğu ve Afrika Araştırmacıları Derneği (ORDAF), 2017), 17, ; Riad Domuzeti, *1990-2010 Yılları Arasında Suudi Arabistan'ın Balkan Politikaları* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2016), ; Najah Al-Otaibi, *Public Diplomacy and Soft Power: A Case Study of Saudi Arabia's Image Projection in the UK* (Norwich: University of East Anglia, Faculty of Arts and Humanities School of Politics, PhD, 2019),

⁷ Noorhaidi Hasan, "The Salafi Movement in Indonesia: Transnational Dynamics and Local Development", *Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East* 27/1 (2007), ; Hasan Noorhaidi, "Salafism, Knowledge Production and Religious Education in Indonesia", *New Santri: Challenges to Traditional Religious Authority in Indonesia*, ed. Ahmad Najib Burhani Norshahril Saat (Singapore: Yusof Ishak Institute, 2020), ; Hasan Noorhadi, *Laskar Jihad Islam, Militancy, and the Quest for Identity in Post-New Order Indonesia* (New York: Cornell University, 2006), ; Din Wahid, *Nurturing Salafi Manhaj: A Study of Salafi Pesantrens in Contemporary Indonesia* (Netherland: Utrecht University, PhD, 2014), ; Robert W Hefner, *Routledge Handbook of Contemporary Indonesia* (New York: Routledge, 2018), ; Ibnu Hasan, "Salafi Movement Orientation in Indonesia", *4th International Conference the Community Development in ASEAN* ed. Latipun Akhsanul In'am, Hafidz Hiley, Mohammad Zain Musa, Dammang S Bantala, Nek Mah Batre Psychology Forum, 2017), ; Chris Chaplin, "Salafi Activism and the Promotion of a Modern Muslim Identity: Evolving Mediums of Da'wa Amongst Yogyakarta University Students", *South East Asia Research* 26/1 (2018), ; Andri Rosadi, "Deprived Muslims and Salafism: An Ethnographic Study of the Salafi Movement in Pekanbaru, Indonesia", *Religions* 13/0 (2022),

⁸ Giulio M Gallarotti - Isam Yahia Al Filali, "Saudi Arabia's Soft Power", *International Studies* 49/3-4 (2012),

Arabistan'ın Müslümanların ve Arapların merkezi olması dolayısıyla sahip olduğu dini ve kültürel gücün, Krallığın Arap Baharı'ndan etkilenmemesinde önemli bir rol oynadığını belirtmektedir. Ayrıca Suudi Arabistan'ın yumuşak güç kaynaklarını detaylandırarak Krallığın uluslararası, bölgesel ve yurtiçi zorluklara karşı bu güç kaynaklarını nasıl kullandığı ayrıntılı bir şekilde tartışmaktadır.

Simon Mabon'un "Saudi Arabia and Iran: Soft Power and Rivalry in the Middle East"⁹ adlı eseri, Ortadoğu'nun iki büyük gücü olan Suudi Arabistan ve İran arasındaki karmaşık ilişkileri ve bu ilişkilerin bölgesel ve küresel sonuçlarını inceleyen kapsamlı bir çalışmadır. Mabon, kitabında bu iki ülkenin güç mücadelesini yalnızca askeri ve ekonomik açıdan değil aynı zamanda yumuşak güç kavramı üzerinden de derinlemesine analiz etmektedir. Kitap, Suudi Arabistan ve İran'ın tarihsel ve ideolojik kökenlerini detaylandırarak, bu ülkelerin kendilerini İslam dünyasında nasıl konumlandıklarını ve bu konumlandırmanın dış politikalarına nasıl yansıdığını açıklamaktadır. Suudi Arabistan'ın kendini Sünni İslam'ın lideri olarak konumlandırması ve İran'ın Şii İslam'ın koruyucusu rolünü üstlenmesi, bölgesel dinamikleri ve mezhepsel gerilimleri anlamak için kritik bir perspektif sunmaktadır. Mabon, bu ideolojik farklılıkların, iki ülkenin iç ve dış politikalarını nasıl şekillendirdiğini ve bölgedeki diğer aktörlerle olan ilişkilerini nasıl etkilediğini detaylandırmaktadır. Mabon'un çalışması, yumuşak güç kullanımının çeşitli yönlerini ve bu güçlerin Ortadoğu'daki jeopolitik dengeler üzerindeki etkilerini ele almaktadır. Eğitim, medya, dini kurumlar ve kültürel diplomasi gibi araçlarla her iki ülkenin de nüfuzlarını artırma çabalarını incelemektedir.

Araştırmamız açısından önemli olduğunu düşündüğümüz bir diğer çalışma "Saudi Arabias Implementation of Soft Power Policy to Confront Irans Obvious Threats"¹⁰ isimli yüksek lisans tezidir. Yazar, Suudi Arabistan'ın İran'ın açık tehditlerine karşı yumuşak güç stratejilerini nasıl uyguladığını detaylı bir şekilde ele almakta, Suudi Arabistan'ın bölgesel rekabet ve güvenlik tehditlerine karşı yumuşak güç politikalarını nasıl kullandığını inceleyerek, bu stratejilerin ulusal güvenlik ve dış politika üzerindeki etkilerini analiz etmektedir. Özellikle, Suudi Arabistan'ın kültürel diplomasi, medya stratejileri, eğitim programları ve uluslararası iş birlikleri gibi yumuşak güç araçlarını İran'ın bölgesel nüfuzuna karşı nasıl etkin bir şekilde kullandığını tartışmaktadır. Bu bağlamda Suudi Arabistan'ın stratejik hedeflerine ulaşmak için

⁹ Mabon, *Saudi Arabia and Iran: Soft Power and Rivalry in the Middle East*,

¹⁰ Abdullah K. Alanazi, *Saudi Arabias Implementation of Soft Power Policy to Confront Irans Obvious Threats* Naval Postgraduate School, Master of Arts in Security Studies, Yüksek Lisans, 2015),

yumuşak gücü nasıl bir araç olarak benimsediğini ve uyguladığı yöntemlerin uluslararası ilişkilerdeki rolünü ortaya koymaktadır.

Birinci bölüme dahil edebileceğimiz diğer bir çalışma, “Soft Power Models in the Arab Region (Saudi Arabia, Turkey, Iran) Study on Strategies and Impact” isimli kitaptır. Bu kitapta yazar, Suudi Arabistan, Türkiye ve İran'ın dış politikalarında yumuşak güç kullanımlarını incelemektedir. Kitapta, bu üç ülkenin vizyonları, stratejileri ve diplomatik araçların kullanma yeteneklerini analiz etmiştir. Ayrıca, her ülkenin etki alandaki çıkarlarını yöneten yumuşak güç kaynaklarını sorgulamış ve dış politika düzeylerinde ne ölçüde yumuşak güç kullandıkları açıklamaya çalışmıştır. Bu ülkelerin yerel kurumlarla koordinasyon ve bağlantılarının boyutu, etki alanlarındaki çıkarlar için uyguladıkları yöntemler ve yumuşak güç kullanımındaki güçlü ve zayıf noktaları detaylandırmıştır. Kitap Arapça olarak kaleme alınmıştır.

İkinci bölümde dinin bir yumuşak güç kaynağı olarak değerlendirildiği ve bu kaynağın eğitim ve kültür aracılığıyla nasıl kullanıldığına ilişkin iddiaların tartışıldığı çalışmalar bulunmaktadır. Bu alanda yapılan en önemli çalışmalardan birisi eğitim alanındaki yansımalarını ele alan “Structural Evaluation of Educational Policy and Soft Power Policy of the Kingdom of Saudi Arabia”¹¹ başlıklı makalede yazar, ülkenin eğitim politikalarını yumuşak güç stratejisi çerçevesinde detaylı bir şekilde incelemektedir. Suudi Arabistan'ın dünya çapında uyguladığı eğitim politikalarının ideolojik temellerini ve bu politikaların uluslararası düzeyde kültürel etki yaratma potansiyelini analiz etmektedir. Özellikle, eğitimi, Krallığın kültürel ve dini değerlerini yayma amacı doğrultusunda nasıl bir araç olarak kullandığına odaklanmaktadır. Suudi Arabistan'ın eğitim politikalarının, yumuşak güç stratejileriyle nasıl entegre olduğu ve bu stratejinin küresel ölçekte nasıl bir etki yarattığı üzerinde durmaktadır. Rusça olarak kaleme alınan makalede, Suudi Arabistan'ın eğitim politikalarını yumuşak güç üretme stratejisi olarak kullandığı ve bu konuda başarılı olduğu savunulmaktadır.

Suudi Arabistan'ın yumuşak gücünü ele alan bir diğer önemli çalışma, “The Role of ‘Soft Power’ Tools in Foreign Policy of the Kingdom of Saudi Arabia”¹² başlıklı makaledir. Bu makalede yazar, özellikle Ortadoğu bölgesindeki Suudi Arabistan'ın yumuşak güç stratejileri ayrıntılı olarak incelemektedir. Suudi Arabistan'ın dış politikada yumuşak güç araçlarını nasıl etkin bir şekilde kullandığı, ulusal konumunu nasıl güçlendirdiği ve uluslararası

¹¹ E.A. Zhitnov, "Structural Evaluation of Educational Policy and Soft Power Policy of the Kingdom of Saudi Arabia", *Russian Journal of Education and Psychology* 9/9 (2018),

¹² Maria D. Mohammad, "The Role of ‘Soft Power’ Tools in Foreign Policy of the Kingdom of Saudi Arabia", *Islam in the Modern World* 14/1 (2018),

prestij kazanma çabalarını detaylandırmıştır. Yazar, Suudi Arabistan'ın yumuşak gücünün ana faktörü olarak İslam'ı vurgulamış, medya ve iletişim teknolojileri aracılığıyla yumuşak gücünü artırmaya çalıştığına değinmiştir. Makale Rusça olarak hazırlanmıştır.

Krallığı'nın yumuşak gücü ve kültürel diplomasisini ele alan "A Perspective on Saudi Soft Power and Cultural Diplomacy"¹³ başlıklı makale, alandaki önemli çalışmalardan bir diğeridir. Krallığın kültürel diplomasiyi, bölgesel ve küresel düzeyde yumuşak güç elde etmek için kullandığını savunan yazar, yumuşak gücün Suudi Arabistan'ın dış politikasında önemli bir yeri olduğunu ifade etmektedir. Özellikle Kral Abdullah'ın bu gücü yüksek öğretim kurumları, araştırma merkezleri, devlet kurumları ve sivil toplum kuruluşları aracılığıyla nasıl etkili bir şekilde genişlettiğini belirtmektedir. Makale, Suudi Arabistan'ın yumuşak güç stratejilerini çeşitli alanlarda nasıl uyguladığını ve bu stratejilerin uluslararası arenadaki yansımalarını anlamak için değerli bir analiz sunmaktadır.

Üçüncü bölümde, Suudi Arabistan'ın dini yumuşak güç araçları vasıtasıyla Endonezya üzerindeki politikalarına odaklanan çalışmalara yer verilmiştir. Bu çalışmalar, özellikle Suudi Arabistan'ın Endonezya'daki Selefi/Vehhabi politikalarını incelemektedir. Endonezya'da Suudi Arabistan destekli oluşumlar aracılığıyla Selefi/Vehhabi anlayışının yaygınlaşmasını ele alan "Saudi Arabia Exporting Salafi Education and Radicalizing Indonesia's Muslims"¹⁴ adlı makalede yazar, Suudi Arabistan'ın dünya çapında önde gelen İslami eğitim sağlayıcısı olduğunu, eğitim materyalleri ile Selefi/Vehhabi fikirleri teşvik ederek diğer dini toplulukları olumsuz bir şekilde tasvir ettiğini ve Suudi Arabistan'ın olumlu imajını yücelttiğini, bu durumun Endonezya'daki dini çekişmeleri daha da alevlendirdiğini savunmaktadır. Yazar, Suudi eğitim programlarının küresel ittifaklar oluşturmayı ve Suudilerin İslam'ın lideri olma iddialarını hem yurtiçinde hem de yurtdışında meşrulaştırmayı amaçladığını belirtmektedir. Özellikle LIPIA üzerinden, Suudi Arabistan'ın Endonezya toplumunu ve Güneydoğu Asya genelini etkilediğini ifade etmektedir.

Suudi Arabistan'ın Endonezya'daki Selefi/Vehhabi etkisini inceleyen çalışmalardan biri de "Imagining the Land of the Two Holy Mosques; The Social and Doctrinal Importance of Saudi Arabia in Indonesian Salafi Discourse"¹⁵ adlı makaledir. Yazar, 2011-2012 yılları arasında yürüttüğü saha çalışmalarına dayanarak, Suudi Arabistan'ın Endonezya'daki

¹³ Alkathiri - Khan, "A Perspective on Saudi Soft Power and Cultural Diplomacy",

¹⁴ Amanda Kovacs, *Saudi Arabia Exporting Salafi Education and Radicalizing Indonesia's Muslims* (GIGA, 2014), 7,

¹⁵ Chris Chaplin, "Imagining the Land of the Two Holy Mosques: The Social and Doctrinal Importance of Saudi Arabia in Indonesian Salafi Discourse", *Austrian Journal of South-East Asian Studies* 7/2 (2014),

Selefi/Vehhabi anlayışın yayılmasında kritik bir rol oynadığını ortaya koymuştur. Selefi/Vehhabilerin Suudi Arabistan'daki âlimlerle sınırlı sayıda bağlantıya sahip olmasına rağmen, bu bağlantıların Selefi dini söylemi yaymada önemli bir etkisi olduğu iddia etmektedir. Ayrıca, Suudi Arabistan'ın eğitime sağladığı destek ve dini otorite olarak taşıdığı önem üzerinde de durmaktadır.

“Saudi Arabia Charity and the Institutionalization of Indonesian Salafism”¹⁶ başlıklı makalede yazar, Suudi Arabistan'ın İslami hayır kurumları ile Endonezya'daki Selefi/Vehhabiliğin gelişimi arasındaki ilişkiler ele almaktadır. Suudi Arabistan'ın hayır kurumlarının, Selefi/Vehhabi grupların kurumsallaşmasını nasıl kolaylaştırdığını ve bu grupların kendi kurumlarını oluşturma süreçlerinde nasıl bir rol oynadığını tartışmaktadır. Ayrıca, Endonezya'daki Selefi/Vehhabilerin bu yardımları kendi üyelerine nasıl dağıttıklarını ve Suudi fonlarının güvenilir olmadığına bu grupların hayatta kalma stratejilerini de incelemektedir. Makalenin ana odak noktası, İslami hayır kurumlarının sosyal ve politik aktivizme katılarak mevcut sosyal ve politik koşullara nasıl yanıt verdiğidir.

“Politik Luar Negeri Arab Saudi Dan Ajaran Salafi-Wahabi Di Indonesia”¹⁷ başlıklı makalede yazar, Endonezya'daki Vahhabi öğretilerinin yayılmasında Suudi Arabistan'ın dış politikasının rolünü ortaya koymayı amaçlamaktadır. Selefi/Vehhabi öğretinin yayılmasının Suudi Arabistan'ın dış politikasının önemli bir yönü olduğu vurgulamaktadır. Suudi Arabistan'ın bu hedefe ulaşmak için çeşitli stratejiler uyguladığını, bunlar arasında birçok ülkede eğitim yardımı sağladığını ve camiler inşa ettiğini belirtilmektedir. Yazar, Suudi Arabistan'ın bu tür yardımlarla nasıl bir kültürel ve ideolojik etki yarattığını, Endonezya gibi ülkelerde Selefi/Vehhabi ideolojisinin nasıl yaygınlaştırıldığını detaylandırmaktadır. Endonezyaca olarak kaleme alınana makale konuyla alakalı fikir vermesi açısından önemlidir.

Endonezya'nın dünyanın en büyük Müslüman ülkesi olduğunu ve bölgesel ve küresel Müslüman dünyasının siyasetinin şekillenmesinde önemli bir rol oynadığını belirten “The Political Economy of Knowledge; Sharia and Saudi Scholarship in Indonesia”¹⁸ adlı makalede yazar, bu gerçeğin Müslüman dünyada baskın oyuncu olmaya çalışan Suudi Arabistan'ı cezbediğini söylemektedir. Yazar, son otuz yılda İslami okullar ve enstitüler kurarak,

¹⁶ Jajang Jahroni, "Saudi Arabia Charity and the Institutionalization of Indonesian Salafism", *Al-Jami'ah: Journal of Islamic Studies* 58/1 (2020),

¹⁷ Hasbi Aswar, "Politik Luar Negeri Arab Saudi dan Ajaran Salafi-Wahabi di Indonesia", *The Journal of Islamic Studies and International Relations* 1/2016),

¹⁸ Jajang Jahroni, "The Political Economy of Knowledge: Sharia and Saudi Scholarship in Indonesia", *DIDAKTIKA Journal of Educational Policy Analysis* 1/1 (2017),

Endonezyalı öğrencilere burs dağıtarak ve Müslüman kuruluşlara yardım kanalize ederek eğitim alanında büyük bir yatırım yaptığını ifade ettikten sonra Suudi Arabistan'ın Endonezya üzerindeki etkilerini sürdürmek için eğitimi politik bir strateji olarak kullandığı iddia etmektedir. Makale özellikle Suudi eğitim projesi olan LIPIA ve Endonezyalı mezunlarla olan ağı ile ilgilenmektedir.

“Salafi Dakwah Radio: A Contest for Religious Authority”¹⁹ adlı makalede yazar, Selefi/Vehhabi grupların kamuoyunda öne çıktıklarını; televizyon, radyo ve internet gibi modern teknolojik araçları kullanarak Selefi ideolojiyi yaymaya çalıştıkları ifade etmektedir. Özellikle radyo bu makalenin ana iskeletini oluşturmaktadır. Ayrıca Selefi/Vehhabilerin radyo kullanmaya başlamalarının altında yatan ana sebebin kapı kapı dolaşmakta başarısız olmaları olduğu iddia etmektedir. Makale Suara Kuran FM, Al-Medina FM ve Darussalaf FM dahil olmak üzere üç istasyona odaklanmıştır.

“The Failure of the Wahhabi Campaign: Transnational Islam and the Salafi Madrasa in Post-9/11 Indonesia”²⁰ başlıklı makalede yazar, 11 Eylül 2001 sonrası dönemde Endonezya'daki Selefi/Vehhabi hareketlerin karşılaştığı zorlukları ve başarısızlıkları ele almaktadır. Suudi Arabistan'ın Selefi/Vehhabi ideolojisini yayma çabalarının, özellikle de Selefi medreseleri aracılığıyla bu ideolojinin Endonezya'da nasıl bir etki yaratmaya çalıştığını detaylandırmaktadır. Ancak, bu çabaların çeşitli nedenlerle beklenen başarıyı elde edemediği ifade etmektedir. Ayrıca küresel ve yerel dinamiklerin bu süreci nasıl etkilediğini, Selefi/Vehhabi hareketin karşılaştığı engelleri ve bu hareketin Endonezya'daki toplumsal ve politik bağlamdaki başarısızlıklarını analiz etmektedir. Makale, 11 Eylül sonrası dönemde uluslararası İslam'ın etkileri ve Selefi medreselerinin bu etkilerdeki rolünü anlamak için önemli bir kaynak olarak yerini korumaktadır.

Son olarak “Saudi Arabia and Indonesian Networks: Migration, Education, and Islam”²¹ başlıklı kitapta yazar, Suudi Arabistan ve Endonezya arasındaki dinamikleri, özellikle göç, eğitim ve İslam üzerindeki etkileri incelemektedir. Yazar, Suudi Arabistan'ın Endonezya ile olan ilişkilerini göçmen işçi hareketliliği, eğitim iş birlikleri ve dini etkileşimler bağlamında ele almaktadır. Suudi Arabistan'ın Endonezya'dan gelen işçileri ve öğrencilere sağladığı

¹⁹ Sunarwoto, "Salafi Dakwah Radio: A Contest for Religious Authority", *Archipel-Études Interdisciplinaires Sur le Monde Insulindien* 1/91 (2016),

²⁰ Noorhaidi Hasan, "The Failure of the Wahhabi Campaign: Transnational Islam and the Salafi Madrasa in post-9/11 Indonesia", *South East Asia Research* 18/4 (2010),

²¹ Sumanto Al Qurtuby, *Saudi Arabia and Indonesian Networks, Migration, Education and Islam* (London: I.B. Tauris, 2020),

fırsatları ve bu kişilerin Suudi Arabistan'daki eğitim kurumları ile olan bağlantılarını detaylandırmaktadır. Eğitim alanındaki işbirliklerinin, Endonezya'daki İslami anlayışları nasıl etkilediğini ve bu süreçlerin her iki ülkenin İslami düşünce ve uygulamalarını nasıl dönüştürdüğünü incelemektedir. Ayrıca, Suudi Arabistan'ın göçmen işçiler ve öğrenciler aracılığıyla kültürel ve dini etkisini nasıl yaydığını, bu etkileşimlerin Endonezya'daki sosyal ve dini yapılar üzerindeki etkilerini analiz etmektedir. Kitap, bu iki ülke arasındaki göç, eğitim ve dini etkileşimlerin, uluslararası İslam siyaseti ve toplumsal yapılar üzerindeki yansımalarını anlamak isteyenler için önemli bir kaynaktır.

3. Yöntem

Bir araştırmanın yöntemi, bilimsel araştırmanın vazgeçilmez unsurlarından biridir. Çünkü yöntem araştırmanın nasıl yapıldığını ve bu süreçte hangi adımların atıldığını ayrıntılı olarak açıklar. Dolayısıyla araştırma sürecini şeffaf hale getirerek okuyucuların çalışmayı anlamasını, değerlendirmesini ve gerektiğinde tekrarlamasını kolaylaştırır. Ayrıca yöntemin belirtilmesi, bulguların karşılaştırılmasına ve çalışmanın bilimsel katkısının ortaya çıkarılmasına da yardımcı olur. Bu nedenle yöntemin doğru ve detaylı bir şekilde sunulması çalışmanın bütünlüğü, doğruluğu ve bilimselliği açısından hayati bir rol üstlenmektedir.

Bu tez, nitel yönetime göre hazırlanmıştır. Nitel yöntem, katılımcıların deneyimlerinin, algılarının ve anlamalarının derinlemesine incelenmesine ve değişkenler arasındaki nedensel ilişkilerin açıklanıp yorumlanmasına dayanan bir araştırma yöntemidir.²² Özellikle karmaşık sosyal olguları anlamak ve bu olgulara dair zengin ve detaylı bilgi elde etmek amacıyla kullanılmaktadır.²³ Yorumlayıcı bir anlayışa sahip olması, araştırma soruları ve katılımcıların yeni bilgiler ışığında güncellenebilmesi, araştırma sürecinin sıkı bir şekilde önceden değil süreç içerisinde planlanabilmesi, verilerin doğal ortamlarında toplanması ve sosyal olguları bütünsel olarak görme imkânı sunması gibi avantajları bulunmaktadır.²⁴ Suudi Arabistan'ın Endonezya üzerindeki yumuşak güç politikaları ve etkilerini derinlemesine incelemek istendiğimizden ötürü bu tezde nitel yöntem tercih edilmiştir.

Nitel yöntemler içerisinde birçok desen bulunmaktadır. Bu tez, Suudi Arabistan'ın Endonezya üzerindeki yumuşak güç politikalarını, bu politikaların hangi araçlarla ve nasıl

²² Rahime Süleymanoğlu Kürüm, "Uluslararası İlişkilerde Nitel Yöntemlerle Makale Yazımı: Vaka Analizi ve İncelikleri", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/42 (2021), 151.

²³ Corrine Glesne, *Becoming Qualitative Researchers: An Introduction* (New York: Pearson, 2016), 8.

²⁴ John W. Creswell, *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches* (London: SAGE, 2009), 175-176.

uygulandığını, Endonezya'daki etkilerini ve sonuçlarını incelemeyi amaçladığından, nitel araştırma desenlerinden vaka çalışmasına (case study) göre yürütülmüştür. Vaka çalışması, belirli bir olayın, durumun veya bireyin yoğun bir şekilde incelenmesini ifade eder. Bu yöntem, doküman incelemesi, katılımcı gözlem ve derinlemesine görüşme yoluyla toplanan verilerin analizini içerir. Dolayısıyla araştırmacıların vakayı detaylı bir şekilde anlamalarını sağlayarak, karmaşık durumları, süreçleri ve ilişkileri açıklamalarına yardımcı olur.²⁵

Tezimizde, Suudi Arabistan dış politikasında, Joseph Nye'ın "yumuşak güç" olarak ifade ettiği teoriyi test etme ve bu teorinin Endonezya üzerinde nasıl uygulandığını keşfetme imkânı sunması sebebiyle vaka çalışması tercih edilmiştir. Nye'ın yumuşak gücün kaynakları olarak belirttiği kültür, siyasi değerler ve dış politika unsurlarının Suudi Arabistan bağlamında nasıl kullanıldığı, ayrıca Nye'ın kültürel kaynaklar içerisinde ele aldığı fakat yumuşak güç açısından ön planda tutmadığı dinin, Suudi Arabistan'ın yumuşak güç politikalarında nasıl bir rol oynadığı ve bunun Endonezya özelinde nasıl uygulandığı ve sonuçlarının neler olduğu derinlemesine incelenmiştir. Bu durumun Suudi Arabistan dış politikasındaki önemi, kullanılan araçların tespiti ve bu politikaların Endonezya'nın iç ve dış politikası üzerindeki etkilerinin keşfi açısından vaka çalışması yöntemi uygun görülmüştür.

3.1. Veri Toplama Araçları

Tezimizde temel veri toplama aracı doküman incelemesidir. Birincil kaynaklardan elde edilen veriler toplanarak detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. Bununla birlikte yalnızca doküman incelemesi ile sınırlı kalınmamış; birincil kaynaklardan elde edilen verilerin doğruluğunu teyit etmek ve güncel veriler elde etmek amacıyla katılımcı gözlem ve mülakatlardan da yardımcı veri toplama aracı olarak yararlanılmıştır. Bir başka deyişle gözlem ve mülakatlar, birincil kaynaklardan elde edilen verilerin doğruluğunu teyit etmek ve araştırmaya yeni perspektifler kazandırmak amacıyla kullanılmış olup, araştırma doğrudan bu araçlarla elde edilen veriler üzerine inşa edilmemiştir. Sonuç olarak, doküman incelemesi yoluyla yazılı kaynaklar ayrıntılı olarak incelenmiş, katılımcı gözlemlerle olay ve durumlar yerinde gözlemlenmiş, mülakatlar ile katılımcılardan doğrudan bilgi alınmıştır. Veri üçgenlemesi olarak bilinen bu yöntemle, farklı kaynaklardan elde edilen verilerin karşılaştırılması ve doğrulanması yoluyla verilerin güvenilirliği ve tutarlılığının artırılması hedeflenmiştir. Şimdi bu veri toplama araçlarına ayrı ayrı kısaca değinilecektir.

²⁵ Michael Quinn Patton, *Qualitative Research & Evaluation Methods* (London: Sage Publications, 2002), 447-449; Glesne, *Becoming Qualitative Researchers: An Introduction*, 289.

İlk veri toplama aracımız doküman incelemesidir. Doküman incelemesi, konuyla ilgili literatürün kapsamlı bir şekilde taranmasını içermektedir. Tez süresince, konuyla ilgili yapılan çalışmalar hem yerel hem de ulusal veri tabanlarında düzenli olarak taranarak yeni çalışmaların varlığı kontrol edilmiştir. İlgili çalışmalar özenle okunarak değerlendirilmiştir. Ayrıca Endonezya’da araştırmacı olarak bulunulan süre boyunca, araştırmacı olarak gidilen School of Strategic and Global Studies kütüphanesinde ve daha sonra University of Indonesia ana kampüsündeki merkez kütüphanede konuyla ilgili eserler incelenmiş ve bu çalışmalar teze dahil edilmiştir. Bunun yanı sıra, hükümetler arası anlaşmalar, resmî belgeler, araştırma sonuçlarından ve sosyal medya, internet ve el afişleri aracılığıyla elde edilen dokümanlardan da faydalanılmıştır.

İkinci veri toplama aracımız katılımcı gözlemdir. Birincil kaynaklardan elde edilen verileri teyit etmek amacıyla katılımcı gözlem yöntemi tercih edilmiştir. Gözlemlenecek kurumlar alanda uzman veya daha önce konuyla alakalı araştırma yapmış kişilerle yapılan görüşmeler sonucunda belirlenmiştir. Bu kapsamda, 1 üniversite, 1 pesantren (yatılı okul), 1 medrese ve 5 cami gözlem yapılan yerler arasındadır. Üniversite, pesantren ve medreselerde randevulu bir şekilde gözlem gerçekleştirilirken, camilerde doğal ortamda neler yaşandığını görmek için herhangi bir randevu alınmadan gözlem yapılmıştır. Gözlemler sırasında, önceden hazırlanmış olan araştırmaya özgü katılımcı gözlem formu kullanılmıştır.

Son veri toplama aracımız mülakattır. Katılımcılara ek sorular sorabilmek ve verdikleri cevapların altında yatan nedenleri derinlemesine incelemek amacıyla yarı yapılandırılmış mülakat formu kullanılmıştır. Sorular, dokümanlardan ve literatürden yola çıkılarak hazırlanmıştır. Hazırlanan sorular, araştırma amacına uygun bilgi toplama yetkinliklerini ve nitel araştırma paradigmasına uyumlarını değerlendirmesi için tez danışmanına gönderilmiş ve uzman görüşü alınmıştır. Danışmanın tarafından onaylanan sorular, alanda uzman olan araştırma danışmanı Prof. Dr. Yon Machmudi ile pilot uygulamaya tabi tutulmuştur. Pilot uygulama sonucunda, soruların mülakat için uygun olduğu tespit edilmiştir. Bu doğrultuda, yarı yapılandırılmış mülakat formunda üç ana soru ve her ana sorunun altında çeşitli cevap alternatiflerine göre hazırlanmış ek (sonda) sorular bulunmaktadır.

Sorular son halini aldıktan sonra katılımcılardan mülakat için randevu talep edilmiştir. Mülakatların yüz yüze gerçekleştirilmesine özen gösterilmiştir; ancak, Cakarta dışında yaşayan veya çeşitli sebeplerden ötürü yüz yüze mülakat yapamayacağını belirten katılımcılarla görüşmeler Zoom üzerinden yapılmıştır. Mülakat öncesinde katılımcılara bilgilendirici onam

formu sunulmuş, mülakat ile ilgili bilgi verilmiş ve mülakatın kaydedilmesi için izin alınmıştır. İngilizce bilen katılımcılarla mülakatlar İngilizce dilinde yapılmış; İngilizce bilmeyen veya kendini İngilizcede yeteri kadar ifade edemeyeceğini belirten katılımcılarla ise Endonezyaca gerçekleştirilmiştir. Bu noktada, araştırmacının iyi derecede Endonezyaca bilmemesi nedeniyle mülakatlar, daha önce Türkiye'de üniversite eğitimi almış ve hem Türkçe hem de Endonezyaca bilen en az bir tercüman eşliğinde yapılmıştır. Kayıt altına alınan mülakatlar, mülakatın yapıldığı dilde metne dönüştürülmüştür. Hazırlanan metinler katılımcılara gönderilmiş, kontrol etmeleri ve onaylamaları istenmiştir. Katılımcılar tarafından onaylanan metinlerden İngilizce olanlar doğrudan tezde kullanılmış, Endonezyaca olanlar ise tercümanlar aracılığıyla İngilizceye çevrilerek tezde yer almıştır.

Mülakatlar ile konu hakkında daha önce araştırma yapmış ve Suudi Arabistan'ın yumuşak güç politikalarına doğrudan veya dolaylı bir şekilde dahil olmuş tarafların görüşleri alınmak istenmiştir. Katılımcılar belirlenirken amaçlı örnekleme yöntemlerinden maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmaya, Suudi Arabistan'ın Endonezya'daki yumuşak güç politikalarından haberdar olan veya bu politikalara eğitim, medya, hayır ve davet faaliyetleri vb. gibi alanlarda doğrudan veya dolaylı bir şekilde dahil olmuş, farklı alanlarda ve farklı tecrübelere sahip kişiler dahil edilerek maksimum çeşitlilik sağlanmaya çalışılmıştır.

Mülakat yapılan toplam kişi sayısı 16'dır. Bunlardan bir kısmı konuyla alakalı çalışma yapan akademisyenlerdir. Daha önce Suudi Arabistan hakkında araştırma yapmış akademisyenlerle mülakat yapılmasının birtakım sebepleri bulunmaktadır. Bunlardan ilki, ilgili akademisyenlerin, Krallığın Endonezya üzerindeki politikalarını yakından takip etmeleri ve konuya dair çalışmalarının bulunmasıdır. Kısıtlı olan araştırma süresinden daha fazla istifade edebilmek için ilgili araştırmacıların bilgi ve tecrübelerinden istifade edilmek istenmiştir. İkincisi Suudi politika yapıcılarının ve kurumlarının, konuyla alakalı kamuoyunu yeterince bilgilendirmemesidir. Üçüncüsü konuya muhatap olan ve kendilerinden bilgi talep edilen diğer katılımcıların konuyla alakalı ayrıntılı bilgi vermekten çekinmeleridir. Bu kapsamda akademisyenler arasında konuyla alakalı en az bir çalışması bulunan 5 öğretim görevlisi katılımcı olarak seçilmiştir. Katılımcıların tümünden mülakat öncesi, hazırlanmakta olan tezde isimlerinin paylaşılması noktasında izin alınmıştır. Bu isimler Universitas Islam Negeri Syarif Hidayatullah'dan Prof. Dr. Jajang Jahroni, Universitas Islam Indonesia'dan Dr. Hasbi Aswar, Binus University'den Dr. Tia Mariatul Kibtiah ve Şerif Hidayetullah İslam Üniversitesi'nden Dr. Din Wahid, Universitas Pembangunan Nasional Veteran Jakarta'dan Rizky Hikmawan'dır.

Diğer katılımcılar arasında Suud mezunu ve yıllarca Orta Doğu üzerine gazetecilik yapan Anan Nurdin, Camia Rahman Indonesia Vakfı başkanı Navval Baharmus, LIPIA mezunu Abdullah Haidir ve Ulil Abshar Abdalla, Muhammediyye Uluslararası İlişkiler Bürosu Başkan Yardımcısı Sudarnoto Abdul Hakim, Endonezya Ortadoğu Ticaret Odası Başkanı Mohamad Bawazier, Endonezya'nın Suudi Arabistan eski büyükelçisi Gatot Abdullah Mansyur, LIPIA öğretim görevlisi Faris Jihady, Nahdetu'l Ulema önceki dönem başkanı Said Aqil Siraj, BAZNAS Hukuk ve Kurumsal İşler Müdürü Mulya Dwi Harto, Rahmatika Al Atsari pesantreni hocası Üstad Süleyman bulunmaktadır.

3.2. Verilerin Analizi

Bütün veriler toplandıktan sonra sıradaki adım veri analizidir. Veriler, içerik analizi yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Birincil kaynaklardan ve literatürden elde edilen daha sonra gözlem ve mülakatlar yoluyla doğrulanan veriler taslak bir Word dosyasında toplanmıştır. Daha sonra bu verilerden yola çıkarak kodlar oluşturulmuştur. Bu kodlardan birbirine benzer olanlardan kategoriler belirlenmiş ve nihayetinde kategorilerden tema oluşturulmuştur. Bu aşamada ilgili kodlar eğitim, medya, ekonomik yardım ve büyükelçilik faaliyetleri olmak üzere dört ana kategori altında toplanmıştır. Bu dört kategoriden yola çıkarak, Suudi Arabistan'ın yumuşak güç faaliyetleri teması oluşturulmuştur. Bu kapsamda veriler analiz edilmiştir.

4. Tezin İçeriği

Tez, giriş bölümü hariç toplamda üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde tezin teorik temelini oluşturan yumuşak güç kavramı ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Bu bölümde, yumuşak güç tartışılmadan önce güç kavramının tanımı ve tarihsel süreç içerisindeki çeşitli tanımlamaları üzerinde durulmuştur. Gücün değişen doğası ve bu kavramın tarihi süreçteki farklı yansımaları kapsamlı bir biçimde incelenmiştir. Bu temel bilgiler, yumuşak gücün daha iyi anlaşılabilmesi için gerekli teorik altyapıyı sağlamaktadır. Devamında, sert güç ve yumuşak güç arasındaki ayrımlar detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Sert gücün zorlama ve tehdide dayalı yöntemler içerdiği, yumuşak gücün ise çekim, cazibe ve ikna unsurlarına dayandığı vurgulanmıştır.

Yumuşak güç kavramı, bu bağlamda derinlemesine ele alınmış; yumuşak gücün ne olduğu, önemi ve kaynakları ayrı başlıklar altında tartışılmıştır. Özellikle kaynaklar konusuna dikkat çekilmiştir çünkü Joseph Nye, yumuşak gücün kaynaklarını kültür, siyasi değerler ve dış politika olarak tanımlamaktadır. Ancak, dinin yumuşak güç kaynağı olarak potansiyeli

Nye'nin çalışmalarında zayıf bir şekilde ele alınmaktadır. Bu noktada, dinin yumuşak güç kaynağı olabileceğini öne süren yazarların görüşleri doğrultusunda bir tartışma yürütülmüştür. Bölüm, sert ve yumuşak güç arasındaki etkileşimi inceleyerek son bulmakta ve bu etkileşimin nasıl gerçekleştiğini anlamak için önemli bir teorik zemin oluşturmaktadır.

İkinci bölümde, Suudi Arabistan'ın dış politikası ve bu politika içinde yumuşak gücün rolü ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Bölüm, önce Suudi Arabistan'ın devletleşme sürecinin tarihsel arka planına dair genel bir bilgi sunarak başlamaktadır. Bu tarihsel perspektif, Suudi Arabistan'ın yumuşak güç politikalarının kökenlerini anlamak için kritik bir temel sağlamaktadır. Devamında, Suudi Arabistan'ın dış politikasına yön veren temel dinamikler detaylandırılmıştır. Bu dinamikler arasında rejim ve ailenin güvenliği, toprak bütünlüğünün korunması, İslami hayatın sürdürülmesi ve ekonomik refahın sağlanması bulunmaktadır. Bu unsurlar, Suudi Arabistan'ın dış politika stratejilerinin şekillenmesinde belirleyici rol oynamakta ve Krallığın yumuşak güç politikalarının anlaşılması açısından büyük önem taşımaktadır.

İkinci bölüm, Suudi Arabistan'ın dış politika belirleyicilerini inceleyerek devam etmektedir. Uluslararası sistem, bölgesel sistem ve Arap Yarımadası gibi faktörler, Krallığın dış politika kararlarını etkileyen önemli unsurlar olarak ele alınmıştır. Bu noktada, dış politika belirleyicileri, Suudi Arabistan'ın yumuşak güç stratejilerinin şekillendirilmesinde nasıl bir rol oynadıkları açısından değerlendirilmektedir.

Son olarak, Suudi Arabistan'ın dış politikasında yumuşak gücün rolü ve yumuşak güç kaynakları üzerinde durulmuştur. Yumuşak güç kaynakları, özellikle İslam'ın rolü, ekonominin etkisi ve dış politikanın katkıları bağlamında incelenmiştir. Bu kısımda, teorik bölümde ele alınan dinin yumuşak güç üretimindeki rolü Suudi Arabistan üzerinden örneklendirilmiştir. Daha sonra Suudi Arabistan'ın tarihsel süreçte yumuşak gücü nasıl kullandığı ve 2001 sonrası dönemden itibaren özellikle Kral Selman'ın liderliğinde belirginleşen yumuşak güç stratejilerindeki değişimler ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Ayrıca Veliaht Prens Muhammed bin Selman'ın bu stratejilerdeki rolü de vurgulanmıştır.

Üçüncü ve son bölümde, Suudi Arabistan'ın yumuşak güç politikalarının Endonezya özelindeki uygulamaları ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Bölüm, Suudi Arabistan ile Endonezya arasındaki ilişkilerin tarihsel arka planına ışık tutarak başlamaktadır. Bu bağlamda, iki ülke arasındaki siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerin gelişim süreci kapsamlı bir biçimde ele alınmıştır. Siyasi ilişkiler, diplomatik temaslar ve stratejik ortaklıklar; ekonomik ilişkiler,

ticaret ve yatırımlar; kültürel ilişkiler ise kültürel değişim ve işbirlikleri açısından değerlendirilmiştir. Sonrasında, Suudi Arabistan'ın dış politikasında Endonezya'nın neden bu denli önemli bir rol oynadığı ve bu önemin sebepleri detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Endonezya'nın Suudi Arabistan için stratejik öneminin vurgulandığı bu bölümden sonra, Suudi Arabistan'ın Endonezya'daki yumuşak güç politikalarının imkânları ve zorlukları üzerinde durulmuştur.

Bu noktadan sonra birinci ve ikinci bölümde ayrıntılı bir şekilde ele alınan dinin yumuşak güç elde etmedeki rolü Endonezya örneği üzerinden somutlaştırılmıştır. Suudi Arabistan'ın dini unsurları, yumuşak güç elde etmek amacıyla nasıl stratejik bir araç olarak kullandığı açıklanmıştır. Eğitim, medya, ekonomik yardımlar ve büyükelçilik faaliyetleri gibi yumuşak güç politikası araçları, Endonezya özelinde detaylandırılmıştır. Bu kapsamda, Suudi Arabistan'ın Endonezya'daki dini ve kültürel etkileşimlerle yumuşak güç kazanma süreci, çeşitli araçlar ve örneklerle açıklanmıştır. Ayrıca, 2001 sonrası başlayan ve özellikle Kral Selman döneminde belirginleşen Krallığın yumuşak güç stratejilerindeki değişimlerin Endonezya'daki yansımaları ele alınmıştır. Bu bağlamda, Suudi Arabistan'ın din merkezli yumuşak güç stratejisinin nasıl evrildiği ve bu evrimin Endonezya üzerindeki etkileri ortaya konulmuştur. Tüm bu durumların Endonezya'nın iç ve dış politikası üzerindeki etkileri çeşitli örneklerle vurgulanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL-TEORİK ÇERÇEVE

1.1. Güç Nedir?

Uluslararası ilişkiler disiplin içerisinde en çok ele alınan kavramlardan birisi güçtür. Diğer sosyal bilimler alanında yapılan çalışmalar ile kıyaslandığında, güç kavramı, Uluslararası ilişkiler disiplini içinde oldukça merkezi bir konumda yer almaktadır.²⁶ Bu yüzden gerek modern öncesi gerekse modern uluslararası yazını içerisinde güç üzerine çalışan, fikir yürüten onlarca isim zikretmek mümkündür. Sun Tzu'dan Thomas Hobbes'a, Niccolo Machiavelli'den Hans J. Morgenthau'ya, Robert Dahl'dan James Baldwin'e, Steven Lukes'dan Joseph S. Nye'a kadar birçok düşünür bu isimlere örnek olarak gösterilebilir. Gücün disiplin içerisindeki bu merkezi önemini John J. Mearsheimer “*Ekonomide para ne ise, uluslararası ilişkilerde de güç odur.*”²⁷ şeklinde, Harold Lasswell ve Abraham Kaplan ise “*Güç kavramı belki de siyaset biliminin en temel kavramıdır.*”²⁸ sözleriyle ifade etmişlerdir.

Gücün disiplin içerisindeki yerini ve önemini anlamak için, şimdiye kadar alan içerisinde yazılmış eserlere bakmak konunun anlaşılması açısından ehemmiyet arz etmektedir. Bunlardan ilki Sun Tzu tarafından kaleme alınan *Savaş Sanatı* isimli eserdir. Hem bir komutan hem de bilge bir kişilik olarak tanınan Sun Tzu, kitabında, savaşın nasıl kazanılacağından ve bunun için güce olan ihtiyaçtan bahseder. Hatta on üç bölümden meydana gelen kitabın beşinci bölümünün başlığı güç üzerinedir.²⁹ Sun Tzu ile aynı dönemde fakat farklı coğrafyalarda yaşamış Thucydides'in *Peloponnessos Savaşları* isimli eseri ise güç üzerine alanda yazılmış ilk eser olma özelliği taşımaktadır. Yazar bu eserde Atina ve Sparta arasında süren 27 yıllık savaşı ve bu savaşın nedenlerini anlatmaktadır. Yazara göre savaşın nedeni bu iki şehir devletin güç eksenli politikalarından kaynaklanmaktadır. Özellikle Atina'nın büyüyen gücü karşısında Spartalılar, endişe ve korku duymakta ve bu durum iki şehir devleti arasında var olan güç dengesini bozmaktadır. Thucydides burada güç olgusunu, zenginliğin birikimi ve deniz gücündeki üstünlükle açıklamaya çalışmasıdır.³⁰

²⁶ John A. Vasquez, *The Power of Power Politics: From Classical Realism to Neotraditionalism* (Cambridge: Cambridge University Press, 1998), 36.

²⁷ John J. Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics* (New York: W.W. Norton & Company, 2001), 98.

²⁸ Harold D. Lasswell - Abraham Kaplan, *Power And Society: A Framework for Political Inquiry* (New York: Routledge, 2017), 75.

²⁹ Sun Tzu, *Savaş Sanatı* (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2018),

³⁰ Deniz Ülke Arıboğan, *Uluslararası İlişkiler Düşüncesi* (İstanbul: İnkılab Kitabevi, 2019), 48

Güç denilince akla gelen önemli eserlerden bir diğeri de Machiavelli'nin *Hükümdar* adlı eseridir. Yazar çalışmasını Floransa devlet yöneticisi Lorenzo de Medici'ye atfen yazmış ve burada güce nasıl ulaşılacağı, gücün nasıl muhafaza edileceği ve sürdürülebileceği gibi sorulara verdiği cevaplarla modern uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde gücü ön plana çıkaran ilk isim olmuştur.³¹ Burada güç elde etmek ve hangi şartta olursa olsun kazanmak her şeyden önce gelmekte; devleti ele geçirmek ve elde tutmak olmazsa olmazlar arasında sayılmaktadır. Bu hedeflere ulaşmak için kullanılan araçların ahlaki değerler açısından sınırlandırılmaması düşüncesi hem kendi döneminde hem de kendinden sonraki yüzyıllar içerisinde oldukça eleştirilmiştir. Böylece Machiavelli siyaset bilimi içerisinde ilk modern siyaset bilimci ve ilk büyük güç kuramcısı olarak vasıflandırılmaktadır.³²

Realist düşüncenin klasik teorisyenleri arasında yer alan ve siyasal realizmin kurucu babası sayılan³³ Thomas Hobbes'un *Leviathan* adlı eseri güç üzerine yazılan eserlerden bir diğeridir. Hobbes, Machiavelli'nin kurmuş olduğu güç merkezli anlayışı takip etmiştir. Tasvir ettiği Leviathan, mutlak güce sahip ve tek egemen olan devleti temsil etmektedir. Onun düşüncesine göre insan, tabiatı itibarıyla saldırgan ve güç peşinde koşan bir varlıktır. Bu yüzden insanlar birbirlerine güvenmemekte ve güvensiz bir ortam oluşmaktadır. Hobbes'un "*Kılıcın zoru olmadıkça ahitler sözlerden ibarettir ve insanı güvence altına almaya yetmez.*"³⁴ ifadesi mutlak güce sahip bir irade olması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu egemen güce sahip hayali varlık, düzen kuran, yasa yapan, değiştiren tek otoritedir. Kendisi ise kurmuş olduğu bu düzene uymak zorunda değildir. Böylece Leviathan tek egemen güç olarak kendi egemenliği altında yaşayan insanları korur ve kendi içerisinde düzenin işlemlerini sağlar.³⁵

Güç kavramını sistematik bir şekilde ele alan çalışmalar, uluslararası ilişkiler disiplininin doğduğu yıllarda yani 20. yüzyılda ortaya çıkmıştır. O zamana kadar yapılan çalışmalarda birçok düşünür gücün önemini vurgulamış fakat gücün tam manasıyla anlaşılması noktasında bir gayret içerisine girmemiştir. Bu dönemde kaleme aldığı eserlerle güç kavramını uluslararası ilişkiler disiplinin merkezine yerleştiren ve uluslararası ilişkiler disiplini açısından realist teorinin ilk çağdaş yorumcusu sayılan kişi Edward Hallet Carr'dır.³⁶ Bir daha asla

³¹ Kadir Sancak, *Dış Politikada Bir Etki Aracı Olarak Yumuşak Güç: Türkiye'nin Yumuşak Gücünün Analizi ve Azerbaycan Üzerindeki Yumuşak Güç Kapasitesinin Değerlendirilmesi* (Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, 2015), 13.

³² Arıboğan, *Uluslararası İlişkiler Düşüncesi*, 103.

³³ Seyfi Say, *İbn Haldun'un Düşünce Sistemi ve Uluslararası İlişkiler Kuramı* (İstanbul: İlk Harf Yayınları, 2011), 361.

³⁴ Thomas Hobbes, *Leviathan* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007), 127.

³⁵ Arıboğan, *Uluslararası İlişkiler Düşüncesi*, 108-110.

³⁶ Arıboğan, *Uluslararası İlişkiler Düşüncesi*, 190.

savaşa gereksinim duyulmayacağı noktasında bir inancın yerleşmeye başladığı iki savaş arası dönemde Carr, *The Twenty Years' Crisis, 1919-1939* adlı eserini yayınlamıştır.³⁷ 1939 yılında yayınlanan bu eserde yazar, iki dünya savaşı arasındaki dönemde fırtınalar estiren idealist paradigmayı çok sıkı şekilde eleştirmiş ve gücü “siyasetin en temel unsuru” olarak tanımlamıştır.³⁸ Ona göre güçlüler güçlü oldukları için yönetirler, güçsüzler ise zayıf oldukları için yönetilirler.³⁹ Carr, İdealist anlayış neticesinde ortaya çıkan uluslararası hukuk, uluslararası ahlaki yükümlülükler, uluslararası etik standartlar gibi birçok hususu sorgulamış, eleştirmiş ve idealizmin bir ütopya olduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla ona göre idealist düşünce ideal bir dünya sağlayamayacaktır.⁴⁰ Söz konusu düşüncenin hâkim olduğu bir ortamda ikinci dünya savaşının çıkması Carr’ın bu düşüncelerini desteklemiştir. Bu noktadan sonra sistemin temel açıklayıcı kavramı “güç” olmaya başlamıştır.

Gücü sistematik bir şekilde ele alan ve kendinden önceki realist düşünürlerin değerlendirmelerini uluslararası ilişkiler alanına uyarlayan kişi Hans Joachim Morgenthau’dur. 1948 yılında yayınladığı *Politics Among Nations* adlı eseri klasik realizmin esaslarını ihtiva etmektedir.⁴¹ Kendinden önceki birçok yazar ve düşünür gücün uluslararası ilişkiler içindeki önemini ve konumunu vurgulamış olsa da Morgenthau gücün doğası, kullanımları ve sınırları üzerine ayrıntılı bir şekilde durmuştur.⁴² Zaten kendisi disiplin içerisinde ilk siyaset bilimi kökenli kişidir. Morgenthau uluslararası ilişkilerin bir güç mücadelesi olduğunu söyleyerek, sistemi güç üzerinden açıklamaya çalışır. İnsan doğası gereği güç peşinde koşar, devletler de bireylerden oluştuğu için onlar da insanlar gibi davranır ve güç sahibi olmayı arzularlar.⁴³ Gücü, kişinin diğer insanların akılları ve eylemleri üzerindeki kontrolü olarak ifade eder. Bunu siyasi kılan husus, otorite sahipleri arasında veya otorite sahipleriyle halk arasında gerçekleşiyor olmasıdır.⁴⁴ Uluslararası ilişkilerde devletlerin güce bakışı ya onu korumak ya artırmak ya da göstermek şeklinde tezahür eder. Bu yüzden güç mücadelesi her zaman bir güç

³⁷ Edward Hallet Carr, *Twenty Year's Crisis (1919-1939): An Introduction to the Study of International Relations* (London: The Macmillan Press, 1946),

³⁸ Sancak, *Dış Politikada Bir Etki Aracı Olarak Yumuşak Güç: Türkiye'nin Yumuşak Gücünün Analizi ve Azerbaycan Üzerindeki Yumuşak Güç Kapasitesinin Değerlendirilmesi*, 19.

³⁹ Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği* (Bursa: Marmara Kitap Merkezi, 2011), 152.

⁴⁰ Carr, *Twenty Year's Crisis (1919-1939): An Introduction to the Study of International Relations*, 63.

⁴¹ Hans Joachim Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace* (New York: Knopf, 1948),

⁴² Oktay F. Tanrısever, "Güç", *Devlet ve Ötesi Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*, ed. Atila Eralp (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014), 55.

⁴³ Mustafa Aydın, "Uluslararası İlişkilerin “Gerçekçi” Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği", *Uluslararası İlişkiler Dergisi* 1/1 (2004), 38.

⁴⁴ Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, 28.

dengesine yol açar. Çünkü her zaman bir anlayış hâkim olamayacağı için doğal olarak var olan güçler arasında bir denge ortaya çıkar.⁴⁵ Morgenthau ayrıca gücün unsurlarını da ele alır. Bu unsurları somut unsurlar ve soyut unsurlar şeklinde tasnif etmek mümkündür.⁴⁶ Somut unsurlar coğrafya, doğal kaynaklar, endüstri, askeri hazırlık kapasitesi, nüfus şeklinde sıralanabilirken soyut unsurlar ise ulusal karakter, ulusal moral, diplomasinin etkinliği olarak ifade edilmiştir.⁴⁷ Bu faktörlerden her birinin diğerleriyle olan ilişkisi ulusal gücü etkiler. Her ne kadar Morgenthau realist paradigmanın önde gelen isimleri arasında sayılsa, Waltz ve Mearsheimer gibi güce büyük ölçüde askerî açıdan baksa da⁴⁸ ulusal gücün unsurları içerisinde zikrettiği soyut unsurlar ile kendisine kadar gelen dönemin hâkim anlayışından farklılaşmaktadır.

Güç kavramının bu denli yaygın kullanımından yola çıkarak uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde “güç” nasıl tanımlanmaktadır? Sosyal bilimlerdeki birçokları gibi güç kavramı da tartışmalıdır. Üzerine mutabık kalınmış bir güç kavramı bulunmamaktadır. Akademisyenler sadece gücün rolü konusunda değil gücün doğası konusunda da anlaşamamaktadırlar.⁴⁹ Çünkü herkesin bir bakış açısı bulunmakta ve kavramlar bu bakış açısına göre tanımlanmaktadır. Fikirler, bakış açıları, ilgi alanları, değerler ve algılar, kavramları tanımlamaya etki eden faktörlerdendir.⁵⁰ Yani kavram izafi/göreceli bir kavramdır. Gücü, devletlerin sahip oldukları fiziksel öğelerle/kaynaklarla tanımlayan düşünürler olduğu gibi fiziksel öğelerden ziyade kullanılma neticesinde ortaya çıkan etki açısından tanımlayan düşünürler de bulunmaktadır.⁵¹ Gücün bu denli çeşitlilikte kullanılmış olması literatürde onun etki, kontrol, zorlama, kuvvet, caydırıcılık, otorite, baskı ve şiddet gibi kelimelerle kullanılmasına da sebep olmuştur.⁵² Bu çok anlamlı kullanımından kaynaklı tanımlama problemine Morgenthau “*Siyasal güç kavramı, siyaset biliminin en zor ve tartışmalı sorunlarından birini oluşturmaktadır.*”⁵³ şeklinde değinirken Kenneth Waltz “*Güç, realist teoride anahtar bir kavram olmasına rağmen, onun doğru tanımı bir tartışma konusu olmaya*

⁴⁵ Tanrısever, "Güç", 57.

⁴⁶ Deniz Ülke Arıboğan, *Globalleşme Senaryosunun Aktörleri, Uluslararası İlişkilerde Güç Mücadelesi* (İstanbul: Der Yayınları, 2001), 95.

⁴⁷ Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, 96-109.

⁴⁸ David A. Baldwin, "Power and International Relations", *Handbook of International Relations*, ed. Thomas Risse Walter Carlsnaes, Beth A. Simmons (London: SAGE Publications, 2013), 283.

⁴⁹ Baldwin, "Power and International Relations", 273.

⁵⁰ Joseph S. Nye, "Soft Power: The Evolution of a Concept", *Journal of Political Power* 14/1 (2021), 1.

⁵¹ Salih Doğan - Şeref Kavak, "Uluslararası İlişkilerde Güç Kavramı", *Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları*, ed. Arif Behiç Özcan-Yusuf Çınar (İstanbul: Hükümdar Yayınları, 2012), 258-259.

⁵² Baldwin, "Power and International Relations", 273; Robert A. Dahl, "The Concept of Power", *Behavioral Science* 2/3 (1957), 202; Steven Lukes, *Power: A Radical View* (London: MacMillan Press, 1974), 12; Tanrısever, "Güç", 53-54.

⁵³ Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, 13.

devam etmektedir.”⁵⁴ diyerek ifade etmiş, Robert Gilpin ise “Güç kavramı, uluslararası ilişkiler ve daha genel olarak siyaset bilimi alanındaki en zahmetli kavramlardan biridir.”⁵⁵ ifadesiyle dile getirmiştir.

Her ne kadar ortak bir tanım üzerinde mutabık kalınamamış olsa da şimdiye kadar güç üzerine yapılan tartışmalarda bazıları gücü değişim yapma veya buna direnme olarak tanımlarlarken bazıları ise istediğimizi elde etme yeteneği veya insanlara/gruplara yapmak istemedikleri bir şey yaptırma yeteneği olarak tanımlar.⁵⁶ Gilpin, *War and Change in World Politics* adlı kitabında gücü, devletlerin askeri, ekonomik ve teknolojik yetenekleri olarak tanımlar.⁵⁷ Keohane ve Nye’in tanımlarına göre güç, bir aktörün, başka türlü yapmayacakları bir şeyi başkalarına yaptırabilme ve sonuçlar üzerinde kontrol yeteneğidir.⁵⁸ Güç üzerine yazmış olduğu *The Concept of Power* isimli makalesiyle meşhur olan Dahl gücü ölçmek için formüle etmeye çalışmıştır. Çünkü daha önce böyle bir çalışma yapılmamıştır. Gücün etki, kontrol ve otorite gibi kelimelerle bağlantılı uzun ve onurlu bir tarihi olduğunu söylemektedir. Dahl bunlardan yola çıkarak gücü, başka türlü yapmayacakları şeyi başkalarına yaptırma yeteneği olarak tarif etmiştir. Kendi ifadesiyle “A, B’ye, B’nin başka türlü yapmayacağı bir şeyi yaptırabileceği ölçüde, B üzerinde güce sahiptir.”⁵⁹

Yukarıdaki tanımlamalardan da yola çıkarak güç, bir aktörün istediği sonuçları elde edebilmesi için başka aktörlerin davranışlarında değişiklik yapabilmesi şeklinde ifade edilebilir. Kavramın bu denli farklı bakış açılarıyla tanımlanmasını Nye kendine has üslubuyla açıklamaktadır. Ona göre güç aşk gibidir, deneyimlemek, tanımlamaktan veya ölçmekten daha kolaydır.⁶⁰ Yine Nye’in bir başka açıklamasında ise güç hava durumu gibidir yani herkes onun hakkında konuşur ancak çok az insan onun işleyişi hakkında bilgi sahibidir.⁶¹ Sonuç olarak ifade etmek gerekirse gücün tanımlanmasında ortak bir tanımın olmamasının sebebi, farklı dönemlerdeki teknolojik, kültürel ve siyasal gelişmelerden dolayı gücün unsurlarının değişmesi ve bu değişim neticesinde gücün farklı bakış açılarıyla ele alınmasıdır.

⁵⁴ Kenneth N Waltz, "Reflections on Theory of International Politics: A Response to My Critics", *Neorealism and its Critics*, ed. Robert O Keohane (New York: Columbia University Press, 1986), 333.

⁵⁵ Robert Gilpin, *War and Change in World Politics* (New York: Cambridge University Press, 1981), 13.

⁵⁶ Kenneth E Boulding, *Three Faces of Power* (California: SAGE Publications, 1990), 15.

⁵⁷ Gilpin, *War and Change in World Politics*, 13.

⁵⁸ Robert O. Keohane - Joseph S. Nye, *Power and Interdependence* (New York: Pearson Education, 2011), 10.

⁵⁹ Dahl, "The Concept of Power", 202-203.

⁶⁰ Joseph S. Nye, "The Changing Nature of World Power", *Political Science Quarterly* 105/2 (1990a), 177.

⁶¹ Joseph S. Nye, *Yumuşak Güç, Dünya Siyasetinde Başarının Yolu* (Ankara: Elips Kitap, 2005), 11.

Teorisyenler genellikle gücü başkalarının davranışlarını şekillendirebilme, etkileyebilme ve değiştirebilme şeklinde tanımlamaktadır.⁶² Bu isteğin gerçekleştirilebilmesi için belirli kaynaklara sahip olmak gerekmektedir. Her ne kadar zaman içerisinde ihtiyaç duyulan kaynaklar değişiklik gösterse de özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar nüfus, doğal kaynaklar, ekonomik ve askeri kapasite güç üreten kaynaklar içerisinde yer almıştır.⁶³ Güce ve istenilen sonuçlara ulaşabilmek için kaynaklara verilen önem arttıkça, güç, kaynak merkezli tanımlanmaya devam etmiştir. Yani bu anlayışa göre hangi aktör büyük bir nüfusa, bölgeye, doğal kaynaklara, askeri ve ekonomik kaynaklara sahipse o denli güçlüdür. Bu anlayışın temel özelliği gücün somut ölçülebilir bir şekilde anlaşılmasıdır.⁶⁴ Tarih içerisinde bu tarz anlayış oldukça revaç bulmuştur. Lakin bu tanım kendi içerisinde hayli büyük sorunlar barındırmaktadır. Bireyler her ne kadar gücü kaynaklara indirgeyerek tanımlamaya ve ölçmeye çalışsalar da sahip olunan kaynaklar her zaman istenilen sonuçlara ulaşmada etkili olmayabilmektedir.⁶⁵ Bunun en temel iki sebebi bulunmaktadır. Birincisi doğru kaynaklara sahip olmama problemi, ikincisi kaynakların kullanımı problemi.⁶⁶

Güç kaynaklarının her biri kendi bağlamında güç üretir. Kendi bağlamında değerlendirilmeyen kaynaklar güç üretemez, sonuç ve çıktı sağlayamaz. Bu yüzden bir aktör ilgilendiği alanla alakalı güce sahip olmak istiyorsa önce hedefe götürecek doğru kaynaklara sahip olması gerekmektedir. Örneğin bir devletin iklim değişikliği ile mücadele etmek istediğini ve ileri teknoloji silahlara sahip olduğunu düşünelim. Kaynaklar açısından değerlendirildiğinde ileri teknolojik silahlara sahip olmak kendi bağlamında bir güç kaynağı iken, aynı kaynaklar iklim değişikliği noktasında o devleti güçlü kılacak, sözünün dinlenmesini sağlayacak bir güç kaynağı olamayacaktır. Çünkü iklim değişikliği ile mücadele ederken sahip olunan ileri teknolojik silahlar işe yaramayacaktır. Bir başka örnek olarak sahip olunan bir değer başkaları tarafından benimsenmesi, kabul görmesi isteniyorsa sahip olunması gereken kaynaklar çok büyük ihtimalle silahlar olmayacaktır. Bu noktada sorulması gereken en kritik soru "Hangi kaynak istenilen sonuçlar ve çıktılar için en iyi sonuç üretir?" sorusudur. Bu soruya verilecek cevap o kaynakları edinmeye, eğer varsa onu daha planlı ve etkili kullanmaya itecektir. Bu bahse son verirken somut bir örnek vermenin yerinde olacağını düşünmekteyiz.

⁶² Burak Kadercan, "Güç", *Uluslararası İlişkilere Giriş, Tarih, Teori, Kavram ve Konular*, ed. Şaban Kardaş-Ali Balcı (İstanbul: Küre Yayınları, 2020), 323-335.

⁶³ Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, ; Nye, "The Changing Nature of World Power", 178.

⁶⁴ Nye, "Soft Power: The Evolution of a Concept", 2.

⁶⁵ Joseph S. Nye, "Power and Foreign Policy", *Journal of Political Power* 4/1 (2011a), 12.

⁶⁶ Nye, "Power and Foreign Policy", 13; Haluk Özdemir, "Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 63/03 (2008), 117.

ABD, Vietnam savaşında askerî açıdan çok güçlü olmasına rağmen savaşı kaybetmiştir. ABD'nin üstün muharebe tankları çöl savaşında Irak'a üstün gelmesine yardımcı olurken Vietnam'daki bataklıklar ve ormanlarda istenilen seviyede başarılı olamamıştır.⁶⁷ Tabi ki ABD'nin Vietnam savaşını kaybetmesinin kendi içinde birçok sebepleri bulunmaktadır lakin güç üreten kaynaklar açısından değerlendirildiğinde bataklıklarda ve ormanlık alanlarda sahip olunan üstün muharebe tanklarının savaş esnasında o ülkeyi güçlü kılmadığı vakıyyla sabit olmuştur.

İkinci olarak kaynakların kullanımı problemidir. Doğru kaynaklara sahip olmak tam manasıyla güce sahip olmakla eş değer değildir. Burada o kaynakların kullanımını ortaya koyacak bir iradenin varlığı da söz konusu olmaktadır. Bununla beraber o kaynakları kullanacak iradenin güce ulaşabilmesi için doğru bir yöntemle hareket etmesi gerekmektedir. Diyebiliriz ki sahip olunan kaynağın sonuç üretme noktasındaki durumu bir kart oyununda yüksek kartlara sahip olmak gibidir. Yüksek kartlara sahip olmak tek başına oyunu kazanmaya yetmez. Belirli bir strateji çerçevesinde o kartları kullanabilmek gerekir. Kaynakları kullanacak irade ve strateji, güce ulaşma noktasında işaret ettiğimiz ikinci noktayı ortaya koymaktadır.

1.2. Gücün Değişen Doğası

Sosyal bilimlerdeki birçok alanda olduğu gibi uluslararası ilişkiler disiplini de dinamik bir alandır ve sürekli değişim içerisindedir. Zaman içerisinde disiplini oluşturan kavramlar dönemin şartlarına göre yeniden tanımlanmakta hatta yeni yeni kavramlar ortaya çıkmaktadır. Güç kavramı da bu durumdan etkilenmiş zaman ve zemine göre yeniden tanımlanmıştır. 20. yüzyıla kadar olan süreçte askeri kaynaklar çok büyük oranda ehemmiyet arz etmesi sebebiyle güç denildiğinde akla askeri kapasite gelmektedir.⁶⁸ Mezkûr yüzyıl içerisinde teknolojiye yaşanan gelişmeler ve 1970'lerde neoliberal anlayışın ortaya çıkmasının yanında küreselleşmenin de etkisiyle güç kavramında da bazı değişiklikler yaşanmıştır. Yaşanan bu gelişmeler neticesinde güç değerlendirmelerinde bilgi, teknoloji ve ekonomi gibi unsurlar önem kazanmaya başlarken coğrafya, nüfus, hammadde ve askeri kapasite önemini eskiye oranla yitirmeye başlamıştır.⁶⁹

⁶⁷ Nye, "Power and Foreign Policy", 12; Nye, "Soft Power: The Evolution of a Concept", 3.

⁶⁸ Sancak, *Dış Politikada Bir Etki Aracı Olarak Yumuşak Güç: Türkiye'nin Yumuşak Gücünün Analizi ve Azerbaycan Üzerindeki Yumuşak Güç Kapasitesinin Değerlendirilmesi*, 59.

Burada klasik manada yani nüfus, asker sayısı doğal kaynaklar gibi hususlar gücün kaynakları olduğu kastedilmektedir.

⁶⁹ Nye, "The Changing Nature of World Power", 179.

Tarihin farklı dönemlerinde gücün unsurları değişmiş ve yenilenmiştir. Hal böyle olunca güç, değişen yeni unsurlara göre tanımlanmıştır. Örneğin 17. ve 18. yüzyıllarda özellikle Avrupa’da Fransa hakimiyeti söz konusuydu ve bu dönemde tarım ekonomileri hakimdi. Böyle bir ortamda nüfus önemli bir güç kaynağı durumundaydı. Çünkü halktan vergi toplanıyor ve ordular genellikle halktan toplanan vergilerle finanse edilen paralı askerlerden oluşuyordu. Ayrıca halkın bizzat kendisi de ordu için kaynak teşkil ediyordu.⁷⁰ Lakin 19. yüzyılda yeni buluşlar neticesinde sanayinin öneminin artması ve denizlerdeki hakimiyeti ile İngiltere’nin etkisi artmaya başladı.⁷¹ Bu dönemde endüstriyel kapasitesini geliştiren devletler güçlü konuma yükseldi. Böylece sanayide yaşanan gelişmeler ulusal gücün vazgeçilmez bir unsuru haline gelmiş ve endüstriyel kapasite bu noktada ulusal güç üzerinde etkili olmuştur.

20. yüzyıla geldiğimizde petrol daha sonraları ise doğal gaz önemli bir güç unsuru oldu. Birinci dünya savaşı sonrasında özellikle Ortadoğu’da yaşanan siyasi olayların birçoğunun altında petrole sahip olma bu vesileyle gücü elinde bulundurma düşüncesi yatmaktadır. Soğuk savaş döneminde ise Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyetler Birliği bilim ve nükleer fizik alanındaki üstünlüğünden güç aldı.⁷² Dolayısıyla ortaya çıkan her yeni gelişme neticesinde gücün unsurları değişmiş, güç ortaya çıkan bu yeni unsurlarla birlikte değerlendirilmeye başlanmış ve bu yeni unsurlara sahip olan devletler güçlü olarak nitelendirilmiştir. Sonuç olarak diyebiliriz ki gücün algılanışı her dönemin kendi içerisindeki konjonktürüne ve algısına göre farklılık göstermektedir.

Uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde güç değişiminin sinyallerine E. H. Carr’ın, 1939 yılında kaleme aldığı *The Twenty Years' Crisis, 1919-1939* adlı eserinde rastlanmaktadır. Carr bu çalışmasında siyasi gücü, askeri güç, ekonomik güç ve kanaat üzerinde güç şeklinde 3’e ayırarak tasnif etmiştir. Kanaatler üzerindeki gücün askeri ve ekonomik güçten daha önemsiz olmadığını ve onlarla yakın bir ilişki içerisinde olduğunu belirtmiştir.⁷³ Aynı şekilde Morgenthau 1948 yılında yayınladığı *Politics Among Nations* adlı eserinde de milli gücün unsurları arasında, somut unsurlar yanında ulusal karakter, ulusal moral, diplomasinin etkinliği gibi soyut unsurlara da yer vermiştir.⁷⁴ Aynı şekilde Gilpin, 1981 yılında yayınladığı *War and*

⁷⁰ Nye, "The Changing Nature of World Power", 178-179; Sait Yılmaz, "Yumuşak Güç ve Evrimi", *TURAN-SAM* 3/12 (2011), 31.

⁷¹ Robert O. Keohane - Joseph S. Nye, "Power and Interdependence in the Information Age", *Foreign Affairs* 77/5 (1998), 87.

⁷² Joseph S. Nye, "The Futures of American Power - Dominance and Decline in Perspective", *Foreign Affairs* 89/6 (2010), 2.

⁷³ Carr, *Twenty Year's Crisis (1919-1939): An Introduction to the Study of International Relations*, 132.

⁷⁴ Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, 96-109.

Change in World Politics adlı eserinde kamu morali, liderlik nitelikleri ve durumsal faktörlerin varlığı gibi hususları kabul etmiş lakin açık bir şekilde ölçülemeyecek olan bu unsurların prestij kavramıyla daha yakında ilgili olduğunu belirtmiştir.⁷⁵ Bu noktadan artık sadece kaynaklara bağlı askeri güç anlayışından yavaş yavaş uzaklaşmaya, gücü oluşturan unsurların farklı yönleri ortaya konmaya başlanmıştır.

Gücün sadece kaynaklara bağlı olan askeri güç anlayışından uzaklaşılmasının en önemli sebeplerinden biri teknolojide yaşanan gelişmelerdir. Silah sanayiinde öyle gelişmeler yaşanmıştır ki aktörler arasında çıkacak bir savaşta telafisi mümkün olmayan sonuçlarla karşı karşıya kalınacaktır. Nükleer silahlar bunun en büyük örneğidir.⁷⁶ Bu silahların tahrip gücü 1945 yılında test edilmiştir. ABD, 2. Dünya savaşı sırasında Hiroşima'ya atom bombası atmış ve bu bomba sonucu ilk planda 80 bin insan, aynı yılın sonuna kadar 140 bin insan hayatını kaybetmiştir. Atılan atom bombası 1,5 km alan içerisindeki her yeri dümdüz etmiştir. Daha sonra buraya yardım için gelen kişiler bile radyoaktif yağmura maruz kaldıkları için hayatlarını kaybetmişlerdir.⁷⁷ Bunun yanında deniz ve hava alanında yaşanan gelişmeler ve tahrip gücü yüksek silahlar gücün dönüşümünde etkili olmuşlardır. Askerî alanda yaşanan bu gelişmeler sadece insanların değil hayvanların da hayatlarını kaybetmelerine ve tabiatın tamir olunamaz tahribatına da sebep olmuştur. Bu sebepten mütevellit BM bünyesinde nükleer silahların yayılmasının önlenmesi için antlaşmalar yapılmıştır.⁷⁸ Her ne kadar bu denli etkili silahlara sahip olmak dünyanın geleceği için tehlike arz etse de ülkeler güvenliklerini garanti altına almak için silah sanayilerine yatırım yapmaya devam etmektedir.

Teknolojinin hayatımızda sağladığı dönüşümlerden bir diğeri medya alanında gerçekleşmiştir. İnsanlar önceleri gerek kendi ülkeleri içerisindeki farklı yerlerde gerekse dünyanın farklı bölgelerinde yaşanan gelişmelerden çok daha sonraları haber alabilmekteydi. Lakin radyonun icadı insanlara daha hızlı haber alma imkanını sağlamıştır. Televizyon, gazete ve sinema alanında yaşanan ilerlemeler neticesinde haber alma imkânı daha da artmıştır. Fakat buraya kadar olan gelişmelerde tek taraflı bir bilgi akışı söz konusudur. Medya alanında gücü

⁷⁵ Gilpin, *War and Change in World Politics*, 13-14.

⁷⁶ Joseph S. Nye, "Hard and Soft Power in a Global Information Age", *Re-Ordering the World: The Long-Term Implications of 11 September*, ed. Mark Leonard (London: Foreign Policy Centre London, 2002a), 2.

⁷⁷ Anadolu Ajansı (AA), "İkinci Dünya Savaşı'nda Hiroşima'nın Bombalanmasının 76. Yılı" (20.07.2022).

⁷⁸ Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması (Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons - NPT), nükleer silahların ve silah teknolojisinin yayılmasını önlemeyi, nükleer enerjinin barışçıl kullanımını teşvik etmeyi amaçlar. Ayrıca, nükleer silah sahibi devletler tarafından silahsızlanma hedefine yönelik çok taraflı bir antlaşmadaki tek bağlayıcı taahhüttür. Anlaşma, Birleşmiş Milletler bünyesinde 1968 yılında imzaya açılmış ve 1970 yılında yürürlüğe girmiştir. 1995 yılında, antlaşma tarafları tarafından süresiz olarak uzatılmıştır. Anlaşmaya, 5 nükleer silah sahibi devlet dahil olmak üzere 191 devlet katılmıştır. United Nations (UN), "Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (NPT)" (20.07.2022).

elinde tutan kişi ve kurumlar belirli perspektiflerden haberleri aktarmaktadır. Örneğin ABD'nin Irak işgalini CNN "Amerika birlikleri Irak'a girdi." şeklinde verirken el-Cezire "Amerika birlikleri Irak'ı işgal etti." şeklinde ifade ederek izleyicileriyle paylaşmıştır.⁷⁹

Bu tek taraflı bilgi paylaşımında internetin icadı ile dönüşüm yaşanmıştır. Çünkü internet kişilere düşüncelerini ifade edebilme imkânı sağlamıştır. Dünyanın farklı yerlerinde yaşanan gelişmeleri internet üzerinden öğrenen bireyler sadece bilgiye ulaşabilen değil aynı zamanda bu bilgiye reaksiyon gösterebilen aktörler haline gelmişlerdir. İnternet tabanlı medya alanında yaşanan gelişmeler bununla da kalmamış, bireyler reaksiyondan fiile geçebilme imkanına kavuşmuş, kendi içeriklerini üretebilmeye başlamışlardır. Bireylerin yanında topluma yönelik içerik üreten grupların da bu durumdan istifade ettiği gözlemlenmektedir. Böylece bu gruplar iletişim teknolojilerinden yararlanarak toplumlara ve bireylere daha rahat ulaşabilmekte ve mesajlarını çok daha hızlı bir şekilde ulaştırabilmektedir. UNİCEF, UNESCO ve Greenpeace bu duruma örnek olarak verilebilir.

Bunun yanında protestocular ve terörist gruplar da bu fırsattan yararlanmaktadır. Protestocu gruplar gerek ülke içerisinde gerek uluslararası arenada yaşanan gelişmelere sosyal medya üzerinden organize olarak toplu şekilde tepki göstermektedirler. 2010 yılında Orta Doğu ülkelerinde yaşanan Arap Baharı ayaklanması, 2013 yılında Türkiye'de yaşanan gezi olayları, 2018 yılında Fransa'da yaşanan Sarı Yelekliler hareketi bunlardan sadece birkaçıdır. Bunun dışında terör örgütleri de zaman zaman internet tabanlı medyayı aktif kullanmakta ve iletişim teknolojilerinde gerçekleşen bu değişimi fırsata çevirmeye çalışmaktadır. Bu vesileyle mesajlarını kitlelere rahat bir şekilde ulaştırabilmektedirler. PKK, DEAŞ, el-Kaide gibi terör örgütleri medyayı aktif olarak kullanan gruplar arasında sayılabilir. Örneğin El Kaide lideri Usame b. Ladin, 11 Eylül saldırıları sonrası yaptığı açıklamaları internet tabanlı medya üzerinden paylaşarak kitleler üzerinde güç elde etmeye çalışmıştır. Bu olay güç unsurlarının değişimine dair önemli bir örnektir. Bu sebepten mütevellit iletişim süreçleri üzerindeki kontrolün gücün temel unsurlarından birini oluşturduğunu söyleyebiliriz.

20. yüzyıla kadar olan dönemde bir ülkenin gücü üzerine konuşulduğunda sadece askeri kapasitesi ve zor kullanma becerisi anlaşılırken, daha sonraları ekonomi diğer bir güç unsuru haline gelmiştir. Güç analizi içerisinde sadece askeri kapasitenin analiz birimi olarak yer aldığı bir anlayıştan ekonominin de analiz birimine dahil edildiği bir anlayışa geçilmesi kayda değer bir gelişmedir. Uluslararası politika alanındaki teorilerinin en önemlilerinden biri olan realizme

⁷⁹ Nye, "Power and Foreign Policy", 18; Nye, *Yumuşak Güç, Dünya Siyasetinde Başarının Yolu*, 59.

göre güç, en genel manasıyla askeri ve ekonomik kapasiteden oluşur ve gücü ulus devlet tek başına kontrol ve idare eder. Çünkü uluslararası arenada tek aktör devlettir; devlet ulusal çıkarlarını korumak ve maksimize etmek için uğraşır. Böylece uluslararası ilişkilerde bir güç dengesi oluşur.⁸⁰ Bu anlayışta devlet, kendisi dışında egemenliğine hanel getirecek herhangi bir egemenin varlığını da kabul etmemektedir. Bunun yanında Liberal anlayışta ise askeri güç önemlidir lakin realistlerde olduğu kadar ön planda değildir. Çünkü uluslararası ilişkiler sadece güç dengesine göre değil, karşılıklı etkileşime, ortaklaşa kabul edilmiş hukuk kurallarına ve normlara göre yönetilmektedir.⁸¹ Küreselleşmenin de etkisiyle uluslar arasında artan ekonomik ilişkiler neticesinde karşılıklı bağımlılık artırmış böylece ekonomi önemli bir güç kaynağı haline gelmiştir.⁸² Liberallere göre uluslararası politika yapımında ulus devletler tek aktör değildir; bunun yanında çok uluslu şirketler, uluslararası kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşları diğer aktörler arasında sayılmaktadır. Bu anlayış neticesinde, siyaset sadece politika yapıcılarının tek başlarına karar verecekleri bir alan olmaktan çıkmış, ekonomik göstergeler ve devlet dışı aktörler karar verme sürecinde önemli aktörler haline gelmişlerdir.⁸³

Her ne kadar güç anlayışında birtakım değişimler yaşansa da askeri güç, vazgeçilmez bir güç kaynağıdır. Bu kapsamda güçten bahsedildiğinde ilk akla gelen onun şiddet veya zor yoluyla ortaya çıkmasıdır.⁸⁴ Güçlü olmak demek gerektiğinde zora ve şiddete başvurulabilmeyi gerektirir. Uluslararası ilişkilerin değişen doğasında ekonomi, teknoloji ve bilgi önemli bir güç unsuru haline gelse de askeri güçle desteklenmeyen diğer güç kaynakları tek başına bir anlam ifade edemeyecektir. Hayatta kalmak ve sistem içerisinde aktif olabilmek için ekonomik güç askeri güçle veya tersten yaklaşacak olursak askeri güç muhakkak ekonomik güçle desteklenmelidir. ABD'yi soğuk savaş sonrası süper güç kılan şey onun tek başına ekonomik ve teknolojik olarak güçlü olması değil bu unsurlara ilaveten askeri olarak deniz aşırı operasyon yapabilme kapasitesine de sahip olmasıdır.

21. yüzyıla gelindiğinde küreselleşmenin etkisiyle ülkeler arasında sadece ticari ilişkiler gelişmemiş, teknoloji ve bilgi alışverişi de artmıştır. Dünyanın herhangi bir ülkesinde üretilen ticari bir ürün, hızlı ve rahat bir şekilde bir başka ülkeye ihraç edilebilmektedir. Bireyler,

⁸⁰ Bu yaklaşımın modern ve ayrıntılı versiyonu için Waltz'un *Theory of International Politics*'ine ve John J. Mearsheimer'in *The Tragedy of Great Power Politics*'ine bakılabilir. Doğan - Kavak, "Uluslararası İlişkilerde Güç Kavramı", 269.

⁸¹ Sait Yılmaz, "Uluslararası İlişkilerde Güç ve Güç Dengesinin Evrimi", *Stratejik Araştırmalar Dergisi* 1/1 (2008), 29.

⁸² Joseph S. Nye, "Soft Power", *Foreign policy* 80 (1990b), 156-157.

⁸³ Özdemir, "Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme", 118.

⁸⁴ Özdemir, "Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme", 118.

gelişen iletişim teknolojileri sayesinde, dünyanın farklı ülkelerinde üretilen malları talep etmekte ve tüketebilmektedir. Dünyanın böylesine birbirine bağlı olduğu bir ortamda bilginin de dolaşımı rahatlamıştır. Yoğun çalışmalar neticesinde üretilen yeni bilgilerden veya teknolojik gelişmelerden insanoğlunun istifadesi kolaylaşmıştır. Böylece bilgiyi üretmek, ona sahip olmak, onu yönetmek ve yönlendirmek güç kaynaklarının en önemlileri arasında sayılmaktadır. Böyle bir ortamda gücün kaynakları ve dağılımı büyük ölçüde değişmiş, güç askeri güç ve fetih vurgusundan uzaklaşmıştır. Bunun sebeplerini Nye 4 başlık altında toplamıştır.⁸⁵

Bunlardan ilki nükleer silahlardır. Aslında nükleer silahların varlığı bilgi devrimi ve teknoloji ile doğrudan alakalıdır. Lakin ortaya çıkan bu yeni silahların hem maliyeti çok yüksek hem de tahrip gücü telafisi mümkün olmayacak seviyededir. İkincisi milliyetçiliğin yükselişidir. Birinci dünya savaşına kadar imparatorluklar birçok milletten insanı aynı çatı altında toplayabilmeyi başarmıştır. Lakin milliyetçiliğin yükselmesiyle birlikte imparatorluklar farklı etnik gruba sahip tebaalarını yönetmeleri zorlaşmıştır. Bu durum imparatorlukların sonunu getirmiştir. Üçüncüsü büyük güçler içindeki kayda değer toplumsal değişimlerdir. Toplumlar artık zafere değil refaha odaklanmakta ve hayatta kalmaları tehlikede olduğu durumlar dışında yüksek kayıplardan kaçınmaktadırlar. Toplumların bu tutumu siyasi karar alıcıların tercihlerini etkilemektedir. Bu durumu Robert Cooper'ın deyişiyle "*Çok sayıda en güçlü devlet artık savaşmak ya da fethetmek istemiyor*".⁸⁶ Dördüncü ve son olarak güç kullanımı büyük güçlerin ekonomik hedeflerini tehlikeye atmaktadır. Demokratik olmayan ülkeler bile bu durumun ekonomileri üzerindeki etkileri göz önünde bulundurmak zorundadır. Ekonominin küreselleştiği bir dünyada tüm ülkeler bir yere kadar -doğrudan olmasa bile- piyasa güçlerine bağımlıdır. Bu yüzden askeri güç kullanımı ekonomik hedefleri olan ülkeler için kullanılacak bir araç olmaktan uzaklaşmaktadır.⁸⁷

1.3. Gücün Farklı Yüzleri

Gücün etki, kontrol ve otorite gibi kelimelerle ilişkili uzun ve onurlu bir tarihi vardır.⁸⁸ Tarih içerisinde güç üzerine birçok düşünür görüş beyan etmiştir. 20. yüzyılda ise gücün yüzleri ile alakalı tartışmalar yaşanmıştır. Dahl kaleme aldığı "*The Concept of Power*"⁸⁹ isimli

⁸⁵ Nye, "Hard and Soft Power in a Global Information Age", 2-3.

⁸⁶ Robert. Cooper, *The Postmodern State and the World Order* (London: Demos, 2000), 22.

⁸⁷ Nye, "Hard and Soft Power in a Global Information Age", 2-4.

⁸⁸ Dahl, "The Concept of Power", 202.

⁸⁹ Dahl, "The Concept of Power",

makalesinde gücün ilk yüzüne, Bachrach ve Baratz “*Two Faces of Power*”⁹⁰ isimli makalesiyle gücün ikinci yüzüne değinmişlerdir. Son olarak Steven Lukes “*Power: A Radical View*”⁹¹ isimli çalışmasıyla gücün üçüncü yüzünden bahsederek onu üç boyutta sınıflandırmıştır. Şimdi bunları sırasıyla ele almaya çalışacağız.

Gücü bilimsel olarak belirli bir sistematik anlayış içerisinde ele alma ve ölçme girişimi ilk defa Robert Dahl tarafından yapılmıştır.⁹² Dahl, gücün yararlı olup olmadığını ölçmek için onun belirli bir sistem içerisindeki kullanılışını ele alıp teorik olarak değerlendirmek gerektiğini düşünmektedir. Bunun için önemli olan adımlardan ilki gücü tanımlamaktır.⁹³ Buradan hareketle ilk olarak gücü tanımlamaya çalışmıştır. Dahl “*A, B’nin başka türlü yapmayacağı bir şeyi B’ye yaptırabileceği ölçüde B üzerinde güce sahiptir.*” ifadesiyle gücü tarif etmiştir.⁹⁴ Burada önemli olan husus, A’nın B’ye müdahalesi ve B’nin istenilen davranışı aksi takdirde yapmayacak olmasıdır. Zorlama ve çatışma burada kritik noktaya işaret eder. Eğer B zorlama olmaksızın kendiliğinden o davranışı yapacaksa orada güçten bahsedilemez. Dahl, bu durumu trafik metaforu üzerinden örneklendirir. Bir kişi yolun ortasında durup sürücülere yolun sağından gitmelerini emretse ve sürücüler de yolun sağından gitse burada o kişinin sürücüler üzerinde bir gücünden bahsedemeyiz çünkü trafiğin normal akışına göre sürücülerin yolun sağından gitmesi gerekir. Bunun yerine bir trafik polisi kavşakta dursa ve normalde direkt devam etmek isteyen sürücülerini sağa veya sola yönlendirse ve sürücüler de trafik polisinin yönlendirmesiyle sağa ve sola dönseler burada trafik polisinin sürücüler üzerinde bir gücünden bahsedilebilir.⁹⁵

Gücün birinci yüzü gözlemlenebilir yöndür ve birbiriyle ilişkili davranışlar neden-sonuç ilişkileri içerisinde ele alınır. Burada güç, aktör davranışlarının birbiriyle ilişkilendirilerek açıklandığı için davranışsal ya da ilişkiyel yaklaşım olarak nitelendirilmektedir.⁹⁶ Gücün bu doğrudan gözlemlenebilen yönü ile gücün kaynaklarından ziyade sonuçlar üzerinde kontrol elde etme yeteneği kastedilir. Sonuçlar etkilenebiliyorsa güç elde edildiği varsayılır. Lakin yukarıda da ifade edildiği gibi güç uygulanan aktörün burada yapılması istenen davranışı kendiliğinden yapma ihtimalinin olmaması gerekir. Burada

⁹⁰ Peter Bachrach - Morton S Baratz, "Two Faces of Power", *American Political Science Review* 56/4 (1962),

⁹¹ Lukes, *Power: A Radical View*,

⁹² Dahl, "The Concept of Power",

⁹³ Dahl, "The Concept of Power", 202.

⁹⁴ Dahl, "The Concept of Power", 202-203.

⁹⁵ Dahl, "The Concept of Power", 203.

⁹⁶ Özdemir, "Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme", 119.

Lukes'un ifade ettiği çıkar kavramı devreye girebilir.⁹⁷ Çünkü aktörlerin çıkarları etrafında hareket ettiği genel kabuldür. Tanımdan hareketle B aktörünün aksi halde yapmayacağı bir durum ancak onun çıkarlarına ters bir durum olmalıdır. O zaman ikna yöntemi bir güç uygulaması olarak devre dışı kalmaktadır. Çünkü ikna, kapsamı itibariyle aktörün çıkarı etrafında şekillenir. B aktörü ikna edilerek istenen davranışı yaparsa orada çıkarına uygun bir nokta görmüş olabilir. Böyle bir durumda güçten bahsedilemez. Kısaca değerlendirmek gerekirse birinci boyutta güç aktörlerin sahip olduğu yeteneklerdir ve çok rahat bir şekilde gözlemlenebilen uygulamalarda ortaya çıkar. Ve bir ülkenin dış politika yapıcıları diğer ülkelerdeki karar alma süreçlerini etkilemeye çalıştıklarında her daim görülebilir.⁹⁸

Bachrach ve Baratz "*Two Faces of Power*" isimli makalelerinde gücün mevcut birinci yüzünün yanında ikinci bir yüzünün de olduğunu, bu ikinci yüzün karar vericiler tarafından toplumun gündeminden uzak tutulduğunu savunur.⁹⁹ Onlara göre gücün iki yüzü vardır ve siyaset bilimciler (burada Dahl'ın temsil ettiği çoğulcular kastedilmektedir.) sadece bir yüzünden bahsetmektedir. Çoğulcular dikkatlerini gücün kaynaklarına değil, uygulanmasına odaklanmışlardır. Yine çoğulculara göre güç, karar alma süreçlerine katılım anlamına gelir ve bir dizi somut kararın dikkatli bir şekilde incelenmesinden sonra analiz edilebilir.¹⁰⁰ Bachrach ve Baratz'a göre güç, Dahl'ın ifade ettiği uygulamanın yanında hedef aktörün gündeminin belirlenmesi şeklinde de ortaya çıkabilir. Bu noktada hedef aktörün karar alma süreçlerine doğrudan müdahale etmek suretiyle kararların yönlendirilmesi söz konusu değildir. Burada görünmeyen bir taraf vardır. Dolaylı yöntemlerle gündem belirlenir. Gündemde tutulacak veya tartışılacak konular kısıtlanmaktadır. Kaynak aktörün istemediği veya çıkarına muhalif olan konular gündeme dahi gelmez. Bu durum kaynak aktöre avantaj sağlamaktadır. Böylece gücün ikinci yüzü yani görünmeyen yüzü ortaya çıkmaktadır.

İkinci yüz bağlamında güç, bazı durumlarda karar almama şeklinde de ortaya çıkabilir. Egemen güçlerin oluşturduğu sistem içerisinde var olan mitler, baskın değerler, yerleşik siyasi prosedürler ve kurallar bu noktada önem arz eder. Ayrıca sosyal ve politik değerler aynı zamanda kurumsal uygulamaları inşa ettiği sürece de güç ortaya çıkar.¹⁰¹ Burada ortaya çıkan gücün doğrudan gözlemlenmesi söz konusu değildir. Ancak alınan kararlar mevcut sistem içerisinde incelenerek ortaya çıkarılabilir. Mevcut sistem bu egemen kişi ve gruplara birtakım

⁹⁷ Lukes, *Power: A Radical View*, 32-33.

⁹⁸ Baldwin, "Power and International Relations", 276.

⁹⁹ Baldwin, "Power and International Relations", 276.

¹⁰⁰ Bachrach - Baratz, "Two Faces of Power", 948.

¹⁰¹ Bachrach - Baratz, "Two Faces of Power", 950.

kazançlar sağlar. Burada gücü elinde bulunduran aktörler herhangi bir şekilde zorlamaya gerek kalmaksızın sistemin işleyişinden ve inşa edilen değerlerin varlığından yararlanırlar. Bachrach ve Baratz bu durumu “önyargıların mobilizasyonu” olarak isimlendirmiştir.¹⁰² Somut olarak gözlemlenemeyen gücün bu yönü ancak ihlal edildiğinde açık bir şekilde gözlemlenebilir. Bachrach ve Baratz mevcut makalesinde bu konuyu, geleneğe bağlı bir yönetici tarafından yönetilen bir akademik kurumdaki hoşnutsuz öğretim üyesinin durumuyla örneklendirir. Güçlü kazanılmış bir menfaat etrafında devam eden bir politikadan rahatsız olan bir profesör, bir sonraki fakülte toplantısında var olan bu politikaya muhalif bir saldırı girişiminde bulunmak ister. Ama düşündüğü toplantı gerçekleştiğinde donmuş bir şekilde sessizce oturur ve muhalefetini dile getiremez. Bunun birçok sebebi olabilir. Bunlardan birkaçı şöyledir: (a) profesör, amaçlanan muhalefetin kuruma saygısızlık olarak değerlendirileceğini düşünebilir; (b) bu konu hakkında bir azınlık olduğunu düşünebilir veya (c) kurumdaki kanun yapma sürecinin doğası gereği, önerdiği çözüm yollarının kalıcı olarak göz ardı edileceğini düşünmüş olabilir. İşte bu noktada profesörün düşünceleri açıklaması önündeki engelleri inşa eden sistemin, değerlerin veya yerleşik prosedürlerin, profesör üzerinde bir gücü vardır denilebilir.¹⁰³

Lukes, “*Power: A Radical View*” isimli kitabında gücün mevcut iki yüzünün yanında bir üçüncü yüzünden daha bahseder. Tıpkı Bachrach ve Baratz’ın çalışmalarında olduğu gibi bu boyutta da gücün gözlemlenmesi pek mümkün değildir. Lukes’a göre, gücün bu yüzünde, aktörlerin tercihleri, istekleri ve düşünceleri şekillendirilir. Gücün doğrudan yöntemler kullanılarak uygulanması ve zorlanarak belirli davranışlara yönlendirilmesi söz konusu değildir. Kaynak aktörler tarafından belirli fikirler, değerler ve normlar çerçevesinde bir sistem inşa edilir.¹⁰⁴ Bu sistemin kendi içerisinde belirli davranış kalıpları vardır ve bu davranış kalıpları ön plana çıkarılır. Aktörler bu davranış kalıplarının kendi çıkarlarına uygun olduğunu düşünerek istenilen davranışı yerine getirirler. Böylece herhangi bir zorlama ve baskıya gerek kalmaksızın hedef aktörün istenilen davranışı yerine getirmesi sağlanmış olur.¹⁰⁵ Burada gücün ikinci yüzünden farklı olarak, inşa edilen sistem içerisindeki hâkim değer, norm ve fikirlerin aktörün çıkarına olduğu fikrinin hedef aktör tarafından benimsenmesidir. Eğer bu düşünce gerçekleştirilirse kaynak aktörün herhangi bir şey yapmasına gerek kalmaz. Hedef aktör zaten istenilen davranışı kendiliğinden yerine getirecektir.

¹⁰² Bachrach - Baratz, "Two Faces of Power", 950.

¹⁰³ Bachrach - Baratz, "Two Faces of Power", 949.

¹⁰⁴ Lukes, *Power: A Radical View*, 17.

¹⁰⁵ Lukes, *Power: A Radical View*, 17-18.

Var olan yapı içerisinde hedef aktörün kararları sistemik önyargılar tarafından sınırlandırılır.¹⁰⁶ Zaman zaman değişik vasıtalarla bu yapı yeniden yaratılır ve güçlendirilir. Sınırlı tercihler arasında tercih yapan ve var olan bu yapının farkında olmayan hedef aktör, bu tercihlerin tamamen kendi iradesine ait olduğunu düşünür.¹⁰⁷ Hedef aktörün istek, düşünce ve tercihlerinin şekillendirilmiş olması onun rızasının alındığı anlamına gelir. Böylece kaynak aktörün istek ve düşünceleri hedef aktörlerin istek ve düşünceleri haline gelmiş olur.¹⁰⁸ Gücün bu yüzünde -ikinci yüzden farklı olarak- aktörlerin kendi çıkarlarına hizmet etmesi için sahne arkasında mücadele etmelerine gerek yoktur. Sistem kendiliğinden bazı aktörleri güçlü konuma yerleştirip avantaj sağlarken diğerlerini etkisiz konuma yerleştirip dezavantaj sağlamaktadır. Üçüncü yüze, ABD tarafından temsil edilen neoliberal ekonomik görüşlerin diğer ülkeler tarafından benimsemesi örnek olarak verilebilir.¹⁰⁹ Eğer bir aktör neoliberal ekonomik görüşleri benimserse onun ortaya koyduğu davranış kalıplarını yerine getirir. Bunu herhangi bir zorlama ve yaptırıma maruz kalmadan, kendi rızasıyla yapar. Çünkü kabul edilen neoliberal ekonomik sistemin kendi çıkarlarına uygun olduğunu düşünür. Böylece bu aktör, ABD ile aynı safta yürüyecek aynı değerleri paylaşacaktır. Dolayısıyla ABD'nin mezkûr aktör üzerinde görünmez bir gücünün olduğundan bahsedilebilir.

Yukarıda belirtilen gücün bu üç yüzüne kısaca değinmek gerekirse; Dahl'ın (1957) ortaya koyduğu gücün birinci yüzünde, gücün gözlemlenebilir yönüne vurgu yapılır. Güç denilince yaptırma ve uygulama anlaşılır. Birbiriyle ilişkili davranışların neden-sonuç ilişkileri ortaya konulur. Çatışma içeren gözlemlenebilir konularla alakalı karar verme ve yaptırma eylemine odaklanılır. Bachrach ve Baratz'ın (1962) ortaya koyduğu gücün ikinci yüzünde, gücün gözlemlenmesi zor yönüne değinilir. İnşa edilen sistem içerisinde var olan hâkim değerler, siyasal inançlar, süreçler ve kurumlar bazı aktörlere diğerlerinin karşısında avantaj sağladığı vurgulanır. Bu avantajın kaynak aktörün çıkarlarına uygun gündem oluşturma ve tartışmayı sınırlama şeklinde elde edildiği belirtilir. Lukes'ın ortaya koyduğu (1974) gücün üçüncü yüzünde ise gücün gözlemlenemeyen diğer yönüne değinilir. Yalnızca gündem belirlemeye değil aktörlerin tercihlerinin şekillendirilmesinin önemine de vurgu yapılır. İnşa edilen sistem içerisinde var olan fikir, değer ve normların diğer aktörler tarafından herhangi bir zorlamaya maruz kalmaksızın benimsenmesiyle hedef aktörlerin davranışlarının şekillendirildiği belirtilir.

¹⁰⁶ Lukes, *Power: A Radical View*, 21.

¹⁰⁷ Lukes, *Power: A Radical View*, 21.

¹⁰⁸ Lukes, *Power: A Radical View*, 23.

¹⁰⁹ Baldwin, "Power and International Relations", 276.

1.4. Güç Çeşitleri

Uluslararası ilişkilerde aktörler istedikleri hedeflere ve amaçlara ulaşmak için güce ihtiyaç duyarlar. Burada güç olarak nitelendirilen şeyin nasıl ele alınacağı tartışmalıdır. Yukarıda da ifade edildiği gibi kimileri belirli kaynaklara sahip olmayı güç sahibi olmakla açıklarken kimileri istenilen davranışları gerçekleştirebilmeyi güç sahibi olmak olarak açıklamaktadır.¹¹⁰ Bu noktada temelde ikili bir ayrım ortaya çıkmaktadır. Bu konuda önemli çalışmalar yapan Keohane ve Nye, ilk olarak 1973 yılında yayınlanan *Power and Interdependence*¹¹¹ adlı eserlerinde bu ayrıma değinmişler, gücü kaynak gücü (kapasitif) ve davranışsal güç (ilişkisel) olmak üzere ikiye ayırmışlardır.¹¹² Sonraki çalışmalarında da bu ayrımdan yola çıkarak düşüncelerini temellendiren Keohane ve Nye, kaynak gücü istenilen sonuçları ulaşma yeteneği ile ilişkilendirilen kaynaklara sahip olmak, davranışsal gücü ise istenilen davranışları elde etme yeteneği olarak tanımlamışlardır.¹¹³

Geleneksel güç anlayışında kaynak güç oldukça önem arz etmektedir. Burada güç kapasite olarak değerlendirilir. Aktörün elinde bulunan tüm imkanlar onun kapasitesini gösterir ve gücün kaynağını ifade eder. Çünkü geleneksel analizlerde belirli kaynaklara sahip olmak, güç ile eş değer kabul edilmektedir. Demir cevheri, kömür, hidroelektrik üretimi, ekonomik büyüme oranları, eğitim seviyeleri, nüfus artış oranları, askeri kaynaklar, ulaşım sistemleri ve hammadde kaynakları uzun yıllar bir ülkenin gücünün göstergesi olarak kabul edilmiştir.¹¹⁴ Yine Morgenthau'nun *Politics Among Nations* adlı eserinde ele aldığı soyut ve somut güç unsurları bu minvalde değerlendirilebilir. Ona göre bir aktörü kuvvetli kılan husus istikrarlı ve sürekli değişim içinde olan kaynaklara sahip olmasıdır. Burada coğrafya, doğal kaynaklar, endüstri, askeri hazırlık kapasitesi, nüfus somut yani istikrarlı unsurlar arasında; ulusal karakter, ulusal moral ve diplomasinin etkinliği de soyut yani sürekli değişim halinde olan unsurlar arasında değerlendirilmektedir.¹¹⁵

Teknolojinin ilerlemesiyle birlikte her alanda yaşanan gelişmeler neticesinde, sahip olunduğu takdirde güç üreteceği düşünülen kaynaklarda birtakım değişiklikler yaşanmıştır. Bu

¹¹⁰ Andrew Heywood, *Global Politics* (New York: Palgrave Macmillan, 2011), 210-216.

¹¹¹ Kitap ilk defa 1973 yılında yayınlanmıştır. Daha sonraları müteaddit defalar gözden geçirilerek ve yeni ortaya çıkan siyasi olayları da kapsayacak şekilde tekrar okuyucuların istifadesine sunulmuştur. Elimizde bulunan eser 2011 yılı baskısıdır.

¹¹² Keohane - Nye, *Power and Interdependence*, 216.

¹¹³ Keohane - Nye, *Power and Interdependence*, 216; Nye, "The Changing Nature of World Power", 178; Keohane - Nye, "Power and Interdependence in the Information Age", 86; Joseph S. Nye, *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power* (New York: Basic Books, 1990c), 26-32.

¹¹⁴ Kalevi J. Holsti, "The Concept of Power in the Study of International Relations", *Background* 7/4 (1964), 186.

¹¹⁵ Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, 96-109.

durum daha önce güçle eş tutulan kaynakların tamamen önemini kaybettiği anlamına gelmemektedir. Coğrafya, nüfus ve hammadde daha az önemli hale gelirken, teknoloji, eğitim ve ekonomik büyüme uluslararası arenada daha önemli hale gelmiştir.¹¹⁶ Bu kapsamda silah sanayi, ekonomi, bilgi, iletişim vb. alanlarında sahip olunan ileri kapasite ve imkanlar, güç sahibi olmak açısından değerlendirilebilir. Örneğin ileri teknolojik silahlara sahip olmak, gelişmiş bir ekonomiye sahip olmak, bilgi üreten kurumlara sahip olmak, dünyanın birçok bölgesine yayın yapan veya dünyanın farklı bölgelerinde takip edilen internet sitelerine sahip olmak güçle ilişkilendirilen unsurlar arasında sayılabilir.

Geleneksel güç anlayışında, gücün kaynaklar muvacehesinden değerlendirilmesinin birtakım avantajları ve dezavantajları bulunmaktadır. Avantajlardan ilki güç, genel olarak somut unsurlar açısından değerlendirilir ve gözlemlemesi daha kolaydır. Somut unsurlar oldukları ve gözlemlenebildikleri için üzerinde ihtilaf asgari düzeydedir. İkinci olarak gözlemlenebilen bu somut güç unsurları sayılarla ifade edilebilir. Örneğin Suudi Arabistan'ın mevcut asker, uçak, tank sayısı, kişi başı düşen milli geliri, petrol rezervleri vb. bunlar arasında sayılabilir. Üçüncü olarak sayılarla ifade edilen bu güç unsurları uluslararası aktörler arasında güç kaynaklarının mukayesesine olanak sağlar ve hangi aktörün ne kadar güçlü! olduğu ölçülebilir. Dördüncü olarak sahip oldukları güç unsurlarıyla mukayese edilen uluslararası aktörler, uluslararası sistem içerisinde hiyerarşik olarak incelenebilir. Böylece büyük güçler, süper güçler, orta büyüklükte güçler ve bölgesel güçler gibi sınıflandırmalar yapılabilmektedir.¹¹⁷ Bu kapsamda sahip olduğu kapasite ile ABD bir süper güç, Suudi Arabistan, Türkiye ve İran bölgesel güç olarak ifade edilebilir.

Dezavantajlar açısından değerlendirildiğinde, güç olarak ifade edilen kaynaklara sahip olmanın yanında, kaynak aktörün çabalarının yokluğunda hedef aktörün nasıl davranacağını bilmek genellikle zordur. İkinci olarak mevcut kaynaklar bir alanda istenilen sonuçlar doğurabilirken bir başka alanda işe yaramayabilir. Örneğin yazın çok işimize yarayan çok kaliteli tişörtlere sahip olmamız kayak yapacağımız bir ortamda işimize yaramayacaktır. Üçüncü olarak sahip olunan kaynaklar her zaman siyasal sonuçlar doğurmayabilir. Çünkü güç belirli bir amaç ve hedefe yönelik kullanım ile irtibatlandırılabilir. Bu noktada belirli politika ve hedefler doğrultusunda kullanılmayan kaynakların güç olarak ele alınıp alınamayacağı müphemdir.

¹¹⁶ Nye, "Soft Power", 154.

¹¹⁷ Heywood, *Global Politics*, 210.

Gücü, sadece kaynaklara sahip olmakla eş tutan düşünürlerin yanında, sahip olunan kaynaklarla istenilen davranışları gerçekleştirebilmeyi güç olarak tanımlayanlar da bulunmaktadır.¹¹⁸ Bu güç çeşidini Keohane ve Nye davranışsal güç (ilişkisel güç) olarak tanımlamışlardır.¹¹⁹ Burada bir aktörün sadece güç üreten kaynaklara sahip olması yeterli değildir, dahası kaynak aktörün elinde bulundurduğu güç kaynaklarıyla, birtakım politikalar geliştirmek suretiyle hedef aktörü istediği davranışlara yönlendirmesi önemlidir. Güç sonuçlar üzerinde kontrol açısından düşünülebilir.¹²⁰ Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için Dahl'ın meşhur tanımının burada tekrar zikretmek yerinde olacaktır: "*A, B'ye, B'nin başka türlü yapmayacağı bir şeyi yaptırabileceği ölçüde, B üzerinde güce sahiptir.*"¹²¹

Davranışsal güç anlayışı, kaynaklardan ziyade sonuçlar üzerinde durur. Güç kaynaklarının belirli hedefler doğrultusunda kullanılması ve sonuç üretmesi gerekir. Eğer hedef aktör üzerinde amaçlar gerçekleştirilememiş, istenilen davranış değişikliği sağlanamamış ve etki oluşturulamamışsa burada güçten söz edilemez. Bu noktada etki kavramı ön plana çıkmaktadır. Simonds ve Emeny, 1925-30 yılları arasındaki dönemi kapsayacak şekilde, devletleri öncelikle sahip oldukları belirli kaynaklar çerçevesinde mukayese etmişlerdir. Bu mukayese sonucunda şöyle bir sıralama ortaya çıkmıştır: 1-Amerika Birleşik Devletleri, 2-Almanya, 3-Büyük Britanya, 4-Fransa, 5-Rusya, 6-İtalya, 7-Japonya. Aynı çalışmada kaynak üzerinden değil de etki üzerinden yani bu aktörlerin sistem üzerinde yaptıkları etki ve diğer devletlerin davranışlarını değiştirme noktasındaki başarıları dikkate alınarak yapılan mukayesede ise farklı bir sonuç ortaya çıkmıştır: 1-Fransa, 2-Büyük Britanya, 3-İtalya, 4-Almanya, 5-Rusya, 6-Japonya, 7-Amerika Birleşik Devletleri.¹²² Bu örnekten de anlaşılacağı gibi gücü nasıl ele aldığımız önemlidir. Eğer gücü, bir aktörün belirli kaynaklara sahip olması olarak değerlendirirsek farklı sonuçlara, bu kaynakları belirli politikalar çerçevesinde kullanması ve hedef aktörde bir takım davranış değişikliği sağlayabilmesi olarak değerlendirirsek farklı sonuçlara ulaşacağımız açıktır.

Sonuç ve çıktılardan yola çıkarak yapılan güç analizleri kendi içerisinde birtakım problemler barındırmaktadır. Çünkü sonuçlara bakarak yapılan analizler, tahminlerden ziyade olaylar hakkında geriye dönük mantıklı hikayeler üretmekten ibarettir.¹²³ Ayrıca kaynak

¹¹⁸ Dahl, "The Concept of Power", ; Holsti, "The Concept of Power in the Study of International Relations", ; Keohane - Nye, *Power and Interdependence*,

¹¹⁹ Keohane - Nye, *Power and Interdependence*, 216.

¹²⁰ Keohane - Nye, *Power and Interdependence*, 10.

¹²¹ Dahl, "The Concept of Power", 202-203.

¹²² Holsti, "The Concept of Power in the Study of International Relations", 186-187.

¹²³ Özdemir, "Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme", 116.

aktörün belirli bir davranışın gerçekleşmesi için kullandığı kaynaklar kadar uluslararası sistem ve sistem içerisinde diğer aktörlerin sahip olduğu kaynaklar da önemlidir. Sonuç olarak ifade etmek gerekirse hedef aktörde gerçekleşen davranış değişikliğini, sadece kaynak aktörün kullandığı güç ile özdeşleştirmek mümkün olmayabilir.

Keohane ve Nye gücü, kaynak güç (istediğiniz sonuçları elde etme yeteneği ile ilişkilendirilen kaynaklara sahip olmak) ve davranışsal güç (istediğimiz sonuçları elde etme yeteneği) olarak ikiye ayırdıktan sonra davranışsal gücü de kendi içinde sert güç ve yumuşak güç olmak üzere ikiye ayırmışlardır.¹²⁴ Yapılan bu ayırma davranışsal gücün uygulama şekline bir vurgu yapılmıştır. Bundan sonraki kısımda Keohane ve Nye’in yaptığı bu ayırma sadık kalınarak devam edilecektir.

1.4.1. Sert Güç

Nye, gücü, bir kişinin istediği sonuçlara ulaşabilmesi için başkalarının davranışlarını etkileyebilme yeteneği olarak tanımlamaktadır.¹²⁵ Ancak başkalarını etkileyebilmenin birçok yolu vardır. Nye bunları ilk önceleri zorlama, ikna etme, gündem yaratma ve cazibe oluşturma şeklinde tasnif etmiştir. Bu davranış spektrumu için en uygun kaynaklar olarak zorlamayı baskı ve yaptırımlar ile ikna etmeyi ödemeler ve rüşvet ile gündem yaratmayı kurumlar ile cazibe oluşturmaya değerler, kültür ve politikalar ile ilişkilendirmiştir.

	Sert	Yumuşak
Davranış Spektrumu	Emir ← Zorlama İkna Etme	Gündemi Yaratma → Cazibe → Yanına Çekme
En Uygun Kaynaklar	Baskı Yaptırımlar Ödemeler Rüşvetler	Kurumlar Değerler Kültür Politikalar

Tablo 1. Sert ve Yumuşak Güç Davranış Spektrumu¹²⁶

Sonraları kaleme aldığı çalışmalarında ise sert güç davranış biçimlerini zorlama, tehdit, ödeme, yaptırım şeklinde sıralamıştır.¹²⁷ Bunun yanında *Public Diplomacy and Soft Power* adlı

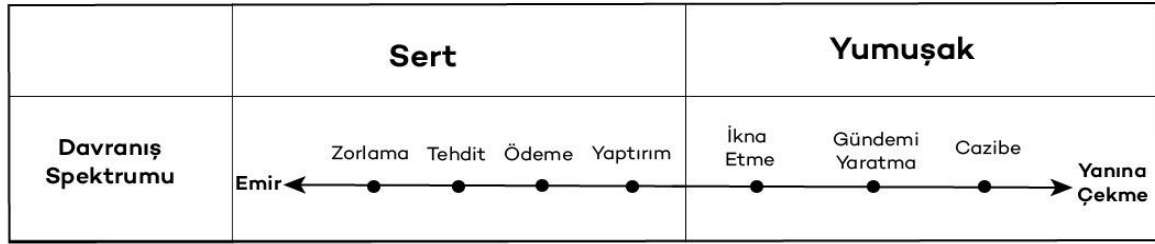
¹²⁴ Nye, yumuşak güç kavramını ortaya koyduğu “*Bound to lead The Changing Nature of American Power*” isimli kitabında gücü, yumuşak ve sert güç olmak üzere ikili daha sonraki çalışmalarında ise bu ayrımı daha da genişleterek yumuşak, sert ve akıllı güç olmak üzere gücü üçlü bir ayırma tabi tutmuştur. Bkz. Joseph S. Nye, *The Powers to Lead* (New York: Oxford University Press, 2008a),

¹²⁵ Nye, *Yumuşak Güç, Dünya Siyasetinde Başarının Yolu*, 11.

¹²⁶ Nye, *Yumuşak Güç, Dünya Siyasetinde Başarının Yolu*, 17.

¹²⁷ Nye, “Power and Foreign Policy”, 19.

diğer bir makalesinde, başkalarının davranışlarını 3 ana yolla etkilenebileceğimizden bahsetmektedir. Bunlar zorlama ve tehditleri (sopa), teşvikler ve ödemeler (hava) ve başkalarının sizin istediğinizi istemesini sağlamadır (cazibe).¹²⁸ İşte buradaki askeri sopalar ve ekonomik havaçlar sert gücü, cazibe ise yumuşak gücü ifade etmektedir. Buradan hareketle sert güç, kaynak aktörün, hedef aktöre aksi halde yapmayacağı bir şeyi havaç veya sopalarla yaptırabilme yeteneği olarak tanımlanabilir.

Tablo 2. Sert ve Yumuşak Güç Davranış Spektrumu¹²⁹

Gücün ilk ve geleneksel yüzü olan sert güç tabiatı gereği pratikte en çok gözlemlenen yöndür. Sert gücün uygulamaları arasında tehdit, zor kullanma, cezalandırma ve ödüllendirme sayılmaktadır.¹³⁰ Hedef aktör yukarıda sayılan yöntemler uygulanarak, kendi rızası dışında, istenilen çizgiye çekilir. Uygulamada en önemli olan hususlardan ilki hedef aktörün istenilen davranışı kendi rızası dışında yapmış olmasıdır. Ancak böyle bir durumda sert güçten bahsedilebilir. Eğer hedef aktör istenilen davranışı kendi rızası ile yapacak olursa burada her ne kadar görünürde sert güç uygulamasından bahsedilse de sonuçta sert güç uygulaması sonucu o davranışın gerçekleştiğinden söz edilemeyecektir. Zıplamayı seven çocuklara emir vererek zıplattığımızı düşünelim. Böyle bir durumda o çocuklar bizim emirlerimiz sonucunda mı zıpladılar yoksa zaten zıplamayı sevdikleri için mi zıpladılar?¹³¹ Eğer böyle bir durum söz konusu olursa gücümüz hakkında yanılgıya düşebiliriz. İkinci olarak sert güç uygulaması esnasında kaynak aktör aktif yani etkin durumdadır. Bizzat uygulamanın içinde ve yönlendiricisi durumundadır. Elinde var olan birtakım araçların kullanımı veya tehdidiyle hedef aktörden bazı davranışları yapmasını ister. Böylece hedef aktör istenilen davranışı gerçekleştirir.

Sert güç denildiğinde ilk olarak zorlama yönü en güçlü olan askeri güç akla gelir. Devletlerin güvenliğinin temel dayanak noktası askeri güçtür. Yakın zamana kadar güç bu

¹²⁸ Joseph S. Nye, "Public Diplomacy and Soft Power", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 616/1 (2008b), 94.

¹²⁹ Nye, "Power and Foreign Policy", 19.

¹³⁰ Mithat Çelikpala, "Güç", *Uluslararası İlişkiler: Giriş, Kavram ve Teoriler*, ed. Haydar Çakmak (Ankara: Platin Yayınları, 2007),

¹³¹ Nye, *Yumuşak Güç, Dünya Siyasetinde Başarının Yolu*, 12.

yönüyle ön plana çıkmıştır. Devletler için hem savaş hem de barış ortamında askeri gücün önemi göz ardı edilemez. Barış zamanında uluslararası aktörler askeri gücün caydırıcı yönünü devreye sokarak hem çıkarlarını hem de güvenliklerini muhafaza ederler¹³². Böylece uluslararası arenada etkili ve aktif bir aktör olmaya çalışırlar. Diğer yandan devletler hayati önem atfettikleri varoluşsal meselelerde özellikle askeri gücü kullanmaktan çekinmezler. Suudi Arabistan'ın Yemen müdahalesini bu şekilde değerlendirmek mümkündür. Suudi Arabistan, İran tarafından desteklendiğini düşündüğü Husilerden gelen saldırıları varoluşsal bir mesele olarak algılamış ve Yemen'e askeri müdahalede bulunmuştur. Savaş durumunda ise en etkili ve kullanışlı yöntem takdir edileceği üzere yine askeri güçtür. Devletler varlıklarını muhafaza edebilmek için askeri gücü sonuna kadar kullanırlar. Bu yüzden uluslararası ilişkiler literatüründe sert güç genellikle askeri güç ile ilişkilendirilmektedir. Bütün bunlardan yola çıkarak devletlerin hem barış hem de savaş ortamında kullanmak üzere askeri güce önem atfettiklerini söylenebilir.

Bunun dışında Nye göre askeri güç kaynakları aktörlere 4 eylemin uygulanmasına imkân verir. Bunlar fiziksel olarak savaşma ve tahrip, zorlayıcı diplomaside tehdit, barışı sürdürmeyi de içeren koruma güvencesi verme, muhtelif şekillerde yardım sağlama olarak ifade edilmektedir.¹³³

Askeri güç kullanımının da kendi içinde birtakım avantajları ve dezavantajları bulunmaktadır. Askeri gücün etkisi yüksektir, istenilen amaç ve hedeflerin gerçekleşmesinde askeri güç ile hızlı sonuç alınabilir. Bunun yanında maliyeti oldukça yüksektir. Hem hedef aktör gözünde hem de uluslararası camiada meşruiyeti düşüktür. Bunun yanında istenilen sonuçların gerçekleşmesinde etkili olsa da sonuç kalıcı değildir. Özellikle teknolojinin ilerlemesiyle birlikte iletişim teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler neticesinde askeri güç kullanımının meşruiyeti daha da azalmıştır. Burada hem askeri gücün itici yönü hem de teknolojik silahların telafisi mümkün olmayan tahripleri etkili olmaktadır. Bunun dışında refaha odaklanan ülkeler askeri harcamaları sorgular hale gelmişlerdir. Zaman zaman bu sorgulamalar siyasi sonuçlara sebep olabilmektedir. Bu yüzden devletler, vatandaşlarının zihninde meşruiyet inşa etmeden kolay kolay askeri güç kullanamamaktadırlar.

¹³² Yılmaz, "Yumuşak Güç ve Evrimi", 33.

¹³³ Joseph S. Nye, *The Future of Power* (New York: Public Affairs, 2011b), 41; Cengiz Özel, *Afganistan'ın Yeniden İnşasında Türkiye'nin Yumuşak Güç Stratejisi* (Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018), 91.

Sert güç her ne kadar askeri sopalar ile ön plana çıksa da ekonomik havuçlar da sert güç unsurları arasında sayılmaktadır.¹³⁴ Askeri güç, yapısı itibariyle katı bir görüntü arz ettiği için sopa metaforuyla, ekonomik güç, yapısı itibariyle yumuşak bir görüntü arz ettiği için havuç metaforuyla ifade edilmiştir. Her nasıl görünürse görünsün ekonomik havuçlar sert komuta gücünün örneğidir. Ekonomik sert gücün birtakım uygulamaları bulunmaktadır. Nye bir çalışmasında teşvikler ve ödemeni¹³⁵, bir çalışmasında ikna ve ödüllendirmeyi¹³⁶ diğer bir çalışmasında ise ödeme ve bunlara dayalı gündem belirlemeyi¹³⁷ havuçlara dayalı sert güç uygulamaları arasında saymıştır.¹³⁸

Küreselleşmeyle birlikte ekonomilerin birbirlerine bağımlı hale geldiği göz önüne alındığında, ekonomik uygulamaların bir ülkenin istenilen çizgiye çekilmesi için oldukça etkili olduğu görülmektedir. Burada önemli olan ekonomik araçların nasıl kullanıldığıdır. Hedef aktörün teşvikler veya yaptırımlar vasıtasıyla istenilen davranışı gerçekleştirmesi sağlanmaya çalışılır.¹³⁹ Her iki durum için de ekonomi bir sert güç aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin ekonomik olarak güçlü bir aktörün, hedef aktörden birtakım davranışlar yapmasını istediğini varsayalım. Bunun için kendisine birtakım teşvikler ve ödemeler verebilir. Bunlar arasında uygun oranda krediler, gümrük imtiyazları, önemli oranda yatırımlar sayılabilir. Aynı aktör bir başka hedef aktörden bazı davranışları yapmamasını isteyebilir. Bunun için de hedef aktöre bir takım ekonomik yaptırımlar uygulayabilir. Ulusal para değeriyle oynayabilir, gümrük vergilerini arttırarak o ülkenin ürünlerinin pazar bulmasında zorluk yaşamasına veya istediği ürünleri o ülkeye satmayarak refah kaybı yaşamasına sebep olabilir. Her iki durumda da ekonominin sert güç aracı olarak kullanıldığı görülmektedir. Çünkü burada kaynağın niteliği değil kullanım yöntemi önem arz etmektedir.¹⁴⁰ Görüleceği üzere ekonomik araçlar bazen yumuşak bir görüntü bazen de katı bir görüntü ortaya koyabilmektedir. Bu durum tamamen kaynak aktörün tercihiyle alakalıdır.

¹³⁴ Yılmaz, "Yumuşak Güç ve Evrimi", 34.

¹³⁵ Nye, "Public Diplomacy and Soft Power", 94.

¹³⁶ Nye, "Hard and Soft Power in a Global Information Age", 4-5; Keohane - Nye, "Power and Interdependence in the Information Age", 86.

¹³⁷ Nye, "Power and Foreign Policy", 19.

¹³⁸ İkna, Nye'in çalışmalarında bazen sert bazen yumuşak güç unsurları arasında zikredilmektedir. Hedef aktörün ikna edilmesi, istenilen davranışı kendi rızasıyla gerçekleşmesiyle mümkün olabilir. Çünkü ikna bünyesinde rızayı barındırır. Yani aktör bilerek ve isteyerek, gönüllü bir şekilde o davranışı gerçekleştirmeyi kabul eder. Böyle bir durumda sert güçten söz etmek haliyle mümkün olmayacaktır. Nye'in iknayı sert güç uygulamaları arasında zikretmesine örnek için bkz. Nye, *Yumuşak Güç, Dünya Siyasetinde Başarının Yolu*, 17. yumuşak güç uygulamaları arasında zikretmesine örnek için bkz. Nye, "Power and Foreign Policy", 19.

¹³⁹ Nye, *The Future of Power*, 70-71.

¹⁴⁰ Nye, "The Changing Nature of World Power", 181.

1.4.2. Yumuşak Güç

Nye'nin meşhur tanımına göre güç, bir kişinin istediği sonuçları elde etmek için başkalarının davranışlarını etkileme yeteneğidir.¹⁴¹ Bir aktörün, bir başka aktörde davranış değişikliğini sağlayabilmesi için sert gücün yanı sıra kullanabileceği bir diğer güç çeşidi de yumuşak güçtür. Nye yumuşak gücü “Eğer seni istediğimi yapmaya ikna edebilirsem, o zaman seni istemediğin şeyi yapmaya zorlamam gerekmez.” şeklinde ifade etmiştir.¹⁴² Tanımdan da anlaşılacağı gibi önemli olan hedef aktörün yapılması istenen şeyleri sopa ve havuç kullanmadan yapmak istemesini sağlamaktır. Nye, bu durumun en temelde cazibe ile oluşabileceğini ifade eder. Eğer bir aktör, cazibe ve çekiciliğiyle hedef aktörde istenilen bir davranışın yapılmasını sağlayabilirse yumuşak güç devrede demektir.

Yumuşak güç kavramının isim babası olan Joseph Nye, kavramı ilk defa *Bound to Lead The Changing Nature of American Power* adlı eserinde ortaya koymuştur. Daha sonraları sık sık kullanarak popüler hale getirdiği kavramı, *Soft Power: The Means To Success In World Politics* ve *The Future of Power* adlı eserlerinde detaylandırmıştır. Nye önceleri “yumuşak güç” terimini icat ettiğini iddia etse de daha sonraları kavramı ortaya koyduğunu dile getirmiştir.¹⁴³ Bu noktada takdir edileceği üzere bir kavramı icat etmekle o kavramı başlı başına tanımlayıp, daha önce ifade edilmemiş şekilde ortaya koymak arasında fark vardır. Bir kişinin tercihlerini şekillendirerek etkileme, kaynak aktörün istediğini istemesini sağlama düşüncesi yeni değildir. Gücün maddi olmayan yönünün derin tarihsel kökleri vardır. Örneğin, Gramsci'nin hegemonya kavramı, Bourdieu'nün sembolik güç yaklaşımı, Weber'in otorite anlayışı, Foucault'nun disiplin toplumu görüşü ve Habermas'ın iletişimsel eylem teorisi, farklı disiplinlerde gücün soyut yönünü açıklayan benzer kavramlar arasında yer almaktadır.¹⁴⁴ Bu yüzden Nye'nin kavramı başlı başına tanımlayıp, yeni bir kavram ortaya koyduğunu söylemek zordur. Bunun yerine var olan yaklaşımlardan yola çıkarak yeni bir kavram icat ettiğini söylemek daha doğru olacaktır. Zaten kendisi de yumuşak güç kavramının Bachrach ve Baratz'ın gücün ikinci yüzü dediği şeye dayandığını ifade etmektedir.¹⁴⁵ Lakin yumuşak güç

¹⁴¹ Nye, *Yumuşak Güç, Dünya Siyasetinde Başarının Yolu*, 11. “The ability, to influence the behavior of others to get the outcomes one wants”

¹⁴² Nye, “Hard and Soft Power in a Global Information Age”, 5.

¹⁴³ Baldwin, “Power and International Relations”, 289; Nye, “Soft Power: The Evolution of a Concept”, 1.

¹⁴⁴ Geun Lee, “A Theory of Soft Power and Korea's Soft Power Strategy”, *The Korean Journal of Defense Analysis* 21/2 (2009), 206.

¹⁴⁵ Nye, *Yumuşak Güç, Dünya Siyasetinde Başarının Yolu*, 145. Fakat daha sonra ele aldığı “Soft Power the Evolution of a Concept” adlı makalesinde bu kavramı ortaya koyduğunda Lukes'ın gücün üçüncü yüzünden haberi olmadığını, kavramı icat ettikten sonra gücün bu üçüncü yüzü çalışmasından haberi olduğunu üzümlere ifade eder. Bununla birlikte her ne kadar gücün üçüncü yüzü tanımlaması yumuşak güçle benzer olsa da aynı şey olmadığını dile getirir.

kavramının gücün ikinci yüzünden ziyade, gücün yüzleri kısmında ayrıntılı bir şekilde ele aldığımız Lukes'in gücün üçüncü yüzü yaklaşımına daha yakın olduğu görülecektir.¹⁴⁶ Her ne kadar kavramın dayandığı nokta tartışılabilir olsa da net olan husus yumuşak gücün sert bir çıkar çatışmasından kaçındığı ve cazibe ve çekiciliğe dayandığıdır.

Nye, yumuşak güç kavramını ortaya koyduğu *Bound to Lead The Changing Nature of American Power* adlı kitabını, Amerikan gücünün düşüşte olduğu yönündeki yaygın görüşe karşı bir cevap olarak kaleme almıştır. Ona göre, ABD'nin gücü sadece askeri ve ekonomik kaynaklar değerlendirilerek ele alınmamalıdır. Zira bu şekilde yapılan değerlendirmeler eksik kalacaktır. ABD'nin zorlama veya ödemeler gibi sert güç unsurlarının yanında, uluslararası arenada var olan çekiciliği ve cazibesi sayesinde de istediği sonuçları elde edebilmektedir.¹⁴⁷ Nye, buradan hareketle yumuşak güç kavramını ortaya koyarak gücün ikinci yüzüyle ilişkilendirmiş ve ABD'nin hegemonik anlamda gücünün devam ettiğini iddia etmiştir.

Uluslararası aktörlerin güç kullanırken seçtikleri davranış biçimleri onların hangi güç çeşidini kullandıklarını gösterir. Bu yüzden hem sert hem de yumuşak gücün kendisine ait davranış biçimleri yani uygulamaları bulunmaktadır. Nye, yumuşak güç davranış biçimlerini tanımlamadan önce sert güç davranış biçimlerini tanımlamış; sert gücü zorlama, tehdit, ödeme ve yaptırım ile ilişkilendirmiştir. Bunun tam karşısına konumlandığı yumuşak güce birçok kaynak türünün katkıda bulunabileceğini ancak bu durumun yumuşak gücün herhangi bir davranış türü olduğu anlamına gelmeyeceğini belirtmiştir. Nye'a göre hedef tarafından meşru kabul edilen gündem belirleme, ikna ve cezbetme yumuşak güce dâhil edilen davranış yelpazesinin parçalarıdır.¹⁴⁸

Yukarıdaki Tablo 1'de de görüldüğü gibi Nye "ikna" davranışını ilk başlarda sert güç daha sonraları ise yumuşak güç davranış biçimleri arasında ele alarak bu hususta net bir tavır ortaya koymamıştır.¹⁴⁹ Burada iknanın nasıl algılandığı önemlidir. İkna davranışında tabiatı itibariyle emir, komuta durumu söz konusu değildir. Çünkü ikna edilen aktörün yapılması istenen davranışı gönüllü bir şekilde yapması beklenir. Sert güçte ise gönülsüz bir şekilde kabullenme söz konusudur. Bu sebepten dolayı ikna davranışının yumuşak güç davranış biçimleri arasına almanın daha isabetli olacağı kanaatindeyiz. Bununla birlikte Özel'in de ifade ettiği gibi sert güç davranış spektrumunda yumuşak güç davranış biçimine alınan ikna

¹⁴⁶ Baldwin, "Power and International Relations", 289.

¹⁴⁷ Nye, "Soft Power: The Evolution of a Concept", 4.

¹⁴⁸ Nye, "Power and Foreign Policy", 16; Nye, "Soft Power: The Evolution of a Concept", 6; Joseph S. Nye, "Soft Power: The Origins and Political Progress of a Concept", *Palgrave Communications* 3/1 (2017), 2.

¹⁴⁹ Nye, "Power and Foreign Policy", 19.

davranışından önce, aktörlerin istemeden, gönülsüzce kabullenmek zorunda kaldıkları ve bunun sonucunda bir tutum değişikliği ortaya koydukları durumu ifade eden “razı etme” davranışının gelmesinin isabetli olacağını düşüncesine katılmaktayız.¹⁵⁰ Bu anlayıştan hareketle yeni davranış spektrumu aşağıdaki gibi tekrar hazırlanmıştır.

	Sert	Yumuşak
Davranış Spektrumu	Emir ← Zorlama Tehdit Ödeme Yaptırım Razi Etme	İkna Etme Gündemi Yaratma Cazibe → Yanına Çekme

Tablo 3. Sert ve Yumuşak Güç Davranış Spektrumu

Bu genel davranış spektrumundan yola çıkarak denilebilir ki sert güç itmedir, yumuşak güç çekmedir.¹⁵¹ Ya da sert güç havuç ve sopa sallamak gibi fakat yumuşak güç daha çok mıknaş gibidir.¹⁵² Her ne kadar cezbetme, yumuşak gücün tek davranış biçimi gibi algılsa da sadece bundan ibaret değildir. Aslında yelpaze oldukça geniştir. Lakin hem tanımdan hem de Nye’in eserlerinden de anlaşılacağı üzere yumuşak güç, cazibe üzerine inşa edildiği için kavram adına kritik bir yer teşkil etmektedir.

Nye’a göre bir aktör dünya siyasetinde istediği sonuçlara, değerlerine hayran, onu örnek alan, refah seviyesine ve fırsatlarına özenen ülkelerin kendisini takip etmesiyle ulaşabilir. Dolayısıyla diğer aktörleri askeri güçle zorlamak veya ekonomik yaptırımlarla tehdit etmek değil dünya siyasetinde gündemi oluşturmak, ikna etmek ve onları kendine çekmek yani cezbetmek önemlidir. Bu üç davranış türü, yumuşak gücün temel unsurları olarak, bir ülkenin diğer aktörler üzerinde zorlayıcı yöntemler kullanmaksızın etkili olmasını mümkün kılar. Bu üç davranış türünün yumuşak güç içindeki önemi nedeniyle, bu noktadan sonra her birini ayrı ayrı ele alarak, yumuşak gücün oluşumunda nasıl bir rol oynadıklarını ayrıntılı biçimde inceleyeceğiz.

Cazibe, yumuşak güç içinde yer alan kilit bir kavramdır ve kaynak aktörün sahip olduğu değer, norm ve fikirlerin çekiciliğini ifade eder. Cazibeyle birlikte hedef aktörler, kaynak aktörün istediği şeyleri istemeye başlar ve böylece kaynak aktör herhangi bir zorlamaya gerek kalmaksızın diğer aktörleri yanına çeker ve onların tercihlerini şekillendirir.¹⁵³ Bu duruma

¹⁵⁰ Özel, *Afganistan'ın Yeniden İnşasında Türkiye'nin Yumuşak Güç Stratejisi*, 113.

¹⁵¹ Nye, "Power and Foreign Policy", 19.

¹⁵² Nye, "Soft Power: The Evolution of a Concept", 6.

¹⁵³ Nye, *Yumuşak Güç, Dünya Siyasetinde Başarının Yolu*, 14-15.

örnek olarak, üçüncü bölümde ayrıntılı bir şekilde ele alınacak olan Suudi Arabistan'ın Endonezyalı Selefiler gözündeki konumu gösterilebilir. Suudi Arabistan, hem ekonomik zenginliği hem de İslami ilkelere uygun yaşam tarzıyla Endonezyalı Selefiler için cezbedici bir sosyal modeldir. Endonezyalı Selefiler, Suudi değerlerine ve din anlayışına derin bir hayranlık duymakta ve bu değerlerin kendi toplumlarında benimsenmesini arzulamaktadır.¹⁵⁴ Bu hayranlık, Suudi Arabistan'ın Endonezya'nın iç ve dış politikası üzerinde yumuşak gücünü kullanarak nüfuz elde etmesine olanak sağlamaktadır. İşte bu noktada, bireylerde oluşan cazibe, tercihleri zorlama olmaksızın şekillendiren temel unsur olarak ön plana çıkmaktadır.

Uluslararası ilişkilerde hedef aktörlerde cazibenin oluşabilmesi için gerekli olan birtakım şartlar vardır. Bunlardan ilki, kaynak aktörün amaç ve değerlerinin daha sonra politikalarının meşruiyetidir.¹⁵⁵ Çünkü cazibe hedef kitlenin zihinlerine bağlıdır. Hedef aktörün zihninde meşruiyet oluşmadan cazibe ve çekiciliğin oluşması mümkün değildir. Bu yüzden cazibe oluşturmak isteyen her aktör öncelikle amaçlarını daha sonra politikalarını meşru kılmak zorundadır. Bu iki durum birleştiği takdirde cazibe meydana gelebilir. Bununla dışında tek başına amaçların meşru olması her politika ve davranışın cezbedeceği anlamına gelmez. Örneğin bir öğretmenin yanlışını düzeltmek için öğrencisine bağırıldığını varsayalım. Burada öğretmenin amacı meşrudur lakin davranışı meşru değildir. Örnekten de anlaşılacağı üzere öğretmenin cazibe oluşturabilmesi için hem amaçlarının hem de davranışlarının meşruluğu ehemmiyet arz etmektedir. Aynı şekilde uluslararası bir aktörün diğer aktörleri ilgilendiren birtakım girişimlerde bulunduğu hem amaçlarının hem de politikalarının meşru olması gerekir. Bu genel kaidenin yanında bazı durumlarda politikalar ve davranışlarda meşruluk aranmayabilir. Özellikle inançların hayata geçirilmesi gereken noktalarda bu durum daha net gözlemlenir. Bu duruma günlük hayatımızda çokça kullandığımız “Şeriatın kestiği parmak acımaz.” ifadesi örnek olarak verilebilir. Normal şartlar altında elin kesilmesi davranışı meşru değildir ama inançlar meşru olduğu için Müslümanlar arasında bu davranış da kendiliğinden meşruiyet kazanmaktadır. Nye aynı şekilde Papa'nın ölüm cezası hakkındaki öğretilerinin sadık Katolikler için meşru olduğundan bahseder.¹⁵⁶ Sonuç itibariyle cazibenin oluşabilmesi için her daim amaçların meşru, politikaların ise içerisinde bulunulan duruma göre meşru olması gerekmektedir.

¹⁵⁴ Chaplin, "Imagining the Land of the Two Holy Mosques: The Social and Doctrinal Importance of Saudi Arabia in Indonesian Salafi Discourse", 226-232

¹⁵⁵ Nye, *Yumuşak Güç, Dünya Siyasetinde Başarının Yolu*, 12; Joseph S. Nye, "Soft Power and American Foreign Policy", *Political Science Quarterly* 119/2 (2004), 256.

¹⁵⁶ Nye, *Yumuşak Güç, Dünya Siyasetinde Başarının Yolu*, 12.

Bunun yanında bir değer, norm, kültür veya davranış vs. bir aktörün gözünde çekici yani meşru olabilirken bir başkasının gözünde nefret uyandırabilir. Bu durum hem kaynak hem de hedef aktörün içerisinde bulunduğu duruma bağlıdır. Çünkü cazibe durduk yere değil, var olan bir durum üzerine ortaya çıkar. Her ülkenin veya aktörün kendisine ait değerleri, kültürü, yaşam biçimi doğru veya yanlış algıları bulunmaktadır. Dolayısıyla cazibenin oluşabilmesi için kaynak aktör tarafından liderliği yapılan hususların, hedef aktörün yaşam tarzına ve dünya görüşüne en azından ters olmaması gerekir. Örneğin Hollywood filmleri gibi belirli bir kültürel kaynak, Güney Amerika ülkelerinde cazibe oluşturabilirken, bazı Müslüman ülkelerde nefret uyandırabilir. Burada filmler vasıtasıyla ortaya konulan hayat anlayışı, değerler, aile ve cinsiyet bakış açısı Müslümanların inanç ve dünya görüşüyle tezat oluşturabilir ve bu durum çekici olmak yerine itici bir hal alabilir.

Cazibenin oluşabilmesi için gerekli olan bir diğer husus, kaynak aktörün amaçlarını ve değerlerini genelin çıkarlarına uygun bir şekilde tanımlaması, genelleştirebilmesi yani evrenselleştirebilmesidir. Yoksa hiçbir değer veya fikir evrensel değildir. Örneğin demokrasi mevcut çağda yaygın olarak kabul gören bir fikirdir ama geçmiş dönemlerde bu şekilde bir kabulden söz etmek mümkün değildir.¹⁵⁷ Bu perspektiften bakıldığında aslında yumuşak güç, kendi çıkarlarını genelin çıkarı olarak sunabilme becerisidir. Bu durum evrensel bir söylemin inşasını ve küresel ölçekte ahlaki ve kültürel alanda öncü olarak görülmeyi gerektirir.¹⁵⁸ Sahip olduğunuz değerleri genelin çıkarına uygun olarak konumlandırabildiğiniz, onu evrensel olarak tanımlayabildiğiniz ve o değerlerin öncülüğünü yapabildiğiniz ölçüde yumuşak gücünüz oluşacaktır.¹⁵⁹ Bir ülkenin değerleri, başkalarının da paylaştığı değerlere ve çıkarlara hizmet ettiğinde, yarattığı sorumluluk ve çekicilik ilişkileri sebebiyle, istediği sonuçları elde etme olasılığını artırır.¹⁶⁰ AB kendi değer ve normlarını doğrudan dayatarak değil de evrensel değerler olarak sunabilmeyi başarabildiği için uluslararası arenada oldukça etkili bir güce sahiptir. Aynı zamanda bu güçle etrafındaki ülkeleri dönüştürme kapasitesine sahip neredeyse tek aktördür. Çünkü değerlerini evrensel kılabilmiş ve cazibe oluşturabilmiştir. Türkiye'nin yıllardır Avrupa Birliği'ne girmek istemesinin arkasında bu cazibe yatmaktadır.

Tabi her değer, norm veya davranışın tüm evren ve insanlık tarafından kabul edilmesi ve benimsenmesi anlamında evrensel olması mümkün değildir. Bazen kaynak ve davranışlar

¹⁵⁷ Joseph S. Nye, "Notes for a Soft-Power Research Agenda", *Power in World Politics*, ed. Felix Berenskoetter-MJ Williams (New York: Routledge, 2007), 163.

¹⁵⁸ Zekeriyya Akdağ - Süleyman Ekici, "Avrupa Birliği'nin Uluslararası Politikada Etkili Olma Aracı: Yumuşak Güç", *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi* 7/2 (2017), 35.

¹⁵⁹ Nye, "Notes for a Soft-Power Research Agenda", 163.

¹⁶⁰ Nye, *Yumuşak Güç, Dünya Siyasetinde Başarının Yolu*, 20.

bazı aktörler için cezbedici olurken bazı aktörler için olumlu veya olumsuz hiçbir anlam ifade etmeyebilir. Çünkü bu durum diğer aktörün ilgi alanı dışında kalabilir. Örneğin Filistin’de yaşananlar, Müslümanlar için hayati bir öneme sahiptir. Çünkü Filistin meselesi Müslüman ülkeler için sıradan bir dış politika meselesi değil hem dini hem tarihi hem de değerler açısından oldukça ehemmiyet arz eden bir meseledir. İsrail’in haksız işgal ve politikalarına karşı mücadele içeren bir politika geliştiren her bir Müslüman lider, İslam dünyası içerisinde yumuşak gücünü artıracaktır. Recep Tayyip Erdoğan’ın Dünya Ekonomik Forumu’nda İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Perez’e karşı “One minute”¹⁶¹ çıkışı bu duruma örnek verilebilir. Bu çıkış her ne kadar Müslümanlar arasında Türkiye adına bir yumuşak güç ürettiği ifade edilse de Filistin meselesini kendileri için sıradan bir dış politika meselesi olarak gören diğer devletler için herhangi bir anlam ifade etmeyecektir. Bu yüzden bazı davranışların belirlenen hedefler üzerinde yumuşak güç üretecek şekilde genelleştirilmesi kaynak aktörün yumuşak güç sahibi olabilmesi için yeterli olacaktır.

Cazibe hedef aktörde birkaç farklı şekilde oluşabilir. Bazı durumlarda kaynak aktörün herhangi bir eylemi olmaksızın ortaya çıkar. Nye bu durumu “*a city on the hill effect*” yani “tepedeki bir şehir etkisi” olarak açıklamaktadır.¹⁶² Burada cazibenin oluşabilmesi için -sert güçte olduğu gibi- kaynak aktörün hedef aktör üzerinde doğrudan bir müdahalesi söz konusu değildir. Temsil edilen değer ve normlar, yaşam tarzı, kültür vs. burada hedef aktör tarafından olumlu karşılanmakta ve kaynak aktör adına yumuşak güç üretmektedir. Bu noktada yumuşak güç kısmen edilgen bir pozisyon almak yani yerinde durmaktır denilebilir. Sonuç itibarıyla diğer aktörler kendiliğinden bu durumdan etkilenir ve tutumlarını değiştirir. 28 Mehmet Çelebi’nin Paris elçisi olarak atanması ve kıyafetleriyle Paris modasını etkilemesi burada örnek olarak verilebilir. 28 Mehmet Çelebi Paris’e gittiğinde giydiği kıyafetlerin Paris modasını şekillendirmesinde kendisinin herhangi bir dahli söz konusu değildi. Lakin o dönemde Osmanlı kıyafeti Paris cemiyet hayatını ve modasını ciddi şekilde etkilemiştir.¹⁶³

¹⁶¹ Recep Tayyip Erdoğan’ın “One minute” çıkışı, 29 Ocak 2009 tarihinde İsviçre’nin Davos kasabasında düzenlenen Dünya Ekonomik Forumu’nda vuku bulmuştur. Erdoğan, İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Peres ile katıldığı panelde, İsrail’in Filistinlilere yönelik askeri müdahalelerini sert bir dille eleştirmiştir. Peres’in savunma amaçlı yaptığı açıklamaya cevaben, Erdoğan, moderatörün konuşmasına kesme girişimine tepki göstererek, “One minute, one minute” ifadesiyle söz almış ve İsrail’in politikalarına yönelik eleştirilerini sürdürmüştür. Bu müdahale sonrasında Erdoğan, oturumu terk etmiştir. Bu olay, uluslararası platformda geniş yankı bulmuş ve büyük bir tartışma yaratmıştır.

¹⁶² Nye, “Soft Power: The Evolution of a Concept”, 8.

¹⁶³ Şevket Rado, *Paris’ te Bir Osmanlı Sefiri: Yirmisekiz Mehmet Çelebi’nin Fransa Seyahatnamesi* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2016), 95.

Bazı durumlarda ise kaynak aktörün dolaylı yoldan eylemleri veya kurduğu iletişimi yumuşak gücün oluşmasına aracılık edebilir. Yumuşak güç davranış biçimlerinden biri olan ikna, kaynak aktörün kurduğu böylesine bir iletişim neticesinde cazibe oluşturmaktadır. Kaynak aktör, ortak bir değer norm ve vizyondan yola çıkarak kurduğu iletişim ile hedef aktörü istenilen davranışı gerçekleştirmesi için ikna edebilir. Burada kaynak aktörün iyi niyetli ve hedef aktörün de tercihlerinde gönüllü olması esastır.¹⁶⁴ Ayrıca kaynak aktör kurduğu bu iletişimde mütevazı bir çerçeveleme gerçekleştirmesi gerekir. Eğer bu iletişim aşırı bir çerçeveleme halini alacak olursa propaganda haline dönüşür ve yumuşak güç üretmekten uzaklaşır. Çünkü propaganda gerçeği ciddi şekilde çarpıtır, hedefin gönüllü tercihini ortadan kaldırır. Bu yüzden propaganda inandırıcı değildir ve çoğu zaman cezbetmez.¹⁶⁵ Sonuç itibarıyla yumuşak güçten bahsedebilmek için kaynak aktörün iyi niyetli, hedef aktörün ise ister kendiliğinden ister ikna yoluyla oluşan tercihlerinde gönüllü olması gerekir.

Bir aktör, diğerlerinin tercihlerini, hedef tarafından meşru kabul edilen gündem belirlemeyle de şekillendirebilir. Dünya siyasetinde gündemi belirlemek askeri ve ekonomik anlamda zor kullanmak ve tehdit ile değişime zorlamak kadar önemlidir. Kaynak aktörün gündem belirlerken zorlama tehdidi veya ödeme vaatlerinden kaçınması esastır.¹⁶⁶ Eğer eylemler zorlama tehdidi veya ödeme vaatleri ile şekilleniyorsa bu durum sert güç olarak ifade edilmektedir. Bunun dışında hedef tarafından meşru kabul edilen kurumlar, fikirler, inançlar, değerler, kültür ve politikalar vb. soyut unsurlar gündem belirlemede dolayısıyla yumuşak gücün oluşmasında etkili olan unsurlar arasında sayılmaktadır.¹⁶⁷ Yalnız burada hedefin, gündemin meşruiyetine rıza göstermesi yumuşak güç için kritik öneme sahiptir. Ebeveynler çocuklarını küçüklükten itibaren, kendi inanç ve değerleriyle yetiştirirlerse çocukları üzerindeki etkileri daha uzun olacak ve belirli davranışları yapmaya zorlamalarına gerek kalmayacaktır.¹⁶⁸ Çünkü daha küçük yaşlardan itibaren çocukların gündemleri meşru kabul ettikleri ebeveynleri tarafından belirlenmiş ve istenilen davranışlar çocuklar tarafından kendi istekleriyle hayata geçirmiş olacaktır.

¹⁶⁴ Nye, "Soft Power: The Evolution of a Concept", 8.

¹⁶⁵ Nye, "Soft Power: The Evolution of a Concept", 11. Propagandanın yumuşak güç üretmesi imkân dahilindedir lakin bu durum kısa vadelidir. Kaynak aktör propaganda sonucu hedef aktörü kendine çekip cazibe oluşturabilir. Fakat daha sonra meselenin ayrıntıları, gerçek yüzü ortaya çıktığında kaynak aktörün kazandığı kaybettiğinden daha büyük olacaktır.

¹⁶⁶ Nye, "Power and Foreign Policy", 14.

¹⁶⁷ Nye, "Power and Foreign Policy", 19. Gündem belirleme ile ilgili örnekler için 2. Bölümde yer alan Suudi Arabistan'ın Dış Politikasında Yumuşak Güç Kaynakları başlığı incelenebilir.

¹⁶⁸ Nye, "Hard and Soft Power in a Global Information Age", 5.

Aynı şekilde bir aktör dünya siyasetinde istediği sonuçlara ulaşmak istiyorsa diğer ülkelerin gündemlerini onların meşru kabul edecekleri şekilde belirleyebilmelidir. Bunun yollarından biri kaynak aktörün belirli normlara ve kurumlara sahip olmasıdır. Bu vesileyle kaynak aktör, diğerlerini istenilen davranışı üreten norm ve kurumlara uymaya davet ederek hedef aktörün sisteme kendi rızasıyla katılmasını sağlayıp istenilen davranışı gerçekleştirmesini sağlar.¹⁶⁹ Bu kurumlar ve normlar vasıtasıyla neyin meşru ve uygulanabilir olduğu belirlenmiş olacak, hedef aktör de buna göre hareket edecektir. Böylece hedef aktör, kaynak aktörün meşruiyetini kabul ettiği için gereksiz yere kısıtlandığını düşünmeyecektir. Örneğin 1950 yılında Avrupa Konseyi ülkeleri arasında özellikle sivil ve politik hakların korunması için Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) imzalanmıştır. Bu hakların tüm Avrupa Konseyi ülkeler tarafından kabul edilmesi ve uygulanması esastır. Avrupa Birliğine girmek isteyen her bir ülke, AİHS'nin bu kararlarını kabul etmekte ve gündeminin şekillenmesine rıza göstermektedir. Böylece Avrupa Birliği herhangi bir şekilde sert güç unsurlarına başvurmadan aday ülkelerin gündemini yine onların meşru kabul etmesi sebebiyle şekillendirebilmektedir.

Yine bilgiler, fikirler ve inançlar gündem belirleme noktasında oldukça etkilidir. Dünyanın herhangi bir yerinde ortaya çıkan bir fikir veya düşünce doğrudan veya dolaylı olarak bir başka yeri etkileyebilmektedir. Özellikle fikirlerin çok hızlı yayılabildiği iletişim çağında, etkileşim eski dönemlere nazaran oldukça süratlidir. Gerek vatandaşların gerekse yönetim kademesinde bulunan kişilerin gündemleri bu fikirler vasıtasıyla şekillenebilmektedir.¹⁷⁰ Örneğin Suudi Arabistan üniversitelerinde eğitim gören öğrencilerin zihinleri Krallıktan ihraç ettikleri fikirlerle şekillenmektedir. Memleketlerine döndükten sonra kurmuş oldukları bağları devam ettiren mezunlar, Suudi Arabistan'da otorite olarak kabul ettikleri kişilerin fikirleri sürekli takip etmekte, gündemle alakalı yeni bir bilgi veya fetva yayınladıklarında, bunu kendi ülkesindeki vatandaşlara duyurma noktasında aracı rolü üstlenmektedirler. Dolayısıyla bu bilgi, fikir ve düşünceler hedef aktörün iç ve dış politikasındaki gündemin belirlenmesi noktasında oldukça önemli bir konumda bulunmaktadır.

Bunun yanında çeşitli merkezlerde üretilen bilgiler internet vasıtasıyla aynı anda milyonlarca insanın gündemini belirleyebilmektedir. Afrika'nın bir bölgesinde çalışma yapan bir araştırmacı Amerika'da, Çin'de veya Türkiye'de ortaya çıkan bir bilgidan bigâne kalamamaktadır. Araştırmanın yönü ortaya çıkan bu bilgi tarafından şekillenebilmektedir.

¹⁶⁹ Keohane - Nye, "Power and Interdependence in the Information Age", 86.

¹⁷⁰ Joseph S. Nye, "The Information Revolution and American Soft Power", *Asia Pacific Review* 9/1 (2002b), 72.

Ayrıca içerisinde yaşadığımız dönemde bilginin çoğalması ve ulaşımının kolaylaşması sebebiyle “bolluk paradoksu” yaşandığı ifade edilmektedir. Bu bolluk paradoksu içerisinde insanların hangi bilgiyi referans alacağı ve doğru kabul edeceği içerisinde yaşadığımız dönemin bir başka problemidir. Karşılaştığımız bilgi yığını içerisinde neye odaklanacağımızı bilmek zordur. Bu noktadan sonra bilgidan çok neye ihtiyacımızın olduğunu bilmek, onu bulup çıkarmak ve güvenilirlik daha önemli hale gelmiştir. Bu yüzden editörler, filtreler ve nereye odaklanacağımızı söyleyenler daha fazla talep görmekte ve gündemimizi belirleyerek yumuşak güç sahibi olmaktadır.¹⁷¹

Yumuşak güç üreten davranış yelpazesinin parçalarından bir diğeri ise iknadır. Güç içerisinde ele alınan tüm davranış biçimlerinde olduğu gibi iknanın da sert veya yumuşak olarak değerlendirilebilmesi için kullanılma yöntemine bakmak gerekmektedir. Hedefler üzerinde caydırıcı bir güç kullanarak, zorla veya ödülle ya da düzenbaz, sahtekâr veya hileli bir şekilde aldatılarak yapılan ikna yumuşak güç üretmeyecektir. Çünkü burada sert güç davranış biçimlerinden olan zorlama, kandırma veya ödül vardır. Sert güç davranış biçimlerinin olduğu yerde çekme değil itme vardır. Bazen aktörler istenilen hedeflere ulaşmak için hileli davranışlara başvurulabilirler. Olmayan bir şeyi varmış gibi gösterip karşısındakileri ikna edebilirler. Böyle bir ortamda gerçekleşen ikna ilk başta yumuşak bir görüntü arz ediyor gibi görünse de gerçekler ortaya çıkınca çok yıkıcı bir hal alacaktır. Bush yönetiminin, kitle imha silahlarına sahip olduğu söylemi üzerinden gerçekleştirdiği Irak işgali bu duruma örnek olarak verilebilir.¹⁷² İşgal sonrası Irak'ta herhangi bir kimyasal silahın bulunamamış olması Amerikan halkının ve dünyanın kandırılarak ikna edildiğini göstermektedir. Irak'ta kitle imha silahlarının olmadığı anlaşıldığında ABD hem kendi vatandaşı nazarında hem de dünya kamuoyunda inandırıcılığını kaybetmiş, bu durum ABD'nin yumuşak gücüne zarar vermiştir.

İknanın yumuşak güç davranış yelpazesi içerisinde değerlendirilebilmesi için aktörlerin öncelikle karşılıklı eşitler olarak saygı gördüklerine inanmaları gerekir. Diplomaside saygı ve karşılıklı eşitlik olmazsa olmazlar arasında yer almaktadır. Ancak karşılıklı eşitliğin ve saygının olduğu işbirlikçi bir ortamda tekliflere karşı cazibe oluşabilir. Karşılıklı eşitliğin ve saygının olmadığı bir ortamda emir/komuta söz konusu olur. Emir/komuta ise yumuşak gücün oluşmasını engeller. İkinci olarak dürüst diyalog ikna etme noktasında oldukça etkilidir.¹⁷³ Dürüst diyalogun olduğu bir iletişim her zaman çekicidir. Zaten dürüst diyalog karşılıklı

¹⁷¹ Nye, "The Information Revolution and American Soft Power", 68.

¹⁷² Richard Ned Lebow, "The Power of Persuasion", *Power in World Politics*, ed. Felix Berenskoetter-Michael J Williams (New York: 2007), 138.

¹⁷³ Lebow, "The Power of Persuasion", 134.

saygının zorunlu bir çıktısıdır. Dünya siyasetinde dürüst davranan her aktör belli bir oranda etki sahibi olabilmektedir. Bu etki de beraberinde yumuşak gücü getirir.

Cazibe oluşturma kapasitesine sahip olan kültür, fikirler, politikalar, ortak anlayışlar, ortak kimlikler, normlar veya dini inançlar ikna için önemli kaynaklar arasında sayılabilir.¹⁷⁴ Benzer şekilde, ittifak taahhütlerine ve anlaşmalara saygı, yumuşak gücün yaratılması için çok önemlidir.¹⁷⁵ Tarafların, mevcut ortak hususlar üzerine konuşabilmeleri, birbirlerini etkilemeleri -dolayısıyla cazibe oluşturmaları- ve ikna etmeleri daha mümkündür. BM, AB, WML, İİT gibi ortak değerlerin veya kimliklerin paylaşıldığı uluslararası örgütlere üye olan ülkeler arasında diyalog kurmak daha kolay olacaktır. Bu gibi örgütler içerisinde yer alan bir aktörün, ortak bir değer veya normdan hareketle karşılıklı eşitler olarak saygı içerisinde kurduğu iletişimle hedef aktörü çok daha kolay ikna edecektir. Suudi Arabistan'ın İslam İşbirliği Teşkilatı çatısı altında üstlendiği rol ve attığı adımlar, ikna stratejisinin etkili bir örneği olarak değerlendirilebilir. Kendini lider İslam ülkesi olarak gören Suudi Arabistan, İİT çatısı altında ortak İslami değerlerden yola çıkarak diğer üye ülkeleri bu değerler doğrultusunda ortak adımlar atmaya ikna etmeye çalışmaktadır. Burada Suudi Arabistan'a hareket etme alanı tanıyan ortak değer ve norm, diğer üye ülkeler tarafından da kabul gören İslam'dır.

Kaynak aktörün dolaylı yollardan eylemleri ve kurduğu iletişim de yumuşak güç üretebilir. Bu yüzden ikna, aynı zamanda kaynak aktörün iletişimi çerçevelediği bir çekim türüdür. Bu çerçeveleme, hedefin gönüllü seçimine imkân tanıyacak mütevazı bir çerçevelemedir. Hedef aktör, bu ortamda kendisini rahat hisseder, oluşan cazibe ile sunulan teklifi kendiliğinden ve gönüllü olarak tercih eder. Gerçeği çarpıtan aşırı çerçeveleme, hedef aktörün gönüllü seçimini ortadan kaldıracığı için yumuşak güç üretmekten uzaklaşır.¹⁷⁶ Bu yüzden aşırı çerçevelemeden kaçınılması gereklidir. Reklamlar vasıtasıyla oluşan cazibe sebebiyle gerçekleşen ikna burada örnek olarak verilebilir.

Yukarıda yumuşak güç spektrumu içerisinde zikredilen cazibe oluşturma, gündem belirleme ve ikna davranışlarına baktığımızda yumuşak gücün kaynaklardan ziyade, failin fiilleriyle ilgili olduğu görülmektedir. Bir yerde gücün var olduğunun kanıtı kaynaklarla ilgili değil davranış değiştirilebilme yeteneği ile ilgilidir.¹⁷⁷ Gücü, başkalarının davranışlarını şekillendirebilme, etkileyebilme veya değiştirebilme olarak tanımladığımızda iki hususun ön

¹⁷⁴ Lebow, "The Power of Persuasion", 130.

¹⁷⁵ Giulio M Gallarotti, "Soft Power: What it is, Why it's Important, and the Conditions for its Effective Use", *Journal of Political Power* 4/1 (2011), 21.

¹⁷⁶ Nye, "Soft Power: The Evolution of a Concept", 7.

¹⁷⁷ Nye, "Soft Power", 155.

plana çıktığı görülecektir. Bunlardan birincisi kaynaklar diğeri ise davranışlar/politikalar. Zaman zaman gücü sadece kaynaklara indirgeyen birtakım düşünürler olsa da bu anlayış güç çalışmaları içerisinde pek kabul görmemiştir.¹⁷⁸ Bu yüzden mevcut kaynakların hangi davranış veya politikayla kullanılacağı, aktörlerin sahip olduğu güç çeşidini ortaya koyacaktır. Örneğin bir ülkenin sahip olduğu liberal değerleri bir başka ülkeye zorlama tehditleri ve ödeme vaatleriyle kabul ettirmeye çalışması sert güç; cazibe oluşturarak veya karşılıklı eşitler olarak diyalog kurmak suretiyle ikna etmesi yumuşak güç içerisinde değerlendirilecektir.

Uluslararası arenada her bir aktörün kendisine ait birtakım amaçları bulunmaktadır. Aktörler bu amaçlarını gerçekleştirmek için güce ihtiyaç duyarlar. Bu noktada hangi güç çeşidinin tercih edileceği sorusu, sahip olunan amaç ile doğrudan ilişkilidir. Eğer bir aktör kendi güvenliğini veya sınırlarını tehdit eden bir durumla karşılaşmış ve bu tehdidi ortadan kaldırmayı amaçlıyorsa tercih edilecek olan güç çeşidi büyük ihtimalle sert güç olacaktır. Hiçbir aktör ülkesine bombalar yağarken çekici olmanın yollarını aramayacaktır. Eğer bir aktör hedef kitlede, iklim değişikliği, insan hakları, açık pazarları geliştirme, çoğulculuk vb. gibi özellikle çevre amaçları ilgilendiren konularda davranış değişikliği sağlamak istiyorsa kullanacağı güç çeşidi büyük oranda yumuşak güç olacaktır. Çünkü hiçbir ülke zorla demokrat veya çoğulcu yapılamaz. Bir ülkenin demokrat olabilmesi için demokrasinin o ülkedeki insanlar tarafından benimsenmesi gerekir. Bu durumu Nye "*İnsanları demokrat olmaya zorlamak yerine demokrasiye çekmek daha kolaydır.*" şeklinde ifade etmiştir.¹⁷⁹

Yumuşak gücün kullanım ve kontrolü ile sert gücün kullanım ve kontrolü arasında önemli farklar bulunmaktadır. Uluslararası arenada sert güç araçlarını kullanabilen ve kontrol edebilen tek meşru aktör devlettir.¹⁸⁰ Diğer taraftan bu durum yumuşak güç için aynı değildir çünkü bir ülkenin yumuşak gücünün oluşmasına birçok aktör katkı sunmaktadır. Sivil Toplum Kuruluşları (STK), uluslararası anonim şirketler, diaspora toplulukları, organize dini hareketler, hükümetler arası örgütler yumuşak gücü olan ve ortaya çıktıkları ülkenin yumuşak gücüne katkı sunan topluluklar arasında sayılabilir.¹⁸¹ Aslında yumuşak gücün çoğu hükümet kontrolü dışındaki bu sosyal güçlerden gelir.¹⁸² Kuruluş amaçları doğrultusunda taraftar toplayabildikleri ve bazı STK'ların hükümetlerden daha güvenilir bulundukları için devletler bu tarz organizasyonları dikkate almaktadırlar. Özellikle internetin yaygınlaşmasıyla birlikte

¹⁷⁸ Keohane - Nye, *Power and Interdependence*, 10.

¹⁷⁹ Nye, *Yumuşak Güç, Dünya Siyasetinde Başarının Yolu*, 25.

¹⁸⁰ Christopher Pierson, *The Modern State* (New York: Routledge, 2011), 6.

¹⁸¹ Nye, *Yumuşak Güç, Dünya Siyasetinde Başarının Yolu*, 92-99.

¹⁸² Nye, "Soft Power: The Evolution of a Concept", 9; Nye, "Hard and Soft Power in a Global Information Age", 7.

fikirlerini dünyanın dört bir tarafına ulaştırabilme imkânına kavuşan STK'lar her türden insan arasında taraftar bulabilmektedir. Sahip oldukları kitle sayesinde elleri hayli güçlenen STK'lar gerek ulusal gerekse uluslararası konularda siyasi ve politik meselelere müdahil olmaktadır. Tabi bunlar sadece taraftarının sayısı fazla olduğu için etkili değildirler. Ayrıca ülke içinde veya dünyanın farklı bir bölgelerinde tanınmış siyasetçi, sanatçı, bilim adamı gibi kişileri bünyesinde barındırabildiği veya onların belirli konularda desteğini alabildiği için de etkili olmaktadır. Örneğin kara mayınlarının yasaklanması için koordine edilen koalisyon, dünyanın farklı ülkelerinden birçok STK'yı, ünlüleri ve siyasetçileri bir araya getirmiştir.¹⁸³ Hulasa bu tarz sosyal organizasyonlar oldukça etkilidir ve çalışmalarıyla mensup oldukları devlet adına yumuşak güç üretmektedirler. Bu yüzden devletlerin bu tür organizasyonları tümünden kontrol etmeleri mümkün olmadığı için bu sosyal organizasyonlar neticesinde ortaya çıkan yumuşak gücü kontrol etmeleri de pek mümkün değildir.

Bir devletin yumuşak gücüne katkı sunan yukarıdaki organizasyonların yanında hükümetlerin bizzat aktif olduğu durumlar da söz konusudur. Yumuşak güç kaynaklarının çoğunun devletin kontrolünün dışında olduğu düşünülürse hükümetler açısından yumuşak gücün kontrolü aslında zordur. Her ne kadar böyle bir zorluk söz konusu olsa da ülkeler, ulusal çıkar ve imajlarını korumak ve geliştirmek amacıyla klasik diplomatik faaliyetlerine ek olarak birtakım çalışmalar yaparlar. İşte bu çalışmalara kamu diplomasisi adı verilmektedir. Kamu diplomasisi diğer ülkelerin kamuoylarını, hükümetlerini, çeşitli kurum ve kuruluşlarını meşru yolla etkilemek ve daha yakın iş birliği sağlamak amacıyla birtakım faaliyetlerde bulunmak olarak tanımlanabilir.¹⁸⁴ Bunun için hükümetler eğitim, kültür, sanat, spor, bilim gibi araçlarla hedef kamuoyunu bilgilendirilmeye ve etkilenmeye çalışırlar. Böylece kamu diplomasisi ile hedef aktör üzerinde çekici bir imaj yaratılmaya çalışılır.

Gerek bizzat hükümetin çalışmalarıyla gerekse sosyal organizasyonlar vasıtasıyla hedef aktörün istenilen bir davranışı kendi isteğiyle yani gönüllü olarak yapması esastır. Nye'a göre başkalarını kontrol altına almak için illa havuç ve sopa kullanmaya gerek yoktur. Baştan çıkarmak her zaman zor kullanmaktan daha etkilidir. Demokrasi, insan hakları ve bireysel fırsatlar gibi değerler fazlasıyla baştan çıkarıcıdır.¹⁸⁵ Lakin yumuşak güç sadece bir imaj ya da popülerlik meselesi değildir.¹⁸⁶ Devletlerin amaçları doğrultusunda kullandıkları bir güç çeşididir. Sonuç itibarıyla yumuşak güç, gündemi ikna ve olumlu çekiciliğin ortaklaşa

¹⁸³ Nye, *Yumuşak Güç, Dünya Siyasetinde Başarının Yolu*, 93.

¹⁸⁴ Sait Yılmaz, *Akıllı Güç* (İstanbul: Kum Saati Yayınları, 2012), 227.

¹⁸⁵ Nye, *Yumuşak Güç, Dünya Siyasetinde Başarının Yolu*, 6.

¹⁸⁶ Nye, "Soft Power and American Foreign Policy", 257.

çevrelemesi yoluyla tercih edilen sonuçları elde etmek için başkalarını etkileme yeteneği olarak tanımlanabilir.¹⁸⁷

Nye'in yumuşak güç kavramı ortaya çıktığı günden bugüne uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde birçok çalışmaya konu olmuş ve disiplin içerisinde çokça tartışılmıştır.¹⁸⁸ Bu tartışmalar çerçevesinde kavramın birtakım değişikliklere uğradığı söylenebilir. Her ne kadar kavramın bazı değişikliklere uğradığı bilinse de sabit kalan yönlerinde de bahsetmek mümkündür. Bakalov, yumuşak güç kavramının doğduğu günden bugüne geçirdiği evrimde 3 yönünün sabit kaldığını ifade etmiştir. Bunlar: hedef kitlenin davranış ve tutumlarını doğrudan veya dolaylı olarak değiştirme işlevi görmesi; sert güçle kıyasla daha uzun bir operasyonel zaman ufkuна sahip olması ve belirli hedefler yerine genel hedefleri gerçekleştirmek için uygun olması; kontrolün yalnızca hükümete ait olmaması, sivil toplum ile paylaşılması.¹⁸⁹

Son olarak yumuşak güç sahip olma olasılığı yüksek olan ülkelerden bahsedip bu kısmı tamamlamak istiyoruz. Küresel bilgi çağında güç özellikle gelişmiş ülkeler arasında daha az somut ve daha az zorlayıcı hale gelmektedir.¹⁹⁰ Bu yüzden daha soyut ve zorlayıcı olmayan güç anlayışları ön plana çıkmaktadır. Bu da yumuşak gücü daha önemli hale getirmektedir. Böyle bir dönemde yumuşak güç sahibi olma olasılığı yüksek olan ülkelerin başında, sahip olduğu kültür ve fikirleri küresel normlara yakın olan ülkeler gelmektedir. Özellikle liberalizm, çoğulculuk, özerklik ve özgürlüğü vurgulayan anlayışlar burada örnek olarak verilebilir. İkinci olarak en çok erişime sahip olan ülkeler gelmektedir. Bunlar sahip oldukları iletişim kanalları vasıtasıyla konuları istedikleri ölçüde çerçeveleyebilirler. Bu çerçeveleme neticesinde etki sahibi olmaktadırlar. Son olarak hem yerel hem de uluslararası faaliyetleri ile güvenilirliği artırmış olan ülkeler gelmektedir.¹⁹¹ Yumuşak gücün oluşmasında güvenin rolü tartışmasız ortadadır. Bu yüzden içerisinde yaşadığımız çağda yumuşak güce sahip olmak isteyen ülkelerin bu hususlara özellikle dikkat etmeleri gerekmektedir.

¹⁸⁷ Nye, "Power and Foreign Policy", 19.

¹⁸⁸ Yasushi Watanabe - David L. McConnell, *Soft Power Superpowers: Cultural and National Assets of Japan and the United States* (New York: M.E. Sharpe, 2008), ; Thomas L Ilgen, *Hard Power, Soft Power and the Future of Transatlantic Relations* (New York: Routledge, 2016), ; Hongyi Lai - Yiyi Lu, *China's Soft Power and International Relations* (London: Routledge 2012), ; Jan Melissen, *The New Public Diplomacy, Soft Power in International Relations* (New York: Palgrave, 2005),

¹⁸⁹ Ivan Bakalov, "Whither Soft Power? Divisions, Milestones, and Prospects of a Research Programme in the Making", *Journal of Political Power* 12/1 (2019), 134.

¹⁹⁰ Nye, "Hard and Soft Power in a Global Information Age", 8.

¹⁹¹ Nye, "Hard and Soft Power in a Global Information Age", 6.

1.4.3. Sert ve Yumuşak Güç Etkileşimi

Yumuşak güç ile sert güç birbiriyle ilişkilidir. İkisi de hedef aktörün davranışlarını etkileyerek amaçlara ulaşma becerisinin iki kolunu oluşturmaktadır. Aralarındaki fark hem davranışların türünde hem kaynakların somut veya soyut oluşundadır.¹⁹² Her ne kadar sert gücü somut, yumuşak gücü soyut kaynaklarla eşitleme eğilimi olsa da bunların temelde ayrımı somut veya soyut oluşuna bağlı değildir.¹⁹³ Bu noktada önemli olan bağlam ve kaynağın nasıl kullanıldığıdır. Zaman zaman sert güç kaynakları arasında sayılan somut unsurların bağlama ve nasıl kullanıldığına bağlı olarak çekici olup ilgili aktörlerin yumuşak gücüne katkı sağladıkları görülmektedir.¹⁹⁴ Bunun tam tersi de mümkündür, soyut değerler her zaman çekici değil, itici de olabilir.

Örneğin bir ülke ordusunu, hedefe ve soruna bağlı olarak savaşları kazanmak (sert güç) veya kalpleri kazanmak (yumuşak güç) için kullanabilir. Dünyayı etkisi altına alan Covid-19 sürecinde Türkiye, ABD'den İngiltere'ye, İtalya'dan Somali'ye kadar birçok ülkeye tıbbi malzeme yardımıyla bulunmuştur. Bu yardımların ulaştırılmasında ise Millî Savunma Bakanlığı'na ait A400M askeri nakliye uçakları kullanılmıştır. Yine Türkiye'nin Afrin'de gerçekleştirdiği Zeytin Dalı Harekâtı bir başka örnek olarak verilebilir. Harekât sonrasında bölgeye götürülen insani yardımlar ve Türk Silahlı Kuvvetleri personelinin bu yardımlar sırasında gösterdiği olumlu davranışlar Türkiye'nin imajı ve yumuşak gücü açısından oldukça büyük öneme sahiptir. Her iki örnekten de anlaşılacağı üzere sert güç kaynağı arasında sayılan ordunun, bağlamına ve nasıl kullanıldığına bağlı olarak ilgili ülkenin yumuşak gücüne de katkı sunduğu görülmektedir.¹⁹⁵

Ordunun barış zamanında yumuşak gücün oluşmasına katkı sağlayabileceği birçok farklı durumdan da söz etmek mümkündür. Uluslararası askeri ortaklıklar, müşterek eğitimler, törenler ve uluslararası sempozyum/toplantı/kurslar, subay değişim programları vb. bu durumlara örnek olarak verilebilir.¹⁹⁶ Bu vesilelerle ordular etkileşime girip birbirleriyle sosyal ve kültürel paylaşımlarda bulunurlar. Cazibenin oluşmasına katkı sunabilecek olan bu etkileşim aynı zamanda diplomatik yollarla çözülemeyen birçok sorunun çözülmesine imkân

¹⁹² Nye, *Yumuşak Güç, Dünya Siyasetinde Başarının Yolu*, 16.

¹⁹³ Gallarotti, "Soft Power: What it is, Why it's Important, and the Conditions for its Effective Use", 27.

¹⁹⁴ Nye, "Power and Foreign Policy", 19.

¹⁹⁵ Arda Görkem Yatağan, "Sert Güç Unsurlarının Yumuşak Güç Aracı Olarak Etkileri", *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi* 28/2 (2018), 85-86.

¹⁹⁶ Nye, "Public Diplomacy and Soft Power", 106; Yatağan, "Sert Güç Unsurlarının Yumuşak Güç Aracı Olarak Etkileri", 86.

sağlayabilir.¹⁹⁷ Ayrıca askeri gücün yumuşak güç üretmesi kapsamında şu üç husustan bahsetmek mümkündür: Yabancı bir orduya askeri malzeme ve teknoloji satmak, yabancı bir orduyu ekonomik olarak desteklemek ve yabancı bir orduyu askeri olarak eğitmek.¹⁹⁸

Bunun dışında güçlü bir ekonomi sadece yaptırımlar ve para yardımları için kaynak olmakla kalmaz aynı zamanda cazibe kaynağı da olabilir. Güçlü bir ekonomiye sahip olan ve vatandaşlarına yüksek refah sunan ülkeler, yaptırımlar veya ödemelere hiç başvurmadan ortaya çıkan hayranlık ile hedef aktörlerin davranışlarını şekillendirmede başarılı olabilirler.¹⁹⁹ Bütün bu örneklerden de anlaşılacağı üzere gücü kaynaklar üzerinden her şart ve zeminde ayırmak pek mümkün gözükmemekte dahası bu kaynakların bağlamı ve nasıl kullanıldığı güç çeşidini belirlemede büyük bir rol oynamaktadır.

Yumuşak güç sert güce bağlı değildir. Fakat aralarında önemli bir ilişki bulunmaktadır. Uluslararası arenada sert güç olmadan yumuşak gücün herhangi bir anlam ifade etmeyeceği veya sert güç olmadan yumuşak güç elde edilemeyeceği şeklindeki düşünceler gerçeği yansıtmamaktadır. Çünkü bu iki güç türü ne birbiriyle tam manasıyla bağımlı ne de birbirinden tam manasıyla bağımsızdır. Papanın herhangi bir ordusu yoktur ama Papa Katolik Hristiyanlar nazarında tartışılmaz güç sahibidir. Bununla birlikte somut kaynaklara sahip olmak yumuşak güç elde edebilmemiz için kolaylık sağlayabilmektedir. Ekonomik veya askeri anlamda güçlü olan ülkeler uluslararası gündemi belirleyebilme becerisine sahip olabilirler. Bunun tam tersi de mümkündür. Eğer bir aktör ekonomik veya askeri gücünü yitirirse gündem belirleme yeteneğini ve cazibesini yitirebilir.²⁰⁰

Yumuşak güç kaynaklarının kontrolü sert güç kaynaklarının kontrolünde daha zordur. Çünkü kontrol edilecek şeyler üzerinde tam bir denetim söz konusu olması gerekir. Yumuşak güç kaynakları üzerinde tam bir hükümet denetiminden söz etmek mümkün olmadığı için kontrol edilebilmesi zordur. Peki yumuşak güç kaynakları üzerinde niçin tam bir hükümet denetimi söz konusu değildir? Çünkü yumuşak gücün çoğu hükümet kontrolü dışındaki toplumsal güçten doğar.²⁰¹ Burada hükümetin tamamen etki dışında kaldığı kastedilmemektedir. Tabi ki hükümetler sahip oldukları değerler ve iç-dış politikadaki tutum ve davranışlarıyla ülkelerinin yumuşak gücünün oluşmasında önemli birer aktör konumundadırlar. Hükümetlerle birlikte film ve müzik endüstrileri, üniversiteler, ulusal veya

¹⁹⁷ Yatağan, "Sert Güç Unsurlarının Yumuşak Güç Aracı Olarak Etkileri", 78-79.

¹⁹⁸ Yatağan, "Sert Güç Unsurlarının Yumuşak Güç Aracı Olarak Etkileri", 78.

¹⁹⁹ Nye, "Notes for a Soft-Power Research Agenda", 165-166.

²⁰⁰ Nye, *Yumuşak Güç, Dünya Siyasetinde Başarının Yolu*, 18.

²⁰¹ Nye, "The Information Revolution and American Soft Power", 70.

uluslararası kurumlar, STK'lar, camiler-kiliseler vb. yumuşak gücün oluşmasında etkili olan hükümet dışı aktörler arasında sayılmaktadır.²⁰²

Sert güç kaynakları hükümet kontrolünde olduğu için doğrudan kullanımı mümkündür. Yumuşak güçte bu denli doğrudan bir kullanımdan bahsetmek mümkün değildir. Bu yüzden sert güç kaynakları doğrudan, yumuşak güç kaynakları ise dolaylı yoldan kullanılır. Sert güç kaynaklarının hükümet denetiminde olması, kontrol edilebilmesi ve doğrudan kullanılabilmesi sebebiyle kısa sürede sonuç almak mümkündür. Yumuşak güçte ise tam tersi bir durum olduğu için sonuç almak için zamana ihtiyaç vardır.²⁰³ Bir kültürün, dinin veya fikirlerin çekici olup diğer aktörlerin davranışlarını şekillendirebilmesi için haliyle zamana ihtiyaç vardır. Lakin sert güçte durum böyle değildir. Şartlar oluştuğu takdirde çok kısa bir sürede sonuç almak mümkündür.

Dışarıdan bir gözle bakıldığında yumuşak güç kaynakları ve araçları sert güç kaynakları ve araçlarına nazaran daha insancıl görünmektedir.²⁰⁴ Bir ülkeyi orduyu kullanarak demokratik yapmak ile demokratik değerlerin cezbediciliği ile demokrat olmasını sağlamak arasında görünüşte çok ciddi fark bulunmaktadır. Çünkü emir ve zorlama insan için her zaman iticidir. Bununla birlikte yumuşak gücün her durumda iyi olduğu anlamına gelmemektedir. Çünkü yumuşak güç herhangi bir güç biçimi gibi iyi veya kötü amaçlar için kullanılabilir. Zihinleri bükmek kolları bükmekten daha iyi değildir.²⁰⁵ Bir kişinin parasını elinden almak istediğimizi düşünelim. Bu durumda onu silahla tehdit edip parasını alabiliriz veya kendimizi manevi bir önder gibi gösterip sahip olduğu değerleri istismar ederek elindeki parayı vermeye onu ikna edebiliriz. Her iki durumda da kişinin parasını almış oluruz ve her iki durumda da sonuç hırsızlıktır.

²⁰² Nye, *Yumuşak Güç, Dünya Siyasetinde Başarının Yolu*, 26.

²⁰³ Nye, *The Future of Power*, 83; Nye, "Notes for a Soft-Power Research Agenda", 171.

²⁰⁴ Foreign Policy (FP), "Think Again: Soft Power" (09.07.2023).

²⁰⁵ Nye, "Notes for a Soft-Power Research Agenda", 169.

1.4.4. Yumuşak Gücün Önemi

Geleneksel dönemde bir ülkenin gücü, sahip olduğu askeri kapasitesiyle ölçülürken modern dönemde bu durumun biraz değişikliğe uğradığı söylenebilir. Bu değişiklikte bilgi ve teknoloji alanında yaşanan gelişmelerin payı büyüktür. Bilgi ve teknoloji alanında yaşanan gelişmeler aynı zamanda birçok alanda birtakım dönüşümleri de tetiklemiştir. İletişimden ulaşım, ekonomiden eğitime, siyasetten hukuka kadar birçok alan bu dönüşümden etkilenmiştir. Uluslararası ilişkiler de bilgi ve teknoloji alanında yaşanan bu durumdan nasibini almıştır. Bireylerin, devletlerin veya uluslararası örgütlerin özellikle gücü ele alış şekilleri değişmiştir. Birçok araştırmacının bilgi çağı²⁰⁶ olarak isimlendirdiği bu yeni çağda güç, daha az oranda toprak, askeri kapasite ve doğal kaynaklara; daha fazla oranda ise bilgi, teknoloji ve kurumsal esnekliğe dayanmaktadır.²⁰⁷ Aynı şekilde artık uluslararası gücün değerlendirilmesinde teknoloji, eğitim ve ekonomik büyüme gibi faktörler daha önemli; coğrafya, nüfus ve hammadde gibi faktörler daha az önemli hale gelmiştir.²⁰⁸ Bu anlayışla şekillenen yeni uluslararası sistemde sert güce nazaran yumuşak güç önemini artırmakta, uluslararası politikada sonuç alma noktasında oldukça etkili hale gelmektedir.²⁰⁹

Bilgi ve teknolojide yaşanan gelişmeler neticesinde ortaya çıkan durum, iki ucu keskin kılıç gibidir. Bu gelişmeler bir taraftan insanların daha müreffeh bir hayat yaşamasına imkân sağlarken diğer taraftan özellikle askeri teknolojide yaşanan gelişmeler savaşların bedelini oldukça ağırlaştırmaktadır. Bu bedeli iki türlü düşünmek gerekir. İlki silahlara harcanan paralardır. Bu paralar ekonomilere oldukça büyük külfet oluşturmaktadır. Sadece konvansiyonel savaşlarda kullanılan savaş teçhizatı bile ekonomileri ciddi oranda yıpratmaktadır. ABD'nin 11 Eylül saldırıları sonrası başlattığı teröre karşı savaş politikasının maliyetinin 2019 yılı itibariyle 6 trilyon doları bulduğu ifade edilmektedir.²¹⁰ İkincisi ise nükleer silahların yüksek tahrip edici yönüdür. Nükleer silahların kullanılması durumunda hem doğanın hem de insanlığın uğrayacağı zarar ortadadır. Bu bedel, devletlerin savaş ihtimalini ortadan kaldırmaya da savaş maliyetlerini her şekilde artırması sebebiyle en azından azaltmaktadır.

²⁰⁶ Özdemir, "Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme", 136; Temel Çalık - Ferudun Sezgin, "Küreselleşme, Bilgi Toplumu ve Eğitim", *Kastamonu Eğitim Dergisi* 13/1 (2005), 60.

²⁰⁷ Yılmaz, "Yumuşak Güç ve Evrimi", 31.

²⁰⁸ Nye, "The Changing Nature of World Power", 179.

²⁰⁹ Gallarotti, "Soft Power: What it is, Why it's Important, and the Conditions for its Effective Use", 5.

²¹⁰ Anadolu Ajansı (AA), "'Teröre Karşı Savaş' Politikasının ABD'ye Maliyeti 6 Trilyon Dolar" (22.05.2023).

Devletlerin hedef aktörleri istediklerini yapmaya zorlamasında kullandıkları sert güç araçlarından bir diğeri ise ekonomik yaptırımlardır. Her ne kadar askeri araçlar kadar ağır olmasa da ekonomik yaptırımların da birtakım maliyetleri bulunmaktadır. Özellikle 1980 sonrası dünya ekonomisinin serbestleşmesi neticesinde ivme kazanan küreselleşmeyle birlikte bir ülkede yaşanan olumlu veya olumsuz ekonomik bir gelişme başka ekonomileri de doğrudan etkilemekte ve bu durum bize küreselleşmenin nasıl bir boyut kazandığını göstermektedir. Bu noktada dünyanın herhangi bir yerinde yaşanan ekonomik dalgalanma, daralma veya genişleme dünyanın tek bir ekonomik pazar olma yolunda olduğunu göstermektedir.²¹¹ Covid-19 salgını ve sonrasında yaşanan çip krizinin tüm dünyayı etkisi altına alması burada örnek olarak zikredilebilir.²¹² Ülke ekonomilerinin bu denli birbirine bağlı ve bağımlı olduğu bir ortamda hedef aktörleri ekonomik yaptırımlar ile cezalandırmak veya tehdit etmek bir nevi kendi kendini cezalandırmak anlamına gelmektedir. Bu durum aktörleri zorlama veya güç kullanmadan ziyade iş birliğine zorlamaktadır.²¹³ Böylece askeri ve ekonomik güç kullanımının getirdiği ağır maliyetler karşısında yumuşak gücünün önemi daha fazla artmaktadır.²¹⁴

Askeri güç kullanımının meşruluğunun tartışıldığı küresel dünyada gerek temsil edilen değerler açısından gerekse ekonomik sebeplerle savaşa mesafeli yaklaşılmaktadır. Özellikle demokratik yönetimlerin hâkim olduğu ülkeler, ahlaki gerekçeleri olmaksızın savaşı makul karşılamamaktadır.²¹⁵ Savaş olasıdır lakin önceden olduğu kadar kabul edilebilir değildir. Refahın merkezi bir yer teşkil ettiği demokratik toplumlarda ekonomik kaygılar hat safhada olmakla beraber bu toplumlar büyük kayıplardan hoşlanmamaktadır. Ayrıca savaş, küreselleşmiş ekonomilerde sermaye akışını kontrol eden yatırımcıları da caydırabilir. Böyle bir durum, küresel düzende ekonomik hedefleri olan ülkeleri oldukça tedirgin etmektedir.

20. yüzyılda bilgi çağına geçilmesiyle birlikte bilgiyi üretmek ve bilgi üzerinde kontrol sahibi olmak aktörleri güç sahibi yapmıştır. Bu yüzden bilgiyi üreten devletler uluslararası camiada daha önemli aktörler haline gelmişlerdir. Bilgiyi üretmek ve bilgiye sahip olmak, aktörleri hem ondan çıkan ürünlere sahip oldukları için somut hem de ürettikleri bilgi üzerinde kontrol sahibi oldukları ve bu bilgiyle insanların fikirlerini şekillendirebildikleri için soyut

²¹¹ İbrahim Aytekin, "Küreselleşme ve Ekonomik Küreselleşme", *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 1/2 (2013), 124.

²¹² Independent Türkçe (Indytürk), "Elektronik Çip Krizi" (25.05.2023).

²¹³ Gallarotti, "Soft Power: What it is, Why it's Important, and the Conditions for its Effective Use", 33.

²¹⁴ Robert O. Keohane - Joseph S. Nye, "Power and Interdependence Revisited", *International Organization* 41/4 (1987), 733.

²¹⁵ Nye, *Yumuşak Güç, Dünya Siyasetinde Başarının Yolu*, 27.

açından güçlü kılmaktadır. Ayrıca sahip olunan bilgi ve teknoloji ile elde edilen ekonomik ilerleme neticesinde ortaya çıkan refah, cazibeyi beslemektedir. Örneğin elektrikli araç üretecek bilgi ve teknolojiye sahip olan ülkeler bu bilgiyi somut bir çıktı ile birtakım araçlara dönüştürüp bu alanda etkili olabilirler. Ayrıca mezkûr bilgi ve teknoloji üzerinde sahip oldukları kontrol ile bilgiyi şekillendirip aynı zamanda diğer insanları ve onların zihinlerini etkileyebilirler. Son olarak üretilen elektrikli araçların ülke ekonomisine katkısı neticesinde ortaya çıkan refah ise cazibeyi besleyecektir. İşte bilgi ve düşüncenin ön plana çıktığı böyle bir ortamda, insanların düşüncelerine nüfuz edebilmeyi amaçlayan yumuşak gücün önemi artmaktadır.²¹⁶

İletişimin imkanlarıyla birlikte yabancı hükümetlere ve vatandaşlara erişim de artmıştır. Radyo, televizyon, gazete ve internet gibi iletişim araçları vasıtasıyla dünyanın birçok yerine ulaşım imkânı doğmuştur. Uluslararası arenada ideolojilerin egemen olduğu 20. yüzyılda iletişim araçları daha da önemli hale gelmiştir. Her aktör kendi ideolojisini dünyanın farklı yerlerine taşımak için iletişim araçlarından istifade etmeye çalışmıştır. Örneğin 1920'lerde radyonun ortaya çıkmasıyla birlikte birçok hükümet yabancı dilde yayınlara başlamıştır. Roosevelt yönetimi, Amerika'nın güvenliğinin diğer ülkelerdeki insanlarla konuşmak ve onların desteğini kazanmaktan geçtiğini görmüş, bu yüzden Amerika Birleşik Devletleri Enformasyon Ajansı, Amerika'nın Sesi, Fulbright programı gibi resmi çalışmalarla dünyanın birçok yerinde aktif olmaya çalışmıştır.²¹⁷ Bunun dışında komünistler de yabancı halklarda olumlu imaj oluşturabilmek için yarışmıştır. Nazi Almanyası yabancı dilde yaptığı radyo yayınları vasıtasıyla bu amacını gerçekleştirmeye çalışmıştır.²¹⁸ Bugün ise bu durum daha ileri bir noktaya ulaşmıştır. Radyo, televizyon ve gazete gibi geleneksel iletişim araçların dışında internet ve sosyal medya gibi özellikle gençlerin yoğun olarak kullandığı iletişim araçları üzerinden fikirler, düşünceler ve mesajlar kitlelere ulaştırılmaya çalışılmaktadır.

İdeolojilerin egemen olduğu bu yeni dönemde sözler kılıçtan daha keskin hale gelmiştir. Demokratikleşme, sert güç kullanımına siyasi engeller oluşturmuş, rekabet artık tehdit ve rüşvetten uzaklaşmıştır.²¹⁹ Aktörler, tehdit olarak değil müttefik olarak algılanmak istemişlerdir. Bu yüzden cezbedici olmak ve hayranlık uyandırmak daha önemli bir hal almıştır. Böyle bir ortamda kaynak aktörün istekleri hedef aktör tarafından gönüllü bir şekilde

²¹⁶ Janice Bially Mattern, "Why Soft Power isn't so Soft: Representational Force and the Sociolinguistic Construction of Attraction in World Politics", *Millennium* 33/3 (2005), 589.

²¹⁷ Nye, "Hard and Soft Power in a Global Information Age", 7.

²¹⁸ Nye, "Public Diplomacy and Soft Power", 97.

²¹⁹ Gallarotti, "Soft Power: What it is, Why it's Important, and the Conditions for its Effective Use", 34.

yerine getirilecektir. Yalnız bu yeni dönemde eskiden olduğu gibi sadece liderlerin değil kamuoyunun da görüşleri önemlidir. Çünkü demokratik toplumlarda hükümetler ve parlamentolar halk tarafından seçilir. Bu yüzden hükümetleri etkilemenin yollarından birisi halk nazarında cezbedici olmaktır.

İkinci olarak uluslararası arena sadece devletlerden meydana gelmemektedir. Sistemi etkileyen veya gücü kullanan başka aktörlerde vardır. Bunlardan birisi de terör örgütleridir. Liderler bir konuyla alakalı karar alırken kamuoyunun görüşünü etkileyebilmelidir. Aksi halde terör örgütleri taraftar bulmada zorlanmayacaktır. Vatandaşın desteğini almanın bu kadar önemli olduğu bu ortamda yumuşak güç her geçen gün etkisini artırmaktadır.

Zorlama ve tehditten ziyade saygı, hayranlık ve iş birliğinin öneminin arttığı bu ortamda taraftar bulmak en önemli meseledir. Bu durumu eski Meclis Sözcüsü Newt Gingrich ABD'nin Irak müdahalesi hakkındaki görüşünü *"Gerçek çözüm kaç düşman öldürdüğümde değildir, gerçek çözüm kaç müttefik kazandığımdadır."* şeklindeki ifade etmiştir.²²⁰ Aslında bu ifadeler yeni ortamı anlamak açısından oldukça ehemmiyetlidir. Bu yeni ortamda çıkarlar giderek önem kazanmakta, diğerleriyle iş birliği becerilerini geliştiren toplumlar rakiplerine karşı avantajlı bir konuma gelmektedir.²²¹ Ayrıca her türlü silaha sahip olabilen ulus ötesi askeri örgütlerin ortaya koyduğu tehdidin üstesinden gelmek için diğer ülkelerle iş birliği içerisinde olmak gerekmektedir. İş birliği de yumuşak güç tarafından güçlendirilir.²²²

Tüm güç çeşitlerinde olduğu gibi yumuşak gücün de tüm sıkıntıları çözeceğine dair bir iddia söz konusu değildir. Lakin bu yumuşak gücün önemsiz olduğu anlamına gelmemektedir. İçerisinde yaşadığımız dönemin en önemli sorunlarından birkaçı olan iklim değişikliği, bulaşıcı hastalıklar, terör, kaçakçılık vb. konularda yumuşak gücün önemi ortadadır. Pandemi döneminde dünyayı sarsan Covid-19 hastalığı karşısında ülkelerin nasıl ortak hareket ettikleri veya etmek zorunda kaldıkları bu durumu tekrar teyit etmiştir. Bu yüzden yumuşak güç önemli bir gerçektir. Onun önemini reddeden kişiler, baştan çıkarmanın gücünü anlamayan insanlar gibidir.²²³ Sonuç olarak denilebilir ki yumuşak güç daha az maliyetli, daha az riskli, daha az acı verici, daha yavaş ve daha demokratiktir.

²²⁰ Nye, *Yumuşak Güç, Dünya Siyasetinde Başarının Yolu*, 5.

²²¹ Nye, *Yumuşak Güç, Dünya Siyasetinde Başarının Yolu*, 28.

²²² Nye, "Soft Power and American Foreign Policy", 259.

²²³ Nye, "Public Diplomacy and Soft Power", 96.

1.4.5. Yumuşak Gücün Kaynakları

Uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde güç ele alınırken kaynaklar önemli bir yer teşkil etmektedir. Gücün niteliği, davranış spektrumu ve kaynaklarının mahiyetiyle ilişkilidir. Bu yüzden kullanılacak kaynakların belirlenmesi için öncelikle hangi tür güç çeşidine başvurulacağı belirlenmelidir. Örneğin sert güç kullanılmak isteniyorsa büyük oranda askeri ve ekonomik kaynaklara başvurmak gerekecektir. Çünkü kaynaklar güç ilişkilerinin hammaddeLERİDİR.²²⁴ Eğer istenilen sonuçlara ulaşmak isteniyorsa doğru hammaddeye sahip olmak önemlidir. Bir mimarın doğru hammaddeye sahip olup olmadığı noktasındaki sorusu, bir dağ evi mi yoksa cami mi yapacağı konusundaki tercihiyle ilişkilidir. Bu noktadan hareketle yumuşak güçten bahsedebilmek için kaynakların doğru belirlenmesi hayati öneme haizdir.

Yumuşak güç, çeşitli yazarlar tarafından farklı şekillerde yorumlanıp ele alınmış aynı şekilde kaynaklar üzerinde de bir ittifak sağlanamamıştır.²²⁵ Teorik çerçevemiz Nye'in görüşleri çerçevesinde şekillendiği için kaynaklar onun çizdiği sınırlar içerisinde ele alınacaktır. Nye'in tespitlerinden yola çıkarak, uluslararası arenada bir ülkenin yumuşak gücünün kaynaklarını;

- a) Yurtiçi ve yurtdışında uyumlu bir şekilde hareket ederek sadık kaldığı **siyasi değerleri**,
- b) Meşru ve ahlaki otorite olarak görüldüğünde **dış politikaları**
- c) Başkaları için çekici geldiği takdirde **kültürü**,²²⁶ olmak üzere üç başlık altında sıralayabiliriz.²²⁷

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere yumuşak güç yani tercihleri belirleme yeteneği, cezbedici bir kültür, ideoloji ve kurum gibi soyut güç kaynaklarıyla ilişkilidir.²²⁸ Zaten Nye gücün somut ve soyut güç kaynakları olduğunu ifade ederek bir ayrıma gitmiş ve soyut güç kaynaklarını yumuşak gücü etkileyen asıl unsurlar olarak ele almıştır. Her ne kadar

²²⁴ Baldwin, "Power and International Relations", 277.

²²⁵ Tuba Çavuş, "Dış Politikada Yumuşak Güç Kavramı ve Türkiye'nin Yumuşak Güç Kullanımı", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 2/2 (2012), 26.

²²⁶ Nye, *Yumuşak Güç, Dünya Siyasetinde Başarının Yolu*, 20; Nye, "Soft Power", 167; Nye, "Public Diplomacy and Soft Power", 97; Nye, "Soft Power and American Foreign Policy", 266; Nye, *The Future of Power*, 84.

²²⁷ Nye, yumuşak gücün kaynaklarını genellikle 3 maddede belirtildiği gibi kültür, siyasi değerler ve dış politika şeklinde sıralamaktadır. Onun birçok makalesinde bu sınıflamayı görmek mümkündür. Lakin bazı çalışmalarında kurumların ve devlet dışı örgütlerin de yumuşak güce kaynak oluşturabileceğinden bahsetmekte fakat kaynaklar kısmında meşhur 3'lü sınıflamasını değiştirmemektedir. Biz de kurumlara ve devlet dışı örgütlere hem yazarın eserlerinde değinmesi hem de özellikle gündem yaratma ve ikna etme davranışına kaynaklık etmeleri sebebiyle bu kısımda belirtmekle yarar görüyoruz. Nye, "Soft Power", 166; Nye, *Yumuşak Güç, Dünya Siyasetinde Başarının Yolu*, 19; Keohane - Nye, "Power and Interdependence in the Information Age", 86.

²²⁸ Joseph S. Nye, *Amerikan Gücünün Paradoksu* (İstanbul: Literatür, 2003), 11.

soyut güç kaynakları yumuşak gücün kaynakları arasında sayılsa da somut kaynaklar da nasıl kullanıldığına bağlı olarak yumuşak güce kaynak oluşturabilir. Burada önemli olan kaynakların yeri ve bağlamında nasıl kullanıldığıdır.²²⁹ Örneğin askeri ve ekonomik kaynaklar zorlama ve tehdit davranışıyla sert güce dönüşeceği gibi iş birliği davranışıyla yumuşak güce de dönüşebilir. Yani mevcut kaynağın hedef aktörde zorla bir davranış değişikliği mi sağladığı yoksa cezbedici yönüyle kalpleri ve zihinleri mi kazandığıdır. Örneğin somut güç kaynakları arasında yer alan Amerikan donanması 2004 Doğu Asya tsunamisinden sonra Endonezya'ya yardım etmiş ve bu yardım Endonezya halkı nazarında ABD'nin cazibesini artırmıştır.²³⁰ Her ne kadar Amerikan donanması bu davranışıyla cazibe oluşturabilmişse de bu özel bir durumdur. Somut güç kaynaklarının kullanım amacı bellidir lakin duruma ve kullanım biçimine bağlı olarak zaman zaman yumuşak güce de kaynaklık oluşturabilir. Dolayısıyla güç kaynakları, kullanıldıkları bağlama göre değerlendirilmelidir.

1.4.5.1. Siyasi Değerler

Her toplumun kendisine ait birtakım siyasi değerleri bulunmaktadır. Karar vericiler, toplumun tamamı veya büyük kısmı tarafından kabul edilen ve benimsenen bu siyasi değerler çerçevesinde karar alırlar. Bu değerler, o toplum hakkında bize bilgi verirken diğer taraftan karar vericilerin kararlarına meşruiyet zemini oluşturmaktadır. Örneğin demokrasinin siyasi bir değer olarak kabul edildiği bir toplumda, demokratik yollarla yapılan seçimler neticesinde karar alıcı konumuna gelen kişi veya grupların meşruiyeti bizzat demokrasinin kendisi tarafından sağlanmaktadır. Bu yüzden siyasal kararlar, siyasal değerlerden bağımsız düşünülmemelidir.

Ülkelerin sahip oldukları siyasi değerler güçlü çekicilik kaynakları arasında sayılabilir. 21. yüzyılda özellikle demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü vb. hususlar yumuşak güç üretmede etkili olan siyasi değerler arasında sayılabilir.²³¹ Lakin sahip olunan veya sahip olunduğu iddia edilen değerlerin tek başına söylem düzeyinde varlığı cazibe oluşturamayabilir. Bu değerlerin diğer aktörler nazarında cezbedici olabilmesi için söylem ile eylem arasında bir bütünlük olması gerekmektedir.²³² Bu kapsamda yumuşak güç kaynağı olarak siyasi değeri hem bir ülkenin sahip olduğu siyasi değerleri hem de hükümet faaliyetlerinin toplamı olarak değerlendirmek gerekmektedir. Çünkü bir ülkenin yerel değerlerini söyledikleri kadar

²²⁹ Nye, "Power and Foreign Policy", 19.

²³⁰ Nye, "Public Diplomacy and Soft Power", 103.

²³¹ Nye, *Yumuşak Güç, Dünya Siyasetinde Başarının Yolu*, 59-64.

²³² Nye, *Yumuşak Güç, Dünya Siyasetinde Başarının Yolu*, 60.

yaptıkları da ifade eder.²³³ Bir ülkenin insan hakları konusunda söylem düzeyinde aktif olduğunu düşünelim. Eğer bu ülke insan hakları ihlali yapıyor veya buna göz yumuyorsa söylem düzeyindeki bu duruşu çok etkili olmayacak dolayısıyla diğer aktörler nazarında yumuşak gücü zayıflayacaktır.

Yumuşak güç üreten siyasi değerleri sadece demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü gibi evrensel kabul edilen değerlerle sınırlamak konunun anlaşılması açısından eksik olacaktır. Ülkelerin kendilerine ait olan siyasi değerleri diğer aktörler nazarında çekici olduğu takdirde yumuşak güç üretecektir. Bununla birlikte bugün için bakıldığında ifade hürriyeti, dini yaşam özgürlüğü, iş güvenliği, ekonomik fırsatlar, ortalama yaşam süresi, sanatsal çeşitlilik, sağlık ve yüksek öğretim imkanları, yayınlanan kitap sayısı, hapisanedeki insan sayısı, suç, boşanma ve genç yaşta hamilelik oranları gibi hayatın birçok kısmıyla ilgili olan hususlar siyasi değerlerle ilişkilendirilebilecek ve yumuşak güç üretecek unsurlar arasında sayılabilir.²³⁴ Yumuşak güç bu hususların gerçek hayatta yaşandığı oranda ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birinin veya birkaçının hayata geçirilmemesi o ülkenin çekiciliğini azaltacak ve yumuşak gücüne zarar verecektir.

Bununla birlikte hedef aktörün bazı değerleri beğenmesi, o değerleri kendi ülkesinde hayata geçireceği veya istenilen sonuçları isteyeceği anlamına gelmemektedir.²³⁵ Böyle bir durumun ortaya çıktığını varsaysak bile ilgili aktörün kaynak aktörün klonu haline gelmeye ihtiyacı olduğu veya bunu istediği gibi bir anlamı çıkarılmak mümkün değildir.

1.4.5.2. Dış Politika

Devletlerin yumuşak güç kaynaklarından bir diğeri ise dış politika değerleri ve uygulamalarıdır. Gallarotti, devletlerin yumuşak gücünün sistematik olarak iki genel kaynaktan beslendiğini ifade etmiştir. Bunlardan ilki iç politika ve eylemlerden müteşekkil yerel kaynaklar ikincisi ise dış politikalar ve eylemlerden müteşekkil uluslararası kaynaklardır.²³⁶ Buradan hareketle dış politikadaki yumuşak gücü, sahip olunan değerler ve uluslararası arenadaki eylemlerle ilişkilendirmek mümkündür. Dış politikada bütün ülkelerin kendi çıkarlarını ön planda tuttuğu noktasında genel bir kanaat bulunmaktadır. Yumuşak güç, zorlama ve tehditten ziyade çekiciliğe dayandığı için devletlerin çıkarlarını nasıl tanımladıkları

²³³ Nye, *Yumuşak Güç, Dünya Siyasetinde Başarının Yolu*, 59.

²³⁴ Nye, *Yumuşak Güç, Dünya Siyasetinde Başarının Yolu*, 60-62.

²³⁵ 2002 yılında araştırma yapılan bir ülkede vatandaşların yarısı Amerikan demokrasisi hakkında olumlu kanaat belirtirken sadece üçte biri Amerikan fikirlerinin ve geleneklerinin ülkelerinde yayılmasını istemektedirler. Nye, *Yumuşak Güç, Dünya Siyasetinde Başarının Yolu*, 61.

²³⁶ Gallarotti, "Soft Power: What it is, Why it's Important, and the Conditions for its Effective Use", 20.

ehemmiyet arz etmektedir. Dar şekilde ve kısa vadeli tanımlanan ulusal çıkarlar diğerlerine kibirli ve bencilce gözükecek, yumuşak güç üretmeyecektir. Bunun yerine çok taraflı ve ileri görüşlü tanımlanan politikalar diğerlerine daha çekici gelecek ve yumuşak gücün oluşmasına katkı sunacaktır.²³⁷ Siyasi değerlerde olduğu gibi demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü gibi günümüz dünyasında evrensel kabul edilen değerlere uluslararası arenada destek olmak veya bu ilkelere bağlı kalınarak dış politika geliştirmek yumuşak güce katkı sunmaktadır. Bununla birlikte devletlerin sahip oldukları ortak değer veya çıkarlardan hareketle hayata geçirilen dış politikaların da çekici olma ihtimali oldukça yüksektir.²³⁸ Bu noktada ABD'nin Avrupa Birliği ülkeleri üzerindeki çekiciliği örnek olarak gösterilebilir. ABD ile Avrupa Birliği ülkeleri çoğu zaman müttefiklik ilişkisi içerisindeyler. Özellikle soğuk savaş döneminde tüm konularda fikir birliğinden bahsetmek mümkün olmasa da genelde Avrupalılar, ABD'nin liderliğini ve kullandığı gücün meşruluğunu kabul etmişlerdir. Bu gerçekliğin altında yatan esas faktör ortak kültür ve değerlerdir.²³⁹ Buradan hareketle diğer aktörlerin ortak değerlere katkı sunma isteği ve sorumluluğu ile yumuşak güç arasında doğrudan bir ilişki olduğu söylenebilir. Ortak değerlerin yanında uluslararası kamuoyunun hassasiyet gösterdiği alanlarda yürütülen çalışmalar da yumuşak güç açısından önemlidir. Özellikle deprem, sel ve tsunami gibi büyük felaket anlarında veya savaş gibi yıkıcı yönü çok büyük olan zamanlarda devletlerin uzattıkları el dünya kamuoyunda takdirle karşılanmaktadır. Bunun yanında açlık, aids, kaçakçılık, küresel ısınma ve terör gibi uluslararası sorunlara duyarlı olmak, uluslararası kamu yararına faaliyet yürütmek, insani faaliyetlerde bulunmak ilgili ülkenin cazibesini artırarak gönülleri fethetmenin bir başka yoludur. Bununla birlikte devletlerin insani yardım miktarları da önem arz etmektedir. İngiltere merkezli "Development Initiatives" kuruluşu tarafından hazırlanan "Küresel İnsani Yardım 2022" raporuna göre 2021 yılında ABD 9 milyar 768 milyon dolar ile en çok yardım yapan ülke olurken, Türkiye 5 milyar 587 milyon dolar ile gayrisafi milli hasılaya göre en çok yardım yapan ülke olmuştur.²⁴⁰ Bu durumun Türkiye'nin dünya kamuoyundaki yumuşak gücüne katkı sunduğu söylenebilir.

Tek taraflı ve bencilce politikalar yerine diğer aktörlerin de düşünüldüğü, onların çıkarlarının da gözetildiği çok taraflı politikalar, devletlerin uzun ömürlü olmasının anahtarıdır. Çünkü çok taraflılık diğer aktörlerde karşı ittifak kurma isteğini azaltır. Çok taraflı politikalarda

²³⁷ Nye, *Yumuşak Güç, Dünya Siyasetinde Başarının Yolu*, 65.

²³⁸ Nye, *Yumuşak Güç, Dünya Siyasetinde Başarının Yolu*, 65.

²³⁹ Dinç Cengiz - Nevra Esentürk, "Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki İlişkide Dönüşümler (2001-2017)", *Gazi Akademik Bakış* 11/22 (2018), 42-47.

²⁴⁰ Development Initiatives (Devinit), "Global Humanitarian Assistance Report 2022" (13.02.2023).

diğer aktörlere söz hakkı tanınır, onlar da sürece dahil edilir ve onların çıkarları da göz önünde bulundurulur. Böyle hareket eden bir devletin politikaları da diğer aktörler nazarında meşrulaşacak ve daha kabul edilebilir bir hal alacaktır.²⁴¹

Devletlerin yumuşak gücünün oluşmasında etkili olan unsurlardan bir diğeri ise uluslararası arenada kullandıkları üsluptur. Yüksek sesle, üst perdenen, kibirli bir tavırla yapılan konuşmalar aktörleri kendimizden uzaklaştıracaktır. Aynı zamanda çok taraflı bir anlayışa sahip olmak beraberinde diğer aktörlerle doğru bir iletişim kurmayı gerektirmektedir. Konuşulamayan bir ortamda çok taraflı politikalardan bahsetmek de mümkün değildir. Bu yüzden tevazu içinde, çok taraflı bir anlayışla iletişim kurmak yumuşak güce katkı sunacaktır.²⁴² 2000 yılı seçim kampanyasında George W. Bush bu hususu şu şekilde dile getirmiştir: “*Ve milletimiz şu anda dünyada güç bakımından tektir. İşte bu yüzden alçakgönüllü olmamız ve gücü, özgürlüğü teşvik edecek şekilde yansıtmamız gerekiyor. Eğer kibirli bir millet olursak bize öyle bakarlar ama mütevazı bir millet olursak bize saygı duyarlar.*”²⁴³ Bush, seçim öncesi her ne kadar yapıcı bir dil kullanmış olsa da başkanlığı döneminde hayata geçirdiği politikalar tartışmaya mahal vermeyecek kadar açıktır.

Son olarak dış politikada yumuşak gücün üretilebilmesi için karşı tarafa güven verecek bir tutum içerisinde olmak gerekmektedir. Güven vermeyen, samimi olmayan politikalar ile yumuşak güce sahip olmak mümkün değildir.²⁴⁴ Diğer aktörlerde güvenin oluşabilmesi için söylemler ile eylemlerin uyuşması gerekmektedir. İnanırlık ve itibar bu noktada çok önemlidir.²⁴⁵ Eğer bir devlet sahip olduğunu iddia ettiği değerleri, dış politikasında görmezden gelirse diğerleri nazarında güvensiz ve samimiyetsiz olarak algılanacaktır. Bu da hiçbir ülkenin istemeyeceği bir durumdur. Sonuç olarak devletlerin yumuşak güç noktasındaki başarısı, sahip oldukları cazibe, inandırıcılık ve güvenin derecesine bağlıdır.²⁴⁶

²⁴¹ Nye, *Yumuşak Güç, Dünya Siyasetinde Başarının Yolu*, 69.

²⁴² Nye, *Yumuşak Güç, Dünya Siyasetinde Başarının Yolu*, 22.

²⁴³ “And our nation stands alone right now in the world in terms of power. And that's why we've got to be humble and yet project strength in a way that promotes freedom. And if we're an arrogant nation, they'll view us that way, but if we're humble nation, they'll respect us.” The New York Times (NYTimes), “THE 2000 CAMPAIGN; 2nd Presidential Debate Between Gov. Bush and Vice President Gore” (26.04.2023).

²⁴⁴ Sancak, *Dış Politikada Bir Etki Aracı Olarak Yumuşak Güç: Türkiye'nin Yumuşak Gücünün Analizi ve Azerbaycan Üzerindeki Yumuşak Güç Kapasitesinin Değerlendirilmesi*, 103.

²⁴⁵ Nye, “Notes for a Soft-Power Research Agenda”, 171.

²⁴⁶ Nye, *Amerikan Gücünün Paradoksu*, 91.

1.4.5.3. Kültür

Kültürün, sosyal bilimler alanında çok kullanılan ve üzerine araştırma yapılan kavramlardan birisi olmasının yanında yumuşak güç kaynakları arasında önemli bir konuma sahip olduğu ifade edilebilir. Kavramın yaygın kullanımı, farklı şekillerde tanımlanmasına sebep olmuştur. Kökeni itibariyle “toprağın işlenmesi” anlamına gelen kültür kelimesi, Sosyal antropolojinin kurucusu sayılan Edward Burnett Tylor tarafından “*Geniş etnografik anlamıyla kültür veya medeniyet; insanın, toplumun bir  yesi olarak elde ettiği bilgi, inanç, sanat, ahlak, hukuk, gelenek ve diğer her türlü yetenek ve alışkanlıkları içeren karmaşık bir bütündür.*”²⁴⁷ şeklinde tarif edilmiştir. Thomas S. Eliot ise “*Kültür aslında herhangi bir toplumun dininin vücut bulmuş şeklidir.*” şeklinde tanımlayarak kültürün özellikle manevi yönünü ön plana çıkar mıştır.²⁴⁸ Yine Nye kültürü “*Bir toplum için anlamı olan değerlerin ve uygulamaların bütünü.*” olarak ifade ederek oldukça kısa ama bir o kadar geniş bir tanım ortaya koymuştur.²⁴⁹

Kültürün çeşitli şekillerde ayrımı yapılmıştır. Bunlardan ilki maddi ve manevi ayrımıdır. Buradan hareketle kültürün maddi veya somut yönünü, teknolojik ilerleme neticesinde ortaya çıkan nesneler, teknik yani işlevsel araç gereçler; manevi veya soyut yönünü ise toplumun yaşamını yön veren değer, inanç, gelenek, görenek, örf, adet ve ahlak kuralları oluşturmaktadır.²⁵⁰ Bu ayrıma göre kültür bu iki y n n birleşimi neticesinde ortaya çıkan bir kavramdır. Nye ise kültürün birçok gösterme biçimi olduğunu ifade ettikten sonra kültürü eğlenceye dayanan ve kitlelere hitap eden popüler kültür; sanat, edebiyat ve eğitim gibi hususlara dayanan ve seçkinlere hitap eden üst/yüksek kültür olmak üzere ikiye ayırmaktadır.²⁵¹ Birçok alanda günün modası olarak ifade edilebilecek olan popüler kültür, eğlence merkezli olmanın yanında hızlı üretilen, hızlı tüketilen ve belirli bir dönem için geçerli olan bir yapıya sahiptir. Oluşturduğu cazibe ile özellikle gençlere ulaşma noktasında oldukça önemli bir hale gelmiştir. Kitlelere ulaşabilmesi ve yaygın etkisi onu yüksek kültürden ayırmaktadır. Bu kapsamda müzik, sinema, spor, televizyon programları vs. popüler kültür

²⁴⁷ “Culture or civilization , taken in its wide ethnographic sense, is that complex whole which includes knowledge, belief, art, morals, law, custom, and any other capabilities and habits acquired by man as a member of society.” Edward Burnett Tylor, *Primitive Culture: Researches into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Art and Custom* (London: J. Murray, 1871), 1.

²⁴⁸ Thomas Stearns Eliot, *Kültür  zerine D ş nceler* (Ankara: Kültür Bakanlığı, 1887), 20.

²⁴⁹ Nye, *Yumuşak Güç, Dünya Siyasetinde Başarının Yolu*, 20.

²⁵⁰ Gürcan şevket Avcıoğlu, “Türk Sosyolojisinde Kültür ve Medeniyet Anlayışları”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 48 (2020), 316.

²⁵¹ Nye, *Yumuşak Güç, Dünya Siyasetinde Başarının Yolu*, 20; Nye, “Public Diplomacy and Soft Power”, 96.

unsurları arasından sayılabilir. Bu araçlar vasıtasıyla gençlerin tercihlerini şekillendirmek isteyen aktörler, popüler kültüre yatırım yapmaktadırlar.

Günümüz dünyasında en etkili popüler kültür unsurlarından birisi müziktir. Her bir aktör kendi kültüründen izler taşıyan müzik ile dünya üzerindeki farklı bölgelere mirasını yaymaya çalışır. Bünyesinde üretildiği yere ait birtakım değerler taşıyan müzik, iyi bestelenmiş şarkılar ve taklidi kolay danslar ile kitleler açısından cazibe oluşturmaya devam etmektedir. Son yıllarda dünya genelinde genç kitleleri etkisi altına alan Güney Kore grupları bu noktada örnek olarak verilebilir. Dünyanın K-Pop ile tanışmasında en etkili isim olan PSY, Gangnam Style şarkısı ve klibi ile dünya çapında şöhret olmuştur. Öyle ki 2012 verilerine göre PSY, Güney Kore'nin imajı için LG plazma televizyonlarından veya Hyundai arabalarından çok daha etkili olmuştur.²⁵²

Müziğin bu formunun dışında insan hakları, özgürlük ve liberalizm gibi söylemlerle ve yaşanan gelişmelere verdiği tepkiler sebebiyle siyasi amaçlara hizmet eden bir başka yönü daha bulunmaktadır. Özellikle soğuk savaş zamanında sadece silahların değil fikirlerin ve düşüncelerin de savaştığı ortamda, müziğin nüfuz elde etme noktasında önemli bir rolü olmuştur. Gorbaçov'un yardımcılarında biri bu etkiyi şu şekilde ifade etmiştir: *"Beatles, isteklerin çoğuna uyarken, sistemi reddedişimizin sessiz yoluydu."*²⁵³ Aynı dönemde Belgrad'daki muhalif radyolar taşıdığı fikirler sebebiyle Amerikalı rap grubu Public Enemy'nin "Speeches of Freedom" şarkısını yayınlamış, fikirlerini müzik ile dile getirmişlerdir.²⁵⁴

Popüler kültür aktarımı içerisinde yer alan araçlardan bir diğeri ise sinemadır. Aktörler hem değerlerini hem de politik mesajlarını görüntüler vasıtasıyla hedef kitleye çok rahat iletebilirler. Çoğu zaman görüntüler değerleri iletme noktasında kelimelerden daha etkilidir ve Hollywood dünyanın en büyük görsel simge ihracatçısı konumundadır.²⁵⁵ Hem insan hakları, özgürlük ve bağımsızlık gibi liberal değerleri hem de politik mesajları iletme noktasında etkili olan televizyon ve sinema, taşıdığı imgelerle Berlin Duvarı'nı, 1989 yılında yıkılmasından çok daha önce delip geçmiştir.²⁵⁶

²⁵² Aybala Lale, "The Soft Power of South Korea", *Asya Studies* 4/13 (2020), 70.

²⁵³ Nye, *Yumuşak Güç, Dünya Siyasetinde Başarının Yolu*, 55.

²⁵⁴ Nye, *Yumuşak Güç, Dünya Siyasetinde Başarının Yolu*, 53.

²⁵⁵ Nye, *Yumuşak Güç, Dünya Siyasetinde Başarının Yolu*, 53.

²⁵⁶ Nye, *Yumuşak Güç, Dünya Siyasetinde Başarının Yolu*, 54.

Sinema, başkalarının, sizi veya dünyayı görme biçimlerini şekillendirmek için benzersiz bir konuma sahiptir.²⁵⁷ Bu kapsamda en güzel örneklerden birisi 2012 yılında gösterime giren, 85. Oscar ödülünde 7 dalda ödül alan ve Tahran'daki ABD Büyükelçiliği'nin basılıp 52'ABD'li diplomatın rehin alınmasını, CIA'in bu diplomatlardan 6'sını Tahran'dan çıkarılmasını konu edinen Argo filmidir. Bu filmde İranlılar yağmacı, çirkin, fanatik, her şeyi yakan yıkan, terör estiren, cahil, kaba saba insanlar olarak, İran ise cehennem imajıyla insanların kurtarılması gereken bir mekân olarak tasvir edilmiştir. Bu filminden sonra İran Kültür Bakanı Muhammed Hüseyini "*Hollywood tarihi çarpıtıyor. Bu film, İran'a karşı verilen yumuşak güç savaşının parçasıdır.*" açıklaması ile ABD dış politikası ve film üretimi arasında paralellik olduğuna işaret ederek sinemanın etkili bir yumuşak güç aracı olduğunu ifade etmiştir.²⁵⁸

Popüler kültür içerisinde sporun çok farklı bir yeri vardır. Yediden yetmişe toplum içerisinde neredeyse her kesimin spor ile bir bağ kurduğu düşünüldüğünde kitlelere ulaşma noktasında sporun özel konumu görülecektir. 20. yüzyılda iletişim imkanlarının artması hem ulusal hem de uluslararası düzeydeki sportif aktivitelere ilgiyi artırmıştır. Öyle ki Olimpiyat oyunları, dünya kupası maçları veya Real Madrid-Barselona gibi özel maçlar, Afrika'nın en ücra köşelerinden İsviçre'nin en zengin evlerine varana kadar dünyanın birçok yerinde takip edilebilmektedir. Bu durumu ülkemizde de gözlemlemek mümkündür. Örneğin alış-veriş yapmak için gittiğimiz dükkanlarda esnafın bahsi geçen karşılaşmaları ilgiyle takip ettiği görülecektir. Sporun bu denli yaygın takibi, kitlelere ulaşmak ve onların fikirlerini etkilemek isteyen aktörler için ciddi bir fırsattır. Tanınmak isteyen, politikalarını meşrulaştırmak isteyen ve taraftar bulmak isteyen ülkeler sportif aktivitelere önem vermekte ve spor vasıtasıyla cazibe oluşturmaya çalışmaktadır. Hitler'in, 1936 Olimpiyatları'nı Nazi rejiminin propagandası için kullanmaları burada örnek olarak verilebilir.²⁵⁹ Çünkü o dönemde milli takımların kazandıkları başarının devletin ve rejimin itibarını artırdığı düşünülmektedir. 1930'lu yıllarda Alman ve İtalyan sporcuların elde ettikleri başarılar neticesinde Fransa'da ciddi sayıda bir grubun Nazist rejime karşı yakınlık ve saygı besledikleri bilinmektedir.²⁶⁰

Popüler kültür her ne kadar özellikle gençler arasında önemli bir güç kaynağı olsa da tek yönlü bir güç kaynağı değildir. Aynı ülkede yaşayan fakat birbirinden farklı dünya

²⁵⁷ Nye, "Soft Power: The Origins and Political Progress of a Concept", 2.

²⁵⁸ Burak Medin - Serhan Koyuncu, "Bir Yumuşak Güç Aracı Olarak Sinema: Hollywood Örneği", *International Journal of Social Sciences and Education Research* 3/3 (2017), 840.

²⁵⁹ Hasan Fatih Seval - Timuçin Kodaman, "Sporun Uluslararası Politikadaki Etkisi", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 2/2 (2016), 58.

²⁶⁰ Seval - Kodaman, "Sporun Uluslararası Politikadaki Etkisi", 55.

görüşlerine sahip olan gruplar üzerinde farklı etkileri olabilir. Kimini çekerken kimini kendinden uzaklaştırabilir. Örneğin bir sinema veya dizi ile ortaya konulan hayat tarzı, dünya görüşü ve bunları besleyen değerler bazı kesimler tarafından kabul görüp benimsenirken bazı kesimler tarafından mevcut değerlere muhalefeti sebebiyle karşı gelinebilir. Bu yüzden popüler kültür her şart ve zeminde cezbeden bir yapıya sahip değildir. Sonuç itibariyle uzun vadede özellikle gençler arasında cezbetmesi sebebiyle istenilen politik değişikliği teşvik ederken diğer bazı gruplarda uyandırdığı nefret sebebiyle istenilen politik değişikliği zorlaştırabilir.²⁶¹

Bazı yazarlar, popüler kültürü inceliksiz olması ve kâr amacı gütmesi sebebiyle eleştirmekte ve küçümsemektedir. Bu düşüncenin arkasında, popüler kültürün kâr amacını öncelediği ve eğlence amacı güttüğü için sınırlı sayıda siyasi sonuç doğuracağı veya hiç doğurmayacağı düşüncesi bulunmaktadır.²⁶² Müzik, sinema veya sportif aktiviteler gibi popüler kültür unsurlarının kâr amacı gütmesi doğası itibariyle normaldir. Çünkü bu faaliyetler bir takım özel girişimler neticesinde ve kâr amacıyla yapılmaktadır. Aynı zamanda hükümetlerin tüm bu alanları kontrol altında tutması veya belirli politikalar dahilinde bu çalışmalarını organize etmesi de pek olası değildir. Lakin üretilen her film, müzik veya sportif etkinliğin doğduğu ortamın kültüründen, geleneğinden, yaşam stilinden hülâsa değer ve fikirlerinden beslendiği veya izler taşıdığı da görülmektedir. Hedef kitle, mezkûr popüler kültür unsurlarını tükettiği esnada, cazibe oluşması durumunda, ortaya konulan değerlere karşı pozitif bir bakış geliştirmekte, inşa edilen değerleri ve yaşam tarzını paylaşmak istemektedir. Böylece kaynak aktör, hedef aktörü kendi yanına çekmektedir. Bu durum, diğer unsurlar ve mevcut şartlar da göz önüne alındığında, hedef kitleyi mevcut değerlerle hayata geçirilen dış politik tutuma karşı, doğrudan veya dolaylı olarak destek verecek pozisyona getirebilmektedir.²⁶³

Nye'a göre kültürün gösterme biçimlerinden bir diğeri ise üst/yüksek kültürdür. Edebiyat, sanat, bilim, eğitim faaliyetleri vb. gibi alanlara dayanan bu kültür çeşidinin hedef kitlesi seçkinlerden ve eğitimli kişilerden oluşmaktadır.²⁶⁴ Yüksek kültür araçlarının yumuşak güç üretmesi, popüler kültüre nazaran daha fazla emek ve zaman gerektirir. Yüksek kültürün hitap ettiği zümrenin sınırlı olması onun değersiz olduğu anlamına gelmemektedir. ABD ve AB ülkeleri yüksek kültürü oldukça etkili kullanan ülkeler arasında sayılabilir. Bir ülkenin diğer coğrafyalarda yumuşak güce sahip olmasında eğitim faaliyetlerinin önemli bir rolü bulunmaktadır. Burada ilgili ülkenin eğitiminin kalitesi ayırt edici unsur olarak karşımıza

²⁶¹ Nye, *Yumuşak Güç, Dünya Siyasetinde Başarının Yolu*, 57.

²⁶² Foreign Policy (FP), "Think Again: Power" (28.06.2023).

²⁶³ Nye, *Yumuşak Güç, Dünya Siyasetinde Başarının Yolu*, 21, 53.

²⁶⁴ Nye, "Public Diplomacy and Soft Power", 96.

çıkılmaktadır. Özellikle gelişmiş ülkeler sahip oldukları bilimsel bilgi ve geleneğin getirdiği avantaj ile dünyanın dört bir tarafından öğrenciyi ülkelerine çekmektedir. Böylece gelişmiş ülkelerin uluslararası prestijinin oluşmasında eğitimin rolü etkili olmaktadır.²⁶⁵ Kendi dilini ve kültürünü tanıtmaya çabası içine giren ülkeler gerek hedef ülkelerde bir takım eğitim faaliyetleri düzenleyerek gerekse yabancı uyruklu öğrencilere kendi ülkelerinde eğitim fırsatı sunarak uluslararası rekabet ortamında cazibe oluşturmaya çalışmaktadırlar.²⁶⁶

Yabancı uyruklu öğrencilere eğitim imkanlarının sağlanması devletlerin yumuşak gücünün en önemli araçlarından birisidir. Bir ülkenin üniversitelerinde yetiştirdiği yabancı lisans ve yüksek lisans öğrenci sayısı arttıkça, sahip olduğu ideolojinin dünyaya yayılma olasılığı o kadar artmaktadır.²⁶⁷ Eğitimlerine gittikleri ülkenin dilini öğrenmeyle başlayan yabancı uyruklu öğrenciler daha sonra o ülkenin bilimi, kültürü ve siyasi değerleriyle tanışmaktadırlar.²⁶⁸ Zaman içerisinde elde ettikleri deneyimler ve aldıkları eğitim neticesinde fikirleri şekillenen öğrenciler, edindikleri bilgi, tecrübe ve kişisel deneyimleriyle birlikte eğitim gördükleri ülkeye saygı ve minnet duyarken aynı zamanda o ülkenin dilini, kültürünü ve siyasi değerlerini kendi ülkelerinde etkili bir şekilde aktaran kişiler olmaktadır.²⁶⁹ Özellikle yabancı bir ülkede eğitim gören öğrencilerin kendi ülkelerinde bizzat yönetim kademelerine geldikleri veya yönetimi etkileyecek pozisyonlarda bulundukları düşünüldüğünde eğitimin ülke siyasetinin şekillenmesindeki önemi daha net ortaya çıkmaktadır.²⁷⁰ Japonya başbakanı Shinzo Abe Güney Kaliforniya Üniversitesi'nde, Kolombiya başkanı Juan Manuel Santos Kansas Üniversitesi'nde, Afganistan cumhurbaşkanı Eşref Ghani Beyrut'taki Amerikan Üniversitesi'nde, Kosta Rika başkanı Luis Guillermo Solís Tulane Üniversitesi'nde, Mısır'ın cumhurbaşkanı Muhammed Mursi Güney Kaliforniya Üniversitesi'nde, Libya başbakanı Muhammed el-Manguş İstanbul Teknik Üniversitesi'nde eğitim gören ve ülke yönetiminde söz

²⁶⁵ Anna Wojciuk vd., "Education as a Source and Tool of Soft Power in International Relations", *European Political Science* 14(2015), 299.

²⁶⁶ Ülkeler, kendi kültür ve medeniyetlerini tanıtmak, dünya çapında görünürlük sağlamak ve cazibe oluşturmak amacıyla hedef ülkelerde çeşitli enstitüler açmaktadır. Bu enstitüler aracılığıyla ülkeler, kendilerini istedikleri gibi tanıtmakta, dillerini öğretmekte ve uluslararası düzeyde izledikleri politikaları meşrulaştırmaya çalışmaktadır. Özellikle 20. yüzyılda etkili bir şekilde kullanılan bu enstitüler, günümüzde de etkin bir şekilde faaliyet göstermektedir. Örnek olarak Konfüçyüs Enstitüsü (Çin), Goethe Enstitüsü (Almanya), Cervantes Enstitüsü (İspanya), Yunus Emre Enstitüsü (Türkiye), Alliance Française (Fransa), Amerika'nın Sesi (ABD) ve British Council (İngiltere) sayılabilir.

²⁶⁷ Ted Hopf, "Common-Sense Constructivism and Hegemony in World Politics", *International Organization* 67/2 (2013), 330.

²⁶⁸ Geoffrey Cowan - Amelia Arsenault, "Moving from Monologue to Dialogue to Collaboration: The Three Layers of Public Diplomacy", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 616/1 (2008), 10.

²⁶⁹ Nye, *Yumuşak Güç, Dünya Siyasetinde Başarının Yolu*, 50. Carol Atkinson, "Does Soft Power Matter? A Comparative Analysis of Student Exchange Programs 1980–2006", *Foreign Policy Analysis* 6/1 (2010), 3.

²⁷⁰ Atkinson, "Does Soft Power Matter? A Comparative Analysis of Student Exchange Programs 1980–2006", 8.

sahibi olan kişiler sadece birkaçıdır. Yabancı öğrencilerin ülkelerinde almış oldukları eğitimin önemini ABD eski Dışişleri Bakanı Colin Powel “Ülkemiz için burada eğitim görmüş geleceğin dünya liderlerinin dostluğunu kazanmaktan daha değerli bir servet düşünemiyorum.”²⁷¹ şeklindeki ifadesiyle ortaya koymuştur.

Yüksek kültür içerisinde zikredilen unsurlardan bir diğeri olan akademik ve bilimsel çalışmalar, ilgili ülkenin yumuşak gücünün artmasında önemli bir rol oynamaktadır. İletişim imkanlarının artmasıyla birlikte herhangi bir ülkede yapılan akademik ve bilimsel bir çalışma çok hızlı bir şekilde dünyanın dört bir tarafında ilgililerin gündemini şekillendirebilmektedir. Üretilen bilgiyle birlikte dolaşıma giren değer, norm ve siyasi fikirler cazibe oluşturabildiği takdirde yumuşak güce dönüşmektedir.²⁷² Bununla birlikte tüm bireylerin hem bilgi üreticisi hem de tüketicisi olduğu, bilgi açısından oldukça zengin olan bu çok merkezli küresel ortamda, ister devletler isterse devlet dışı kurum ve kuruluşlar tarafından üretilen bilgi, ülkelerin yumuşak gücünü artırmasına imkân vermektedir.²⁷³

Bir ülkenin sahip olduğu kültürün cezbedici olabilmesi için hedef kültürü oluşturan değer ve normlara yakın olması gerekmektedir. Tezat değerlere sahip kültürlerin birbirlerini cezbetmesi zordur. Amerikan kültürü Batı ülkeleri için daha kolay cazibe oluşturabilirken İslam ülkeleri için aynı kolaylıktan bahsetmek biraz zordur. Bununla birlikte kültürü bir bütün olarak ele almamak gerekmektedir. Çünkü her kültür, bazı yönleriyle evrensel bazı yönleriyle milli bazı yönleriyle ise çeşitli gruplara ve sosyal sınıflara ait özellikler taşımaktadır.²⁷⁴ Bir kültür evrensel kabul edilen değerlerden ne kadar çok beslenirse cezbetme ihtimali o kadar artacaktır.²⁷⁵ Dar görüşlü değerlerin ve sınırlı kültürlerin büyük kitleleri cezbetmesi zordur.²⁷⁶ Bu noktada kültürün oluşmasında etkili olan hususlardan biri olan ve tezimizin açısından da ehemmiyet arz eden kültür-din ilişkisine dair kısaca değinmek yerinde olacaktır.

²⁷¹ Nye, *Yumuşak Güç, Dünya Siyasetinde Başarının Yolu*, 50.

²⁷² Nye, *Yumuşak Güç, Dünya Siyasetinde Başarının Yolu*, 51.

²⁷³ Shanthi Kalathil, "China's Soft Power in the Information Age: Think Again", *Institute For the Study of Diplomacy, ISD Working Papers in New Diplomacy* Mayıs (2011), 3.

²⁷⁴ Nye, *The Future of Power*, 84.

²⁷⁵ Hiçbir kültür her yönüyle evrensel değildir. Çünkü kültür belirli bir dinin, ideolojinin veya değer ve normların hayat bulması neticesinde ortaya çıkan bir sonuçtur. Her ülke ve toplumun dini, ideolojisi, yaşam tarzı, değer ve normları kendisine aittir ve biriciktir. Bu sebeple ortaya çıkan kültür de biricik olmak zorundadır. Bir kültürün evrensel olarak nitelendirilebilmesi için propagandaya ve hegoman bir güç tarafından dayatılmaya ihtiyacı vardır. Bununla birlikte insanların çoğu tarafından kabul edilen ortak ve evrensel olarak nitelendirebileceğimiz değerler bulunmaktadır. Bunlar arasında yaşam hakkı, kişilik haklarına saygı, hukukun üstünlüğü, eşitlik, ifade hürriyeti vb. hususlar sayılabilir. Evrensel değerler olarak nitelendirdiğimiz unsurlar bunlardır.

²⁷⁶ Nye, *Yumuşak Güç, Dünya Siyasetinde Başarının Yolu*, 20.

Bir kültürün en önemli bileşenlerinden biri de dindir. Dinler, inanç, ibadet, ahlak ve sosyal hayata yönelik hükümleriyle inananlarının hayatlarını şekillendirmekte ve onlara bir takım doğru ve yanlışlar vazetmektedir. Dinler, sadece Tanrı ve ahiret bilgisi, varlığın mahiyeti, alemin yaratılışı gibi ontolojik meselelerle sınırlı kalmamış, toplumsal hayata şekil veren ahlak, hukuk, siyaset ve iktisat gibi alanlara ait ölçüler de ortaya koymuşlardır. Bu yüzden dini bilgi, fikir, değer ve normların hâkim olduğu toplumlarda ahlak, siyaset, hukuk, iktisat gibi kültürü oluşturan öğeler dinden önemli ölçüde beslenmişlerdir.²⁷⁷ Bu noktada belirli bir kültür incelendiğinde, fiillerin iyi-kötü, güzel-çirkin, doğru-yanlış olarak nitelendirilmesinde o toplumda hâkim olan dinin ne kadar etkili olduğu görülecektir. İnananlarına belirli bir yaşam tarzı sunan ve onları belirli bir dünya görüşü etrafında toplayan dinler, bir taraftan hâkim olduğu kültürü kendi esasları çerçevesinde şekillendirirken diğer taraftan mevcut kültür içerisinde yaşam imkânı bulmaktadır.²⁷⁸

Din nasıl ki kültürlerin şekillenmesinde başat aktörlerden biri olmuşsa; bireysel, sosyal, siyasi hatta devletler arası ilişkilerin şekillenmesinde de önemli aktörlerden biri olmuştur. Tarih boyunca devletler arası ilişkilerde dinin etkisini görebileceğimiz bir hayli örnek mevcuttur. Bu örnekler içerisinde en etkili olanlardan biri Avrupa’da ortaya çıkan ve 30 yıl süren mezhep ve din savaşlarıdır. Bu savaş oldukça ciddi tahribatlara sebep olmuş ve nihayetinde taraflar arasında 1648 yılında Westphalia anlaşmasının imzalanmasıyla son bulmuştur. Bu anlaşmadan sonra yeni bir düzen ortaya çıkmış, din bu düzenden sürgün edilmiş ve neredeyse tüm alanlardan uzaklaştırılmıştır.²⁷⁹ Bu uzaklaştırma ve sürgün, uluslararası ilişkilerin bir disiplin haline geldiği 1. Dünya Savaşı ve gelişmeye başladığı 2. Dünya Savaşı sırasında da devam etmiştir.²⁸⁰ Bu süre boyunca devletler arası ilişkilerde pratikte dinin etkisi gözlemlenebilse de din, mevcut uluslararası ilişkiler teorilerine dahil edilmemiştir. Uluslararası ilişkiler teorilerinin pek çok akademik çalışmayı şekillendirmeye devam ettiği bu süreçte haliyle bu çalışmalarda dinden pek bahsedilmemiştir.²⁸¹

²⁷⁷ Hasan Tanrıverdi, "Din-Kültür İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme", *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 8/3 (2018), 595.

²⁷⁸ Tanrıverdi, "Din-Kültür İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme", 595.

²⁷⁹ Pavlos Hatzopoulos - Fabio Petito, "The Return From Exile, An Introduction", *Religion in International Relations The Return from Exile*, ed. Pavlos Hatzopoulos-Fabio Petito (New York: Springer, 2003), 1.

²⁸⁰ Aabid Majeed Sheikh - Sayed Hanan Yusofi., "Religion in International Relations Theory", *Journal of Advances and Scholarly Researches in Allied Education* 16/2 (2019), 161.

²⁸¹ Jeffrey Haynes, "Religion and International Relations: What Do We Know and How Do We Know it?", *Religions* 12/5 (2021), 7.

1980'lere gelindiğinde dine karşı özel ve kamusal ilgi artmış ve bu sayede dini kurumlar güçlenmeye başlamıştır.²⁸² Fakat 11 Eylül'de yaşananlar işleri bir hayli değiştirmiştir. Yaşanan bu meşum olay sebebiyle din üzerine uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde yapılan ilk yayınlar, dini ulusötesi aktörlerin uluslararası düzen üzerine artan önemini vurgulayan çalışmalar olmuştur.²⁸³ Kimi araştırmacılar tarafından "laiklik sonrası" olarak ifade edilen bu dönemde, uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde çalışmalarda dine karşı bir ilgi artışı olmuştur.²⁸⁴ Son yıllarda dünyanın birçok yerinde hem devlet hem de devlet dışı aktörlerin eylem ve politikaları incelendiğinde, dinin, uluslararası sonuç almada önemli bir hale geldiği görülecektir.²⁸⁵

Yumuşak güç teriminin isim babası olan Nye, yaptığı ilk çalışmalarında yumuşak güç kaynağı olarak dinden sadece yüzeysel bahsetmiştir. Çünkü teorik zeminde açıklamaya çalıştığı güç, seküler değer, fikir ve normlara dayalı bir güçtür. Bu kapsamda ABD'nin sadece sert güç değil aynı zamanda seküler değer, fikir ve normlara bağlı farklı bir güç türüne daha sahip olduğunu savunmuştur.²⁸⁶ Bu güç çeşidini de yumuşak güç olarak ifade etmiştir. Nye her ne kadar ele aldığı yumuşak gücü seküler bir zeminde temellendirmeye çalışsa da genel teorik çerçevede dinin yumuşak güç üretebileceğinden bahsetmiş ve "*Asırlardır, organize dini hareketlerin, yumuşak gücü olmuştur.*" ifadesi kullanmıştır.²⁸⁷ Daha sonra yaşananlar karşısında dinin uluslararası ilişkilerdeki önemini görmezden gelememiş ve Lübnan Hizbullah'ının İsrail ile yaptığı savaş hakkında yorum yaparken yumuşak güç kavramının kültürel ve dini aktörleri içerebileceğini ifade etmiştir.²⁸⁸

Bilindiği gibi uluslararası dini yumuşak güç yeni değildir. Yüzyıllardır özellikle Müslüman ve Hristiyan dini misyonlar kendi inanç, değer ve normlarını muhataplarına aktarmak için çalışmış ve dini yumuşak gücün kilit unsuru olmuşlardır. Amaçları insanların inanç, değer ve normlarını bir görüş dizisinden diğerine değiştirmeye çalışmaktır.²⁸⁹ Bu

²⁸² Ansgar Jödicke, *Religion and Soft Power in the South Caucasus* (London: Routledge, 2018), 9.

²⁸³ Fox'un "*Religion as an Overlooked Element of International Relations International Studies Review*" ve "*Integrating Religion into International Relations Theory*" adlı çalışmaları, Fox, ve Sandler'in birlikte hazırladıkları "*Bringing Religion into International Relations*" adlı kitabı, Shani'nin "*Transnational Religious Actors and International Relations*" adlı makalesi, Haynes'in "*Routledge Handbook of Religion and Politics*" kitabı ve "*Are Transnational Religious Actors a Threat to States' Sovereignty?*" makalesi bu çalışmalara örnek olarak verilebilir. Jödicke, *Religion and Soft Power in the South Caucasus*, 3.

²⁸⁴ Haynes, "Religion and International Relations: What Do We Know and How Do We Know it?", 7.

²⁸⁵ Haynes, "Religion and International Relations: What Do We Know and How Do We Know it?", 3.

²⁸⁶ Jeffrey Haynes, *Religious Transnational Actors and Soft Power* (London: Routledge, 2012), 13.

²⁸⁷ Nye, *Yumuşak Güç, Dünya Siyasetinde Başarının Yolu*, 96.

²⁸⁸ Haynes, *Religious Transnational Actors and Soft Power*, 14.

²⁸⁹ Jeffrey Haynes, "Causes and Consequences of Transnational Religious Soft Power", *Political Studies Conference Proceedings* 2010), 6; Jeffrey Haynes, "Religion and Foreign Policy Making in the USA, India and Iran: Towards a Research Agenda", *Third World Quarterly* 29/1 (2008), 143.

noktada Roma Katolik Kilisesi, Protestan Evanjelik Kiliseleri, Yahudi lobileri, Şii ve Sünni ağlar önemli ulusötesi dini aktörler arasında sayılabilir. Hepsinin ortak noktası takipçileri ve hedeflerine sempati duyanları, belirli şekillerde hareket etmeye teşvik eden inanç, değer ve normlar sahip olmalarıdır.²⁹⁰

Yumuşak güç, çekici bir güçtür ve çekiciliği referans aldığı değer, norm ve fikirlere dayanmaktadır. Bu değer, norm ve fikirler ile takipçilerini belirli bir şekilde davranmaya teşvik eder.²⁹¹ Dinler de ortaya koydukları inanç, değer, norm ve fikirlerle mensuplarının düşünme, hissetme ve hareket etme biçimlerini etkiler. Böylece mensuplarının belirli şekillerde davranması noktasında inanç, değer ve normlardan yararlanır.²⁹² Aynı zamanda çekiciliği, özdeşleşmeyi ve dayanışmayı destekleyerek kültürel bir güç oluşturur. Dini anlayışlar arasında kurulan örgütsel, kültürel ve duygusal bağlar, iç ve dış politikada siyasi etkisi olan sonuçlar ortaya çıkarır.²⁹³ Nasıl ki ulusötesi fikirler dünya üzerinde birçok insana hitap ediyorsa dini inanç, değer, norm ve fikirler de hem kendi mensuplarına hem de potansiyel mensuplara hitap eder. Denilebilir ki dinden beslenen fikirlerin yayılma yeteneği o dinin uluslararası ilişkileri etkileme kapasitesidir.²⁹⁴ Dinin merkeze alınarak kolektif çabalar neticesinde ortaya çıkan tavır, uluslararası arenada sonuçları önemli ölçüde etkiler.²⁹⁵ Uluslararası ilişkilerde yumuşak güç ile sonuç alabilmek için öncelikle hedeflerin daha sonra politikaların meşru olması gerektiği konusuna daha önce değinmiştik. Başkaları tarafından meşru kabul edilmeyen hedefler ile cazibe oluşturmak, ikna etmek veya gündem oluşturmak yani yumuşak güç kullanmak pek mümkün görünmemektedir. Bu yüzden bir başkasını politikalarımızı desteklemesi için ikna etmeden önce onu bu politikalarımızın meşru olduğuna ikna etmemiz gerekmektedir.²⁹⁶ Bu noktada din, hedef ve politikalarımıza meşruiyet sağlama noktasında önemli bir ikna aracıdır.²⁹⁷ Sadece hedeflerin meşru olması diğerlerinin o hedef doğrultusunda hareket edeceği anlamına gelmeyecektir. Bunun için kaynak aktörün hedef aktör üzerinde dini yumuşak gücü kullanıp hedeflerini benimseyip ona göre hareket etmesi noktasında ikna etmesi gerekmektedir.

²⁹⁰ Haynes, "Causes and Consequences of Transnational Religious Soft Power", 7.

²⁹¹ Haynes, "Religion and Foreign Policy Making in the USA, India and Iran: Towards a Research Agenda", 146.

²⁹² Haynes, *Religious Transnational Actors and Soft Power*, 98.

²⁹³ Jödicke, *Religion and Soft Power in the South Caucasus*, 1.

²⁹⁴ Haynes, *Religious Transnational Actors and Soft Power*, 6.

²⁹⁵ Haynes, *Religious Transnational Actors and Soft Power*, 7.

²⁹⁶ Jonathan Fox - Nukhet A Sandal, "Toward Integrating Religion into International Relations Theory", *Zeitschrift für Internationale Beziehungen* 17/1 (2010), 150.

²⁹⁷ Fox - Sandal, "Toward Integrating Religion into International Relations Theory", 156.

Din, hedefleri meşrulaştırmanın yanında kimliklerin oluşmasında da büyük bir öneme sahiptir. Örneğin dünya üzerinde birçok insan kendisi Müslüman, Yahudi veya Hristiyan şeklinde tanımlarken aslında kimliğini inşa eden hususa dikkat çekmektedir. Kimlikler kimin dost kimin düşman olduğunu belirlemede de yardımcı olur. Bu yüzden devletler ve halklar arasında paylaşılan kimlik, psikolojik bir yakınlık duygusu üretirken, çatışan kimlikler psikolojik bir mesafe duygusu üretir.²⁹⁸ Böylece belirli bir dini inancın hâkim olduğu bir devlet, aynı inancın hâkim olduğu bir başka devleti çekebilir.

Dini bilgi vesilesiyle ortaya çıkan fikirler, iç siyaset üzerinden uluslararası ilişkileri etkileyebilir. Bireylerin veya aktörlerin dini fikir, değer ve normları iç siyaset üzerinden karar alıcıları belirli bir politikayı hayata geçirmeye zorlayabilir veya bu politikayı desteklemekten onu menedebilir.²⁹⁹ Özellikle demokratik ülkelerde bu durum gözlemlemek daha kolaydır. Bununla birlikte uluslararası ilişkilerin şekillenmesinde karar alıcının inanç ve fikirleri de etkilidir. Din bu noktada iki şekilde etkili olabilir. Birincisi karar alıcıyı belirli bir inanç ve fikir çerçevesinde karar almaya yönlendirebilir. Onu motive edici bir unsur olabilir. İkinci olarak politika yapıcının politika seçeneklerine kısıtlama getirebilir. Yani onu belirli bir davranışı yapmaktan alıkoyabilir.³⁰⁰ Yukarıda ele alınan bütün bu hususlar dikkatle incelendiğinde dinlerin ortaya koyduğu inanç, değer, fikir ve normların uluslararası ilişkilerin şekillenmesinde hayati bir öneme sahip olduğu anlaşılabacaktır. Çalışmamızın şimdiye kadar olan kısmında, güç kavramının tarihsel gelişimi, yumuşak gücün ne olduğu ve kaynakları üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda, yumuşak gücün bileşenlerinden biri olan dinin, ortaya koyduğu değer ve normlarıyla kültürlerin şekillenmesindeki etkisi ve bu durumun yumuşak güç içerisindeki yeri detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bir sonraki bölümde, Suudi Arabistan'ın dini bir yumuşak güç kaynağı olarak nasıl yapılandığı ve bu gücü küresel düzeyde yaymak için hangi stratejileri ve politikaları benimsediği ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Bu kapsamda, Suudi Arabistan'ın dini söylemleri ve kurumları aracılığıyla uluslararası arenada nasıl bir etki yaratmaya çalıştığı, tarihsel ve güncel örnekler ışığında analiz edilecektir.

²⁹⁸ Scott Thomas, "Religion and International Conflict", *Religion and International Relations*, ed. K. R. Dark (New York: Springer, 2000), 5.

²⁹⁹ Jonathan Fox - Shmuel Sandler, *Bringing Religion into International Relations* (New York: Palgrave Macmillan, 2004), 168; Fox - Sandal, "Toward Integrating Religion into International Relations Theory", 157.

³⁰⁰ Fox - Sandal, "Toward Integrating Religion into International Relations Theory", 150-151.

İKİNCİ BÖLÜM

SUUDİ ARABİSTAN'IN DIŞ POLİTİKASI VE YUMUŞAK GÜCÜ

Suudi Arabistan, jeopolitik ve jeostratejik öneminin yanında Mekke ve Medine gibi İslam'ın en önemli iki merkezine ev sahipliği yapması ve zengin petrol kaynaklarına sahip olması dolayısıyla dünyanın önemli ülkeleri arasında yer almaktadır. Bunlara ek olarak İslam (Selefi/Vehhabi) hukukuna göre yönetilen bir devlet olması hasebiyle dünya genelinde Müslümanlarla alakalı her olayda gözlerin çevrildiği ülkelerin başında gelmektedir. Kuruluşundan bugüne politikalarıyla bölgesinde ve Arap dünyasında oldukça etkili olmasının yanında küresel anlamda da etkisinden bahsetmek mümkündür. Bu denli önemli bir aktörün dış politikasını anlayabilmek için devletin kuruluş sürecini, devletin üzerine inşa edildiği temel parametreleri ve bu parametrelerin nasıl ve hangi şekilde inşa edildiğini bilmek gerekmektedir.

Her ne kadar devletin resmi kuruluşu 1932 yılında gerçekleşse de Suud hanedanının bölgede hakimiyetini tesis etmesi uzun yıllar almıştır. Bu yüzden devletin 1932 yılında kuruluşunu anlamak, zaman içerisinde inşa sürecinin nasıl gerçekleştiğini izah etmekle mümkündür. Bu bölümde Suudi Arabistan'ın dış politikasına değinmeden önce Suudi Arabistan devletinin kısa bir kuruluş sürecinden bahsedilecek akabinde devletin dış politika öncelikleri ve yumuşak güç politikalarına yer verilecektir.

2.1. Suudi Arabistan'ın Devletleşme Süreci

Bugünkü Suudi Arabistan devleti sınırları içerisinde tarih boyunca birçok kabile yaşamış ve her kabile kendi bölgesinde varlık mücadelesi vermiştir. Özellikle Osmanlı'nın merkezi otoritesinin zayıfladığı dönemlerde bu kabilelerin birbirleriyle savaştığı ve kendi hakimiyetlerini bölgede tesis etmek istedikleri bilinmektedir. Bu kabilelerden biri de Suudi Arabistan devletinin kurucu ailesi olan Suud hanedanıdır. Hanedanın Orta Arabistan'daki varlığı XV. yüzyıla dayanmakla birlikte XVII. yüzyıla kadar bölgesinde önemli bir etkinlik gösteremediği bilinmektedir. Hanedanın ve bölgenin kaderi 1744 yılında yapılan ittifakla değişmiştir.

Necid bölgesinde Beni Temim kabilesinden ulema ailesine mensup Muhammed bin Abdülvehhab, daha sonraları Vehhabilik olarak isimlendirilen dini bir hareket başlattı. Bu hareketin özelliği bidat ve hurafelere karşı mücadele etme ve İslam'ın saf, orijinal haline yani Hz. Muhammed (sav) dönemine dönme iddiası taşımasıydı. Tevhid fikri Vehhabi hareketinin

ana temasını oluşturmaktaydı.³⁰¹ Muhammed bin Abdülvehhab cehalet, bozuk inanışlar ve sakıncalı dini uygulamalara karşı tevhid doktrinini savunarak ihya ve ıslah fikrini uygulamaya başladı.³⁰² Zaman içerisinde bu hareket, Dir'iyye bölgesine hâkim olan Muhammed bin Suud tarafından desteklendi. İkili arasında 1744 yılında yapılan ve Dir'iyye ittifakı olarak bilinen anlaşma neticesinde Muhammed bin Abdülvehhab fikirlerini yayma, Muhammed bin Suud ise siyasi hakimiyetini genişletebilmek için güçlü bir meşruiyet imkânı buldu.³⁰³

Suudi-Vehhabi ittifakı, fikirlerini ve hakimiyetini kabul etmeyen çevre kabilelere karşı cihat adı altında askeri operasyonlar başlattı. Bu askeri seferler neticesinde Necd, Asir ve Hicaz toprakları ele geçirildi. 1802'de Taif, 1803'te Mekke ve 1804'te Medine üzerinde geçici Suudi hakimiyeti tesis edildi.³⁰⁴ Bu meydan okumaya karşı II. Mahmut, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'yı, Vehhabileri Hicazdan çıkarması için görevlendirdi. Böylece Mekke ve Medine 1813 yılında tekrar Osmanlı hakimiyetine girdi. Suudi-Vehhabi kuvvetleri ise Dir'iyye bölgesine geri çekilmek zorunda kaldı hatta 1818 yılında bu şehri de kaybetti.³⁰⁵

Osmanlı Devleti, Suud Hanedanı'nın Necd bölgesini yeniden ele geçirme girişimlerine karşı, Cebelîşemmer'de ortaya çıkan ve bölgenin en büyük konfederasyonlarından biri olan Şammar'dan güç ve meşruiyet alan Muhammed bin Reşid'in güçlenmesine müsamaha gösterdi. Bu durum, Reşidîlerin 19. yüzyılın sonlarına kadar Orta Arabistan'ı yönetmesine yol açtı.³⁰⁶ Ancak, Suud ailesinden Abdurrahman'ın oğlu ve gelecekte Suudi Arabistan Devleti'nin kurucusu olacak Abdülaziz bin Suud (İbn Suud), Riyad'ı bir gün geri alma düşüncesinden vazgeçmeyerek faaliyetlerini sürdürdü.³⁰⁷ Zamanla topladığı adamlar ve Kuveyt emiri tarafından sağlanan destekle, 15 Ocak 1902'de Reşidîlerin yönetimi altındaki Riyad Kalesi'ni ele geçirdi, şehrin Reşidî valisini öldürdü ve kendisini yeni hükümdar ilan etti.³⁰⁸ 1904 yılında Reşidîler, Riyad'ı geri almak için bir girişimde bulunsa da Suudiler tarafından yenilgiye uğratıldılar. Savaşın ardından, Osmanlı Devleti'nin bölgeye takviye güç göndermesinden endişe duyan İbn Suud, olayların İbn Reşid'in kışkırtmaları sonucu meydana geldiğini

³⁰¹ Mehmet Ali Büyükkara, *İhvan'dan Cüheyman'a: Suudi Arabistan ve Vehhabilik* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2018), 42.

³⁰² Niblock, *Saudi Arabia: Power, Legitimacy and Survival*, 18-19; Mehmet Ali Büyükkara, "Vehhabilik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 612.

³⁰³ Niblock, *Saudi Arabia: Power, Legitimacy and Survival*, 22; Büyükkara, *İhvan'dan Cüheyman'a: Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 40-41; Wynbrandt, *A Brief History of Saudi Arabia*, 113-115.

³⁰⁴ Al-Rasheed, *A History of Saudi Arabia*, 20; Wynbrandt, *A Brief History of Saudi Arabia*, 135-136.

³⁰⁵ Vassiliev, *The History of Saudi Arabia*, 306-309; Wynbrandt, *A Brief History of Saudi Arabia*, 142.

³⁰⁶ Al-Rasheed, *A History of Saudi Arabia*, 25; Wynbrandt, *A Brief History of Saudi Arabia*, 158-160.

³⁰⁷ Al-Rasheed, *A History of Saudi Arabia*, 22-24; Niblock, *Saudi Arabia: Power, Legitimacy and Survival*, 23.

³⁰⁸ Zekeriyâ Kurşun, "Suudi Arabistan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2009), 582. , Al-Rasheed, *A History of Saudi Arabia*, 28.

belirtmek Osmanlı sultanından af talep etti. Osmanlı temsilcisi ile Abdurrahman arasında yapılan anlaşma uyarınca Abdurrahman, bölgenin kaymakamı olarak tayin edildi.³⁰⁹

Riyad'ın İbn Suud tarafından ele geçirilmesi ve Reşidilerin bölge üzerindeki hakimiyetine son vermesi üzerine 1902 ve 1921 yılları arasında Orta Arabistan, iki güç arasında mücadele sahasına dönüştü. Bu hakimiyet mücadelesi esnasında Osmanlı devleti İbn Suud'un varlığını kendi otoritesine karşı ciddi bir tehdit olarak algıladı ve onu devirmek için mücadele etti. Bu yüzden asker ve silah göndererek Reşidileri destekledi. İbn Suud ise Kuveytliyle bir ittifak sağlayarak İngilizlerin onayını aldı.³¹⁰ Bu yüzden Necid ve Şammar arasında gerçekleşen savaşın, büyük güçlerin bölgedeki nüfuz mücadelesinin bir parçası olduğu söylenebilir.

Her ne kadar savaş sonrası görece sakin bir dönem yaşansa da İbn Suud bölgede hakimiyetini tesis edecek adımlar atmaya devam etti. Aslında İbn Suud Osmanlıyı kendi üzerine çekmek istemiyordu. Fakat İbn Suud'un planı sadece Necd'e sahip olmak da değildi. Bununla birlikte Hail, Ahsa, Tebuk hatta daha önce atalarının hakimiyeti altında olan Hicaz ve daha da ötesi Yemen hayalini kurduğu coğrafyanın parçalarıydı. Lakin bu planı hayata geçirebilmek için kalıcı bir devlet kurması ve bölgedeki göçebe bedevileri yerleşik hayata geçirmesi gerekiyordu. Her ne kadar göçebe bedevilerin desteğiyle bir noktaya kadar gelmiş olsa da bu denli kontrol ve disiplin gerektiren bir mücadelede göçebe bedevilerle hareket etmek pek mümkün gözüküyordu. Çünkü bedeviler para, silah ve yiyecek vaadiyle her an saf değiştirebiliyor veya kabileler muhtelif sebeplerle birbirleriyle savaşabiliyorlardı.³¹¹ Bu yüzden İbn Suud göçebe bedevileri yerleşik hayata geçirme planını devreye soktu. Bu noktada Vehhabi ulema ile kurduğu ittifak hem bölgenin hem de Suud hanedanının geleceğini şekillendirmesi açısından önemli bir rol oynadı.

İbni Suud 1902 yılında Riyad'ı ele geçirip yönetimi devraldığında atalarının 1744 yılında yaptığı gibi ulema ailesi ile tekrar bir ittifak kurdu. Bu ittifaka göre Suud hanedanı Vehhabi düşünceyi fethettiği topraklarda yayma; ulema ise Suud hanedanının hakimiyetini meşrulaştırma görevi üstlenmekteydi. Ulemaya göre İbn Suud'un meşruluğu Vehhabi düşünceye bağlı kalması ve onu yayması ile doğru orantılıydı. Bu biat sonrası ulema, her ne şekilde ele geçirirse geçirsin Suud hanedanının gücünün meşru ve bu güce itaat etmenin her

³⁰⁹ Büyükkara, *İhvan'dan Cüheyman'a: Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 63; Kurşun, "Suudi Arabistan", 582.

³¹⁰ Al-Rasheed, *A History of Saudi Arabia*, 38.

³¹¹ Büyükkara, *İhvan'dan Cüheyman'a: Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 68; Niblock, *Saudi Arabia: Power, Legitimacy and Survival*, 25; Wynbrandt, *A Brief History of Saudi Arabia*, 170-173.

Müslüman için farz hükmünde olduğunu ifade etmeye başladı.³¹² Kurduğu bu ittifakla İslam'ın koruyucusu ve temsilcisi konumunu elde eden İbn Suud, fethettiği bölgelerde halkı görece doğru İslami anlayışla yani Vehhabi inançla buluşturuyor bir taraftan da kendi otoritesini dayatıyordu.³¹³ Bu durum Suud hakimiyetinin Arabistan bölgesinde yayılması için ideolojik bir zemin oluştururken, 1902 ile 1932 yılları arasında İbn Suud'un otoritesi altına giren nüfusun çoğunun boyun eğmesi sağlanmış oldu.

Riyad'ın tekrar alınmasından sonra 10 yıl içinde İbn Suud ile ulemanın birlikteliğinin kurumsal bir güce dönüştüğünü söylemek oldukça zor görünmektedir. Her ne kadar ikili ilişkiler kurulsa ve hasbelkader fetihler gerçekleştirilse de belirli bir zeminde ve inançta kurumsal bir askeri teşkilatın oluş(a)maması İbn Suud'un işini oldukça zorlaştırdı. Bu duruma çözüm olarak atılan en önemli adım bedevilerin yerleşik hayata geçirilmesi oldu. Söz konusu iskân politikası ilk olarak 1913 yılında Artaviyye'de hayata geçirildi ve kurulan bu yeni yerleşim yerlerine "Hicre", yerleşimcilere ise "İhvan" adı verildi. İhvan'a cami, okul ve yerleşim yeri yapımları için para, ekip biçebilmeleri için tohum ve zirai araç gereçler verildi, yerleşimcileri eğitmek için hocalar gönderildi. Hicre'lerde İslam'ın Vehhabi yorumu öğretildi, kabile bağı yerine İslam kardeşliği bağı tesis edildi ve Vehhabi imama sorgusuz sualsiz itaat telkin edildi. Sonuç olarak imamla birlikte Allah'ın dinini yeryüzünde hâkim kılmak için cihat eden böylece dünya ve ahiret mutluluğu elde etmek için mücadele eden insanlar ortaya çıktı.³¹⁴ Hayata geçirilen bu iskân politikası ile 100'e yakın hicre kurulmuş ve bu sayede yeni kurulan devletin ordu ve asker ihtiyacı giderilmiş oldu.

1913'e gelindiğinde Osmanlı'nın Balkanlar'daki yenilgisinden istifade eden İbn Suud zengin vahaları ile meşhur Ahsa'yı (Lahsa) egemenliği altına aldı ve topraklarını genişletti. Küresel bir savaşın yaklaşmakta olduğunu gören Osmanlı yöneticileri, İngiliz tarafına itmemek için İbn Suud ile müzakerelere başladı ve 1914'te Osmanlı-Suudi anlaşması imzalandı. Bu anlaşmaya göre Necd'in yönetimi İbni Suud'a bırakıldı ve kendisi Osmanlı'ya bağlı kalmak ve ortak düşmanlara karşı ittifak yapmak şartıyla Necd valisi ilan edildi.³¹⁵ Ayrıca bölgenin hakimiyetinin babadan oğula geçmesi kabul edilen maddeler arasındaydı. Bununla birlikte İbni

³¹² Al-Rasheed, *A History of Saudi Arabia*, 49; Niblock, *Saudi Arabia: Power, Legitimacy and Survival*, 23-24.

³¹³ Al-Rasheed, *A History of Saudi Arabia*, 8; Niblock, *Saudi Arabia: Power, Legitimacy and Survival*, 17.

³¹⁴ Büyükkara, *İhvan'dan Cüheyman'a: Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 69-70; Vassiliev, *The History of Saudi Arabia*, 461.

³¹⁵ Büyükkara, *İhvan'dan Cüheyman'a: Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 64.

Suud'un özerk bir devlet gibi hareket etmesini engellemek için yabancı güçlerle anlaşma yapması yasaklandı.³¹⁶

Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ve Osmanlı'nın Almanya'nın yanında savaşa girmesiyle birlikte Osmanlı devleti Arabistan bölgesinde İngilizlere karşı bir ittifak kurmak istedi. Bu sebeple bir Osmanlı heyeti Riyad'a geldi ve Reşidileri, Suudileri, Mekke Şerifi'ni ve Yemen Zeydi imamını bir araya getirmek için görüşmeler yaptı. Bu sebeple Reşidilere ve Suudilere para ve silah yardımı yapıldı. Fakat İbn Suud, Reşidilerin olduğu bir ittifakta yer almak istemediğini heyete ifade ederek savaşa girmeyi reddetti. Zaten İbn Suud uzun süredir İngilizler ile irtibat halindeydi ve 1914 yılında Riyad'a gelen İngiliz temsilci Shakespear ile görüşmeler gerçekleştiriliyordu. Savaşın başlamasıyla birlikte İbn Suud İngilizlere ittifak teklifinde bulundu ve ikili arasında 26 Aralık 1915'te bir anlaşma imzalandı. İbn Suud ve Sir Percy Cox tarafından imzalanan ve Darin anlaşması olarak isimlendirilen bu belgeye göre İngilizler Necd, Ahsa, Katif ve Cübeyl ile bunların tabiiyetleri ve topraklarının İbn Suud'un ülkeleri olduğunu kabul edecek, kendisine silah ve para yardımı yapacak; bunun karşılığında İbn Suud herhangi yabancı bir güç ile yazışma ve anlaşma yapmayacak, İngiliz hükümeti dışında hiçbir yabancı güçle ilişki kurmayacak, topraklarının tamamını veya bir bölümünü satmayacak, ipotek etmeyecek veya kiralamayacaktı.³¹⁷ Bu belgeye göre İbn Suud yeni kuracak olduğu devletin tanınmasını sağlamış, İngilizler ise bölgeyi kendi kontrolleri altına almış oldu.

Osmanlı yöneticilerinin Arabistan bölgesinde İngilizlere karşı bir ittifak oluşturma girişimine karşı İngilizler de yerel liderleri Osmanlıya karşı kışkırtma ve onlar üzerinde himaye kurma girişiminde bulundu. Çünkü savaş esnasında İngiltere'nin bölgedeki politikalarını Hindistan ve Hindistan ticaret yolunun güvenliği belirlemekteydi.³¹⁸ Bununla birlikte Mısır, Süveyş Kanalı ve Kızıldeniz'i kontrol altında tutmak İngiltere açısından tartışmasız bir öneme sahipti. Savaş esnasında Arabistan'da Hicaz, Necd, Hail, Asir ve Yemen'den müteşekkil 5 farklı yerel yönetim bulunmaktaydı.³¹⁹ Bunlar içerisinde Hail emiri İbn Reşid ve Yemen lideri İmam Yahya Osmanlı tarafında yer alırken, Hicaz emiri Şerif Hüseyin, Necd emiri İbn Suud ve Asir lideri İdrisi İngilizlerle iş birliği içerisindeydi. Fakat bunlar içerisinde İngiltere, Hicaz emiri Şerif Hüseyin'e özel bir önem vermekteydi. Çünkü Hicaz, müttefiklerin Kızıldeniz'den

³¹⁶ Gary Troeller, *The Birth of Saudi Arabia: Britain and the Rise of the House of Sa'ud* (New York: Routledge, 2013), 60-61; Al-Rasheed, *A History of Saudi Arabia*, 39.

³¹⁷ Büyükkara, *İhvan'dan Cüheyman'a: Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 64-65; Vassiliev, *The History of Saudi Arabia*, 483-484; Al-Rasheed, *A History of Saudi Arabia*, 40; Niblock, *Saudi Arabia: Power, Legitimacy and Survival*, 28.

³¹⁸ Troeller, *The Birth of Saudi Arabia: Britain and the Rise of the House of Sa'ud*, 75.

³¹⁹ Vassiliev, *The History of Saudi Arabia*, 504.

geçen ana deniz iletişim yolu üzerinde bulunuyordu. Tüm bu coğrafya için İngiltere'nin amacı birleşik bir Arabistan kurmak yerine zayıf, dağınık ve İngiltere'nin kontrolünde küçük yönetimler oluşturmaktı.

İngilizlerle yapılan görüşmeler ve anlaşmalar neticesinde Şerif Hüseyin, 5 Haziran 1916'da Osmanlı'ya karşı isyan ederek bağımsızlığını ilan etti.³²⁰ Aynı yılın Ekim ayında ise kendisini Arap ülkelerinin kralı ilan etti. Fakat Hicaz dışında hiç kimse Şerif Hüseyin'in krallığını kabul etmedi. Hicaz'da bunlar olurken İngilizler İbn Suud'u Şerif Hüseyin'in yanında yer almaya teşvik etti. Lakin hiçbir zaman İbn Suud Şerif Hüseyin'in yanında yer almadı. Aksine Birinci Dünya Savaşı sonrası Osmanlı ordularının bölgeden çekilmesini fırsat bilen İbn Suud 1918'de Hicaz'a komşu Asir'e yönelip burayı topraklarına kattı. 1921 yılında ise İngilizlerin yönlendirmesi ve mühimmat desteğiyle Osmanlı müttefiki Hail'i ele geçirdi.³²¹ Bütün bunların sonucunda İbn Suud Necid sultanı unvanını aldı.

Türkiye'nin, 3 Mart 1924 tarihinde, Müslümanların liderliğini ifade eden Halifelik kurumunu kaldırmasından 2 gün sonra Şerif Hüseyin kendisini yeni halife ilan etti. Hüseyin gücünü pekiştirmenin yanında bölgesindeki Arapların hükümdarı olma iddiasını güçlendirmek istiyordu.³²² İbn Suud bu durumdan rahatsız oldu ve Hicaz'ı ele geçirmek için harekete geçti. Hem Şerif Hüseyin'in hilafetini tanımadığını göstermek hem de İngiltere'nin böyle bir durumda tepkisinin ne olacağını test etmek için Mekke yakınlarında dağlık bir tatil yeri olan Taif'e saldırı düzenledi ve burayı ele geçirdi. İngiltere ise bu süreçte Haşimi-Suudi savaşına müdahale etmeme politikası benimsedi.³²³ Durumu yakından takip eden Şerif aşireti, ulema ve baş tüccarlar olmak üzere Hicaz'ın önde gelenleri Cidde'de toplandı ve İbn Suud'u yatıştırmak için Hüseyin'i tahttan çekilmeye zorladı. Uzun iknalar neticesinde Hüseyin yerini oğlu Ali'ye bırakarak tahttan çekildi ve 6 Ekim 1924'te Şerif Ali Hicaz kralı ilan edildi.³²⁴

Hüseyin'in tahtı bırakması İbn Suud'u yatıştırmaktan ziyade teşvik etti. İbn Suud Mekke'ye yaklaşırken Şerif Ali maiyetiyle birlikte Cidde'ye çekilmek zorunda kaldı. En nihayetinde 5 Aralık 1924'te İbn Suud İhvan birlikleriyle Mekke'ye girdi ve tek amacının "hac hürriyetini garanti altına almak ve Kutsal Toprakların kaderini İslam dünyasını memnun edecek şekilde belirlemek" olduğunu beyan etti. Hicaz meclisinin üyeleri ile yaptığı görüşmelerde ise barış ve sükûnetin hâkim olabilmesi için Ali'nin tahtı bırakması ve Cidde'yi

³²⁰ Vassiliev, *The History of Saudi Arabia*, 495.

³²¹ Al-Rasheed, *A History of Saudi Arabia*, 41.

³²² Vassiliev, *The History of Saudi Arabia*, 529.

³²³ Troeller, *The Birth of Saudi Arabia: Britain and the Rise of the House of Sa'ud*, 219.

³²⁴ Vassiliev, *The History of Saudi Arabia*, 530-531; Al-Rasheed, *A History of Saudi Arabia*, 43.

terk etmesini talep etti. İngilizlerin arabuluculuğuyla Şerif Ali 16 Aralık 1925'te Cidde'yi terk etti. Sonuç olarak Hicazın ileri gelenleri 8 Ocak 1926'da İbn Suud'a biat ederek onu Hicaz kralı ve Necd ve bağlı bölgelerin sultanı ilan ettiler. Yeni kurulan bu devlet üç ay gibi kısa bir süre içinde ciddi bir Müslüman nüfusu kontrolü altında tutan İngiltere, SSCB, Fransa ve Hollanda gibi ülkeler tarafından tanındı.³²⁵

İngiltere, yeni ortaya çıkan durumu kabullendi ve İbn Suud'un Arabistan üzerindeki hakimiyetini tanıdı. Clayton ile İbn Suud arasında Mayıs 1927'de Cidde anlaşması olarak isimlendirilen ve İbn Suud için diplomatik bir başarı olarak ifade edilen bir anlaşma imzalandı. Bu anlaşma 1915 yılında imzalanan anlaşmayı yürürlükten kaldırdı ve İbn Suud'un tam bağımsızlığını tanıdı. Sonuç olarak İngiltere'ye Arabistan sınırları içerisinde hiçbir şekilde özel bir imtiyaz tanınmazken İngiltere'nin Körfez ülkeleri ve Aden üzerindeki özel ilişkileri kabul edildi.³²⁶

Hicaz'ın ele geçirilmesi ve Cidde anlaşması ile bu hakimiyetin perçinlenmesi İbn Suud'un atalarının daha önce yönettiği doğal hakimiyet sahasına ulaşması açısından önemliydi. Bu projenin gerçekleşmesi için 1902 ile 1932 yılları arasında otuz yıllık süre zarfında elliden fazla muharebe gerekti.³²⁷ İbn Suud'un iradesi ve yönetimi, kabile liderlerinin ve ulemanın desteği son olarak İhvanın gayreti ile bu hayal gerçekleşmiş oldu. Lakin İbn Suud'un askeri kolunu oluşturan ve 1913'ten beri yılmaz destekçileri olan ihvan liderleri, elde edilen bu zaferlerden bir takım siyasi beklentiler içerisine girdiler. Özellikle ilk Hicre olarak kurulan Ertaviyye Hicre'sinin imamı Faysal ed-Düveyş Medine valiliğini, Ğatġat Hicre'si imamı Sultan İbn Bicad Taif valiliğini bekliyordu. Acman Hicre'si imamı Didan İbn Hisleyn ise Hicaz'dan daha fazla ganimet umuyordu.³²⁸ Fakat hiçbirini umduğunu bulamadı. Bu yüzden bu imamlar Ertaviyye'de toplanarak bir bildiri yayınlayıp İbn Suud'a karşı isyan bayrağı açtılar. Bu bildiri, İbn Suud'un kafir İngilizlerle olan ilişkisini, Şiilere karşı tutumunu, Mahmel hadisesindeki tavrını, teknolojik araçlara bakışını, vergi uygulamalarını ve Kuveyt'e karşı cihadı yasaklamasını içeriyordu. Bu başkaldırıyı gören İbn Suud kabile liderleri, ulema ve ihvan imamlarını davet ettiği bir toplantı düzenledi. 1927'de Riyad'da düzenlenen bu toplantı neticesinde ulema karşı bir bildiri yayınladı ve İbn Suud'u isyancı İhvan'a karşı destekledi. Fakat isyancı İhvan liderleri ulemanın bu bildirisini reddetti ve İbn Suud'u İngilizlerle iş birliği

³²⁵ Al-Rasheed, *A History of Saudi Arabia*, 44.

³²⁶ Vassiliev, *The History of Saudi Arabia*, 558.

³²⁷ Al-Rasheed, *A History of Saudi Arabia*, 4.

³²⁸ Büyükkara, *İhvan'dan Cüheyman'a: Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 128.

yapması sebebiyle ağır bir şekilde eleştirmeye devam etti. İngilizler de Kuveyt, Irak ve Ürdün'de amaçlarına ulaşmak ve çıkarlarını korumak için İbn Suud'a destek verdi.³²⁹

Bütün bunların sonunda İbn Suud bedevi ve yerleşik Necd halkının desteğiyle İhvan üzerine yürüdü ve 31 Mart 1929 yılında Sibila savaşında İhvan askerlerini yendi. Faysal ed-Düveyş ve İbn Bicad ağır yaralandı. Bu savaşa katılamayan Acman İhvan'ı Ahse'da büyük bir ayaklanma çıkarsa da yine İngilizlerin desteğiyle bu ayaklanma da bastırıldı. Böylece İbn Suud'un bölgede hakimiyetini tesis etmesinde önemli bir rol oynayan İhvan, tarih sahnesinden silinmiş oldu.

1932 yılının Eylül ayına gelindiğinde Hicaz parlamento üyesi 18 yetkili İbn Suud'a bir dilekçe yolladılar. Bu dilekçede Hicaz, Necd ve ona tabi olan bölgelerin inanç, tarih ve gelenekte bir olduğunu bu yüzden bu topluluğun aslında bir ulus ifade ettiğini belirterek mevcut devletin Suudi Arabistan Krallığı olarak üniter bir devlet olarak ilan edilmesini önerdiler. İbn Suud bu dilekçeye karşın 18 Eylül 1932 yılında çıkardığı bir fermanla devletin yeni adının Suudi Arabistan Krallığı olduğu ilan etti.³³⁰ Böylece uzun yıllar mücadelesi verilen devletin kuruluşu tamamlanmış oldu.

2.2. Suudi Arabistan Dış Politikasına Yön Veren Dinamikler

Bir devletin dış politikasını, içerisinde faaliyet gösterdiği sistemle birlikte sahip olduğu iç dinamikler, değerler ve maddi unsurlar beraber şekillendirmektedir. Devletlerin dış politika davranışlarını anlayabilmek ve rasyonel bir zemine oturtabilmek için öncesinde bu unsurların tespit edilmesi, ortaya konması ve dış politika davranışlarının bu çerçevede analiz edilmesi gerekmektedir. Basra Körfezi ve Kızıl Deniz'e kıyısı olup Ortadoğu, Kuzey Afrika ve Güney Asya'nın kavşağında yer alan, Müslümanlar için kutsal kabul edilen ve her yıl milyonlarca insanın ziyaret ettiği mekanlara ev sahipliği yapan ve dünyanın en büyük ikinci petrol rezervine sahip olmanın yanında³³¹ ihraç ettiği petrol ile üretim piyasasını şekillendirme kapasitesine sahip olan Suudi Arabistan, monarşiyle yönetilen, İslam'ın Selefi-Vehhabi anlayışının hüküm

³²⁹ Al-Rasheed, *A History of Saudi Arabia*, 62-65; Büyükkara, *İhvan'dan Cüheyman'a: Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, 127-136; Vassiliev, *The History of Saudi Arabia*, 559-572.

³³⁰ Vassiliev, *The History of Saudi Arabia*, 580; Wynbrandt, *A Brief History of Saudi Arabia*, 185-186.

³³¹ Petrol rezervleri açısından, 303 milyar varil ile Venezuela ilk sırada, 267 milyar varil ile Suudi Arabistan ikinci sırada yer almaktadır. Petrol rezervleri, petrol sahalarında gerçekleştirilen yeni keşifler sebebiyle zaman zaman değişiklik göstermektedir. Bu sebeple, ilerleyen zamanlarda yapılacak kontrollerde bu değişikliklerin yaşanma ihtimali göz önünde bulundurulmalıdır. Organization of Petroleum Exporting Countries (OPEC), "OPEC Share of World Crude Oil Reserve" (11.01.2024).

sürdüğü, GSYİH bakımından Arap dünyasının en büyük ekonomisine, Ortadoğu ve Körfez bölgesinin en büyük yüzölçümüne sahip ülkesidir.

Ülkede Suudi Arapların yanında Endonezya, Pakistan, Hindistan, Afganistan, Türkiye vatandaşı gibi farklı etnik kökenlerden; Suriye, Yemen, Mısır, Filistin vatandaşı gibi Arap etnik kökenden insanlar yaşamaktadır. 2022 nüfus sayımına göre 32,2 milyona ulaşan nüfusun 13,4 milyonu yabancılardan oluşmaktadır.³³² Yabancılar özellikle hizmet sektöründe istihdam edilerek önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Bununla birlikte ülkenin neredeyse tamamı Müslümanlardan oluşmaktadır. İslam'ın farklı yorumlarının varlığı dikkate alındığında Selefi/Vehhabi Müslümanlar özellikle Necid bölgesinde, Şii Müslümanlar Hasa bölgesinde, çeşitli Sufi mezhepler ve Selefi/Vehhabi olmayan Sünni akımlar Hicaz bölgesinde oldukça güçlüdür.³³³

Suudi Arabistan'da siyasi, sosyal, dini ve ekonomik anlamda birçok farklı türden grup bulunmaktadır. Suud hanedanı var olan bu grupları devlet bünyesinde makul bir zeminde ve düşüncede tutabildiği ölçüde hakimiyetini devam ettirebilmektedir. Dolayısıyla devlet, toplumun farklı türden parçalarının Suud hanedanı çatısı altında toplandığı bir yapıdır. Bu yüzden Suudi Arabistan'da toplumdan ayrı, kendi başına özerk, üniter bir devletten söz etmek pek mümkün değildir.³³⁴ Böylesine büyük bir yapıyı yönetmek haliyle oldukça güçtür. Bu yüzden Suud hanedanı devleti, destek, boyun eğme ve kontrol yöntemlerinden oluşan kombinasyonla yönetmektedir.³³⁵ Bir yönetim için en makul ve istenen durum toplumun yönetimden razı olması yani desteklemesi veya boyun eğmesidir. Bu durum ise yönetimin meşruiyeti meselesi ile yakından ilgilidir.

Bir hükümetin meşruiyetinin sadece iç politika değil aynı zamanda dış politika üzerinde de etkisi vardır. Meşruiyet ne kadar güçlüyse dış politika kararlarında özerklik o denli artacaktır.³³⁶ Bu yüzden Suud hanedanının meşruiyetini hangi zemin üzerine inşa ettiği önem arz etmektedir. Suudi Arabistan resmi olarak 1932 yılında kurulsun da devletin tarihini daha eskilere götürmek mümkündür. Bu yüzden modern devlet geleneksel meşruiyetini Arap yarımadasının bazı bölgelerini 18. yüzyılın başlarından itibaren yönetmesiyle açıklamaktadır.

³³² The New Arab (NA), "Foreigners Makeup Over 40% of Saudi Population, Census Shows" (18.01.2024).

³³³ Niblock, *Saudi Arabia: Power, Legitimacy and Survival*, 9.

³³⁴ Gerd Nonneman - Paul Aarats, "A Triple Nexus: Ideology, Political Economy, Foreign Policy and the Outlook for the Saudi Polity", *Saudi Arabia in the Balance: Political Economy, Society, Foreign Affairs*, ed. Gerd Nonneman-Paul Aarats (New York: Hurst & Co., 2005), 438.

³³⁵ Nonneman, "Determinants and Patterns of Saudi Foreign Policy: 'Omnibalancing' and 'Relative Autonomy' in Multiple Environments", 318.

³³⁶ Samuel P. Huntington, *Political Order in Changing Societies* (London: Yale University Press, 2006), 20.

Aslında bu iddianın arkasında, hanedanın süreç içerisinde sosyal, siyasi, ideolojik ve ekonomik olarak farklı gruplara ayrılmış bölgeyi birleştirebilme, bir arada tutabilme kapasitesinin varlığı bulunmaktadır. Yoksa diğer birçok kabilenin farklı zamanlarda yarımadanın önemli bölgelerini yönettiği bilinmektedir. Bu yüzden yalnızca toprak fethiyle belirli bir bölgede saltanat sürmüş olmak tek başına güçlü bir meşruiyet oluşturmaz. Dolayısıyla bu birlikteliği sağlayacak, bölgenin durumuna ve şartlarına uygun, uygulanabilir bir yönetim biçimi inşa etmek ise hanedanın asıl başarısıdır. Sonuç itibarıyla Suud hanedanının bölgede uzun yıllar hâkimiyetini sürdürmesi, farklı grupları bir arada tutabilmesi ve bu grupları bir arada tutacak uygulanabilir bir yönetim biçimi inşa edebilmesi hanedanın meşruiyetine önemli bir katkı sunmuş ve ülkeyi bir arada tutan ortak unsur olduğu fikrinin güçlenmesine katkı sağlamıştır.³³⁷

Bunun yanı sıra Suud ailesinin yönetimi için belki de en büyük meşruiyet kaynağı dindir.³³⁸ Vehhabilik, 1744 Diriyye ittifakından itibaren Suud hanedanına büyük askeri başarıların yanında güçlü bir meşruiyet kazandırmıştır.³³⁹ Bu yüzden hanedan, devleti Kur'an ve Sünnete göre yönettiğini iddia etmektedir. Yine devletin kuruluşundan bugüne Selefi/Vehhabi ulemanın birçok olayda Suud hanedanının yanında konumlandığı görülmektedir.³⁴⁰ Dinin, bireylerin hem özel hem de kolektif kimliklerinin oluşmasında ve ulusal değerlerin şekillenmesindeki rolü bilinmektedir.³⁴¹ Vatandaşların neredeyse tamamının Müslüman olduğu göz önüne alındığında ulemanın böyle bir pozisyon alması yönetimin meşruiyetine önemli bir katkı sunmaktadır.

Suudi Arabistan dış politikasının şekillenmesinde farklı grupların varlığından bahsetmiştik. Bunlardan ilki Suud hanedanıdır. Dış politika kararlarının alınmasında Suud hanedanı en önemli aktör olmakla birlikte Selefi/Vehhabi inancın temsilcileri olan Ulema, önemli kabilelerin ileri gelenleri ve ekonomik anlamda gücü bulunan elitler de zaman zaman

³³⁷ Niblock, *Saudi Arabia: Power, Legitimacy and Survival*, 9; Nonneman, "Determinants and Patterns of Saudi Foreign Policy: 'Omnibalancing' and 'Relative Autonomy' in Multiple Environments", 348.

³³⁸ Joseph Nevo, "Religion and National Identity in Saudi Arabia", *Middle Eastern Studies* 34/3 (1998), 34; Joseph A. Kechichian, "The Role of the Ulama in the Politics of an Islamic State: The Case of Saudi Arabia", *International Journal of Middle East Studies* 18/1 (1986), 62; Niblock, *Saudi Arabia: Power, Legitimacy and Survival*, 10; Mabon, *Saudi Arabia and Iran: Soft Power and Rivalry in the Middle East*, 2.

³³⁹ Nevo, "Religion and National Identity in Saudi Arabia", 45.

³⁴⁰ Bu noktada özellikle devletin kuruluş sürecinde önemli bir rol oynayan İhvan teşkilatının kurulması ve sonrasında ortadan kaldırılması noktasında Vehhabi ulema önemli bir rol üstlenmiştir. Ayrıca 1979 Kâbe baskını neticesinde yabancı askerlerin Mekke'ye girmesi, aynı yıl İran devrimi neticesinde ülkede yaşayan Şiiilerin bastırılması, 1990 yılında Körfez savaşında ABD askerlerinin ülkeye girişi gibi konularda Vehhabi ulema açıklamalarıyla Suud hanedanının yanında olduğunu göstermiş ve hükümetin politikalarını meşrulaştırma noktasında önemli bir rol üstlenmiştir.

³⁴¹ Nevo, "Religion and National Identity in Saudi Arabia", 35.

etkili olmaktadır.³⁴² Her ne kadar bu grupların varlığından bahsedilse de dış politika kararları kral ve yakın çevresi tarafından alınmaktadır. Kral monarşinin getirdiği gücü elinde tutarak devlet ve dış politika yönetiminde kilit noktalara aile üyelerini getirmekte, hanedanın bazı üyelerini eyalet valiliklerinde ve çeşitli bürokratik -askeri, siyasi, ekonomik vs.- kademelerde istihdam etmektedir. Böylece Suud hanedanı ülkenin yönetimi ve liderliğini sağlamakta ve dış politika kararlarında en etkili aktör olarak varlığını sürdürmektedir.

Suud hanedanının dışında dış politika kararlarının alınmasında etkili olan gruplardan ikincisi ise Şeyh ailesi ve ulema'dır. Krallığın kuruluşundan itibaren Suud hanedanı ile ulema arasında her zaman yakın bir iş birliği olmuştur. Suud monarşisi, kendisini İslam inancının koruyucusu ve savunucusu olarak konumlandırmış, İslami uygulamaların hem kendi ülkelerinde hem de dünyanın farklı coğrafyalarında yayılması noktasında başat rol üstlenmiştir. Bunun karşılığında ulema da hanedan yönetiminin ve iç veya dış politikaya ait kararların meşrulaştırılmasında önemli bir görev üstlenmiştir.³⁴³ Sonuç itibarıyla Suudi Arabistan nüfuzu bölge içinde ve dışında yayılma imkânı bulmuştur. Her ne kadar Suud ailesi ile ulema arasında böyle bir iş birliğinden bahsedilse de ulemanın dış politika kararları üzerindeki etkisi oldukça sınırlıdır. Devlet içinde sahip oldukları kurumlar ve güç ile yönlendirici ve meşrulaştırıcı pozisyonlarından bahsetmek mümkünse de kritik meselelerle alakalı kararlar alınmasını sağlayacak veya alınan kararları geçersiz kılacak konumları bulunmamaktadır.³⁴⁴

Diğer bir grup ise önemli kabileler ve bu kabilelerin ileri gelenleridir. Suud hanedanının hüküm sürdüğü coğrafya kabilelerin aktif olarak yaşadığı bölgelerden birisidir. Bu nedenle bölge tarih boyunca bu grupların birbirleriyle savaşlarına ve hakimiyet mücadelesine şahitlik etmiştir. Öyle ki devlet yönetimini elinde bulunduran Suud ailesi de bölgenin önemli ailelerinden birisidir. Bölge halkının ailelerine olan bağlılığı devlete olan bağlılığından güçlüdür. Çünkü halkın kimliğini belirleyen temel unsur kan bağıdır.³⁴⁵ Ayrıca Abdülaziz döneminde Suud ailesinin yönetimini kabul eden onunla hareket eden kabileler siyasi, ekonomik ve sosyal ayrıcalıklar elde etmişlerdir. Bu bağı kuvvetlendirmek için Abdülaziz farkı kabilelerden evlilikler yapmıştır. Bu durum Suud hanedanının yönetim üzerindeki gücünü

³⁴² Niblock, *Saudi Arabia: Power, Legitimacy and Survival*, 17; Nonneman, "Determinants and Patterns of Saudi Foreign Policy: 'Omnibalancing' and 'Relative Autonomy' in Multiple Environments", 324-325; Fahad M. Alsultan, "The Saudi King: Power and Limitation in the Saudi Arabian Foreign Policy Making", *International Journal of Social Science and Humanity* 3/5 (2013), 459.

³⁴³ Niblock, *Saudi Arabia: Power, Legitimacy and Survival*, 8.

³⁴⁴ Nonneman, "Determinants and Patterns of Saudi Foreign Policy: 'Omnibalancing' and 'Relative Autonomy' in Multiple Environments", 325.

³⁴⁵ Ertan Efegil, "Suudi Arabistan'ın Dış Politikasını Şekillendiren Faktörler", *Ortadoğu Analiz* 5/53 (2013), 108; Mabon, *Saudi Arabia and Iran: Soft Power and Rivalry in the Middle East*, 88.

artırmış, bu birliktelikten güç elde eden aileler ise ülke yönetimi üzerinde kısıtlı da olsa söz hakkına sahip olmuşlardır. Fakat bu durum mezkûr ailelerin dış politika kararlarında etkili olduğu anlamına gelmemektedir.

Son grup ise tüccar ailelerdir. Abdülaziz döneminden itibaren Suud hanedanına verdikleri destekle birtakım zenginlikler elde eden tüccar aileler sahip oldukları zenginlikleri muhafaza etmek için yönetim ile ilişkilerini her daim diri tutmuşlardır. Bu birliktelik zaman zaman hanedan üyeleriyle evlilikler kurmak suretiyle perçinlenmiştir. Uzun bir süredir mevcut zenginliklerini muhafaza eden aileler sahip oldukları ekonomik güç ile alınan kararlar üzerinde yönlendirici olabilmektedir. Fakat bu durumun demokratik ülkelerde olduğu gibi işlediğini söylemek oldukça güçtür.

Sonuç itibariyle devlet yönetiminin karar alma süreçlerinde ülkede farklı grupların varlığından ve gücünden bahsetmek mümkün olsa da kararların alınmasında son söz Suud hanedanına hatta onun içindeki küçük bir gruba aittir. Dış politikanın şekillenmesinde -gerek belirli bir yöne yönlendirilmesinde gerekse gerçekleştirilmek istenen politikanın kısıtlanmasında- bu grupların etkisi zaman zaman değişse de yönetici elit olan Suud hanedanının rolü her daim belirleyici olmaktadır. Bu girişin ardından Suudi Arabistan'ın dış politikasına yön veren temel dinamikleri ayrıntılı olarak ele alabiliriz.

2.2.1. Rejim ve Ailenin Güvenliği

Suudi Arabistan bir monarşi devleti olması hasebiyle devleti yöneten bir aile bulunmaktadır ve 1932 yılında kurulan bu devleti Abdülaziz bin Suud ailesi yönetmektedir. Suudi Arabistan devletinin ana dış politika hedefi rejimin ve Suud hanedanının güvenliğidir.³⁴⁶ O kadar ki rejim kendi güvenliğini ulusal güvenlik olarak tanımlamaktadır. Yukarıda da ifade edildiği gibi ülkede sosyal, siyasi, ekonomik, dini vb. anlamda birçok grup ve yapı bulunmaktadır. Suud hanedanı bu yapıların büyük bir çoğunluğunu içine alacak bir yönetim yapısı inşa etmiştir. Güçlü aşiretler, sermayeyi elinde bulunduran tüccar aileler ve meşruiyetin ana omurgasını oluşturan ulema bu organizasyon içinde Suud hanedanı tarafından temsil edilmektedir. Bu noktada rejimin başarısı bir dizi önemli grubun çıkarını kendi devamlılığına bağlamasından kaynaklanmaktadır.³⁴⁷ Bu yüzden Suudi Arabistan'ın rejim güvenliği

³⁴⁶ Hasan AlMomani, "Saudi Arabia's Geopolitical Interests in the Levant and the Threat Perception 2011-2017", *Dirasat: Human and Social Sciences* 46/4 (2019), 526.

³⁴⁷ F. Gregory Gause III, *Saudi Arabia in the New Middle East* (Council on Foreign Relations, 2011), 63, 8. Neil Partrick, "Domestic Factors and Foreign Policy", *Saudi Arabian Foreign Policy: Conflict and Cooperation*, ed. Neil Partrick (2016: I.B.Tauris, 2016b), 4.

dendiğinde sadece Suud hanedanı değil kurulan bu yapı içerisinde çıkarı bulunan tüm bileşenler kastedilmektedir.

Suudi Arabistan yöneticilerinin güvenlik dendiği zaman takip ettikleri ve hayati öneme sahip temelde iki amacı bulunmaktadır. Bunlardan ilki iç güvenlik diğeri ise dış güvenliktir. İç güvenlik devletin içeride sahip olduğu hiyerarşik yapısını yani rejimin iç istikrarını korumak, dış güvenlik ise egemenliğini korumak için çeşitli güvenlik stratejileri geliştirmek, uygulamak ve böylece devleti yabancı hakimiyetinden korumak olarak ifade edilebilir.³⁴⁸ Bu durum hanedanının iç istikrarını muhafaza etmek ve ülkeyi yabancı tahakküm ve istilasından korumak olarak da ifade edilebilir.³⁴⁹ Bu yüzden politika yapıcılar her zaman ihtiyatlı ve temkinli hareket etmişler, statükonun korunması için var güçleriyle mücadele etmişlerdir. Özellikle ABD ile kurulan ittifak bu noktada önemlidir. Çünkü ABD Suudi Arabistan'ın en büyük güvenlik sağlayıcısı ve müttefiki konumundadır.³⁵⁰ Bu ilişkilerin temeli 1943 yılında ABD başkanı Roosevelt ile Kral Abdülaziz bin Suud arasında USS Quincy gemisinde gerçekleştirilen görüşmede atılmıştır. Soğuk savaş boyunca İran ve Suudi Arabistan, ABD saflarında yer alarak ABD'nin Körfez hakimiyetinin iki önemli unsuru haline gelmişlerdir. "Çifte Sütun" olarak ifade edilen bu politikayla ABD bölgesel hakimiyetini tesis ederken Suudi Arabistan ise rejimini korumayı garanti altına almıştır.³⁵¹ Aynı zamanda petrol iki müttefik devlet arasında stratejik bir öneme sahiptir. Suudi Arabistan hem petrolden elde ettiği gelirleri vatandaşıyla paylaşarak ülke içinde vatandaşlarının sadakatini sağlamakta hem de petrol ihracatının sürekliliğini sağlayarak ABD tarafından siyasi istikrarını ve askeri güvenliğini güvence altına almaktadır.³⁵² Bu yüzden petrol ihracatının kesilmemesi ve statükonun korunması rejimin güvenliği için hayati öneme sahiptir.

Tarihi süreçte gerek rejimin gerekse ailenin güvenliğini tehdit eden birçok olay yaşanmıştır. Bunlardan ilki ve en önemlilerinden biri Cemal Abdülnasır'ın 1956 yılında Mısır'da iktidarı ele geçirmesiyle canlanan seküler Arap milliyetçiliğidir. Mısır'daki devrimcilerin söylemleri ve propagandaları ile Arap milliyetçiliği bölgede çok hızlı bir şekilde

³⁴⁸ Sibel Bülbül Pehlivan, "Suudi Arabistan'ın Ulusal Güvenlik Politikaları", *Ortadoğu'da Ulusal Güvenlik Stratejileri*, ed. Veysel Kurt (İstanbul: SET Vakfı İktisadi İşletmesi, 2018), 104; F. Gregory Gause III, "The Foreign Policy of Saudi Arabia", *The Foreign Policies of Middle East States*, ed. Raymond A Hinnebusch-Anoushiravan Ehteshami (London: Lynne Rienner Publishers, 2014), 185.

³⁴⁹ Gause III, "The Foreign Policy of Saudi Arabia", 185.

³⁵⁰ Ali Oğuz Diriöz, "Suudi Arabistan Dış Politikası ve Bölge Ülkeleri ile İlişkileri", *Ortadoğu Analiz* 4/39 (2012), 99.

³⁵¹ Bora Bayraktar, "Bölgesel Liderlik Arayışı ve Suudi Arabistan: Farklılaşan Tehditler ve Yeni Dış Politika", *Ortadoğu Etütleri* 12/1 (2020), 23.

³⁵² Efeğil, "Suudi Arabistan'ın Dış Politikasını Şekillendiren Faktörler", 109.

yayılmıştır. Fakat Arap milliyetçiliğiyle birlikte monarşilerin tamamen ortadan kalkması ve Arap milliyetçiliğine dayalı cumhuriyet yönetimlerinin kurulması fikri yaygınlık kazanmaya başladıkça bölgedeki Ürdün, Irak, Kuveyt, Suudi Arabistan, İran ve Libya gibi monarşiler hayli endişelenmiştir.³⁵³ Bu yüzden Suud hanedanı Arap milliyetçiliği fikrine karşı mücadele etmiş ve bölgede bu düşüncenin daha fazla yayılmaması için Batılı aktörlerle ilişkilerini yoğunlaştırmıştır.

Hanedanın rejim güvenliği açısından tehdit olarak değerlendirdiği aktörlerin başında İran gelmektedir. 1979 İran devrimine kadar jeopolitik alanda kısmi bir rekabet halinde olmasına rağmen ideolojik anlamda farklı uçlara savrulmamış olan hatta devrimci hareketlere karşı statükoyu korumak için iş birliğini geliştiren bu iki devlet, 1979 İran devrimiyle birlikte farklı taraflara savrulmuştur.³⁵⁴ Özellikle Humeyni'nin monarşilerin meşruiyetini sorgulamaya başlaması ve devrim retorliğini kullanarak devrimi farklı ülkelere ihraç etmek istemesi neticesinde var olan ilişkiler sona ermiş ve bölgede Şii-Sünni gerilimi hat safhaya ulaşmıştır.³⁵⁵ Böylece Suudi Arabistan'ın gözünde İran, Körfez ülkelerinin iç işlerine karışmak suretiyle devrimi ihraç etmek isteyen bir ülkeye dönüşmüştür. Bu durum rejimin güvenliği açısından hayli tehlikeli bir durumdur ve Suudi Arabistan, İran ile her platformda mücadele yarışına girmiştir. Sonuç olarak İran-Suudi Arabistan mücadelesi, bölgesel nüfuz yarışında, Batı'ya karşı tutumda, İsrail-Filistin meselesinde, ekonomik konumlanmalarda vb. kendisini her daim göstermiştir.³⁵⁶

Suudi Arabistan'ın rejim güvenliğine yönelik son yıllardaki büyük tehdit algısı, 2010 yılında Tunus'ta başlayıp rejimlerin devrilmesi ile sonuçlanan Arap isyanlarıdır. Hanedan, Arap Baharı olarak isimlendirilen bu isyanların rejimi etkileyeceğine dair ciddi manada endişeler taşımıştır. Bir taraftan İran'ın bölgede artan nüfuzunu dengelemek diğer taraftan da bu isyanların Suudi Arabistan'a sıçramasını engellemek için önemli adımlar atmıştır. Özellikle Müslüman Kardeşler'in hem İslam'ı hem de demokrasiyi mecz ederek meydana getirdiği siyasi anlayış Suudi Arabistan rejimi için varoluşsal bir tehdit oluşturmaktadır. Bu yüzden hanedan Müslüman Kardeşler'i öncelikle terör örgütü olarak ilan etmiş ve ona destek olan veya onun

³⁵³ Khalid al-Mutairi, *A History of Saudi Foreign Policy: From Reaction to Proactivity* University of East Anglia, School of Political and International Studies, PhD, 2017), 67.

³⁵⁴ Mabon, *Saudi Arabia and Iran: Soft Power and Rivalry in the Middle East*, 43-44.

³⁵⁵ Al-Rasheed, *A History of Saudi Arabia*, 151; Mabon, *Saudi Arabia and Iran: Soft Power and Rivalry in the Middle East*, 5.

³⁵⁶ Mabon, *Saudi Arabia and Iran: Soft Power and Rivalry in the Middle East*, 59; Muharrem Hilmi Özev, "İran-Suudi Arabistan İlişkileri, 1932-2014", *İktisat Fakültesi Mecmuası* 66/1 (2016), 84-87.

fikirlerini benimseyen kişileri tutuklamaya başlamıştır.³⁵⁷ Aynı şekilde Müslüman Kardeşler'i destekleyen Katar merkezli el-Cezire televizyonuna alternatif olarak el-Arabiyye, Şarkü'l-Avsat ve el-Hayat gibi medya organları kurarak halk ayaklanmalarının aleyhinde yayınlar yaptırmıştır. Sonuç olarak bu dönemde Suudi Arabistan'ın yeni ittifak arayışları içerisine girerek daha iddialı ve doğrudan güç kullanımına yönelik adımlar attığı görülmektedir. Bunun en temel sebebi bölgede var olan güvenlik ortamının değişmesi ve yeni ortaya çıkan bu durumun rejimin kendi varlığını ortadan kaldırılmasına yönelik endişeleridir.³⁵⁸

Arap Baharı sürecinde Suudi Arabistan da bu isyanlardan nasibini almıştır. Her ne kadar önlemler alınsa da farklı gruplar tarafından protestolar düzenlenmiştir. Bu protestolar içinde en etkili ve önemlisi 2011 yılında Şiilerin yoğun olarak yaşadığı Katif'te başlayan Şii ayaklanmalarıdır. Protestolar ciddi bir noktaya ulaşınca İçişleri Bakanlığı isyan çıkarmaya öncülük ettiği gerekçesiyle Şii din adamı Nimr el-Nimr'i tutuklamış ve cezaevine göndermiştir. Tutuklamalar neticesinde isyanlar hızla artmış ve siyasi tutukluların serbest bırakılması için yapılan protestolarda Suudi güvenlik güçleri ve Şiiler arasında çıkan çatışmada hayatını kaybedenler olmuştur. Ocak 2016'ya gelindiğinde ise protestoların merkezinde yer alan Şii din adamı Nimr el-Nimr idam edilmiştir. Suudi yönetimi bu davranışla, rejimi istikrarsızlaştırmaya dönük herhangi bir adımın siyasi sonuçları ne olursa olsun şiddetli bir şekilde bastırılacağı ve bu konuda asla müsamaha gösterilmeyeceği mesajını vermiştir. Bu idam sonrası Meşhed'deki Suudi konsolosluğu ateşe verilmiş ve iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler kesilmiştir.³⁵⁹

Kuruluşundan bugüne gerek bölgesel gerek küresel menşeli birçok farklı olay ve durumla karşılaşan Suudi Arabistan, kendi rejimini tehdit eden tüm bu olaylarla mücadele etmiş ve etmeye de devam etmektedir. Yukarıda verilen örnekler konunun anlaşılması açısından elzemdir fakat rejimin varlığını tehdit oluşturan daha nice örnek saymak mümkündür. Hanedanın temel hedefi ve motivasyonu Suud ailesi yönetimindeki Suudi Arabistan devletinin güçlü bir aktör olarak bölgede ve dünyada varlığını sürdürmesini sağlamaktır. Bu yüzden bu husus Suudi Arabistan dış politikasını anlamak açısından ehemmiyet arz etmektedir.

³⁵⁷ Burada tutuklanan kişileri yazalım

³⁵⁸ Bayraktar, "Bölgesel Liderlik Arayışı ve Suudi Arabistan: Farklılaşan Tehditler ve Yeni Dış Politika", 25-40.

³⁵⁹ Umer Karim, "The Evolution of Saudi Foreign Policy and the Role of Decision-making Processes and Actors", *The International Spectator* 52/2 (2017), 80; Esra Çomralı - Sayim Türkman, "İran ve Suudi Arabistan'ın Dış Politika Anlayışları ve Güç Mücadelesine Genel Bir Bakış", *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7/1 (2020), 193.

2.2.2. Toprak Bütünlüğünün Muhafazası

Suudi Arabistan Arap coğrafyasının en büyük toprak parçasına sahip olan ülkesidir. Bugün itibariyle sahip olduğu toprak büyüklüğü yaklaşık 2.150.000 km²'dir. Devletin kurucusu olan Abdülaziz bin Suud devletin kuruluş sürecindeki fetih hareketlerini, bir zamanlar atalarına ait olan toprakları alma iddialarına dayandırmıştır. Bu anlayışla Necd, Hasa (Ahsa), Hicaz ve Asir bölgelerini fetihler sonucu bir araya getirerek Suudi Arabistan devletini kurmuştur. Unutulmamalıdır ki Körfez'deki birçok Arap devletinin sınırları Fransız ve İngiliz politikalarına yani sömürgecilik ve dış müdahale anlayışına göre çizilmiştir.³⁶⁰

Britanya'nın yarımadadan çekilmesi ile bölgede birçok sınır ve toprak anlaşmazlıkları yaşanmıştır. Sınırları belirleyen belgelerde, sınırlar belli belirsiz açıklandığı için meseleler daha da karmaşık hale gelmiştir. Anlaşmazlıkların merkezinde ilk zamanlar toprağın ve özellikle bölge için hayati öneme sahip olan suyun kullanımı veya insanların hareketleri yer almıştır. Zamanla bu anlaşmazlıklar açık bir şekilde bölgesel güvenlik, yer altı kaynakların kullanımı veya jeopolitik kaygılara kaymıştır. Bölge ülkelerin zenginliklerinin yer altı kaynaklarına olan bağı düşünüldüğünde üzerinde ihtilaf bulunan en ufak bir toprak parçasının bile ne denli önemli olduğu ortaya çıkacaktır. Örneğin Riyad hükümeti 1992-93 yıllarında Yemen'in Hadramut bölgesinde petrol araştırması yapan araştırma şirketlerine Suudi Arabistan topraklarında izinsiz girdikleri konusunda uyarıda bulunan birtakım mektuplar göndermiştir. Suudi Arabistan bu mektuplarda Yemen'in neredeyse üçte birini içine alacak bölge üzerinde hak iddia etmiştir.³⁶¹

Kuruluşundan itibaren Suudi Arabistan, etrafındaki neredeyse her devletle sınır ve toprak sorunu yaşamıştır. Yemen, Umman, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar, Kuveyt, Irak, Ürdün bu ülkeler arasında sayılabilir. Birçok ülkeyle bu sorunları gerek ikili gerekse uluslararası anlaşmalar çerçevesinde çözse de zaman zaman sınır ve toprak güvenliği konusunda sıkıntılar yaşamaya devam etmektedir. Suudi-Yemen sınırında, Husiler tarafından doğrudan Suud topraklarını hedef alan saldırılar burada örnek olarak verilebilir. Suudi Arabistan Husilerin sınırdaki bu saldırılarını, İran'ın kendisi için ciddi bir sorun kaynağı haline getirme çabası olarak değerlendirmektedir.³⁶² Bu yüzden hem sınırı hem de topraklarını korumak için misliyle karşılık vermektedir. Bununla birlikte tarih içerisinde Suudi Arabistan

³⁶⁰ Al-Rasheed, *A History of Saudi Arabia*, 3.

³⁶¹ Gwenn Okruhlik - Patrick J Conge, "The Politics of Border Disputes: on the Arabian Peninsula", *International Journal* 54/2 (1999), 233-237.

³⁶² Karim, "The Evolution of Saudi Foreign Policy and the Role of Decision-making Processes and Actors", 79.

ile Yemen arasındaki sınır konusu her zaman ciddi bir problem olmuştur. Bu anlaşmazlıklar genelde ekonomik kaynaklar ve siyasi kimlikler ekseninde şekillenmiştir. Zaman zaman ciddi gerilimler yaşanmış, anlaşmalar yapılmaya çalışılmış fakat bu anlaşmalar farklı sebeplerden ötürü sürdürülememiştir.

Bir başka örnek ise Katar'la yaşanan toprak problemidir. Bu problem 1992 yılında şiddetlenerek silahlı çatışmaya bile dönüşmüştür. Aslında çatışmaya konu olan bölge çöl olup yaklaşık 15 milden oluşmaktadır. Buradaki mesele toprağın kendisiyle ilgili olmaktan ziyade iki ülke arasındaki çok katmanlı gerilimden kaynaklanmaktadır. Bu sorun vesilesiyle Katar, Suudi Arabistan'ın Körfez İşbirliği Teşkilatı içerisindeki hegemonyasına yönelik rahatsızlığı ifade etmektedir.³⁶³

Tarihi süreçte Suudi Arabistan açısından güvenlik endişesi had safhaya çıkaran iki önemli aktör bulunmaktadır. Bunlardan birisi Saddam Hüseyin'in başında bulunduğu Irak, diğeri ise 1979 sonrası İran'dır. Bu iki devletin hem nüfusları hem de askeri kabiliyetleri Suudi Arabistan'dan daha üstündür. Ayrıca bu iki ülke de kendisini bölgenin en önemli aktörü olarak görmüş ve daha da önemlisi yayılmacı bölgesel iddialar taşımışlardır. 1990'a gelindiğinde Suudi Arabistan'ın taşıdığı bu endişe gerçekleşmiş, Saddam Hüseyin Kuveyt'i işgal etmiştir. Saddam'ın bu işgali Suudi Arabistan'a ilk defa, komşu bir Arap devleti tarafından işgal tehdidi altında olduğunu hissettirmiştir. Bu yüzden Suud hükümeti hiç zaman kaybetmeden İslami siyaset düşüncesini ve kendine olan güveni yıkma pahasına olsun ABD'yi ülkesine davet etmiş ve topraklarını koruma altına almıştır.³⁶⁴ Diğer taraftan doğru eyaletlerinde önemli sayıda Şii nüfusun varlığı ve bunlar üzerinde İran'ın etkili olma çabası Suudi Arabistan'ı toprak bütünlüğünü koruma noktasında harekete geçirmektedir. Suudi Şiilerin yaşadığı doğu vilayetleri hem ülkenin Basra körfezine olan hakimiyeti, hem de petrol kuyularının varlığı sebebiyle ehemmiyet arz etmektedir. İran'ın etkisini bölgede zayıflatmak için Suud hükümeti var gücüyle mücadele etmektedir.

2.2.3. İslami Hayatın Sürdürülmesi

Suudi Arabistan devleti, 30 yıl süren hayli uzun bir kuruluş süreci geçirmiştir. Ülkenin kuruluşundan bugüne siyasi ideolojisini, İslam'ın Selefi anlayışının farklı bir yorumu olan Vehhabilik oluşturmaktadır. Bu yorum Suudi Arabistan'a has ve orijinal bir yorum olması sebebiyle önemlidir. Suud hanedanı kendi meşruiyetini uzun yıllar önemli ölçüde bu olguya

³⁶³ Okruhlik - Conge, "The Politics of Border Disputes: on the Arabian Peninsula", 235.

³⁶⁴ Al-Rasheed, *A History of Saudi Arabia*, 151-157.

dayandırmıştır.³⁶⁵ Bu yüzden Suudi Arabistan'ın siyasi kültürünü genelde İslam'dan özelde ise kendi markası olan Selefi/Vehhabi yorumdan ayrı düşünmek pek olası değildir.³⁶⁶

İslam yani dini kimlik hem iç hem de dış politika karar alma ve uygulama sürecinde Suudi Arabistan'ın ayrılmaz bir parçasıdır. Devlet içerisinde önemli bir yeri olan ulema, hanedan tarafından alınan kararların meşruiyetinin ana taşıyıcısı konumundadır. Bu durum özellikle kritik kararlarda kendisini göstermektedir. Hükümet önemli gördüğü bazı dış politika kararlarını onaylatmak için ulemadan fetva almaya özen göstermektedir. Örneğin Kral Fahd, Körfez Savaşı esnasında Saddam Hüseyin tehdidine karşı Amerikan askerlerini ülkeye davet etmiş ve bu askerlerin ülkeye girişine karşı çıkan bazı kesimleri yatıştırmak için ulemadan fetva almıştır. Her ne kadar tepkilerin önünü alamamış olsa da ulemanın hükümetin yanında yer alması ve kararını desteklemesi dikkate değerdir. Yine Arap Baharı sürecinde ulemanın ülkede başlayan birkaç gösteri sonrası ayaklanmaları fitne olarak nitelendirmesi ve hanedanın yanında konumlanması, dinin Suudi Arabistan iç ve dış politikasındaki önemi açısından dikkate değerdir.

İslam'ın doğduğu, neşvünema bulduğu ve dünya üzerindeki her Müslümanın hac ve umre ibadetlerini yerine getirebilmek için gitme hayali kurduğu Mekke ve Medine, Suudi Arabistan sınırları içerisinde yer almaktadır. Bununla birlikte Kur'an-ı Kerim'de bahsedilen birçok kavmin hikâyesi de bu sınırlar içinde geçmektedir.³⁶⁷ Tarihi şekillendiren ve hala şekillendirmeye devam eden birçok hadisenin yaşandığı bu topraklar Suudi Arabistan'a, Müslümanlara hizmet etme imkânı tanımanın yanında İslam dünyasına liderlik için güçlü bir fırsat sunmaktadır. Yönetim şekli ne olursa olsun Müslümanlar için bu denli kıymetli yerlerin koruyucusu rolüne sahip olmak ve bu mekanlar vasıtasıyla her yıl milyonlarca hacıya hizmet etmek Krallığı İslam dünyası üzerinde etkili bir konumuna yükseltmektedir.³⁶⁸ Kral Fahd'ın "İki Kutsal Caminin Hamisi" unvanını kullanmaya başlaması ve o tarihten itibaren tüm kralların aynı unvanı kullanmaya özen göstermesi, hizmetkarlık temelli liderlik iddiasının en temel göstergelerinden biridir.

Bununla birlikte Müslümanlar için heyecan ve sevinçle beklenen kurban ve hac ibadetinin ne zaman yapılacağına dair karar İslam dünyası üzerinde Suudi liderliği güçlendirmektedir. Hatta bu karara kutsal beldeler üzerinde Sünni hegemonyayı tanımayı

³⁶⁵ al-Mutairi, *A History of Saudi Foreign Policy: From Reaction to Proactivity*, 50.

³⁶⁶ Mamoun Fandy, *Saudi Arabia and the Politics of Dissent* (New York: Palgrave, 1999), 22.

³⁶⁷ Hz. Hud'un Ad kavmi, Hz. Şuayb'ın Madyan halkı, Hz. Musa'nın kavmi Beni İsrail ve Hz. Salih'in Thamud kavminin hikayelerinin tamamı veya bir kısmı bu topraklarda geçmiştir.

³⁶⁸ Niblock, *Saudi Arabia: Power, Legitimacy and Survival*, 3.

reddeden fakat mevzu bahis hac olunca Suudi kararını tanımaktan başka çaresi olmayan Şiiler de dahildir.³⁶⁹ Hem bu kararın merkezi olması hem de milyonlarca Müslümanın ibadetini yerine getirebileceği bir organizasyonu yönetmesi Suudi Arabistan'ı İslam dünyasının en önemli aktörü olduğunu kanıtlamaktadır.

İslam dünyası üzerindeki liderlik iddiasının birtakım sorumlulukları bulunmaktadır. Müslümanların mevzu bahis olduğu durumlarda bu sorumluluk hayli belirginleşmektedir. Özellikle İsrail-Filistin çatışmasında ve İsrail'in işgal girişimleri karşısındaki tutum, iddia edilen liderliğin ispatı açısından önemlidir. Kral Faysal bu iddianın sorumluluklarını kısmen de olsa karşılayan adımlar atmış ve 1973 savaşı sonrası İsrail'e destek veren ülkelere karşı petrol ambargosu uygulamıştır. Bununla birlikte Müslüman devletlere karşı uyguladığı yapıcı politikalar ve verdiği finansal destekler karşısından kişisel prestiji hayli artmıştır. Fakat bu sorumluluğun tüm kralların üstlendiğini iddia etmek oldukça zordur. Özellikle Kral Selman dönemine Veliaht Prens Muhammed bin Selam İsrail'le ilişkileri düzeltmeye çalışmış ve olumlu gelişmeler de yaşanmıştır. Belki de bu durumun bir sonucu olarak İsrail'in 7 Ekim'de başlayan Gazze katliamına karşı kınamaktan öte herhangi bir adım atmamıştır. Bu durum Suudi Arabistan'ın iç ve dış politikalarıyla ilişkili çıkarlarıyla açıklanabilecek olsa da İslam dünyası üzerindeki liderlik iddiasına çok ciddi zarar verdiği söylenebilir.

Suudi Arabistan'ın özellikle hac ibadeti ve kutsal beldeler vesilesiyle Müslüman ülkelerle çeşitli seviyelerde ilişkiler geliştirmektedir. Bu ilişkileri zamanla daha da ileri bir noktaya taşıyıp Müslüman ülkelerle diyalogu sıcak tutmaya çalışmaktadır.³⁷⁰ Bu gayretlerin somut göstergeleri ise Suudi Arabistan liderliğinde veya kontrolünde kurulan uluslararası İslami örgütlerdir. Bunlar arasında İslam Konferansı Örgütü (İKÖ), Dünya Müslümanlar Birliği (WML-Rabıta), Yüksek Ulema Konseyi, İslam Kalkınma Bankası (IsDB) gösterilebilir.³⁷¹ Bu örgütlerin Müslüman dünyasında etkisi ve Suud politikalarına alan açma noktasındaki konumu bilinmektedir. Dolayısıyla İslam, diyalog kurma, mevcut diyalogu güçlendirme ve Suud dış politikasına destek sunma açısında Suudi Arabistan'ın elini güçlendirmektedir.

Suudi Arabistan'ın sahip olduğu dini kimlik ve liderlik iddiası, dünyanın farklı bölgelerindeki İslamcı gruplarla temas kurmasına ve ilişkiler geliştirmesine yardımcı

³⁶⁹ Mordechai Kedar, "The Hajj and the Struggle for Islamic Hegemony", *The Begin-Sadat Center for Strategic Studies* 573 (2017), 1-2.

³⁷⁰ Dirioz, "Suudi Arabistan Dış Politikası ve Bölge Ülkeleri ile İlişkileri", 97.

³⁷¹ Partrick, "Domestic Factors and Foreign Policy", 4.

olmaktadır. Zaman zaman bu bağları dış politikasında bir araç olarak kullanmakta ve karşısındaki devletin dış politika kararlarını etkilemeye çalışmaktadır. Örneğin Kral Faysal, Cemal Abdünnasır ile sorun yaşanan Müslüman Kardeşlerle üst düzey ilişkiler geliştirmiştir. Hatta onları kendi ülkesinde varlıklarını devam ettirmesine müsaade etmiş, faaliyetlerini desteklemiştir. Çünkü Müslüman Kardeşlerin Mısır ve Arap ülkeleri üzerindeki etkisi bilinmektedir. Bunun yanında bu ilişkilerin ekonomik destek tarafı da bulunmaktadır. Suudi Arabistan'ın dünyanın farklı bölgelerindeki birçok dini ve siyasi hareketi ekonomik olarak desteklediği bilinmektedir.³⁷² Afganistan'daki mücahitlere yaptığı yardımlar neticesinde el-Kaide ve Taliban hareketleri ortaya çıkmıştır.³⁷³

Riyad bu hareketleri ve grupları destekleyerek bir noktada kendi markası olan Selefi/Vehhabi yorum lehine bir ortam oluşturmaya çalışmaktadır.³⁷⁴ Bu kimlik vasıtasıyla İran'a karşı alternatif bir kimlik oluşturmakta ve böylece kendisini Sünni dünyanın temsilcisi ve lideri konumunu yerleştirmektedir. Böylece Sünni dünyayı ilgilendiren meseleler karşısında İran'ın karşısında konumlanabilmekte ve İran'ı hem bölgede hem de İslam dünyasında dengelemeye çalışmaktadır.

Sonuç itibarıyla İslami hayatın devamlılığı Suudi Arabistan için vazgeçilmez bir unsurdur. Suudi Arabistan İslam sayesinde almış olduğu iç ve dış politika kararlarını meşrulaştırabilmekte, Müslüman ülkelerle bağ kurabilmekte veya var olan bağlarını kurduğu uluslararası örgütlerle güçlendirebilmekte, çeşitli İslami grupları fonlayarak Müslüman ülkelerin dış politika kararları üzerinde etkili olabilmekte, kutsal yerlerin yönetimi sayesinde İslam'ın en önemli ibadetleri üzerinde söz sahibi olabilmekte, İran karşısında kendi yorumu ile alternatif oluşturabilmekte ve belki de en önemlisi kendisini İslam'ın muhafızı gibi tanıtır Müslümanların liderliğine soyunabilmektedir. Böylece İslam Suudi Arabistan'a sınırları dışında etkili bir oyuncu olabilme fırsatı sunmakta ve Suudi Arabistan da bu fırsatı yer yer iyi derecede kullanmaktadır. Fakat unutulmamalıdır ki İslami hayatın sürdürülmesi Suudi Arabistan dış politikasında tek başına bir amaç değil onun Sünni dünya içindeki etkinliği ve liderliği için önemli bir araçtır.

³⁷² AlMomani, "Saudi Arabia's Geopolitical Interests in the Levant and the Threat Perception 2011-2017", 528; Nonneman, "Determinants and Patterns of Saudi Foreign Policy: 'Omnibalancing' and 'Relative Autonomy' in Multiple Environments", 341.

³⁷³ Çomralı - Türkman, "İran ve Suudi Arabistan'ın Dış Politika Anlayışları ve Güç Mücadelesine Genel Bir Bakış", 188.

³⁷⁴ AlMomani, "Saudi Arabia's Geopolitical Interests in the Levant and the Threat Perception 2011-2017", 528.

2.2.4. Ekonomik Refahın Sürdürülmesi

Bir hükümetin meşruiyetinin sadece iç politika değil aynı zamanda dış politika üzerinde de etkisi olduğunu ve hükümetin meşruiyeti ne kadar güçlüyse dış politika kararlarında özerkliğinin o denli artacağını yukarıda ifade etmiştik. Nonneman, Körfez ülkelerindeki hükümdarların meşruiyetinin kilit unsurlarını ifade ederken “himaye ve yaşam kalitesinin sağlanması”nı ilgili maddeler arasında saymaktadır.³⁷⁵ Gerçekten de Körfez ülkelerinin kendilerine has siyasi kültürleri içerisinde bu durumu gözlemlemek mümkündür. Devlet bir taraftan vatandaşlarına siyasi katılım kapısını kapalı tutarken diğer taraftan refah seviyesi yüksek bir hayat sunma gayretiyle vatandaşlarının siyasal katılım noktasındaki taleplerinin önüne geçmeye çalışmaktadır. Ekonomik performansının zayıfladığı anlarda ise siyasi talepleri de içinde barındıran muhalefet hareketleriyle karşılaşmaktadır.

Ekonomik refahın Suud hanedanının iç meşruiyetine verdiği desteğin yanında dış politika üzerindeki etkisi de oldukça belirgindir. Suudi Arabistan, dünya enerji piyasasında önemli bir oyuncu olarak bilinir ve ekonomisi büyük ölçüde enerji kaynaklarına bağlıdır. Petrol ve hidrokarbon ticareti Suudi Arabistan dış politikasının en önemli meselelerinden biridir. Dolayısıyla petrolün çıkarılması, işlenmesi, fiziksel olarak dünya piyasalarına ulaşması, enerji talep güvenliği, fiyat istikrarının sağlanması hatta yüksek fiyatla fiyatlanması vb. hususlar Suud dış politikası açısından önem arz etmektedir.³⁷⁶ Bu ihtiyacı petrol diplomasisini devreye sokarak yönetmeye çalışan yetkililer bu vesileyle birçok ülkeyle yakın ilişkiler geliştirmektedir. Aksi takdirde Suudi Arabistan için en büyük zorluk petrol gelirlerindeki ani düşüş ve bunun ekonomi üzerindeki yüküdür.³⁷⁷

Petrol gelirleri, Suudi Arabistan’ı dış politikada aktif ve görece bağımsız olmasına imkân tanımaktadır. Özellikle İran ve Mısır gibi bölgede etkili olan büyük devletlerle ilişkisinde petrolden elde ettiği ekonomik gücü kullanmaktadır. Bununla birlikte rejimin ve bölge güvenliğini sağlamada, bölgede statükoyu devam ettirmede, büyük güçlerle ve diğer bölge ülkeleriyle iş birliği, savunma ve silah anlaşmaları yapmada petrol gelirlerinden istifade etmektedir. 2017 yılında Suudi Arabistan-ABD arasında imzalanan ve ABD tarihinde tek seferde imzalanan en büyük silah anlaşması olarak tarihe geçen 110 milyar dolarlık silah

³⁷⁵ Nonneman, "Determinants and Patterns of Saudi Foreign Policy: ‘Omnibalancing’ and ‘Relative Autonomy’ in Multiple Environments", 320.

³⁷⁶ Diriöz, "Suudi Arabistan Dış Politikası ve Bölge Ülkeleri ile İlişkileri", 98.

³⁷⁷ Karim, "The Evolution of Saudi Foreign Policy and the Role of Decision-making Processes and Actors", 71.

anlaşması bu noktada dikkate değerdir.³⁷⁸ Bu denli büyük miktarda silah alımı ancak güçlü bir ekonomi ile açıklanabilir.

Yine Suudi Arabistan'ın dış politikada maddi yardım ve fon sağlayabilmesini mümkün kılan temel unsur petrolden elde ettiği gelirlerdir.³⁷⁹ Maddi yardımlar arasında insani yardımlar, kalkınma yardımları, eğitim yardımları, sağlık yardımları ve İslam'a destek yardımlarını sayılabilir. Özellikle afetlerin ve çeşitli insani krizlerin yaşandığı dönemlerde bu yardımlardan bahsetmek mümkündür. Dünyanın farklı coğrafyalarında özellikle Müslümanların yaşadığı ülkelerde kalkınma ve eğitim yardımları dikkat çekmektedir. Suudi Kalkınma Fonu geliştirmekte olan ülkelere uygun fiyatlı krediler sağlayarak onların gelişmelerine yardımcı olurken Kral Selman İnsani Yardım Merkezi insani yardımı yönetmektedir.³⁸⁰ Bununla birlikte insani yardımlar için birçok uluslararası kuruluşla koordineli çalışılmaktadır. İnsani yardımlar her ne kadar siyasi şartlara bağlı olarak yapılmasa da yardımı yapan devletin dış politikasına hizmet ettiği bilinmektedir. Suudi Arabistan da yarım asırdır ekonomik imkanlarını kullanarak siyasi ve güvenlik çıkarlarının peşinde koşmuş ve maddi yardımları ekonomik diplomasiinin önemli bir unsuru haline getirmiştir.³⁸¹

2.3. Suudi Arabistan Dış Politika Belirleyicileri

Suudi Arabistan gerek konumu gerek sahip olduğu maddi imkanları gerekse İslam dünyasındaki pozisyonu sebebiyle uluslararası sistemde özellikle de bölgesinde karşılaşılan birçok meselenin merkezinde yer almaktadır. Bu yüzden dış politika kararları ve davranışları bölgede ve uluslararası arenada etkili olmaktadır. Suud hanedanının dış politika kararları alırken takip ettiği iki ana unsur bulunmaktadır. Bunlarda ilki Suud rejiminin iç istikrarını korumak ikincisi ülkeyi yabancı hakimiyetinden ve istilasından korumaktır. Bu yüzden dış politika, bu amacı gerçekleştirmek için kullanılan birçok araçtan birisidir. Ülkenin farklı düzeylerde etkisi olan üç ana unsuru bulunmaktadır: Ülkenin sahip olduğu petrol ve gazına küresel bağımlılık, radikal İslamcılık ve uluslararası terörizm konusundaki kritik rolü ve Körfez ve Orta Doğu bölgesinin güvenliğine etkisi.³⁸²

³⁷⁸ BBC News Türkçe (BBC), "Trump'tan Suudi Arabistan'la 110 Milyar Dolarlık Silah Anlaşması" (02.02.2024).

³⁷⁹ Nonneman, "Determinants and Patterns of Saudi Foreign Policy: 'Omnibalancing' and 'Relative Autonomy' in Multiple Environments", 341.

³⁸⁰ Saudi Fund for Development (SDF), "Establishment" (23.02.2024).

³⁸¹ Yi Li, "Saudi Arabia's Economic Diplomacy Through Foreign Aid: Dynamics, Objectives and Mode", *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies* 13/1 (2019), 2.

³⁸² Niblock, *Saudi Arabia: Power, Legitimacy and Survival*, 1.

Bununla birlikte Suudi Arabistan dış politikasının üç farklı düzeyde yürütüldüğü söylenebilir.³⁸³ Bunlar: ABD ile kurduğu stratejik ittifakın ve bir petrol gücü olarak rolünün hâkim olduğu uluslararası düzey, kendisinden daha büyük ve daha güçlü komşuları arasında dengeleme oyunu oynadığı bölgesel düzey ve son olarak Yemen ve daha küçük komşularına karşı hegemonik bir rol üstlendiği Arap yarımadası veya Körfez düzeyi. Suud dış politikasının asıl zorluğu böylesine birbirine geçmiş, girift bir dış politikayı yönetmektir. Çünkü dış politikada alınan bir karar bir düzeyde fayda sağlarken diğer bir düzeyde ciddi sıkıntılar doğurabilmektedir. Örneğin ABD ile kurduğu ittifak kendisine ekonomik ve askerî açıdan büyük bir fayda sağlarken, bölgesel saldırılara ve iç eleştirilere maruz bırakmıştır. Diğer taraftan petrol konusundaki liderlikleri kendilerine zenginlik ve refah getirirken aynı zamanda bölgesel ve uluslararası baskılara maruz bırakmıştır. Dolayısıyla Suud dış politikasında önemli olan var olan bu çelişkileri yönetebilmektir. Asıl zorlanılan yer ise bu çelişkilerin uzlaşmasının mümkün olmadığı durumlardır.³⁸⁴

2.3.1. Uluslararası Düzey

Suudi Arabistan sahip olduğu petrol rezervleri ve üretim kapasitesi sebebiyle uluslararası düzeyde etkili bir aktör konumundadır. Üretimden lojistiğe varana kadar neredeyse her sektör üzerinde doğrudan veya dolaylı etkisi olan petrol, uluslararası politik ekonomi açısından kritik öneme sahiptir. Bu yüzden petrolün üretim seviyesi ve fiyatlandırması küresel ekonomiyi doğrudan etkilemektedir. Dolayısıyla dünyanın farklı yerlerindeki yaşam koşulları üzerinde üretim seviyesi ve fiyatlandırmanın kritik bir rolü bulunmaktadır. Bu noktada neredeyse hiçbir ülke Suudi Arabistan kadar güçlü bir etkiye sahip değildir.³⁸⁵

Petrol, Suudi Arabistan'ı bölgesel ve küresel bir aktör haline getirmiştir. Suudi Arabistan, -2021 rakamlarına göre- Venezuela'dan sonra 267 milyon varille dünyanın en büyük ikinci petrol rezervine sahip ülkesidir. Bu rakam dünyadaki toplam rezervin %21'ine denk gelmektedir.³⁸⁶ Bu kadar büyük bir rezervin öneminin yanında üretim kapasitesi ve bu kapasiteyi değiştirebilme kabiliyeti onu diğer aktörlerden farklı kılmaktadır. Üretim açısından

³⁸³ Paul Noble, devletlerin dış politikalarının yalnızca ulusal durumları ve politika yapıcıların değerleri ve algıları tarafından değil aynı zamanda küresel ve bölgesel ortamlar tarafından da şekillendiğini ifade etmektedir. Paul. Noble, "From Arab System to Middle Eastern System? Regional Pressures and Constraints", *The Foreign Policies of Arab States: The Challenge of Globalization*, ed. Bahgat Korayn-Ali E. Hillal. Dessouki (New York: The American University in Cairo Press, 2008), 67.

³⁸⁴ Gause III, "The Foreign Policy of Saudi Arabia", 185-186; Efegil, "Suudi Arabistan'ın Dış Politikasını Şekillendiren Faktörler", 106-107.

³⁸⁵ Niblock, *Saudi Arabia: Power, Legitimacy and Survival*, 1.

³⁸⁶ OPEC, "OPEC Share of World Crude Oil Reserve".

bakıldığında -2022 yılı verilerine göre- ABD'den sonra ortalama günlük 12.14 milyon varil ile dünyada en fazla petrol üreten ülke konumundadır.³⁸⁷ Ayrıca günlük üretimi bir gecede 2-3 milyon varil artırabilmesi esnek bir petrol üretim sistemine sahip olduğunu göstermektedir. Dünya ekonomi ve ticaretinin petrole olan bağımlılığı düşünüldüğünde Suudi Arabistan'ın sahip olduğu rezervi, üretim kapasitesi ve esnekliği, diğer aktörlerin Suudi liderlerin söylediklerini ve petrol piyasasında neye ihtiyaç duyduklarını dikkate alması anlamına gelmektedir.³⁸⁸

Suud hanedanı petrol üzerinde doğrudan hakimiyet sahibidir. Petrol konusunda karar almak için yerel aktörlerle istişare yapmaya başka bir ifadeyle onların onayını almaya ihtiyaç duymamaktadır. Bu yüzden petrolden elde edilen gelirler doğrudan hanedana akmakta bu durum hanedanın hem yurt içinde hem de yurt dışında nüfuzunu güçlendirmektedir. Bununla birlikte hanedanın petrol üzerindeki doğrudan hakimiyeti onu uluslararası aktörlerle doğrudan iletişim kurabilmesine olanak sağlamaktadır. Bu durum uluslararası arenada Suudi Arabistan'ın elini güçlendirmektedir. Dolayısıyla petrol, Suudi Arabistan'ın yurt içinde ve yurt dışında nüfuzunun artırmasında aynı zamanda uluslararası sisteme entegre olmasında hayati bir rol oynamaktadır.³⁸⁹

Petrol üzerinden Suudi Arabistan'ın uluslararası düzeydeki bugünkü konumunu anlamak için tarihi süreç içerisinde ABD ile kurduğu stratejik ilişkiyi bilmek önemlidir. Bilindiği gibi ikili arasındaki ilişkiler, ABD'li SOCAL firmasıyla Suud hanedanı arasında 1932 yılında imzalanan petrol imtiyazı anlaşmasına dayanmaktadır. İkinci dünya savaşına kadar ekonomik temelli ilerleyen ilişkilere ikinci dünya savaşıyla birlikte güvenlik boyutu da eklenmiştir. Bu dönemde Suudi Arabistan mihver devletlerin saldırısına uğraması sonucunda küresel hegemonyası için bölgede çıkan petrole ihtiyacı bulunan ABD, petrol kaynakları üzerindeki hakimiyetini kaybetmemek için Suudi Arabistan'ı güvenlik şemsiyesi altına almıştır. Daha sonra Suudi Arabistan-ABD ilişkilerinin askeri boyutu gelişmeye başlamıştır. Suudi Arabistan'a askeri teçhizatın sağlanması, askeri personelin eğitilmesi, Zahrân'da askeri üssün açılması vb. askeri ilişkilerin bir tezahürüdür.

SSCB'nin bölgeye açılma politikası ABD'nin bölgeye daha fazla odaklanmasını sağlamıştır. Nasır'ın SSCB ile ilişkileri Suudi Arabistan'ı bölgede stratejik bir konuma

³⁸⁷ Statista (Statista), "Oil Production in Saudi Arabia from 1998 to 2023" (12.02.2024).

³⁸⁸ Nonneman, "Determinants and Patterns of Saudi Foreign Policy: 'Omnibalancing' and 'Relative Autonomy' in Multiple Environments", 333.

³⁸⁹ Gause III, "The Foreign Policy of Saudi Arabia", 187-189.

yükseltmiştir. Suudi Arabistan artık sadece petrol kaynakları açısından değil bölgenin güvenliği ve geleceği açısından da önemli bir noktaya gelmiştir. Humeyni devrimiyle birlikte Suudi Arabistan bölgede alternatifsiz bir noktaya ulaşmıştır. Küresel ekonomik-politik düzenin devamı için ABD ucuz petrol için Suudi Arabistan'a, Suudi Arabistan da güvenliğini sağlamak için ABD'ye ihtiyaç duymuştur. Bunun bir sonucu olarak ABD Suudi Arabistan'a yüksek teknoloji silahlar vermiş, resmi olmayan bir güvenlik garantisi sağlamıştır. Bunun karşılığında Suudi Arabistan ise ABD politikalarını takip etmiş, petrolü siyasi bir güç olarak kullanarak antikomünist ülkeleri güçlendirmek için kullanmıştır. Özellikle Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi ile askeri tesislerini ABD'nin kullanımına açmıştır.³⁹⁰

Suudi Arabistan özellikle soğuk savaş döneminde her ne kadar ABD politikalarını takip etse de koşulsuz bir itaatten bahsetmek mümkün değildir. Zaman zaman ABD politikalarının karşısında konumlandığı da olmuştur. İsrail-Filistin meselesinde Filistinlilerin yanında yer almış, 1960 yılında OPEC'i kuran 5 ülkeden biri olmuş, Arap-İsrail savaşında ABD'ye petrol ambargosu uygulamış, Camp David anlaşmasını desteklemeyi reddetmiş, 2003 yılında ABD'nin Irak'a müdahalesine ve Arap Baharı sürecinde ABD'nin Ortadoğu politikalarının karşı çıkmıştır.³⁹¹

21. yüzyıla gelindiğinde ise ilişkiler, 11 Eylül saldırılarını gerçekleştiren 19 teröristten 15'inin Suudi Arabistan vatandaşı olması sebebiyle ciddi tahribata uğramıştır. ABD'ye karşı güveni sarsılan Kral Abdullah, İran tehdidinin artmasında dolayı Çin, Pakistan ve Türkiye gibi ülkelerle ilişkilerini geliştirme yoluna gitmiştir. Kral Abdullah'ın ilk yurt dışı gezisini Çin'e yapması bu durumun anlaşılması açısından iyi bir örnektir. Bush ve Obama'nın ilk döneminde belirli bir seviyede tutulmaya çalışılan ikili ilişkiler Obama'nın ikinci döneminde inişli çıkışlı bir hal almıştır. Bunun temel iki sebebi bulunmaktadır. Birincisi Amerika ve Avrupa yani P5+1 ülkeleri ile İran arasında 2015 yılında imzalanan Nükleer Anlaşma ikincisi ise Amerikan Kongresi'nde Teröre Destek Verenlere Karşı Adalet Yasası'nın (JASTA) kabul edilmesidir. Bu yasa neticesinde 11 Eylül mağdurlarının Suudi Arabistan'a tazminat davası açabilmesinin önü açılmıştır.³⁹²

ABD'nin son 20 yılda Körfez bölgesinin güvenliğini koruma konusundaki üstlendiği rolde güvenilir bir noktaya geldiği algısı Riyad'ın uluslararası arenadaki politikalarını

³⁹⁰ Gause III, "The Foreign Policy of Saudi Arabia", 188; al-Mutairi, *A History of Saudi Foreign Policy: From Reaction to Proactivity*, 54-55.

³⁹¹ Gause III, "The Foreign Policy of Saudi Arabia", 187.

³⁹² Bayraktar, "Bölgesel Liderlik Arayışı ve Suudi Arabistan: Farklılaşan Tehditler ve Yeni Dış Politika", 32; Karim, "The Evolution of Saudi Foreign Policy and the Role of Decision-making Processes and Actors", 71.

etkilemektedir. Tabi bu algı yeni değildir, 2003 yılında Bush'un Irak işgaliyle başlamıştır. Daha sonra 2011 yılında Mübareğin devrilmesine Obama'nın sessiz kalması, 2015 yılında P5+1 ülkelerinin İran ile nükleer anlaşma yapması, 2019 yılında Abkayk ve Hureys Aramco petrol tesislerine yapılan ve petrol üretiminin neredeyse yarıya düşmesine sebep olan terör saldırısında Trump'ın kararlı bir tepki vermemesi, Biden'ın, Yemen'deki insan hakları ihlalleri ve tutumu nedeniyle Riyad'ı eleştirmesi, Yemen'e gerçekleştirilen saldırılarda verdiği desteği durdurması ve krallıktaki askerlerini ve savunma sistemlerinin bazılarının geri çekilmesi talimatı vermesi yukarıda ifade edilen güven kaybına sebep olan unsurlar arasındadır. Bu yüzden ABD'nin bölgedeki çıkarlarının kendi çıkarlarından gittikçe uzaklaştığını hisseden Riyad yönetimi, inisiyatif alıp kendi hedef ve çıkarlarına yönelik tek başına hareket etmeye başlamıştır.³⁹³ Örneğin ABD ve Avrupa Birliği'nin izole etme çabalarına rağmen petrol politikaları konusunda Rusya ile çalışmıştır. Ayrıca Çin ile bağlantılarını derinleştirmiştir. Aralık 2022 yılında Çin-Arap zirvesinde Çin devlet başkanını ağırlayıp ekonomik ilişkileri geliştirmek için birçok mutabakat zaptı imzalamıştır.³⁹⁴ Tabi bu durum Riyad yönetiminin Batı yörüngesinden çıkıp Doğu'ya yönelmeye çalıştığı anlamına gelmemektedir. Riyad yönetiminin geleneksel bağımlılığından uzaklaşmadığı fakat kendi hedef ve çıkarları doğrultusunda inisiyatif aldığını göstermektedir.

Suudi Arabistan ile ABD arasında onlarca yıldır devam eden kimi zaman inişli çıkışlı kimi zaman ortak çıkar etrafında şekillenen güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Suudi Arabistan güvenliği için ABD'ye, ABD küresel ve bölgesel hegemonyası için Suudi Arabistan'a ve onun kaynaklarına ihtiyaç duymuştur. Uluslararası arenada bu tarihi rolün yanında, bugün 1 trilyon doları geçen GSYİH ile Suudi Arabistan hem bölgesinde hem de G20 içinde kendi çıkarlarını takip eden önemli bir aktör konumundadır.³⁹⁵ Her ne kadar başkanların değişmesiyle ilişkiler farklı noktalara savrulsa da bu bağların kopması çok kolay değildir.

Bununla birlikte Suudi Arabistan, uluslararası konjonktürde her ne kadar petrol ile ön plana çıksa da kuruluşunda öncülük ettiği veya üyesi olduğu uluslararası örgütler ile de uluslararası sistem içinde yine aktif bir rol üstlenmektedir. OPEC, Körfez İşbirliği Konseyi (KİK), Arap Devletleri Ligi, İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT), Dünya Müslümanlar Birliği (WML) bu örgütler arasında sayılabilir. Lakin bu noktada şu hususu hatırlatmakta fayda bulunmaktadır.

³⁹³ Anoushiravan Ehteshami, "Saudi Arabia as a Resurgent Regional Power", *The International Spectator* 53/4 (2018), 88.

³⁹⁴ China Briefing (CB), "Saudi Arabia – China Ties: Several Investment Agreements, MoUs Signed During President Xi's Visit" (17.03.2024).

³⁹⁵ Trading Economics (TE), "Suudi Arabistan - GSYİH" (19.03.2024).

Suudi Arabistan her ne kadar Selefi/Vehhabi şeriatla yönetilen, Arap geleneksel kültürünün güçlü olduğu bir ülke olsa da küresel düzene baş kaldıran veya bu düzene yeni teklifler getiren değil aksine mevcut uluslararası düzenle barışık, ona entegre olmaya çalışan ve bu düzen içinde çıkarlarını muhafaza etme gayretinde olan bir anlayışa sahiptir. Bu yüzden kendi liderliğinde mevcut uluslararası düzene meydan okumaktan ziyade bu sistem içinde Müslüman bireylere veya devletlere daha iyi muamele edilmesini istemektedir.³⁹⁶

2.3.2. Bölgesel Düzey

Suudi Arabistan dış politikası çoğu zaman küresel meselelerden ziyade yerel ve bölgesel meselelere odaklanmaktadır.³⁹⁷ Çok canlı ve dinamik olan bölgesel ortam Suudi Arabistan dış güvenliğine yönelik birtakım tehditler içermektedir. Tarih boyunca bu tehditler özellikle bölgedeki revizyonist güçlerden gelmiştir. Askeri anlamda bölgedeki revizyonist güçlere -Mısır, İran, Irak- kıyasla zayıf olan Suudi Arabistan, bu devletlere karşı devamlı teyakkuz halinde olmuş ve mevcut durumu muhafaza etmeye yönelik dış politika adımları atmıştır. Yani Ortadoğu bölgesinde statükocu bir devlet olarak mevcut düzeni korumaya ve yeni hegemonların çıkmasını engellemeye çalışarak bağımsızlığını muhafaza etmeye gayreti içinde olmuştur. Eğer bölgede güç dengesini bozacak herhangi bir tehdit oluşursa bu tehdide karşı ittifak ve iş birliği kurma yoluna gitmiştir.³⁹⁸

Suudi Arabistan dış politikası sadece askeri ve ekonomik güç değişimlerinden veya revizyonist politikalarından değil bölgeyi ve özellikle iç meşruiyetini etkileyecek Arapçılık ve İslamcılık gibi ulus ötesi akımlardan da etkilenmiştir. Bu tür akımlar sadece ortaya çıktığı ülkeler üzerinde değil birçok noktada ortak unsur barındıran bölge ülkeleri üzerinde de etkili olmaktadır. Bu akımlardan ilki 50'lerin sonu ve 60'ların başında Nasır Arap Milliyetçiliği fikridir. Bu fikir sadece Mısır'da değil aynı zamanda Suudi Arabistan'da da taraftar bulmuştur. Aynı şekilde Humeyni'nin İslam Devrimi söylemi hem bölgede hem de Suudi Arabistan sınırları içinde Şii nüfus arasında da ilgiyle karşılanmıştır. Körfez savaşı sırasında hem Arapçılığı hem de İslamcılığı birlikte kullanan Saddam Hüseyin, Suudi Arabistan rejiminin güvenliğine yönelik ciddi bir tehdit oluşturmuştur. Aynı şekilde Arap Baharı sonrası Müslüman Kardeşlerin temsil ettiği İslamcı siyaset anlayışı hanedanın rejim güvenliğini tehdit etmiştir. Bu yüzden askeri ve ekonomik mücadelenin yanında ideolojik mücadele Suudi Arabistan dış

³⁹⁶ Gause III, "The Foreign Policy of Saudi Arabia", 199.

³⁹⁷ Nonneman, "Determinants and Patterns of Saudi Foreign Policy: 'Omnibalancing' and 'Relative Autonomy' in Multiple Environments", 343.

³⁹⁸ Gause III, "The Foreign Policy of Saudi Arabia", 189; Efegil, "Suudi Arabistan'ın Dış Politikasını Şekillendiren Faktörler", 107; Al-Rasheed, *A History of Saudi Arabia*, 151.

politikasının bir zorunluluğudur ve bu durum devletin dış politika tercihlerini daha karmaşık ve zor bir hale getirmektedir.³⁹⁹

Krallık her ne kadar bu akımlarla veya bu akımlardan sadır olan siyasi anlayışla mücadele etse de Arapçı ve İslamcı duygular Suudi Arabistan dış politika adımlarını kısıtlamıştır. Bunun en net örneği Trump dönemine kadar İsrail ile kurumsal anlamda kurulmayan ilişkilerdir. Suudi Arabistan kuruluşundan itibaren İsrail politikalarını ve adımlarını devamlı eleştirmiştir. Krallık içindeki din adamları ise İsrail'in amansız bir düşmanı olarak görünmüşlerdir. Hatta Filistin meselesinde Suudi liderler Filistinlilerin sesli savunucuları olmuşlardır. Fakat bölgede statükoyu ve Suudi güvenliği hat safhada tehdit eden Nasır'ın birlik politikası, 1979 İran devrimi ve Saddam Hüseyin'in Baas milliyetçiliği karşısında İsrail bölgede Suudi Arabistan için ideal bir müttefik olmasına rağmen, Suudi Arabistan hem Arapçı ve İslamcı duygular hem de yerel ve bölgesel tepkilerden dolayı İsrail ile kurumsal ilişkiye girmekten kaçınmıştır. Hatta ABD'nin tüm baskılarına rağmen Camp David anlaşmasında Mısır-İsrail barışını desteklemeyi reddetmiştir.⁴⁰⁰

Suudi Arabistan'ın bölgedeki en önemli dış politika tutumlarından biri güç dengesini muhafaza etmektir. 1979 sonrası Humeyni'nin devrimi ihraç etme ve bölgedeki monarşileri gayri meşru ilan etme politikası İran'ı Suudi Arabistan nazarında büyük bir tehdit haline getirmiştir.⁴⁰¹ Bu yüzden Körfez savaşı sırasında Krallık, bu tehdidi dengelemek için Saddam Hüseyin'i desteklemiştir. Fakat 1990'da Saddam Hüseyin'in Kuveyt'e saldırmasını kendi varoluşuna karşı topyekûn bir saldırı olarak algılamış, iç ve dış tüm dengeleri bir tarafa bırakarak ABD'nin desteğine sığınmıştır. Saddam'ın bu savaşta yenilmesi ile Suud'un güvenliğine yönelik ciddi bir tehdit ortadan kalkmıştır. Fakat bu noktada İran, Suudi Arabistan için daha önemli bir tehdit haline gelmiştir.

Suudi Arabistan'ın İran'ı tehdit olarak algılamasında birtakım sebepler bulunmaktadır. Bunlardan ilki ideolojik tehdit algısıdır. Mabon, İran'ın ideolojik söylemlerinin Suudi Arabistan üzerinde üç yönlü etkisinin olduğundan bahsetmektedir. Bunlardan ilki Şii azınlığa ideolojik destek sağlamak; ikincisi krallık içindeki istikrarsızlığı artırmaya hizmet etmek; üçüncüsü Suud hanedanının meşruiyetini zayıflatmaya çalışmaktır.⁴⁰² Devrim sonrası dış politikada kendisine ait Şii İslam öğretisini bir araç olarak kullanan İran, bölgede yayılmacı

³⁹⁹ Gause III, "The Foreign Policy of Saudi Arabia", 190; Nonneman, "Determinants and Patterns of Saudi Foreign Policy: 'Omnibalancing' and 'Relative Autonomy' in Multiple Environments", 328-329.

⁴⁰⁰ Al-Rasheed, *A History of Saudi Arabia*, 150-151; Gause III, "The Foreign Policy of Saudi Arabia", 189-190.

⁴⁰¹ Mabon, *Saudi Arabia and Iran: Soft Power and Rivalry in the Middle East*, 50.

⁴⁰² Mabon, *Saudi Arabia and Iran: Soft Power and Rivalry in the Middle East*, 53.

politikalar izleyip Müslümanların yaşadığı bölgelerde etkili olmaya çalışmıştır.⁴⁰³ Lübnan'da Hizbullah, Filistin'de Hamas ve Yemen'de Husi'leri destekleyerek etki alanını genişletmeye gayreti içerisinde. Nüfusunun yaklaşık yüzde 15'i Şii olan Suudi Arabistan bu durumu rejim ve toprak güvenliği açısından tehdit olarak algılamaktadır. Suudi Arabistan'ın bu endişesi Arap Baharında kendisini göstermiş ve Doğu bölgesinde yaşayan Şiiler, Suud hanedanına karşı ayaklanmışlardır. Yine İran'ın Şiileri bir araç olarak kullanıp Arap yarımadasını kuşatma girişimi karşısında Körfez ülkelerinin güvenliği de Suudi Arabistan öncelikleri arasında yer almıştır. 2011 yılında Bahreyn iç isyanının Suud askeri güçleri tarafından bastırılması bu kuşatma girişimine karşı yapılan bir müdahaledir. İkincisi İran'ın askeri kapasitesidir. İran bölgenin en önemli askeri güçlerinden biridir. İran'ın nükleer programı ve çalışmaları bu tehdit algısını had safhaya taşımıştır. İran sahip olduğu bu güçle, Suudi Arabistan'a doğrudan veya vekil unsurları aracılığıyla dolaylı olarak tehdit yöneltebilmektedir.⁴⁰⁴

Suudi Arabistan'ın İran'ı hem ideolojik hem de konvansiyonel bir tehdit olarak algılaması ABD'nin Irak işgali sonrası daha da artmıştır. Çünkü bu işgal neticesinde İran, hayli kalabalık bir Şii nüfusu bulunan Irak üzerinde etki alanını genişletme fırsatı elde etmiştir. Zaten Irak'ta bulunan Şii siyasi oluşumların İran ile derin tarihsel bağları bulunmaktadır. İran bu işgal girişimini bir fırsat olarak değerlendirmiş ve kendi nüfuzunu artırmak için kullanmıştır.⁴⁰⁵ Fakat bu etki ABD'nin Irak'ta bulunduğu süre boyunca tam olarak ortaya çıkmamıştır. ABD'nin bölgeden çekilmesiyle birlikte İran'ın Irak siyaseti üzerindeki etkisi görünür olmuştur. Özellikle 2010 seçimlerinde Şii aktörlerin bir araya gelmesinde İran'ın politikaları belirleyici olmuştur.⁴⁰⁶ İstikrar ve güvenliği dış politikada her zaman önceleyen Suud dış politika yapıcıları, bölgesel girişimlerde her zaman ihtiyatlı davranmışlardır. Bu yüzden ABD'nin Irak işgaline karşı olumsuz bir tavır takınmış olmalarına rağmen ABD'nin Irak'tan çekilme kararına da İran nüfuzunun artacağı endişesiyle karşı çıkmışlardır. Sonuç olarak Irak, İran karşısında dengeleyici bir aktör olmaktan çıkmış ve İran'ın bölgede gücü artmıştır.

Diğer taraftan 2010 yılında Arap Bahar'ının başlamasıyla birlikte Suudi Arabistan ile İran arasındaki ideolojik ve jeopolitik rekabet zirve noktaya ulaşmıştır. Bu yüzden Suudi Arabistan Suriye, Irak ve Lübnan'da muhalefeti destekleyip İran'ın nüfuzunu kırmaya çalışmıştır. Özellikle Suriye'de, Esad rejimine sahada güçlü bir şekilde destek veren İran'a karşı, Esad rejimini öncelikle diplomatik alanda yalnızlaştırmaya çalışmıştır. Bu çabalar

⁴⁰³ Mabon, *Saudi Arabia and Iran: Soft Power and Rivalry in the Middle East*, 50.

⁴⁰⁴ Bayraktar, "Bölgesel Liderlik Arayışı ve Suudi Arabistan: Farklılaşan Tehditler ve Yeni Dış Politika", 25.

⁴⁰⁵ Mabon, *Saudi Arabia and Iran: Soft Power and Rivalry in the Middle East*, 102.

⁴⁰⁶ Karim, "The Evolution of Saudi Foreign Policy and the Role of Decision-making Processes and Actors", 78.

neticesinde Suriye'nin hem Arap Birliği hem de İslam İşbirliği Teşkilatı üyelikleri askıya alınmıştır. Daha sonra muhaliflere her türlü desteği sağlayan Suudi Arabistan, İran'ın Doğu Akdeniz'deki siyasi gücünü ve Lübnan'daki Hizbullah ile stratejik bağını kesmek istemiştir.⁴⁰⁷ Fakat Suriye'de işler planlandığı gibi gitmemiştir.

2011 yılında Mısır devlet başkanı Hüsnü Mübarek'in kitlesel protestolar sonucu devrilmesi ve yerine Müslüman Kardeşlerin önde gelen isimlerinden Muhammed Mursi'nin gelmesi bölgesel dengeleri sarsmıştır. İlk başlarda Riyad ve Kahire yönetimleri arasındaki olumlu bir diyalog olmasına rağmen Mursi'nin dış politika anlayışı ve yaklaşımı Riyad tarafından endişeyle karşılanmıştır. Özellikle Mursi'nin Tahran ziyareti ve İran'a yakınlaşma çabaları böylesine bir ortamda Riyad yönetimi açısından kabul edilebilir değildir. Bu yüzden Riyad yönetimi 2013 yılında Mursi'ye karşı Abdülfettah Sisi tarafından gerçekleştirilen darbeye destek olmuştur. Darbe sonrası yapılan seçimi kazanan Sisi ilk resmi ziyaretini Riyad'a gerçekleştirmiştir. Böylece İran-Mısır yakınlaşması engellenmiş, siyasi ve askeri alanda bölgesel bir güç olan Mısır ile ilişkiler kontrol altına alınmıştır.

Kral Selman, 2015 yılında tahta geçtiğinde hiç de iç açıcı bir tabloyle karşılaşmamıştır. Her şeyden önce İran bölgede önemli bir güç haline gelmiş, Şii milisler hâkim konuma yükselmiş, DAEŞ ve El Kaide gibi örgütler Suud coğrafyasının etrafında etkilerini artırmıştır. Bunun yanında P5+1⁴⁰⁸ ülkeleriyle İran arasında nükleer müzakereler gerçekleştirilmiş ve bu durum Suudi Arabistan tarafından İran'ın bölgede nüfuzunun daha fazla artması olarak değerlendirilmiştir.⁴⁰⁹ Bunun yanında Obama'nın Suudi Arabistan'ı İran'la komşuluğu paylaşmaya yönelik çağrısı Suudi Arabistan'ın İran'la tek başına mücadele etmek zorunda olduğunu göstermiştir.

Böylesine zorlu bir ortamda Kral Selman, göreve ilk geldiğinde uzun zamandır siyasi görevlerinde yanında tuttuğu oğlu Muhammed bin Selman'ı Savunma Bakanı olarak atamıştır.⁴¹⁰ Bu atamayla birlikte, bölgesel meselelerde özellikle İran'ı sınırlandırmak için proaktif bir dış politika takip edilmeye başlanmıştır.⁴¹¹ Riyad yönetimi dış politika hedeflerine

⁴⁰⁷ Abdüssamet Pulat vd., "Suudi Arabistan-İran Bölgesel Rekabetinde Suudi Dış Yardımlarının Siyasi Etkinliği (2010-2020)", *Uluslararası İlişkiler Dergisi* 18/69 (2021), 115; Karim, "The Evolution of Saudi Foreign Policy and the Role of Decision-making Processes and Actors", 78.

⁴⁰⁸ P5+1 ülkeleri, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin daimi beş üyesi (ABD, Birleşik Krallık, Fransa, Rusya, Çin) ve Almanya'dan oluşur.

⁴⁰⁹ Çomralı - Türkman, "İran ve Suudi Arabistan'ın Dış Politika Anlayışları ve Güç Mücadelesine Genel Bir Bakış", 189.

⁴¹⁰ Alarabiya News (Alarabiya), "Saudi Prince Mohammad bin Salman Named Defense Minister" (13.10.2023).

⁴¹¹ Suudi Arabistan dış politikasının "reaksiyon"dan "proaktif" politikaya nasıl evrildiğini anlamak için bkz. al-Mutairi, *A History of Saudi Foreign Policy: From Reaction to Proactivity*,

ulaşmak için özellikle 2015'e kadar diplomatik, ekonomik ve kültürel mekanizmaları tercih ederken bu yeni aşamada askeri kaynakları kullanmaya başladığı görülmektedir. Mart 2015'te bir grup Arap müttefik gücüne liderlik ederek, Husi isyancıların Hadi hükümetine karşı yürüttüğü isyanı bastırmak ve Hadi hükümetini desteklemek amacıyla "Kararlılık Fırtınası" operasyonu gerçekleştirmiştir.⁴¹² 2015 yılında temel amacı terörizmin kökenleriyle mücadele etmek ve terörle mücadele konusunda iş birliği yapmak amacıyla 34 devletin katılımıyla kurulan İslam İttifakı'na öncülük etmiştir.⁴¹³ 25 yıllık bir aradan sonra Kasım 2015'te Irak'la tekrar diyalog kurmaya çalışmış, yaşanan büyükelçi krizine rağmen Irak'la ilişkileri normalleştirmiştir. Nisan 2017'de Katar'a, terörist olarak ilan ettiği Müslüman Kardeşler ve Hamas'ı desteklediği gerekçesiyle diplomatik ve ekonomik ambargo başlatmıştır.⁴¹⁴ İran'ı Lübnan'daki siyasi denklemde zayıflatmak ve Sünni siyaseti güçlendirmek için Kasım 2017'de Riyad'ı ziyaret eden Lübnan başbakanı Hariri'yi istifa etmeye zorlamıştır.⁴¹⁵ Ayrıca Ocak 2020'de Trump tarafından ilan edilen "Refah için Barış" planına destek olmuş, İsrail-Filistin müzakerelerini teşvik etmiştir. Muhammed bin Selman'ın kontrolünde takip edilen bu şahin dış politika tutumu bölgeden ve uluslararası çevrelerden oldukça fazla eleştiri almıştır.

Son yıllarda, 2015'ten beri uygulanan Yemen harekâtı, Katar ambargosu, Lübnan başbakanının istifaya zorlanması ve özellikle Kaşıkçı cinayeti gibi olaylardan ötürü uluslararası camiada reformcu imajı zedelenen Muhammed bin Selman'ın, kendisini ve ülkesini yeniden konumlandığı gözlemlenmektedir. Dış faktörlerin yanından bu yeni konumlandırma üzerinde "Vizyon 2030"un özel bir etkisinden bahsetmek de mümkündür. Nisan 2016'da ilan edilen "Vizyon 2030" stratejisinin temel amacı ekonomik, sosyal ve toplumsal dönüşüm hızlandırmak ve sürdürülebilir bir geleceğe hazırlamak için bir yol haritası sunmaktır. Bu kapsamda ülkeyi hidrokarbon ihracatına bağımlılıktan kurtarmak ve yabancı yatırımcıya açık hale getirmek, ülke ekonomisini çeşitlendirmek gibi ekonomik hedefler ön plana çıkmaktadır. Bununla birlikte yenilenebilir enerji, alt yapı, yapay zekâ, lojistik, turizm, spor, eğlence vb. gibi sektörlerin geliştirilmesi için büyük miktarlarda yatırımlar yapılmaktadır. Kızıldeniz'de yenilikçi ticaret ve sanayi merkezi olan "Neum Line" projesi bunlar arasında en dikkat çekici olanıdır. Bu gibi mega projeleri hayata geçirme ve yabancı yatırımcıyı ülkesine çekmenin

⁴¹² Veysel Kurt, "Arap İsyanları Sonrasında Ortadoğu'da Vekâlet Savaşları: Yemen örneği", *International Journal of Political Science and Urban Studies* 7/1 (2019), 316.

⁴¹³ Pulat vd., "Suudi Arabistan-İran Bölgesel Rekabetinde Suudi Dış Yardımlarının Siyasi Etkinliği (2010-2020)", 111-112.

⁴¹⁴ Hani Albasoos vd., "The Qatar Crisis: Challenges and Opportunities", *International Journal of Research in Business and Social Science* 10/1 (2021), 159.

⁴¹⁵ The Arab Gulf States Institute in Washington (AGSIW), "Hariri Resignation Signals Intensified Saudi-Iranian Rivalry in Lebanon" (17.03.2023).

önündeki en büyük engel ise bölgenin huzur ve güvenliğidir. Güvenlik ve ekonomi arasındaki ilişkiyi 2019 yılında petrol tesislerine yönelik gerçekleştirilen terör saldırısı sonrası daha iyi anlayan Riyad yönetiminin, “Vizyon 2030”un bölgesel güvenlik ve istikrar olmadan işe yaramayacağını anladığı söylenebilir.

Bölgesel güvenliğin yokluğunda hedeflerine ulaşmanın zorluğunu fark eden Riyad yönetimi, şahin politikaları terk ederek bölgesel gerilimi azaltma ve iyi ilişkiler tesis etme aşamasını başlatmıştır. Bu kapsamda 2021 yılında Katar ablukasını kaldırmış, Suriye’de revizyonist planlardan vazgeçerek Suriye’nin tekrar Arap Birliği’ne dahil edilmesi planını devreye sokmuş, Mayıs 2022’de Erdoğan’ın Riyad ziyareti sonrası Ankara ile ilişkileri tekrar kurmuş, Yemen’deki iç karışıklığa son verip kısır iç savaştan kurtulmak için Husilerle görüşmenin yollarını aramaya başlamış ve Mart 2023’te İran’la, 7 yıldır kesik olan diplomatik ilişkileri tekrar kurma yoluna gitmiştir. Bu noktada atılan en dikkat çekici adım şüphesiz İran’la gerçekleştirilen normalleşme adımıdır. Riyad yönetimi, İran olmadan bölge güvenliğinin tesis edilemeyeceğinin farkındadır. Örneğin Yemen’de Husileri savaşıla yenememiştir. Bu savaş yatıştırabilmesi ve güney sınırını güven içinde tutabilmesi için İran’ın desteğine ihtiyaç duymaktadır. Yemen sınırından atılan füzeler ve insansız hava araçlarıyla gerçekleştirilen eylemler Krallığın yatırım ve iş yapmak için cazip bir yer olduğu imajını zedelemektedir. Sonuç itibarıyla Riyad yönetiminin “Vizyon 2030” kapsamında ülke içi sosyo-ekonomik reformları gerçekleştirilebilmesi ve bölgesel ve uluslararası etkili bir aktör olabilmesi, roket ve insansız hava araçlarının tehdidi altında olmayan istikrarlı ve güvenli bir Ortadoğu ile mümkündür.

2.3.3. Körfez Düzeyi

Suudi politika yapıcılarının dış politikada ana odak noktasının küresel meselelerden ziyade yerel ve bölgesel meseleler olduğunu ifade etmiştik.⁴¹⁶ Ortadoğu bölgesi içinde yer alan Körfez ülkeleri, askeri, ekonomik, nüfus ve toprak parçası açısından Suudi Arabistan’la kıyaslanamayacak kadar küçük ölçekli monarşilerdir. Buna rağmen hem bölgede hem de uluslararası arenada zaman zaman etkileri hissedilmektedir. Sahip oldukları enerji kaynakları ve finansman gücü bu etkiyi ortaya çıkaran temel iki husustur. Güçlü bir Körfez krallığı olan ve bu ülkelerle kara sınırı bulunan Suudi Arabistan, diğer Körfez krallıklarıyla her daim yakın

⁴¹⁶ Nonneman, "Determinants and Patterns of Saudi Foreign Policy: ‘Omnibalancing’ and ‘Relative Autonomy’ in Multiple Environments", 343.

ilişki içinde olmuş gerek kurumsal gerekse uluslararası örgütler vasıtasıyla ilişkilerini geliştirme yoluna gitmiştir.

Bölgenin, Suudi Arabistan açısından önemli olmasının 5 temel sebebi olduğu söylenebilir. Bunlardan ilki enerji kaynaklarıdır. Körfez, dünyanın en önemli petrol ve doğalgaz rezervlerine sahip bölgesidir. Bu durum enerji piyasaları ve dünya üretim piyasası için hayati bir role sahiptir. Petrol üretimi ve ihracında önde gelen ülkelerden biri olan Suudi Arabistan, enerji üretimi ve ticareti konusunda Körfez ülkeleriyle iş birliği yapmaktadır. İkincisi güvenlik ve işbirliğidir. Suudi Arabistan ve diğer Körfez ülkeleri bölgenin güvenliğini ve istikrarını sağlamak için bir araya gelmekte ve bölgedeki çeşitli güvenlik tehditleriyle başa çıkmak için askeri ve güvenlik iş birliği yapmaktadırlar. 1981 yılında kurulan Körfez İşbirliği Konseyi özellikle Körfez bölgesinin güven ve istikrarını korumak için kurulmuş bir örgüttü. Özellikle İran'ın bölgedeki etkileri göz önüne alındığında bu iş birliği Suudi Arabistan için hayati bir rol taşımaktadır. Üçüncüsü ekonomik ve finansal ilişkilerdir. Suudi Arabistan, Körfez ülkeleri ile ticaret, yatırım, finans, gümrük birliği hatta özel ekonomik bölgeler ve serbest ticaret anlaşmaları gibi alanlarda iş birliğini teşvik etmektedir. Bu kapsamda Körfez İşbirliği Teşkilatı altında 1983 yılında serbest ticaret alanı oluşturulmuş, 2003 yılında gümrük birliği uygulamaya konulmuş ve 2008 yılında ortak Pazar uygulamasına geçilmiştir.⁴¹⁷ Dördüncüsü siyasi ve diplomatik ilişkilerdir. Körfez ülkeleri birçok bölgesel ve uluslararası meselede bir araya gelip siyasi ve diplomatik düzeyde birlikte hareket edebilmektedir. Bu durum özellikle bölgedeki çatışmaların çözümüne katkı sunma konusunda ortak dış politika hedefleri belirlemede kendisini göstermektedir. Bölgenin dinamosu ve dış politika hedefleri belirlemede etkili olan Suudi Arabistan açısından ortak dış politika hedefleri zaman zaman kritik bir yer teşkil etmektedir. Beşincisi ise dini ve kültürel bağlardır. Yaşam tarzları, kültürel kodlar ve dini inançlar konusunda Körfez ülkeleri arasında ortak birçok nokta bulunmaktadır. Özellikle Suudi Arabistan'ın bölgenin kahir ekseriyetinin dini inancı olan İslam'ın en önemli mabetlerine ev sahipliği yapıyor olması Suudi Arabistan'ı bu noktada ön plana çıkarmaktadır.

Suudi Arabistan, Ortadoğu bölgesinde dengeleyici bir rol oynarken Körfez bölgesinde herhangi bir gücün önemli bir etkiye sahip olmasını engellemeye çalışmaktadır. Körfez bölgesini kendi doğal etki alanı içinde görmekte ve burada baskın bir ortak olarak hegomon bir rol üstlenmektedir.⁴¹⁸ Bu yüzden bu bölgede kendi etki ve hakimiyetini sarsacak herhangi bir

⁴¹⁷ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı), "Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi - KİK" (19.03.2023).

⁴¹⁸ Gause III, "The Foreign Policy of Saudi Arabia", 192-193.

girişime karşı şiddetle karşı çıkmaktadır. Katar'a yönelik uygulanan ambargo bu perspektifle değerlendirilebilir. Katar Emiri Şeyh Hamad bin Halife el-Sani göreve geldiği günden beri Körfez ülkelerinden özellikle Riyad'dan bağımsız bir dış politika yürütme gayreti içinde olmuş ve yürüttüğü dış politika başta Suudi Arabistan olmak üzere Körfez ülkelerini rahatsız etmiştir. Arap Baharıyla birlikte bu rahatsızlık krize dönüşmüştür. Çünkü Körfez ülkeleri ortaya çıkan halk ayaklanmalarının bölgede yayılma endişesi taşımaktadır. Bu dönemde, ayaklanmaların ortaya çıktığı ülkelerdeki rejimleri destekler nitelikte bir politika takip eden Katar'la ilişkiler kopma noktasına gelmiştir. Katar'ın bu politikalarının bölgeye vereceği zarardan endişe eden Suudi Arabistan ve bölge ülkeleri 5 Haziran 2017'de Katar'a abluka uygulamaya karar vermiş ve Katar'ı bu politikalardan vazgeçirmeyi amaçlamışlardır. Fakat istediği sonucu elde edemedi 2021 yılında ablukaya son vermişlerdir.

Suudi Arabistan yöneticilerinin genel dış politikada olduğu gibi Körfez politikalarında da iç ve dış güvenlik olmak üzere temel iki hareket noktası bulunmaktadır.⁴¹⁹ İç güvenlik üzerinde ekonominin, ekonominin üzerinde de Körfez'in yeri düşünüldüğünde, bölgenin güvenliğinin doğrudan Suudi Arabistan'ın güvenliği anlamına geldiği görülmektedir. Bu sebepten mütevellit 1981 yılında, bölgede güven ve istikrarın korunmasına özellikle İran'dan gelecek muhtemel tehditlere ve Irak-İran savaşının bölgede oluşturduğu krize yönelik Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar, Umman, Kuveyt ve Bahreyn tarafından Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) kurulmuştur. Böylece Körfez ülkeleri yıllardır direndiği şeyi yani bölgede Suudi Arabistan'ın liderlik rolünü kabul etmişlerdir.⁴²⁰

Suudi Arabistan bu öncü rolünü 2011'de Bahreyn'e gerçekleştirdiği operasyonla göstermiştir. Bahreyn'deki ayaklanmaların arkasında İran'ın olduğunu değerlendiren Riyad yönetimi, 14 Mart 2011'de Körfez İşbirliği Konseyi kararı ve Kuveyt ile Birleşik Arap Emirlikleri'nin de desteğiyle Şii ağırlıklı muhalefeti bastırmak için Bahreyn'deki ayaklanmalara doğrudan müdahale etmiş ve isyanı bastırmıştır. Bu operasyon aslında, Körfez bölgesinin istikrarsızlığının Suudiler için bir kırmızı çizgi olduğunu göstermektedir.

Aslında Suudi Arabistan, sahip olduğu askeri, ekonomik ve teknolojik imkanlar bakımından Körfez ülkeleri arasında en güçlü ülke konumundadır. Dolayısıyla Bahreyn'e gerçekleştirilen müdahaleyi tek başına gerçekleştirebilme kabiliyetine sahipken KİK kararı ve diğer Körfez ülkelerinin desteğiyle gerçekleştirmiş olması dikkate değerdir. Bu yüzden

⁴¹⁹ Nonneman, "Determinants and Patterns of Saudi Foreign Policy: 'Omnibalancing' and 'Relative Autonomy' in Multiple Environments", 331.

⁴²⁰ Gause III, "The Foreign Policy of Saudi Arabia", 192.

Riyad'ın, bölgesel meselelerde siyasi ağırlığını ve meşruiyetini artırmak için KİK platformunu kullandığı söylenebilir.⁴²¹

Son yıllarda gözler Körfez monarşilerine çevrilmiştir ve dünya, bu ülkelerin özellikle Suudi Arabistan'ın yeniden yükselişine şahitlik etmektedir. Bu değişimde ilk olarak petrol önemli bir oyuncu olarak yer almaktadır. Rusya-Ukrayna arasında yaşanan savaş, küresel gaz ve petrol piyasaları üzerinde Moskova'nın etkisini azaltmıştır. Önemli gaz ve petrol rezervlerine sahip İran ve Venezuela ise uygulanan yaptırımlar sebebiyle küresel petrol piyasaları üzerindeki etkisi neredeyse yok denecek kadar azdır. Bu yüzden Körfez bölgesi ve bu bölge içerisinde petrol üretimi ve ihracatı konusunda lider konumda bulunan Suudi Arabistan, yeniden bölgesel ve küresel bir aktör haline gelmiştir. Bununla birlikte komşu devletlerle olan problemlerin çözümüne yönelik attığı dış politika adımları bölgesel barışın inşası konusunda Riyad yönetimini ön plana çıkaran ve önemini artıran ikinci husus olarak ifade edilebilir. Özellikle Katar'a karşı uyguladığı ambargoyu kaldırması, İran'la diplomatik ilişkileri yeniden kurma yoluna gitmesi ve Yemen'de bir barış anlaşması arayışına içinde olması bölgede yeni bir düzenin inşasını ve bu yeni düzende Riyad yönetiminin rolünü ortaya koymaktadır.

Sonuç itibarıyla Suudi Arabistan siyasal istikrarını korumaya ve ekonomik büyümesini sağlamaya yönelik adımlar atmaktadır. Bu yüzden dış politikada, yakın ve uzak tehditlerden kaçınma, Körfez petrol ihracatı önündeki riskleri azaltma ve ekonomik kalkınmayı kolaylaştırmak için bölgedeki istikrarsızlığa karşı durma gibi birtakım politikalar takip etmektedir. Fakat bunu yaparken aldığı kararlar ve uyguladığı politikalar yerel, bölgesel ve küresel düzeyde birbirini farklı şekilde etkileyebilmekte, özerkliğine hanel getirebilmektedir. Bu noktada rejimin en başarılı olduğu şey yerel, bölgesel ve küresel yapılardan ve aktörlerden bir ölçüye kadar özerklik elde etmek ve bu yapı ve aktörler içinde farklı tehdit ve ihtiyaçları arasında çok yönlü bir denge kurmak olmuştur.⁴²²

2.4. Suudi Arabistan Dış Politikasında Yumuşak Güç

Suudi Arabistan hem bölgesinde hem de küresel çapta etkileri olan önemli bir devlet olarak öne çıkmaktadır. Bu durum krallığın sahip olduğu maddi ve manevi kaynaklarla ilişkilidir. Bu etkileyici devletin dış politika davranışlarını anlamak için çeşitli okuma türlerine

⁴²¹ Karim, "The Evolution of Saudi Foreign Policy and the Role of Decision-making Processes and Actors", 73.

⁴²² Nonneman, "Determinants and Patterns of Saudi Foreign Policy: 'Omnibalancing' and 'Relative Autonomy' in Multiple Environments", 351.

başvurmak gerekmektedir. Zira günümüz dünyasında devletler arası rekabet ve çatışma, sadece geleneksel askeri güç perspektifinden değerlendirilerek ortaya konulamayacak kadar karmaşıktır. Yeni çatışma alanları arasında ideoloji, teknoloji, değerler, eğitim, medya, kültür gibi birçok konu yer almaktadır. Bu konular yumuşak güç kapsamında ele alınan konulardır. Bu nedenle, politika yapıcılar, dış politika hedeflerine ulaşmak için sadece sert güç değil, aynı zamanda yumuşak güç araçlarına da başvurmanın gerekliliğini fark etmişlerdir.⁴²³

Yumuşak güç, teorik kısımda açıkladığımızdan anlaşılacağı üzere, diğerlerini zorlamak yerine cezbetmek için kullanılan bir yöntemdir. Bir ülke ya da aktör, uluslararası alanda saygınlık kazanmak ve kabul görmek istiyorsa, sahip olduğu kaynakların yanı sıra dürüst ve iyi niyetli bir imaj oluşturmmalıdır. İşte bu tutum, başka bir ülkeye karşı duyulan sempati ve sevgiyi pekiştirerek, dünya genelinde pozitif bir etki yaratan yumuşak gücü sağlamaktadır. Yalnızca kendine odaklanan, zorlama ve tehditlerle hareket eden aktörler, uluslararası arenada saygı ve takip edilme şansına sahip olmayacaktır. Sonuç olarak, insanlar, bazen bilinçli olarak bazen de farkında olmadan yumuşak güce sahip devletlerin hedefleri ve çıkarlarına karşı dostane ve iyi niyetli bir tutum sergilerler.⁴²⁴ Bu şekilde, bir hedef aktör herhangi bir zorlaması olmaksızın, kaynak aktörünün hedeflerine ve çıkarlarına uygun davranış ve tutum sergilemek için motive olmaktadır.

Kuruluşundan itibaren ulusal çıkarlarını korumak ve uluslararası arenada konumunu güçlendirmek için sert güç kaynakları içerisinde yer alan askeri ve ekonomik kaynakları ile iç ve dış politika hedeflerine ulaşmaya ve nüfuzunu artırmaya çalışan Riyad yönetimi, yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren yumuşak güç kaynaklarını da kullanmaya başlamıştır.⁴²⁵ Özellikle dini tebliğ faaliyetleri (davet) ile Müslümanların yaşadığı ülkelerde dini anlayışın, sosyal ve kültürel ortamının şekillenmesinde önemli bir aktör olmuştur. 1960'lardan bu yana Suudi dini kurumları ve özellikle İslam İşleri Bakanlığı cami inşasından dini okulların finansmanına, dini kaynakların dağıtımından Suudi Arabistan'da eğitim görececek öğrencilere burs sağlanmasına kadar dini kimliğin şekillenmesine ve dini tebliğ faaliyetlerine yönelik milyarlarca dolar harcamıştır. Suudi hükümeti tarafından doğrudan yönetilen bu faaliyetlere ek olarak Dünya Müslümanlar Birliği (WML-Rabita) ve Dünya Müslüman Gençlik Derneği

⁴²³ Saeed Abdulrahman Alshehri, "The Soft Power as a Potential Tool of International Policy of the Kingdom of Saudi Arabia", *De Securitate et Defensione. O Bezpieczeństwie i Obronności* 7/1 (2021), 61.

⁴²⁴ Gallarotti - Al Filali, "Saudi Arabia's Soft Power", 235.

⁴²⁵ Meysam Ghafarinezhad vd., "Iran and Saudi Arabia: The Regional Competition of Soft Power", *Iranian Review of Foreign Affairs* 12/34 (2021), 365.

(WAMY) gibi uluslararası kurumlar ve Uluslararası İslam Yardım Örgütü ve Vakf el-İslami gibi insani yardım ve hayır kuruluşları bu politikaya katkı sunan önemli ortaklar arasındadır.⁴²⁶

Yumuşak gücün kullanılmasına yol açan nedenler iç politikada ve uluslararası arenada yaşanan gelişmelerle doğrudan ilişkilidir. Kral Faysal, 1960'lı yıllarda Nasır'ın seküler Arap milliyetçiliği fikrine karşı kendine has İslam markasını olan Selefi/Vehhabiliği önemli bir alternatif olarak görmüştür. Bu sebeple iç politikada eğitim müfredatını yenileyerek yeni bir muhafazakâr kimlik inşa etmeyi hedeflerken, dış politikada ise yeni kurulan kurumlar ile Nasır'ın devrimci politikasını dengelemeye çalışmıştır. Bu durum Suudi yumuşak dengelemesi için önemli bir platform işlevi görecektir olan İslam İşbirliği Teşkilatı'nın kurulmasına yol açmıştır. Aynı dönemde ABD ve SSCB'nin ideolojilerine karşı da bu muhafazakâr İslam anlayışı alternatif olarak sunulmuştur. Bunun bir sonucu olarak Selefi/Vehhabi alimler dünya genelinde fikirlerini yayma görevi üstlenmişlerdir. Suudi Arabistan'ın tüm bu faaliyetlerine imkân tanıyan en önemli gelişmenin 73 petrol krizi⁴²⁷ sonrası gelirlerinde yaşanan büyük artış olduğu da unutulmamalıdır.

1979'a gelindiğinde Kral Halid iki büyük meydan okumayla karşı karşıya kalmıştır. Bunlardan ilki Kral Faysal'ın reformlarının gayri meşru olduğunu savunan bir grup radikal öğrencinin İslam'ın en kutsal mekânı olan Kabe'yi ele geçirmesidir. Aslında bu saldırı "İki Kutsal Caminin Hamisi" unvanını taşıyan monarşiye karşı gerçekleştirilen bir saldırdır. Krallık, Fransız askerlerinin desteğiyle iki haftalık süren bu saldırıyı şiddetli bir şekilde bastırmıştır. İkincisi çatışmacı ve tehditkâr İran'da İslam devriminin gerçekleşmesidir. Devrim sonrası iç ve dış politikasını kimlik ve mezhep temelli bir anlayışla şekillendiren İran, anti-emperyalist söylemiyle bölgede mevcut güç dinamiklerine meydan okumuştur. Bu meydan okuma Riyad yönetiminde endişe uyandırmıştır. Bunun üzerine Riyad yönetimi kendine özgü İslam anlayışını tekrar ve daha güçlü bir şekilde teşvik ederek İran'ın ideolojik ve dini söylemlerine karşılık vermiştir. Son olarak 1990'larda, özellikle Sahra altı Afrika'da Evanjelik Hristiyanların artan etkisine yanıt vermek için yine kendisine has İslami davetli

⁴²⁶ Peter Mandaville, "Wahhabism and the World: The Historical Evolution, Structure, and Future of Saudi Religious Transnationalism", *Wahhabism and the World: Understanding Saudi Arabia's Global Influence on Islam*, ed. Peter Mandaville (New York: Oxford University Press, 2022), 3.

⁴²⁷ 1973 Petrol Krizi, Arap ülkelerinin İsrail'e karşı yürütülen Yom Kipur Savaşı'nın ardından uyguladığı petrol ambargosu nedeniyle meydana gelmiştir. Arap petrol üreticileri, savaşta İsrail'i destekleyen ülkeleri cezalandırmak amacıyla petrol üretimini kısıtlamış ve fiyatları artırmıştır. Bu stratejik hamle, petrol arzını sınırlayarak uluslararası piyasalarda petrol fiyatlarının hızla yükselmesine ve enerji krizine yol açmıştır. Kriz, dünya genelinde ekonomik sarsıntılara yol açarken, Arap petrol üreticilerinin gelirlerinde hızlı bir artışa neden olmuştur.

kullanmıştır.⁴²⁸ Sonuç itibariyle krallığı yumuşak güç kullanmaya iten iç faktörlerin yanında dış faktörlerin de önemli bir etkisi bulunmaktadır.

Kral Abdullah dönemine gelindiğinde Suudi Arabistan'ın iç ve küresel meselelerde büyük bir değişim geçirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Kral Abdullah hükümdarlığı sırasında eğitim ve kadın politikalarından dinler arası diyaloga hatta ılımlı İslam'a kadar uzanan bir yelpazede reform girişimleri başlatmıştır. 2013 yılında 150 üyeli ve tamamı erkeklerden oluşan şura meclisinin 30 üyesini kadınlardan atamıştır. Bunun yanında kadınlara aday olma ve oy kullanma hakkı tanımıştır. Bu dönemde ayrıca kültürel diplomasinin ön plana çıktığı görülmektedir. Bazı araştırmacılar Kral Abdullah'ı kültür diplomasisi ve yumuşak gücünün öncüsü olarak görmektedir.⁴²⁹ Bu dönem, ABD'nin terörle mücadelesi ve ardından bölgeyi sarsan Arap ayaklanmalarının yaşandığı zorlu bir sürece denk gelmiştir. Ancak, bu zorlu ortamda kültür diplomasisi alanında önemli adımlar atılmıştır. Örneğin, yurt dışında öğrenim görmek isteyen gençlere burslar ve dil değişim programları sunularak kültür ve dil öğrenimleri desteklenmiştir. Bu durum aynı zamanda yurt dışına giden Suudi öğrenciler vasıtasıyla yabancı öğrencilerin Suudi Arabistan kültürünü daha yakından tanımalarına imkân tanımıştır. Ayrıca, uluslararası üniversitelerle iş birlikleri gerçekleştirilmiş, akademik değişim programları ve ortak araştırma projeleri desteklenmiştir. Bu çalışmalar, bilginin paylaşımı ve kültürel etkileşim açısından önemli bir katkı sağlamıştır. Bunun yanı sıra, yabancı ülkelerde Suudi kültürünü ve dilini tanıtmak amacıyla eğitim ve kültür merkezleri kurulmuştur. Kral Fahd Kültür Merkezi (KFCC), bu amaçla kurulmuş bir kurumdur. Bu merkezler aracılığıyla Suudi kültürü, dili, edebiyatı ve sanatı çeşitli etkinliklerle tanıtılmıştır. Bu sayede Suudi Arabistan uluslararası alanda daha geniş bir kitleye ulaşma imkânı elde etmiştir. Bunlar arasında belki en dikkat çekici olan Kral Abdullah Uluslararası Dinlerarası ve Kültürel Diyalog Merkezi'nin (KAICIID) kurulmasıdır. Merkez 2012 yılında çatışmaları önlemek ve çözmek için dinler ve kültürlerarası diyalogu teşvik etmek amacıyla Avusturya'nın başkenti Viyana'da Suudi Arabistan, İspanya ve Avusturya öncülüğünde kurulmuştur. Suudi Arabistan bu adımıyla ülkesinin ve ona bağlı dini değerlerin çatışma yaratmaktan ziyade çözüme yeteneğine sahip olduğunu göstererek dünyada olumlu bir itibar oluşturmaya çalışmıştır.

Kral Abdullah diplomatik ilişkilerinde bölge ülkeleriyle ilişkileri yeniden tesis etme noktasında girişimlerde bulunmuştur. Birçok farklı vesileyle bölgesel uyumun yeniden inşa

⁴²⁸ Gallarotti - Al Filali, "Saudi Arabia's Soft Power", 250. Mandaville, "Wahhabism and the World: The Historical Evolution, Structure, and Future of Saudi Religious Transnationalism", 3.

⁴²⁹ Alkatheeri - Khan, "A Perspective on Saudi Soft Power and Cultural Diplomacy", 20.

edilmesinin gerekliliğine dikkat çekmiştir. Ayrıca terörle mücadele ve bölgesel anlaşmazlıkların çözümü gibi konularda da çeşitli siyasi adımlar atmıştır. Bunun için yumuşak gücünü kullanarak bölge ülkelerine rehberlik ve liderlik etmeye çalışmıştır.⁴³⁰ Örneğin 2008'de Lübnan'da patlak veren siyasi kriz sırasında barışçıl bir çözüm bulmaya çalışmıştır. Bu girişim neticesinde taraflar arasında uzlaşa sağlanmıştır.⁴³¹ Aynı şekilde Irak'ta yaşanan istikrarsızlıkla ilgili çeşitli çabalar sarf etmiştir. Gerek Irak hükümeti gerekse diğer bölgesel aktörlerle görüşerek Irak'ta güvenliğin sağlanması için destek sağlamaya çalışmıştır.

Kral Selman 2015 yılında tahta geçtiğinde, Kral Abdullah'ın politikalarını devam ettirmiş ayrıca iç ve dış politikayı yakından ilgilendirecek "Vizyon 2030" projesini tanıtmıştır. Bu projenin, dinamik bir toplum, müreffeh bir ekonomi ve iddialı bir ulus olmak üzere 3 temel hedefi bulunmaktadır. Projenin mimarı olan Veliaht Prens Muhammed bin Selman, fosil yakıtlara bağlı olan ülke ekonomisini çeşitlendirmek, güçlü, zengin ve modern bir Suudi Arabistan'ın gerçekleşmesini istemektedir. Bu yüzden yabancı yatırımcıların ülkeye gelmesi ve yatırım yapması gerekmektedir. Fakat bunun önündeki en büyük engellerden birinin, ülkenin kapalı ve katı bir ülke imajına sahip olduğunun farkına varmış ve bunu ortadan kaldırmak için çalışmıştır. Bu kapsamda sosyal, siyasi, ekonomik ve dini alanlarda birçok reformlar başlatmıştır. Bu yeni stratejiyi Riyad'da yabancı yatırımcılara yönelik düzenlenen bir toplantıda "Daha önce olduğumuz yere, dünyadaki tüm dinlere, geleneklere ve insanlara açık, ılımlı İslam ülkesine geri dönüyoruz." sözleriyle ifade etmiştir.⁴³² Burada geri dönüş ifadesi oldukça önemlidir. Tarihi sürece bakıldığında Suudi devletin kurucusu Kral Abdulaziz bin Suud, 1925-32 yılları arasında, kendisinden saf İslam'ı desteklemesini buna karşın krallığı ticarete ve kalkınmaya açmamasını talep eden Vehhabi alimleri ve onların askerlerini bastırarak, monarşinin üstünlüğünü tesis etmeye çalışmıştır. Fakat değişen uluslararası ortamda oğlu Kral Faysal monarşinin Vehhabilikle olan ilişkisini yeniden gözden geçirmek zorunda kalmıştır. Abdülaziz'in aksine Faysal, krallığın korunması ve bölge siyasetinde söz sahibi olmasında Vehhabiliğin etkili olacağına inanmıştır. 1979 yılında yaşanan gelişmeler neticesinde Kral Halid de aynı şekilde Vehhabi İslam'ı iç ve dış politikada ön plana çıkarmıştır.

⁴³⁰ Alkatheeri - Khan, "A Perspective on Saudi Soft Power and Cultural Diplomacy", 23.

⁴³¹ Ohannes Geukjian, "Political Instability and Conflict after the Syrian withdrawal from Lebanon", *The Middle East Journal* 68/4 (2014), 538-540.

⁴³² British Broadcasting Corporation (BBC), "Crown Prince Says Saudis Want Return to Moderate Islam" (25.04.2024).

Dolayısıyla Muhammed bin Selman'ın bu açıklaması amcaları Kral Faysal ve Kral Halid tarafından tercih edilen Vehhabi İslam'a yönelik politikaları reddettiğini göstermektedir.⁴³³

Riyad yönetimi "Vizyon 2030" kapsamında ekonomisini petrole bağımlılıktan kurtaracak ve çeşitlendirecek, devlet bürokrasisinde reformlar yaparak özel sektörü güçlendirecek çalışmalar yaparken, yumuşak güç kapsamında değerlendirilecek yeşil enerji, turizm ve eğlence gibi alanlarda kayda değer adımlar atmıştır.⁴³⁴ Bu süreçte en çok dikkat çeken reformlar kadın haklarını da içine alan sosyal alanda yapılan reformlardır. 2018 yılında kadınların araba kullanma yasağı kaldırılmış, yönetimde ve iş gücü piyasasında daha fazla yer alması için kanuni düzenlemeler yapılmıştır. Ayrıca din polisi mutavva'nın yetkileri kısıtlanmış ve kadınların başörtüsü takma zorunluluğu kaldırılarak mütevazı bir kıyafet kuralı içeren yeni bir kararname imzalanmıştır.⁴³⁵

Kültürel reformların hayata geçirilmesi ve ülkenin turizm potansiyelinin artırılması planlanan diğer sosyal reformlar arasındadır. Kültür alanında sistematik bir devlet politikası uygulamak amacıyla 2018 yılında Kültür Bakanlığı kurulmuştur. Ülkenin zengin tarihi mirasını ve kültürel varlıklarını sergilemek, yerli ve yabancı turistlerin ilgisini çekmek amacıyla çeşitli girişimler başlatılmıştır. Al Ula ve Medain Salih gibi eskiden koruma altında bulunan alanlar restore edilerek ziyaretçilere açılmıştır. Dünyanın en büyük İslam müzesinin açılması öngörülmektedir.⁴³⁶ Turistlerin ülkeye kolayca gelmesini sağlamak için elektronik vize uygulaması hayata geçirilmiştir.

Riyad yönetimi, Uluslararası itibarını güçlendirmek amacıyla çok sayıda heyecan verici eğlence ve spor etkinliğine ev sahipliği yapmıştır.⁴³⁷ Eğlence Genel Kurulu, yurt içinde ve yurt dışında ses getirecek etkinliklerin düzenlenmesi hedefiyle kurulmuştur. Bu kapsamda düzenlenen ağır sıklet ve güreş müsabakaları, Formula E şampiyonası, Dakar Rallisi, birkaç gün sürecek pop ve elektronik müzik festivalleri küresel medyada büyük ilgi toplamıştır.⁴³⁸

⁴³³ The Conversation (The Conversation), "Saudi Reforms are Softening Islam's Role, but Critics Warn the Kingdom will Still Take a Hard Line Against Dissent" (25.04.2024).

⁴³⁴ Stella Athanasoulia, "From 'Soft' to 'Hard' to 'Moderate': Islam in the Dilemmas of Post-2011 Saudi Foreign Policy", *Religions* 11/4 (2020), 9.

⁴³⁵ Hazal Muslu El Berni, "The Power Paradigm of the King Salman Period: Building a Saudi Soft Power?", *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies* 17/2 (2023), 198.

⁴³⁶ Natalia Olehivna Konopka - Taras Liubomyrovych Strykhotskyi, "'Soft Power' in the Foreign Policy of the Kingdom of Saudi Arabia", *Politica* 4 (2020), 105.

⁴³⁷ Cinzia Bianco - Sebastian Sons, "More than a Game: Football and Soft Power in the Gulf", *The International Spectator* 58/2 (2023), 99; Konopka - Strykhotskyi, "'Soft Power' in the Foreign Policy of the Kingdom of Saudi Arabia", 106.

⁴³⁸ Athanasoulia, "From 'Soft' to 'Hard' to 'Moderate': Islam in the Dilemmas of Post-2011 Saudi Foreign Policy", 12.

Ayrıca Kamu Yatımı Fonu'nun (PIF) 2021 yılında Newcastle United'in %80'ini satın alması, 2022 yılında ise dünyaca ünlü Profesyonel Golfçüler Derneği (PGA) turnuvasına alternatif olarak LIV golf turnuvası düzenlemesi ve İtalya Süper Kupası'na beş yıl içinde 3 kez ev sahipliği yapmak için 24 milyon dolar ödenmesi spor alanında atılan büyük adımlar arasında gösterilebilir.⁴³⁹ Yine Suudi Arabistan'ın en köklü futbol kulüplerinden biri olan Al Nassr'ın, dünyaca ünlü futbolcu Cristiano Ronaldo'yu transfer etmesi, dünya kamuoyunun dikkatini Suudi Arabistan'a çeken önemli bir adım olmuştur.

Mega etkinlikler kapsamında ise 2030 FIFA Dünya Kupası'na ev sahipliği için adaylık başvurusunda bulunan Riyad yönetimi, güçlü bir diplomasi yürütmesine rağmen Portekiz'in İspanya ile yürüttüğü kampanya karşısında adaylıktan vazgeçmiştir. 2034 FIFA Dünya Kupası'na ev sahipliğinde Avustralya'nın çekilme kararı sonrası, adaylık başvurusunda bulunan tek ülke olarak kalmıştır. Sonuç olarak spor ve eğlence yoluyla atılan bu büyük adımların devletin ve dış politikanın modernleştirilmesi yönündeki çok yönlü stratejinin önemli bir parçası olduğu söylenebilir.⁴⁴⁰

Riyad yönetimi özellikle 2021 yılında imzalanan Al-Ula barışından bu yana bölgesel güçlerle gerilimi tırmandırmaktan kaçınarak uzlaşmayı teşvik eden bir politika takip etmiştir. Bu süreçte özellikle komşularıyla arasında yaşanan gerilimlere son vermek için ciddi adımlar atmıştır. Buna göre Kral Selman hükümeti, uluslararası arenada komşuları ve bölge dışı aktörlerle barış içinde bir arada yaşamaya çalışan barışçıl bir aktör olarak kendisini tekrar konumlandırmıştır.⁴⁴¹ Tüm bu adımlarla yükselen bir yumuşak güç aktörü olarak uluslararası camia için cazip bir hale gelmek istemektedir.

Bu noktaya kadar Suudi Arabistan'ın yumuşak gücünün genel bir anlatımını tarihi örneklerle aktarmaya çalıştık. Bu noktadan itibaren konumuzla yakından ilgilendiren ülkenin yumuşak gücünün temelini oluşturan kaynaklar ayrıntılı olarak ele almaya ve bu kaynakları referans alarak atılan adımları örneklerle anlatmaya çalışacağız.

⁴³⁹ Aaron Ettinger, "Saudi Arabia, Sports Diplomacy and Authoritarian Capitalism in World Politics", *International Journal of Sport Policy and Politics* 15/3 (2023), 536.

⁴⁴⁰ Ettinger, "Saudi Arabia, Sports Diplomacy and Authoritarian Capitalism in World Politics", 532.

⁴⁴¹ Berni, "The Power Paradigm of the King Salman Period: Building a Saudi Soft Power?", 190.

2.5. Suudi Arabistan Dış Politikasında Yumuşak Güç Kaynakları

2.5.1. İslam'ın Rolü

Suudi Arabistan, İslam dünyası üzerinde dini etkiye sahip önemli bir devlet olarak bilinmektedir. Bu dini etki, İslam'ın kendine has özellikleri ve Suudi Arabistan'ın diğerlerinin tercihlerini ve davranışlarını zorlama veya güç kullanmak yerine cazibe, ikna etme ve gündem belirleme yoluyla şekillendirme yeteneğini ifade eden yumuşak güç kullanımıyla açıklanabilir.⁴⁴² Bu dini yumuşak güç bir dizi faktörün bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Bu hususları ayrıntılı bir şekilde ele almadan önce İslam'ın bir din olarak değerleri ve kültürü nasıl şekillendirdiğine ve yumuşak güce nasıl bir katkı sunduğuna dair kısaca değinilecektir.

Değerler, bir toplum, grup veya kuruluş için kabul edilen eylem ve davranış standartları olarak ifade edilebilir. Böylece bir ortamdaki iyinin ve kötünün, doğru ve yanlışın, güzellik ve çirkinliğin temelini oluşturur. Değerler politik, ahlaki, ekonomik, sosyal, kültürel ve dini kategorilere ayrılabilir.⁴⁴³ Bu değerlerin oluşmasına kaynaklık eden hususlar toplumdan topluma değişiklik gösterse de toplumun büyük çoğunluğu tarafından kabul gören dini inancın etkisi yadsınamaz bir gerçektir. Özellikle Müslüman toplumlar için bu durumu ifade etmek çok daha kolaydır. Bunun temel nedeni İslam'ın kendine has yapısıdır. İslam bir din olarak sadece Allah ile kul arasındaki ilişkiyi düzenleyen inanç ve ibadet alanında ilkeler belirlemekle kalmamış, aynı zamanda insan-insan ve insan-tabiat ilişkilerine yön verecek muamelat ve ahlak alanında da güçlü ilkeler ortaya koymuştur. Dolayısıyla Müslümanların yaşadığı bir ortamda ibadetten ticarete, eğitimden adalete, siyasetten sosyal hayata, ekonomiden aile ilişkilerine varana kadar birçok alanda İslam'ın etkisini görmek mümkündür.

İslam'ın değerleri şekillendirmedeki bu güçlü rolünün yanı sıra kültürün oluşumunda da önemli bir etkisi vardır. Suudi kültürüne bakıldığında Arap kültürünün kendine özgü yapısının İslami değerlerle birleştiği görülecektir. Özellikle devletin Selefi/Vehhabi şeriatla yönetiliyor olması İslami değerlerin kültür üzerinde daha görünür olmasını sağlamıştır. Günlük beslenme, alış-veriş, kıyafet, kadın erkek ilişkileri, sosyal organizasyonlar gibi hayatın birçok alanında bu etkiyi görmek mümkündür. Genel olarak, İslam'ın Suudi Arabistan kültüründeki rolü önemli ve derinlere yerleşmiş olup, ülkenin kimliğini ve yaşam biçimini her yönüyle şekillendirdiği söylenebilir.

⁴⁴² Ghafarinezhad vd., "Iran and Saudi Arabia: The Regional Competition of Soft Power", 360.

⁴⁴³ Ghafarinezhad vd., "Iran and Saudi Arabia: The Regional Competition of Soft Power", 362.

Diğer taraftan halkın değer ve kültürünün devleti şekillendiren unsurlar üzerinde güçlü bir etkiye sahip olduğu göz önüne alındığında, İslami değerlerin devlet politikaları üzerindeki rolü anlaşılabacaktır. Bu durum yukarıda da belirttiğimiz gibi İslam'ın kendine özgü biricik yapısıyla yani hayatın her alanına ilişkin hükümler ortaya koymasıyla ilişkilidir. Böylece İslami değerler, farklı coğrafya ve kültürlerde yaşayan Müslüman devletleri birçok meselede bir araya getirmekte ve bazı ortak politikalar yürütmelerine zemin hazırlamaktadır. Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele yıllarında Hintli Müslümanların Anadolu Müslümanlarına destek amacıyla gönderdikleri altın ve paralar bu anlayışın en temel göstergesidir.⁴⁴⁴ Son dönemde İsrail'in haksız işgal girişimleri karşısında Müslüman ülkelerin Filistin meselesi üzerine toplanabilmeleri ise bir başka örnektir.⁴⁴⁵ Elbette ortak politikalar üzerinde birleşmek her zaman mümkün olmamaktadır; farklı beklentiler ve çıkarlar aktörlerin farklı politika tercihleri benimsemesine yol açabilmektedir. Burada ifade edilmeye çalışılan husus, politikalar ve sonuçlardan bağımsız olarak, İslam'ın Müslümanlara ortak değerler etrafında toplanma, tartışma ve mümkün olduğu müddetçe ortak politikalar geliştirme fırsatı sunduğudur. Bu durum yumuşak güç tarafından istenen cazibe oluşturma, ikna etme ve gündem belirleme ile yakından ilişkili bir durumdur.

Suudi Arabistan İslami öğretilerle kök salmış değerleri ve kültürü ile Müslüman dünyasında büyük bir dini etkiye sahiptir. Ülkenin hem İslam hem de Arap dünyasındaki itibarı, zengin Arap kültürü ve İslam mirasından kaynaklanmaktadır.⁴⁴⁶ İşte bu miras Suudi Arabistan'ın yumuşak gücüne katkı sunan unsurlardan ilkidir. Suudi Arabistan Hz. Muhammed'in (sav) yaşadığı ve İslami ilkeleri hayata geçirdiği topraklar olan Mekke ve Medine'yi bünyesinde barındırmakta, muhafaza etmekte ve buraların hizmetinde bulunmaktadır. Bu kutsal mekânlar, onlarla yoğun bir duygusal bağ kuran Müslümanlar için büyük önem taşımaktadır. Hem bu mekanları koruması ve onların hizmetinde bulunması hem de bu mekanları vasıtasıyla hac gibi Müslümanların neredeyse tamamını ilgilendiren bir meselede karar verme yetkisini elinde bulundurması Müslümanların dikkatini her an bu topraklar üzerine çekmekte ve Müslümanları Suudi Arabistan üzerinde olumlu bir bakış açısı geliştirmesine olanak sağlamaktadır.⁴⁴⁷ Tüm bu unsurlar onu diğer İslam milletlerinden

⁴⁴⁴ Şule Sevinç Kişi, "Hint Müslümanlarının Osmanlı Devleti ve Türkiye'ye Yardımları (1911-1923)", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi* 16/32 (2020), 754-769.

⁴⁴⁵ Anadolu Ajansı (AA), "İslam Ülkelerinin Liderleri İsrail Saldırıları Altındaki Gazze İçin Toplanıyor" (04.12.2023).

⁴⁴⁶ Ghafarinezhad vd., "Iran and Saudi Arabia: The Regional Competition of Soft Power", 364.

⁴⁴⁷ Lawrence Rubin, "A Typology of Soft Powers in Middle East politics", *The Dubai Initiative* 5/2010), 10; Ghafarinezhad vd., "Iran and Saudi Arabia: The Regional Competition of Soft Power", 360-363; Gallarotti - Al

ayırmakta, ona benzersiz bir çekicilik kazandırmakta ve liderlik konumunu güçlendirmektedir.⁴⁴⁸ Bunun yanı sıra, Kuran-ı Kerim’de ibretle bahsedilen Hz. Salih’in (as) Semud kavmi ve Hz. Şuayb’ın (as) Medyen halkı gibi bazı toplulukların bu topraklarda yaşamış olması ve hikayelerinin bu bölgede geçmesi, bu toprakların tarihi ve manevi önemini artırmaktadır.

Suudi Arabistan'ın dini yumuşak gücüne katkı sunan ikinci unsur Vehhabi Ulema ile kurduğu simbiyotik⁴⁴⁹ ilişkidir. Suudi hanedanı ve Vehhabi Ulema tarihsel olarak karşılıklı fayda sağlayan bir ilişkiye sahip olmuştur. Hanedan, Ulemaya Suudi Arabistan'daki dini meseleleri yönetme serbestisi ve otoritesi sağlarken, ulema da monarşiye içeride ve dışarıda dini bir meşruiyet sağlamıştır. Suudi rejimi ulemayı etkin bir şekilde kendi tarafına çekerek onları güç, istihdam, nüfuz ve servet açısından Suud Hanedanı'na bağımlı hale getirmiştir.⁴⁵⁰ Böylece Suud hanedanı siyasi meşruiyeti için manevi-ideolojik bir temele ve dini meseleler üzerinde önemli bir kontrole sahip olmuştur. Suud hanedanı ile Vehhabi ulema arasındaki bu simbiyotik ilişki, dini nüfuzun pekiştirilmesine ve İslam'ın muhafazakâr yorumlarının hem Suudi Arabistan içinde hem de küresel olarak yayılmasına olanak tanıyarak Suudi Arabistan'ın dini yumuşak gücünü artmasına imkân tanımıştır. Bu sayede Suudi Arabistan dini etkisini yayma ve İslam dünyasındaki algıları şekillendirme imkanına sahip olmuştur. Bu şekilde, Suudi Arabistan'ın dini etkisi, zorlama veya güç yoluyla değil, belirli bir dini ideolojinin yayılması ve önemli dini mekanlar üzerindeki kontrol yoluyla etkisini gösteren bir yumuşak güç biçimi olarak anlaşılabilir.

Suudi Arabistan'ın dini yumuşak gücüne katkı sunan üçüncü unsur ise İslam'ın Selefilik/Vehhabilik olarak bilinen muhafazakâr bir yorumunu savunması, onu teşvik etmesi ve yaymasıdır. Bilindiği gibi Vehhabilik 18. Yüzyılda Muhammed bin Abdülvehhab’ın ortaya koyduğu bir yorumdur. Temel iddiası Kur'an öğretilerine daha sonra Hz. Muhammed’in (sav) ve ondan sonraki ilk üç neslin başka bir deyişle Selef'in uygulamalarına sıkı sıkıya bağlı kalarak İslam'ı bidatten arındırmaya çalışmaktır.⁴⁵¹ İslam'ın en saf haliyle yani bidatlerden uzak, ilk

Filali, "Saudi Arabia's Soft Power", 239; Berni, "The Power Paradigm of the King Salman Period: Building a Saudi Soft Power?", 192.

⁴⁴⁸ Mohammad, "The Role of 'Soft Power' Tools in Foreign Policy of the Kingdom of Saudi Arabia", 186.

⁴⁴⁹ Simbiyotik kavramı aslında biyoloji kökenli bir kavramdır. Simbiyotik ilişki genel olarak iki ya da daha fazla kişinin ortak ya da belirli bir hedef yönünde bir eyleme girişmeleri olarak tanımlanabilir. Karşılıklı çıkar ilişkisi içinde hareket etme, başkasının gölgesinde veya sırtından geçinme gibi özelliklerle ön plana çıkmaktadır. Anlatmak istediğimiz hususa uygun düştüğü için bu kavram kullanılmıştır. Muhammet Hamdi Mücevher, "Örgütlerde Simbiyotik Yaşam: İşbirlikçiler, Sığıntılar ve Asalaklar", *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi* 6/15 (2021), 174.

⁴⁵⁰ Rubin, "A Typology of Soft Powers in Middle East politics", 10.

⁴⁵¹ Ghafarinezhad vd., "Iran and Saudi Arabia: The Regional Competition of Soft Power", 362.

dönemde nasılsa öyle anlaşıldığı ve yaşandığı iddiası onun olumlu imaj elde etmesindeki en önemli unsurdur. İlk bakışta muhafazakâr ve tutucu dini anlayışının cezbetme ve çekme ihtimali konusunda tereddüt yaşanabilir. Fakat Vehhabilerin, İslam'ı ilk neslin anladığı gibi anlama ve onların yaşadığı gibi yaşama söylemi, modern dünyada yaşamış olduğu sorunlara cevap bulmada zorlanan veya çok farklı uçlarda cevaplarlar arasında boğulan modern bireyin kafa karışıklığını giderdiği ve yaşadığı sorunlara ilk nesilden referansla cevap verebildiği için cezbedici olabilmektedir. Dolayısıyla burada cezbedici olan nokta, verilen cevaplar, fetvalar veya bu fetvalar ile inşa edilen sosyal düzenden ziyade tüm bunlara zemin oluşturan ilk nesil söylemidir.

Suudi Arabistan'ın dini yumuşak gücüne katkı sunan dördüncü ve son unsur ise dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan Müslümanlar arasında olumlu bir imaja sahip olan İslami eğitim merkezlerinin kontrolünü elinde bulundurmasıdır.⁴⁵² Suudi Arabistan 60'lardan bu yana Selefi/Vehhabi düşüncüyü dünyanın farklı ülkelerine yaymak için birçok üniversite inşa etmiştir. Bu üniversitelerden en önemlileri arasında Medine İslam Üniversitesi, Mekke Ümmü'l Kura Üniversitesi ve İmam Muhammed bin Suud Üniversitesi bulunmaktadır. Krallık, bu üniversitelerde eğitim almak isteyen farklı etnik kimlikten ve anlayıştan öğrencilere çok cazip burs imkanları sunmuştur. Bunun sonucunda ise dünyanın dört bir tarafından Müslüman öğrenciler eğitim almak için Suudi Arabistan'a akın etmiştir. Bu üniversitelerde sağlam bir Selefi/Vehhabi tedrisattan geçen öğrenciler mezun olduklarında ülkelerine dönerek davet faaliyetlerinin öncüleri ve yılmaz savunucuları haline gelmişlerdir. Böylece Suudi Arabistan dini liderliğini üniversiteler vasıtasıyla dünyanın farklı bölgelerine yayma imkânı elde etmiştir. Hem dini bilgiyi üretme hem üretilen bu dini bilgiyi yayma konusunda üniversiteler kritik bir önem arz etmektedir.

Tarihi sürece baktığımızda Nasır'ın seküler Arap milliyetçiliği fikrine karşı başlatılan Selefi/Vehhabi yayılma 1979 Kâbe baskını, İran devrimi ve Sovyetlerin Afganistan'ı işgali gibi olaylar sonrası zirve noktasına ulaşmıştır.⁴⁵³ Özellikle İran'ın Şiiliği kullanarak bölgede ve Müslüman ülkelerdeki yayılmacı politikaları karşısında kendisini Sünni dünyasının merkezine konumlandırarak Suudi Arabistan, Sünni dünyada ön plana çıkmıştır. Böylece kendine has İslam markasını dünyanın farklı coğrafyalarında daha rahat yayma imkânı elde etmiştir.⁴⁵⁴ Bu

⁴⁵² Mark R. Woodward, "Selefilige ve Endonezya İslam'ının Araplaşmasına Direnişi: Kamaruddin Hidayet'in Didaktik Bir Çağdaş Endonezya Hikayesi", *Journal of Islamic Sects Research* 13/1 (2020), 321.

⁴⁵³ Peter Mandaville - Shadi Hamid, *Islam as Statecraft: How Governments Use Religion in Foreign Policy* (Washington: Brookings, 2018), 9.

⁴⁵⁴ Osman Türk, "Kamu Diplomasisi ve Yumuşak Güç Bağlamında İnanç Diplomasisi: İran ve Suudi Arabistan Örneği", *Journal of Middle East Perspectives* 1/2 (2022), 65-68.

olaylar, Suudi Arabistan'ı Şii muhalif alternatiflere karşı dini etkisini güçlendirmeye ve ulusal ve uluslararası İslami örgütler ve ağlar kurarak yumuşak gücünü genişletmeye teşvik etmiştir.⁴⁵⁵

Suudi Arabistan'ın Vehhabi yayılma çabalarına dahil olan çok sayıda kurum bulunmaktadır. Bu kurumlar genellikle camiler, medreseler, merkezler inşa ederek veya bu kurumları finanse ederek bu yayılmayı gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar. Bu kurumlardan bazıları şunlardır:

İslam İşleri, Davet ve İrşat Bakanlığı: Öncelikle dini işlerin yönetiminden sorumlu olan, cami ve dini okulların inşası için çalışan, alimleri dünyanın farklı yerlerine konferanslara gönderip tebliğ faaliyetinde bulunmasını sağlayan ve Kur'an-ı Kerim basan bir hükümet organıdır.⁴⁵⁶ Kur'an ve Hadis üzerine yerel ve uluslararası yarışmalar düzenleyen kurum ayrıca farkındalık programları düzenlemekte ve yurtdışındaki İslami üniversitelere ve kurumlara destek sağlayarak azınlıklara ve Müslüman topluluklara yardımcı olmaktadır.

Kral Fahd Şanlı Kur'an-ı Kerim Baskı Kompleksi (KFGQPC): Kur'an-i ilimlerin ve onun mealinin dünya çapında yayılmasını ve Kur'an-i ilimlerle ilgili araştırma, girişim ve projelerini destekleyen bir kurumdur. Ayrıca baskı, ses kayıtları, elektronik yayıncılık ve dijital uygulamalar alanında ileri teknolojileri en iyi şekilde kullanarak Kur'an'a ve Kur'ani ilimlere hizmet etmeyi ve Kur'an metnini tahriften koruma konusunda liderliği üstlenmeyi amaçlamaktadır.⁴⁵⁷

Medine İslam Üniversitesi (IUM): 1961 yılında kurulan üniversite, Krallığın dini kurumlarıyla yakından ilişkili bir yüksek öğretim kurumudur ve ana misyonu, dünyanın her yerinden gelen öğrencilere İslami ve Arapça çalışmaları alanında eğitim vermektir. İslami mesajın yayılmasına katkıda bulunmak ve yüksek kaliteli çıktılar elde etmek için uluslararası standartlara ve teknolojilere uygun olarak diğer birçok disiplini kapsamaktadır. Üniversite, uluslararası öğrencilere cömert burslar sunmakta ve böylece dini eğitim alanında cazip bir yer haline gelmektedir.⁴⁵⁸

Dünya Müslüman Gençlik Derneği (WAMY): Gayrimüslim ülkelerde okumak isteyen genç Suudilerin Vehhabi dini inancını muhafaza etmelerini sağlamak amacıyla 1972

⁴⁵⁵ Gallarotti - Al Filali, "Saudi Arabia's Soft Power", 239-240.

⁴⁵⁶ Mandaville - Hamid, *Islam as Statecraft: How Governments Use Religion in Foreign Policy*,

⁴⁵⁷ King Fahd Glorious Printing Complex (KFGQPC), "Vision" (06.12.2023).

⁴⁵⁸ Mandaville - Hamid, *Islam as Statecraft: How Governments Use Religion in Foreign Policy*, 11.

yılında kurulan örgüt aynı zamanda muhafazakâr İslami öğretilerin yayılmasına odaklanmaktadır. 1970'lerden bu yana Suudi Arabistan, küresel tebliğin finansmanında ve desteklenmesinde önemli bir oyuncu olmuş ve Dünya Müslüman Gençlik Asamblesi'ni bu tür birçok faaliyet için bir araç olarak kullanmıştır.⁴⁵⁹

Suudi Arabistan, doğrudan devlete bağlı veya resmi olarak bağımsız bazı kurumları aracılığıyla, dünya çapında Müslüman çoğunluklu ülke ve topluluklarda dini etki oluşturmaya çalışmaktadır. Bu önemli dini etkisi sayesinde Müslüman nüfusun algıları ve davranışlarını şekillendirebilmekte, kendisini küresel İslam toplumunda önemli bir oyuncu olarak konumlandırabilmekte ve Müslümanların desteğini alabilmektedir. Bu nedenle Suudi Arabistan, dini nüfuzunu, dini öğretilerini ve kutsal mekanların kontrolünü başkalarını kendi değerleri ve çıkarları doğrultusunda hareket etmeye çekmek ve ikna etmek için kullandığından ötürü yumuşak gücü oldukça etkili kullanan bir aktör olarak düşünülebilir.

Bütün bunların yanı sıra Suudi Arabistan'ın uluslararası arenada dini etkisini anlayabilmek için çalışma yapan araştırmacıların karşılaştığı bir takım zorluklar bulunmaktadır. Bu zorluklardan ilki Krallığın dünya çapında dini amaçlara yönelik sağladığı yardımlarla ilgili verilerin bulunabilirliği ve güvenilirliği ile ilgili sorunlardır. Suudi Arabistan'da dini faaliyetlere yönelik yardımlar yalnızca devlete bağlı kurumlar tarafından değil aynı zamanda devletle doğrudan bağlantısı olmayan kurumlar ve özel kişiler tarafından da yapılmaktadır. Özellikle 1970'li ve 1980'li yıllarda dünya çapında krallıktan cami inşası için gönderilen paraların büyük bir kısmı özel şahıslar tarafından gönderilmiştir. Krallık bu yardımları takip etmediği ve beyana ihtiyaç duymadığı için araştırmacılar yardımın yeri ve miktarı konusunda güvenilir veri elde edememektedir. Dolayısıyla devletin yayınladığı kısıtlı verilerin dışında Krallık tarafından dini faaliyetler kapsamında yıllar içinde ne kadar harcama yapıldığı konusunda elde edilen veriler tahminden öte geçememektedir. Fakat net olarak söylenebilecek bir şey varsa o da 11 Eylül olaylarından sonra Suudilerin uluslararası dini faaliyetlere yönelik yaptığı yardımlarda bir düşüş olduğudur.⁴⁶⁰

İkinci zorluk Suudi dini etkisini araştıran farklı çalışmalarda kullanılan kavramların kavramsal ve terminolojik geçişkenliğidir. Yapılan çalışmaların çoğunda Selefilik ve Vehhabilik gibi kavramlar üzerinde ortak bir anlam dünyasından bahsetmek ne yazık ki mümkün değildir. Her ne kadar İslam araştırmaları alanında çalışan akademisyenler veya

⁴⁵⁹ Pew Research Center (PEW), "Muslim World League and World Assembly of Muslim Youth" (06.12.2023).

⁴⁶⁰ Mandaville, "Wahhabism and the World: The Historical Evolution, Structure, and Future of Saudi Religious Transnationalism", 7-9.

mezhep araştırmacıları bu kavramları net bir şekilde birbirinden ayırsa da uzman olmayan kişiler veya gazeteciler tarafından yapılan araştırma ve gözlemler kafa karıştırıcı sonuçlar doğurabilmektedir. Bununla birlikte yerel halk arasında ve medyada birilerini aşağılamak için “Vehhabi” nitelemesinin kullanıldığı da sıkça rastlanan bir durumdur. Hal böyle olunca kullanılan kavramla neyin kastedildiğini anlamak zorlaşmakta, Selefi/Vehhabi ayrımı oldukça güçleşmekte, hatta herhangi bir yerde yürütölen Selefi dini faaliyetin Suudi Arabistan'ın desteğine tabi sayılması sebebiyle Suudi Arabistan'ın dini yayma faaliyetleri hakkında yanıltıcı çıkarımlar yapılmaktadır.⁴⁶¹

Bu zorlukların dışında konu üzerine çalışan bazı araştırmacılar Suudi Arabistan'ın Selefi/Vehhabi anlayışı üzerinden dini etkisine yönelik bir takım eleştirilerde bulunmuştur. Laurent Bonnefoy dini öğretilerin ihraç edilmesine yönelik mekanizmaların etkinliğinin aşıkâr olmadığını belirterek sonuca ilişkin belirsizlik bulunduğunu ifade etmiş ve bu durumu “*Suudi Arabistan'ın sonuçları kontrol etme ve Selefilik üzerinden yumuşak güç uygulama kapasitesi kesin olmaktan uzaktır.*” sözleriyle ifade etmiştir.⁴⁶² Bir diğer eleştiri Mandaville ve Hamid tarafından yapılmıştır. Onlar, dinin dış politika üzerindeki etkisinin sadece devlet tarafından kontrol edilmediğini, devlet kurumları dışındaki bazı kurumları da kapsadığını, dolayısıyla planlı ve koordineli bir dış politikadan bahsetmenin mümkün olmadığını belirtmişlerdir. Bu durumu “*Söz konusu kuruluşların bazıları gerçekten de devlet bakanlıkları ve kurumlarıyken, diğerleri özel veya yarı-devlet kuruluşudur. Bazıları Suudi kraliyet ailesi tarafından finanse ediliyor ama hükümet bürokrasisinden bağımsızlar. Bazıları ise Krallığın dini kurumlarına sıkı sıkıya bağlıdır ve bu kurumlar zaman zaman hem hükümetten hem de Suud Hanedanı'ndan önemli ölçüde bağımsızlık kazanmıştır.*” sözleriyle ifade etmişlerdir.⁴⁶³ Bunlara ilave olarak yapılan çalışmalarda veya sunumlarda dini yumuşak gücün etkisi, araçları ve sonuçla üzerindeki etkisinin zaman zaman tartışmalara konu olduğu görölmektedir.

Öncelikle belirtmek gerekir ki dış politikada yumuşak güç politikaları ile istenilen sonucu elde etmek için uzun bir zamana ihtiyaç vardır. Çünkü hedef aktörün zihninde olumlu bir imaj elde etmek ve onu cezbetmek kolay değildir ve ciddi zaman alacak bir durumdur. Bu yüzden yumuşak güç politikalarının sonuçlarını görmek, sabırlı olmak ve süreci ciddi manada

⁴⁶¹ Mandaville, "Wahhabism and the World: The Historical Evolution, Structure, and Future of Saudi Religious Transnationalism", 9-12.

⁴⁶² Laurent Bonnefoy, "Saudi Arabia and the Expansion of Salafism", *Norwegian Peacebuilding Resource Centre Policy Brief* 2013), 2.

⁴⁶³ Mandaville - Hamid, *Islam as Statecraft: How Governments Use Religion in Foreign Policy*, 10.

takip etmekle mümkündür. Yoksa atılan adımların sonuçlarını kısa süre içerisinde görmeyi istemek yumuşak gücün etkili olmadığı gibi bir düşünceye kapılmamıza sebep olabilir.

İkinci olarak dini etkinin ihracına yönelik araçların ve mekanizmaların varlığı ve bu varlığın aşikâr olmadığı dolayısıyla devletin yumuşak güç ile sonuçları kontrol etme kapasitesinin kesin olmaktan uzak olduğu üzerine bir eleştiri yapılmıştır. Suudi Arabistan'ın tüm kurumlarının kamuya ve araştırmacılara açık olmadığı araştırmacıların malumudur. Dolayısıyla devletin dış politika hedeflerine yönelik kullandığı araçları ve mekanizmaları tespit etmek haliyle zor olmaktadır. Fakat bununla birlikte yukarıda birkaçını zikrettiğimiz gibi dünyanın birçok ülkesinde dini alanda faaliyette bulunan gerek uluslararası gerek sadece belirli ülkelere yönelik faaliyet yürüten lokal kurumlar bulunmakta ve bu kurumların dini etkiye dönük çalışmalar yaptığı bilinmektedir. Dolayısıyla her ne kadar Suudi Arabistan'ın dış politika hedeflerine yönelik çalışan tüm kurumlar ve kişiler net olarak bilinmese de bilinen kurumlardan yola çıkarak Suudi Arabistan'ın dış politika üzerinde dini etkisini önemli bir çalışma alanı olarak önümüzde durmaktadır.

Suudi Arabistan'ın genel yumuşak güç politikasını tespit etmede yaşanan bu zorluğun üstesinden gelmenin bir yolu da belirli bir ülkeye odaklanmak ve o ülkenin belirli özel kurumları ile Suud hükümeti tarafından desteklenenler kurumlar arasındaki bağlantıları ortaya çıkarmaktır. Böylece Suudi Arabistan tarafından erişilemeyen verilere hedef ülke üzerinden ulaşmak mümkün olacaktır. Ayrıca iki ülke dikkate alınarak yapılacak çalışmalarda ilgili kurum ve kuruluşlar arasındaki ilişki daha rahat tespit edilecektir. Bu kurumların ve faaliyetlerinin dış politika sonuçları üzerinde nasıl etkili olduğu ise araştırmacıların ortaya çıkarması gereken bir durumdur. Bilindiği üzere nitel çalışmalar olgular arasında var olan ilişkiyi açıklamak üzere yapılan çalışmalardır. Bu yüzden bu kurumların çalışmalarının Suudi Arabistan dış politikası ile nasıl bir ilişkisi olduğunu ve nasıl sonuçlar ortaya çıkardığını açıklamak biz araştırmacılara düşen bir görevdir. Bu durumun tespit edilememiş olması, bu kurumların ve faaliyetlerinin sonuçlar üzerinde etkili olmadığı anlamına gelmemektedir.

Son olarak dini etki için atılan adımların sadece devlet tarafından kontrol ve koordine edilmediği, devlet kontrolünde veya dışında aynı amaca yönelik hizmet eden birçok kurumun olduğu dolayısıyla devletin koordineli bir dini etki elde etmesinin zor olacağına yönelik bir eleştiri bulunmaktadır. Yumuşak güç kısmında ayrıntılı olarak ele aldığımız gibi yumuşak güç sadece devletin denetimi ve kontrolü sonucu ortaya çıkan bir güç değildir. Devlet kontrolünde yani planlı ve programlı bir şekilde atılan adımlar kamu diplomasisi kavramıyla ifade

edilmektedir. Kamu diplomasisi politikaları ise yumuşak gücün sadece belirli bir kısmını oluşturmaktadır. Bunun dışında hedef aktörde cazibenin oluşması ve kaynak aktörün istekleri doğrultusunda hareket etmesini sağlayan aktörlerin çoğu Nye’ın da ifade ettiği gibi devlet kontrolü dışındaki aktörlerdir. Burada önemli olan aktörlerin devlet tarafından kontrol ve koordine edilmesi değil, belli bir değer, bu değeri paylaşan tüm aktör ve bileşenleriyle hedef kamuoyunu cezbetmesi için mücadele etmesidir. Dolayısıyla devletin dini etki için tüm dini kurumları koordine edememesi yumuşak güç için doğal bir durumdur.

Suudi Arabistan’ın dış politikasında dini etkinin rolü kısmını bitirmeden önce Kral Selam döneminin dini yumuşak güç paradigmalarındaki kısmi değişime kısaca değinmeyi gerekli görüyoruz. Vehhabiliğin, kurulduğu günden bu yana Suudi hanedanının ülke içindeki meşruiyetine ve Sünni dünyadaki liderlik iddiasına yardımcı olduğu bilinmektedir. Ancak Riyad hükümeti, özellikle Arap Baharı sırasında, dinin tek başına Arap dünyasındaki Suudi liderliğine hizmet etmediğini görmüştür. Bu nedenle özellikle iç politika yeni referans noktaları aramaya başlamıştır.⁴⁶⁴ Nihayetinde bu iç referans noktaları “Vizyon 2030” aracılığıyla tanıtılmıştır. Bu kapsamda dini merkeze alan geleneksel din anlayışından vazgeçilerek “İlmli İslam” söylemi ön plana çıkarılmış ve dinin bir arada tutan yönü esnetilerek yeni bir vatandaş kimliği oluşturulmaya çalışılmıştır. Yapılan reformlara bu düşünceyi desteklemektedir. Böylece Suudi Arabistan dünya kamuoyunda yeni bir imaj oluşturmaya ve yumuşak güç kaynaklarını çeşitlendirmeye çalışmaktadır. Fakat tüm bu adımlar dinin bir yumuşak güç kaynağı olarak kullanılmasından tamamen vazgeçildiği anlamına gelmemektedir. Yeni paradigmayla birlikte Suudi Arabistan’ın dini yumuşak gücünde bir azalma olduğu söylenebilir fakat bu azalmaya rağmen dini yumuşak güç işlemeye devam etmektedir.⁴⁶⁵ Aksine bu “İlmli İslam” söyleminin krallığın dış politikasına dini etki olarak iki yönlü katkı sağlaması amaçlandığı da söylenebilir. İlki uluslararası camiada Krallığın ulusal imajını güçlendirerek yabancı yatırımcının ülkeye gelmesini sağlamak ve hoşgörü ve barışçıl bir imajı teşvik ederek Müslümanların koruyucusu ve lideri konumunu geri kazanmaktır.⁴⁶⁶

⁴⁶⁴ Berni, "The Power Paradigm of the King Salman Period: Building a Saudi Soft Power?", 193.

⁴⁶⁵ Ahmad Alzubaidi vd., "Education as a Soft Power Tool: Saudi's Approach as Public Diplomacy", *ICERI2019 Proceedings*, (Seville: IATED, 2019), 11530.

⁴⁶⁶ Athanasoulia, "From 'Soft' to 'Hard' to 'Moderate': Islam in the Dilemmas of Post-2011 Saudi Foreign Policy", 13.

2.5.2. Ekonominin Rolü

Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesinin en büyük ekonomisi ve G20 içinde tek Arap ülkesi olan Suudi Arabistan, ekonomik gücü ile küresel sahnede kendisine önemli bir yer elde etmektedir. Özellikle “Vizyon 2030” çerçevesinde Suudi hükümeti tarafından yürütülen çeşitlendirme çabaları, ülkenin uluslararası arenada yumuşak güç potansiyelini daha da güçlendirmektedir. Petrol dışı üretime yoğun yatırım yaparak yenilenebilir enerji ve teknoloji gibi alanlara odaklanmakta, böylece ekonomisini çeşitlendirerek bu alanlarda önde gelen ve geleceğin öncüsü sayılabilecek ülkelerden biri olmaya çalışmaktadır. Ekonomik çeşitlilik aynı zamanda Suudi Arabistan'ın sürdürülebilirlik ve yenilenebilir enerji gibi küresel meseleler üzerinde olumlu bir etki yaratmasını da sağlamaktadır. Bu durum sadece yabancı yatırımcıyı ve ortaklıkları çekmekle kalmamakta ayrıca ülkenin olumlu imajına katkı sunmaktadır. Ekonomik bu adımlar Krallığın yumuşak gücüne ve küresel karar alma mekanizmaları üzerindeki etkisine katkıda bulunmaktadır.

Suudi Arabistan'ın uluslararası alanda yumuşak gücüne katkı sunan en önemli unsur belki de ekonomik yardımlardır. Suudi Arabistan ekonomik resmi kalkınma yardımı konusunda dünyanın önde gelen ülkelerinden birisidir. 1950'lerin başından beri yabancı ülkelere yardım sağlamada aktif bir devlettir. Savunmasız ülkeleri ve insani krizlerden etkilenen insanları desteklemek için belirlenen ihtiyaçlara dayalı küresel olarak yardım sağlamakta ve düşük gelirli, gelişmekte olan ülkelere kritik altyapı inşası için uygun krediler ve hibeler vermektedir. Suudi Arabistan'ın yardımlarının yıllar içinde önemli ölçüde arttığı gözlemlenmektedir. Örneğin 2014 yılında Suudi Arabistan'ın resmi kalkınma yardımının toplamı 14,5 milyar dolara ulaşmıştır; bu da Suudi Arabistan'ın gayri safi milli hasılasının %1,9'una denk gelmektedir.⁴⁶⁷ Bu denli büyük yardımlar yapabilmesine imkân veren hususların başında bilindiği gibi Suudi Arabistan'ın sahip olduğu muazzam petrol zenginliği gelmektedir.

Suudi yardımları sadece bugünü ya da kısa bir süreyi kapsamamaktadır. Suudi Arabistan'ın, tarihte birçok kez insani felaketlerde ekonomik ve insani yardımda bulunan bir ülke olduğu görülmektedir. Örneğin Krallık, 1950'li yılların başında Güney Asya'nın Pencap bölgesindeki sel mağdurlarına insani yardım sağlamış olup, bölgedeki çevre ülkelere de insani yardım sağlamaya devam etmektedir. 1974 yılında, gelişmekte olan ülkelere ekonomik

⁴⁶⁷ United Nations Development Programme *Partnership in Development and South-South Cooperation Official Development Assistance of the Kingdom of Saudi Arabia* (New York: 2016), 1.

büyümeyi teşvik etmek için Suudi Kalkınma Fonu'nu (SFD) kurmuştur. SFD, gelişmekte olan ülkelerdeki kalkınma projelerine imtiyazlı krediler ve teknik yardım sağlayarak finansman sağlamayı amaçlamaktadır. Suudi Arabistan, yardımlarını acil ihtiyaç altındaki bölgelere çok etkili bir şekilde ulaştırmaktadır. Özellikle 2007'de Bangladeş'teki Sidr Kasırgası mağdurlarına ve 2004'te Hint Okyanusu'nda meydana gelen yıkıcı deprem ve tsunami mağdurlarına yapılan yardımlar örnek olarak verilebilir.⁴⁶⁸

Suudi Arabistan yardımları, 1974 yılında kurulan Suudi Kalkınma Fonu (SFD)⁴⁶⁹ ve 2015 yılında kurulan Kral Selman İnsani Yardım Merkezi (KSRelief)⁴⁷⁰ gibi kurumlar aracılığıyla iki taraflı olarak, İslam Kalkınma Bankası (IsDP), Arap Ekonomik ve Sosyal Kalkınma Fonu (AFESD), Afrika Kalkınma Bankası (AFDB) ve Afrika'daki Ekonomik Kalkınma İçin Arap Bankası (BADEA) gibi bölgesel organlar ve Uluslararası Para Fonu (IMF), OPEC Uluslararası Kalkınma Fonu (OFID), Birleşmiş Milletler (BM) ve Dünya Bankası gibi küresel kuruluşlar aracılığıyla çok taraflı olarak sağlanmaktadır.⁴⁷¹

Suudi Arabistan'ın uluslararası arenadaki ekonomik yardımlarını 3 ana başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar, acil durumlarda ve krizlerde hayat kurtarmak için yapılan “insani yardımlar”, gelişmekte olan ülkelerin ekonomik ve sosyal refahını artırmak için yapılan “kalkınma yardımları”, cami, okul inşa etmek gibi dini ve kültürel amaçlarla yapılan “hayır amaçlı yardımlar”dır.⁴⁷² Yıllar içerisinde yapılan toplam yardıma bakıldığında 1975-2021 yıllarını kapsayan 46 yıllık süreçte toplamda 65,72 milyar dolar yardım yapıldığı görülmektedir. Bu yardımlar 4412 proje kapsamında 157 ülkeye ulaşmış ve milyonlarca insan bu yardımlardan istifade etmiştir. 1975'ten bu yana Suudi Arabistan Krallığı'ndan en fazla insani yardım ve kalkınma yardımı alan ülkeler, Yemen (19 milyar dolar), Mısır (6.69 milyar dolar), Filistin (6.68 milyar dolar), Suriye (6.64 milyar dolar), Pakistan (4 milyar dolar) şeklinde sıralanmaktadır.⁴⁷³ Buradaki ülkeler Krallığın stratejik ve güvenlik çıkarları kapsamına giren ülkelerdir dolayısıyla bu yardımlar, Krallığın bölgesel lider, “İki Kutsal

⁴⁶⁸ Makki Hamid, *Why the World Needs Partnerships with Saudi Arabia: Saudi Arabia's Global Humanitarian and Development Aid* (King Faisal Center for Research and Islamic Studies, 2022), 8.

⁴⁶⁹ Detaylı bilgi için bkz. <https://www.sfd.gov.sa/>

⁴⁷⁰ Detaylı bilgi için bkz. <https://www.ksrelief.org/>

⁴⁷¹ United Nations Development Programme *Partnership in Development and South-South Cooperation Official Development Assistance of the Kingdom of Saudi Arabia*, 2.

⁴⁷² Hamid, *Why the World Needs Partnerships with Saudi Arabia: Saudi Arabia's Global Humanitarian and Development Aid*, 13.

⁴⁷³ Hamid, *Why the World Needs Partnerships with Saudi Arabia: Saudi Arabia's Global Humanitarian and Development Aid*, 16-17.

Caminin Hamisi” ve İran etkisini bölgede dengelemeye yönelik bölgesel hegemon rolüne uygun düştüğü söylenebilir..⁴⁷⁴

Yapılan yardımların uluslararası arenada nerede durduğunu anlamak açısından 2020 yılına bakmak konunun anlaşılması açısından ehemmiyet arz etmektedir. UNOCHA mali izleme kayıtlarına göre Suudi Arabistan 2020 yılında dünyanın en cömert bağışçıları arasında 6. sırada yer almıştır.⁴⁷⁵ 2021 yılında toplam resmi kalkınma yardımları 7.1 milyar dolar iken, 2022'de bu miktar bir önceki yıla göre düşüş göstererek 6.6 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu rakam, ülkenin gayri safi milli hasılasının %0,59'una denk gelmektedir. Yardımlarda önemli bir azalma olmamakla birlikte, bu oran Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun (UNGA), ekonomik olarak gelişmiş ülkelerin gayri safi milli gelirlerinin en az %0,7'sini geliştirmekte olan ülkelere yardım olarak tahsis etmesi yönündeki çağrısının altında kalmaktadır.⁴⁷⁶

Kriz anlarında yapılan yardımlar, açlığın ortadan kaldırılması için atılan adımlar, yoksul ülkelere verilen hibeler, Müslüman ülkelerde inşa edilen dini mekanlar, geliştirmekte olan ülkelere sağlanan krediler vb. insanlığa hizmet yolunda atılan önemli adımlardır. Bu yardımlar hem İslami değerler hem de Suudi kültürün bir gereğidir. Bu durum sebebiyle Alkatheeri ve Khan, Suudi Arabistan'ı “İnsanlık Krallığı” olarak nitelendirmektedir.⁴⁷⁷ Fakat sonuca bakıldığında bu yardımların Suudi Arabistan'a yumuşak güç sağlamada önemli etkileri olduğu söylenebilir.⁴⁷⁸ İnsanların en zor zamanlarında ve sıkıntıya düştüklerinde onların yanında yer almak, onların bir sıkıntısını gidermek, refahlarına veya daha iyi bir hayat yaşamalarına katkıda bulunmak olumlu imaj oluşturmada, gönüllerini fethetme ve cezbetmede en etkili faktörler arasında gösterilebilir. Bu yardımlar Suudi Arabistan'ın hem yardımda bulunduğu ülkelerde hem de uluslararası camiada itibarının artmasına ve olumlu bir imaj elde etmesine yardımcı olmakta, ilgili ülkelerle ekonomik ve diplomatik ilişkiler geliştirmesine ve onları etkilemesine de olanak tanımaktadır. Aynı zamanda bu yardımlar, iyi niyeti teşvik etmek ve alıcı ülkelere diplomatik bağları güçlendirmek için bir araç görevi de görmektedir. Sonuç olarak Suudi Arabistan, elde ettiği bu olumlu imaj ve çekiciliğin de katkısıyla inşa ettiği okullar ve camiler vasıtasıyla kendine özgü dini anlayışın ön plana çıkararak kendine ait değerleri ve kültürü yayma imkanına kavuşmuştur.

⁴⁷⁴ Konopka - Strykhotyskiy, ““Soft Power” in the Foreign Policy of the Kingdom of Saudi Arabia”, 103.

⁴⁷⁵ Hamid, *Why the World Needs Partnerships with Saudi Arabia: Saudi Arabia's Global Humanitarian and Development Aid*, 9-10.

⁴⁷⁶ Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), "Saudi Arabia" (08.12.2023).

⁴⁷⁷ Alkatheeri - Khan, "A Perspective on Saudi Soft Power and Cultural Diplomacy", 24.

⁴⁷⁸ Ghafarinezhad vd., "Iran and Saudi Arabia: The Regional Competition of Soft Power", 367.

2.5.3. Dış Politikanın Rolü

Suudi Arabistan uzun yıllardır barış ve istikrarı ilke edinen bir dış politika anlayışına sahip olmasıyla bilinmektedir. Ülke, çatışmaların çözümü ve bölgesel barışın sağlanması için diyalog, diplomasi ve iş birliğini teşvik eden ilkeli duruşunu istikrarlı bir şekilde sürdürmüştür. En önemli bölgesel ve uluslararası sorunları ve hedefleri bile diyalog, diplomasi ve iş birliği çerçevesinde ele almaya çalışarak barış, istikrar ve olumlu ilişkileri muhafaza etmeye çalışmaktadır.⁴⁷⁹ Yemen örneğinde olduğu gibi zaman zaman bu ilkeli duruşunda sapmalar olsa da genel anlamda bölgesel ve küresel barış ve istikrarın korunması için ilkeli duruşa sadık kaldığı görülmektedir. Bu durumun kendi içinde askeri, siyasi, ekonomik, sosyal, dini vb. birçok sebebi olduğu söylenebilir. Ancak Suudi Arabistan'ın bölgesel ve küresel güvenliğe ihtiyaç duyduğu, güvenliğin ise barış, istikrar, olumlu ilişkiler ve iyi komşuluk ilişkileriyle tesis edileceği bilinen bir gerçektir. Dolayısıyla devletin kendi çıkarları ve hedeflerini hayata geçirebilmesi için büyük ölçüde yumuşak güce ihtiyacı bulunmaktadır. Uluslararası arenada yumuşak güç elde etmenin en önemli yollarında birisi ise uluslararası kuruluşlara üye olmaktır.

Uluslararası kuruluşlar, Suudi Arabistan'ın küresel etkisini artırarak ülkenin ılımlılık, uluslararası barış, güvenlik ve iyi komşuluk ilkelerine bağlı olduğunu göstermesine olanak tanımaktadır.⁴⁸⁰ Dahası, uluslararası örgütlerin bir parçası olmak Suudi Arabistan'a terörle mücadele, insan hakları ve ekonomik kalkınma gibi çeşitli konularda çıkarlarını ve değerlerini tanıtmak için bir platform sağlamaktadır. Bu üyelik aynı zamanda Suudi Arabistan'ın diplomatik diyaloga girmesine, ittifaklar kurmasına ve ortak zorluklarda diğer ülkelerle iş birliği yapmasına olanak tanımaktadır. Ayrıca uluslararası örgütlere üyelik Suudi Arabistan'a ekonomik iş birliği ve kalkınma fırsatları da sunmaktadır. Örneğin, fikir alışverişi ve en iyi uygulamalar yoluyla Suudi Arabistan teknoloji, altyapı geliştirme ve yatırım gibi alanlarda diğer ülkelerin deneyimlerinden faydalanabilir. Uluslararası örgütlere üye olmak Suudi Arabistan'a daha istikrarlı ve öngörülebilir bir yatırım ortamı sağlayarak doğrudan yabancı yatırım çekmesine yardımcı olabilir. Bu da ülke için olumlu sosyal, kültürel ve ekonomik etkilere yol açabilir.

Uluslararası örgütlere üyeliğin dış politikası üzerinde çok yönlü etkisi olduğunun farkında olan Suudi Arabistan, 1945 yılında Birleşmiş Milletler, 1957 yılında Uluslararası Para Fonu, 1974 yılında Dünya Bankası, 1999 yılında G20 ve 2005 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne

⁴⁷⁹ Gallarotti - Al Filali, "Saudi Arabia's Soft Power", 249.

⁴⁸⁰ Alshehri, "The Soft Power as a Potential Tool of International Policy of the Kingdom of Saudi Arabia", 65.

katılmış ve bu kurumların önemli bir üyesi haline gelmiştir.⁴⁸¹ Küresel çapta bu denli önemli kurumlara üye olmak bir ülkenin diğer aktörlerde olumlu bir imaj oluşturmaya ve onları kendi çıkar ve hedefleri yönünde ikna ederek veya gündem oluşturarak yönlendirebilmesine imkanı vermektedir. Ayrıca uluslararası kurumlara bağlılığını ispat edip uluslararası barış, istikrar ve diyalogdan yana olduğunu göstererek diğer ülkelerin tercihlerini etkileyebilme fırsatı sunmaktadır. Bu durum bir ülkenin yumuşak gücünün varlığının en temel göstergesidir.

Ülkenin üyesi olduğu uluslararası kuruluşların yanında kurucu liderliğini yaptığı küresel veya bölgesel kuruluşlar da bulunmaktadır. Bunların başında 1962 yılında Müslüman arasında dayanışmayı teşvik etmek ve İslam'ın küresel çapta yayılmasını desteklemek amacıyla kurulan Dünya Müslüman Ligi (WML) gelmektedir. Dünya Müslüman Ligi, Kral Faysal zamanında Nasır'ın seküler Arap milliyetçiliğine fikrine karşı mücadele etme gayesiyle Suudi Arabistan öncülüğünde ve himayesinde İslam'ı merkeze alan bir anlayış çerçevesinde kurulmuştur. Bu karşı hamle Suudi Arabistan'a Müslüman ülkelerle kurumsal bir zeminde işbirliği yapma ve ilişkiler geliştirme imkanı tanımakla kalmamış aynı zamanda Suud rejiminin meşruiyetini güçlendirmiş ve Suudi liderliğini dünya geneline yaymaya da hizmet etmiştir.⁴⁸² İkinci olarak 1969 yılında, Müslümanları aktif bir şekilde temsil etmek, ümmeti tek bir vücut haline getirmek ve onların çıkarlarını uluslararası alanda koruyup üyeler arasındaki anlaşmazlıkları çözmek amacıyla kurulan İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) gelmektedir. Örgüt, Kudüs'teki Mescid-i Aksa'nın kundaklanmasının ardından Fas Krallığı'nın başkenti Rabat'ta gerçekleştirilen tarihi zirvede alınan kararla kurulmuştur. Teşkilat temelde dini dayanışma ilkesine dayanmaktadır. Bu yüzden Müslümanların hak ve çıkarları, Filistin halkının özgürlüğü ve üyeler arasında ekonomik, kültürel, bilimsel, maddi manevi tüm alanlarda iş birliği kuruluş felsefesi gereği önem arz etmektedir.⁴⁸³ Suudi Arabistan Müslümanları ilgilendiren meselelerde özellikle de Filistin meselesinde aktif hale geldikçe örgüt içinde ön plana çıkmıştır. Bu durum ona Müslüman devletlerin dış politikasına yön verebilme fırsatı tanımıştır.⁴⁸⁴ Üçüncü olarak 1981 yılında üye ülkeler arasında koordinasyon, iş birliği ve entegrasyonu gerçekleştirmek yani bütünleşmeyi sağlamak, üye ülkelerin ekonomik ve siyasi güçlerini bir araya getirerek bölgesel bir güç oluşturmak amacıyla Körfez İşbirliği Konseyi (KİK)

⁴⁸¹ Gallarotti - Al Filali, "Saudi Arabia's Soft Power", 240; Ghafarinezhad vd., "Iran and Saudi Arabia: The Regional Competition of Soft Power", 365.

⁴⁸² Rubin, "A Typology of Soft Powers in Middle East politics", 11; Mohammad, "The Role of 'Soft Power' Tools in Foreign Policy of the Kingdom of Saudi Arabia", 187; Mandaville - Hamid, *Islam as Statecraft: How Governments Use Religion in Foreign Policy*, 10.

⁴⁸³ Mohammad, "The Role of 'Soft Power' Tools in Foreign Policy of the Kingdom of Saudi Arabia", 187.

⁴⁸⁴ Rubin, "A Typology of Soft Powers in Middle East politics", 11.

kurulmuştur. Konseyin hegemonik gücü olan Suudi Arabistan, bölge ülkelerini İran'ın yayılcı emellerine karşı birleştirmeyi, onların dış politikalarına yön vermeyi ve aralarındaki anlaşmazlıkları çözmeyi amaçlamaktadır. Her ne kadar Katar krizi örgütün faaliyetlerini ve etkisini sekteye uğratsa da bugün bu sıkıntı aşılmış ve örgüt bölgede yeniden merkezi bir rol oynamaya başladığı görülmektedir.⁴⁸⁵

Dünya Müslümanlar Birliği, İslam İşbirliği Teşkilatı ve Körfez İşbirliği Teşkilatı'nın kurulmasında oynadığı hayati rol ve bu kurumlara verdiği sürekli destek uluslararası camiada Suudi Arabistan'ın yumuşak gücünün artmasında önemli bir rol oynamaktadır. Riyad yönetimi bu organizasyonlar vasıtasıyla otoritesini kurumsallaştırmış, siyasi amaçları desteklemek için harekete geçirilebilecek ağlar oluşturmuş ve uluslararası siyasi gündemi belirleme kabiliyeti kazanmıştır.⁴⁸⁶ Bu kuruluşların bir diğer özelliği de uluslararası kurallar koymalarıdır. Bilindiği gibi eğer bir ülke kendi çıkar ve değerleriyle uyumlu uluslararası kurumları ve kuralları şekillendirebilirse eylemleri diğer aktörlere daha meşru gözükecek bu da ilgili aktörün yumuşak gücüne katkı sunacaktır.⁴⁸⁷ Dolayısıyla Suudi Arabistan, bu örgütler aracılığıyla doğrudan veya dolaylı olarak uluslararası kuralları etkilemeye ve ilgili girişimlerle yumuşak güç kazanmaya çalışmaktadır.

Suudi Arabistan, uluslararası camiada barış ve güvenliği sağlanmasına destek olma anlayışının bir tezahürü olarak özellikle bölge ülkeleri arasında çıkan anlaşmazlıklarda, orta yolu bulma noktasında arabuluculuk faaliyetleri yürütmektedir. 1970'lerden bu yana Ortadoğu'nun en köklü çatışmalarına bölgesel hatta uluslararası çözümler sunmaya ve Ortadoğu'da barışın korunmasına katkı sunmaya çalışmaktadır. Örneğin 1973 yılında Mısır, Suriye ve Ürdün arasındaki uzlaşmaya ve 1989 yılında Lübnan iç savaşını sona erdiren Taif Anlaşmasına öncülük etmiştir. 2002 yılında Arap-İsrail çatışmasını çözmeyi amaçlayan Prens Abdullah Barış Girişimi teklifini sunmuş ve 2007 yılında El Fetih ve Hamas arasında uzlaşmayı teşvik etmiştir.⁴⁸⁸ Son olarak Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin "tarihi bir olay" olarak ifade ettiği Etiyopya ve Eritre arasında süren anlaşmazlığa son veren Cidde anlaşmasının imzalanmasında aktif bir rol oynamıştır.⁴⁸⁹ Dış politikanın önemli araçlarından biri olan arabuluculuk, Suudi Arabistan'ın yumuşak gücü açısından önemli bir rol oynamaktadır.

⁴⁸⁵ Konopka - Strykhotzkyi, "Soft Power" in the Foreign Policy of the Kingdom of Saudi Arabia", 101.

⁴⁸⁶ Rubin, "A Typology of Soft Powers in Middle East politics", 11.

⁴⁸⁷ Berni, "The Power Paradigm of the King Salman Period: Building a Saudi Soft Power?", 193.

⁴⁸⁸ Mehran Kamrava, "Mediation and Saudi Foreign Policy", *Orbis* 57/1 (2013), 153-155.

⁴⁸⁹ Anadolu Ajansı (AA), "Etiyopya ve Eritre Suudi Arabistan'da Barış Anlaşması İmzaladı" (14.12.2023).

Tüm bu ülkeleri bir araya getiren aynı zamanda Suudi Arabistan'ı mezkûr ülkeler içerisinde ön plana çıkaran en temel ve en önemli unsurlardan birisi İslam'dır. İslam, Suudi Arabistan'a meşruiyet sağlamanın yanında uluslararası kuruluşlara liderlik ve ilgili ülkeler arasında arabuluculuk yapmasına yardımcı olmaktadır. Bölgesel ve uluslararası arenada İslam'ın çıkarlarının hamisi retoriğini kullanan Krallık, Müslüman ülkeler üzerinde lider imajı oluşturmaya çalışmaktadır.⁴⁹⁰ Liderlik imajının bir gereği olarak da Müslümanları ilgilendiren birçok olaya müdahale etmektedir. Arabuluculuk faaliyetleri bunun en büyük örneğidir. Bununla birlikte 1980 yılında Afganistan'a verdiği güçlü destek bugün hala tartışmaların odağındadır. Bunun yanı sıra Bosna, Çeçenistan ve Filistin gibi Müslümanların tehdit altında olduğu yerlerde verdiği özellikle maddi destek, kendisini Müslüman dünyada ön plana çıkarmış ve liderlik imajını katkı sunmuştur.⁴⁹¹

Suudi Arabistan'ın liderlik iddiasına destek veren ikinci unsur Müslüman ülkelere verdiği ekonomik yardımlardır. Fakat bu yardımlar İslami kimliğinden bağımsız değil doğrudan onunla ilişkilidir. Bir önceki bölümde ayrıntılı bir şekilde anlatıldığı gibi sahip olduğu ekonomik imkanlar sayesinde Arap ve Müslüman topluluklara mali birçok konuda destek olmakta özellikle kredi ve hibelerle liderliğini desteklemeye çalışmaktadır. Sonuç itibarıyla Suudi Arabistan, İslam'dan aldığı fikri güç ve petrolden elde ettiği ekonomik imkanlarla, arabuluculuk faaliyetleri gerçekleştirmekte, WML ve İİT gibi uluslararası kuruluşlar vasıtasıyla Müslüman ülkeler üzerinde etkili olmaya çalışmakta nihayetinde çekim, ikna ve gündem belirleme gibi yumuşak güç davranışlarıyla dış politika hedeflerine ulaşmaya çalışmaktadır.

⁴⁹⁰ Mohammad, "The Role of 'Soft Power' Tools in Foreign Policy of the Kingdom of Saudi Arabia", 187.

⁴⁹¹ Rubin, "A Typology of Soft Powers in Middle East politics", 11.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SUUDİ ARABİSTAN’IN DIŞ POLİTİKASINDA YUMUŞAK GÜCÜN ÖNEMİ: ENDONEZYA ÖRNEĞİ

Endonezya, ekvator üzerinde yer alan ve 17.508 adadan oluşan, bu nedenle “Nusantara” yani takımadalar olarak adlandırılan dünyanın en büyük ada ülkesidir. Güneydoğu Asya’da bulunan bu ülkenin büyük adaları arasında Java, Sumatra, Sulawesi, Kalimantan, Papua ve Bali bulunmaktadır. Ayrıca Maluku ve Nusa Tenggara adında iki küçük ada grubu daha mevcuttur. Bu adalar, sahip oldukları doğal güzellikler nedeniyle dünyanın birçok bölgesinden turisti çekmektedir. Adalar arasında merkezi bir konumda bulunan Java adasında Cakarta şehri yer almaktadır. Cakarta, ülkenin hem başkenti hem de siyasi ve ekonomik merkezidir. Ulusal veya uluslararası birçok şirketin ve kurumun merkezi burada bulunduğundan, diğer şehirlere kıyasla oldukça modern bir görüntü sergilemektedir.

Endonezya, sahip olduğu konumu sebebiyle Güneydoğu Asya’nın önemli bir parçasıdır. Bu stratejik konumu, ticaret yolları üzerinde bulunması nedeniyle oldukça önemlidir. Ayrıca doğal kaynaklar açısından da zengin olan Endonezya, petrol, kömür, doğal gaz, nikel, linyit ve altın gibi kaynaklara sahiptir. Emtia ürünleri arasında ise palm yağı, kauçuk ve kakao öne çıkmaktadır. Dünyanın en büyük palm yağı üreticisi olan Endonezya, ürettiği bu yağın %90’ını ihraç etmektedir. Endonezya’nın en büyük palm yağı ihracatını yaptığı ülkeler ise Çin ve Hindistan’dır.

Endonezya, 2023 verilerine göre 275 milyonluk nüfusuyla dünyanın en kalabalık dördüncü ve en büyük Müslüman nüfusuna sahip ülkesidir. Sahip olduğu nüfus ile bölgesel ve küresel ölçekte önemli bir pazar ve ekonomik güç oluşturmaktadır. Bu yüzden MINT (Meksika, Endonezya, Nijerya, Türkiye) ülkeleri arasında yer almaktadır. Bununla birlikte sahip olduğu GSYİH ile önemli bir G-20 ülkesidir. Son olarak amacı bölge ülkelerinin ekonomik büyümelerini sağlamak, toplumsal ve kültürel gelişmeyi sağlamak ve bölgede barış ve istikrarı teşvik etmek olan ASEAN’ın kurucu ve aktif üyelerinden biridir

Endonezya, birçok farklı kültürün ve dini inancın birlikte yaşadığı bir ülkedir. Müslüman, Hristiyan, Hindu ve diğer din mensupları bu ülkede barış ve huzur içinde yaşamaktadır. Örneğin, Cakarta’da Asya’nın en büyük camisi olan İstiklal Camii ile onun hemen karşısında bulunan büyük katedral, Noel ve Ramazan Bayramı gibi özel günlerde yaptıkları işbirliği ile ünlüdür. Endonezya, sahip olduğu doğal güzellikler, kültürel çeşitlilik ve

hoşgörü iklimi ile diğer ülkelerden oldukça farklıdır. Bu durum, Endonezya'yı kültürel çeşitlilik ve etkileşim merkezi haline getirmektedir. Bu kısa Endonezya girişinin ardından, Suudi Arabistan-Endonezya ilişkilerini ele alacağız.

3.1. Suudi Arabistan Endonezya İlişkileri

Suudi Arabistan ve Endonezya 20. yüzyılda kurulmuş devletlerdir. Bu iki devlet arasındaki ilişkiler, Suudi Arabistan'ın İslam'ın doğduğu yer, Endonezya'nın ise dünyada en fazla Müslümanın yaşadığı yer olması nedeniyle özellikle önem arz etmektedir. Bu topraklarda yaşayan ve nüfusunun büyük çoğunluğu Müslüman olan bu iki halk arasındaki temaslar, eskilere yani Avrupalı sömürgecilerin takımadalara gelmesinden çok daha öncelere dayanmaktadır. Araplar özellikle Hadramiler (Güney Yemen'den) 7. yüzyılda ticaret, ikamet ve İslam'ı yaymak için takımadalara seyahat etmişlerdir. Gelirken beraberinde hem maddi hem de manevi varlıklarını getirmişlerdir. Buraya yerleşen Hadramiler, takımadadaki insanların Müslümanlaşmasına ve iki bölge arasında ticari ilişkilerin gelişmesine vesile olmuşlardır. Böylece Hadramiler, takımadalara iki önemli unsur olan ticari malları ve İslam'ı ihraç etmişlerdir.⁴⁹² Bölgeye yerleşip hayatlarını burada devam ettiren Hadrami Araplar, zamanla yerel toplumla bütünleşmişlerdir. Bugün Endonezya'da kayda değer bir Arap topluluğu bulunmaktadır. Bu kişiler Endonezya kültürüyle harmanlanmış kültürlerini yaşamaya ve Endonezya'nın önemli bir parçası olmaya devam etmektedir.

Takımadada yaşayan insanlar 15. yüzyıldan itibaren İslam'ın 5 temel farzından biri olan hac ibadetini yerine getirmek için Haremeyn'e (Mekke ve Medine) seyahat etmişlerdir. Bazı kişiler hac ibadeti sonrası Endonezya'ya dönmeden önce burada kalarak İslami eğitim almış ve ülkelere dönerek irşat faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Bazı Endonezyalı alimler ise uzun yıllar Haremeyn'de kalarak dünyanın dört bir tarafından gelen Müslümanlara ders vermişlerdir. Bu saygın alimler arasında Aceh'den Abdur Rauf As-Sinkili; Makassar'dan Muhammed Yusuf Al-Maqassari; Martapura'dan Şeyh Muhammed Arsyad Al-Banjari sayılabilir.⁴⁹³ Uzun yıllar farklı kültürlerden ve milletlerden alimlerin ders verdiği bu ortam, İbn Suud'un, Suudi Arabistan devletini kurması ve Vehhabi düşüncüyü merkez haline getirip diğer İslami anlayışların yaşamasına fırsat vermemesi sonucu dağılmış, dolayısıyla

⁴⁹² Al Qurtuby, *Saudi Arabia and Indonesian Networks, Migration, Education and Islam*, 29.

⁴⁹³ Embassy of the Republic of Indonesia in Riyadh, Kingdom of Saudi Arabia (Kemlu), "Bilateral Relations between Indonesia and Saudi Arabia" (02.02.2024).

Endonezyalı alimlerin birçoğu ülkelerine dönmek zorunda kalmıştır.⁴⁹⁴ Bu tarihten Endonezya devletinin kuruluşuna kadar iki ülke arasındaki ilişkiler pasif bir şekilde seyretilmiştir.

3.1.1. Siyasi İlişkiler

Endonezya devleti 1945 yılında kurulduğunda, devletin bağımsızlığını tanıyan ilk ülkelerden biri Suudi Arabistan olmuştur. İkili arasındaki resmi ilişkiler, 1948 yılında Cidde’de Endonezya büyükelçiliğinin açılmasıyla başlamıştır. Bu tarihten iki yıl sonra yani 1950’de, Cakarta’da bir Suudi Arabistan temsilciliği açılmış ve bu temsilcilik 1955 yılında resmi büyükelçiliğe dönüştürülmüştür.⁴⁹⁵ Suudi Arabistan’ın 1932 yılında kuruluşundan o güne iki ülke arasındaki ilişkiler pasif bir şekilde seyretilmiş olsa da Endonezya devlet başkanı Sukarno’nun⁴⁹⁶ Masyumi Partisi başkanı Muhammed Nastir’i başbakan atamasıyla birlikte ilişkilerde bir hareketlenme olmuştur. Nastir’in başbakanlığı döneminde, Suudi Arabistan, Endonezya’nın dış ilişkilerinin önemli bir parçası olarak kabul edilmiştir. Fakat ülkedeki hem laik milliyetçiler hem de komünistler, Ortadoğu, özellikle de İslam ülkeleriyle ilişkiler geliştirme konusunda isteksiz davranmışlardır.⁴⁹⁷ Bu durum tarafların dünya görüşleriyle alakalı olduğu gibi aynı zamanda o dönemde Ortadoğu’da yaşanan gelişmelerle de yakından ilgilidir.

Bilindiği gibi Kral Faysal, Mısır devlet başkanı Nasır’ın önderliğindeki Arap sosyalist hareketlerin ve çeşitli radikal cumhuriyetçi rejimlerin etkisine karşı koymak için Müslüman ülkelerden oluşan ve İslam’ı merkeze alan küresel bir ittifak kurmak istemiştir. Bu anlayışla 1962 yılında Dünya Müslümanlar Birliği ve 1969 yılında İslam İşbirliği Teşkilatı kurulmuştur. Her iki kurum da Suudi Arabistan’ın İslam’ın koruyucusu ve Müslüman dünyanın lideri olduğunun göstermesi açısından önem taşımaktadır. Böylece komünizm ve cumhuriyetçi rejimlerle mücadele, İslam şemsiyesi altında fakat Suudi Arabistan öncülüğünde yürütülmek istenmiştir. Bu kampanyada yer alması için davet ve teşvik edilen Endonezya devlet başkanı

⁴⁹⁴ Yon Machmudi, "Saudi Arabia's Relations with Indonesia", *Saudi Arabia Foreign Policy, Conflict and Cooperation*, ed. Neil Partrick (London: I.B.Tauris, 2016), 280.

⁴⁹⁵ Sumanto Al Qurtuby - Shafi Aldamer, "Saudi-Indonesian Relations: Historical Dynamics and Contemporary Development", *Asian Perspective* 42 (2018), 122.

⁴⁹⁶ Sukarno, Endonezya bağımsızlık hareketinin lideri ve önderidir. Endonezya Cumhuriyeti’nin kurucu devlet başkanıdır. Endonezya’nın kurucu ilkeleri arasında sayılan Pancasila’nın (5 ilke: Tek Tanrı inancı, adil ve medeni insanlık, Endonezya’nın birliği, demokrasi ve Endonezya’nın tüm halkları için sosyal adalet.) mimarıdır. Sosyalist fikir ve tutumlarıyla bilinmektedir. İktidarı 1945-1967 arasını kapsamaktadır. Askeri bir darbe sonucu devrilmiştir.

⁴⁹⁷ Machmudi, "Saudi Arabia's Relations with Indonesia", 281.

Sukarno, sosyalizm ve cumhuriyet hayranı olduğu için Müslüman ülkeler kampında yer almak istememiştir. Bu yüzden o dönemlerde Suudi Arabistan'la ilişkiler gelişmemiştir.⁴⁹⁸

Suharto⁴⁹⁹ başkanlığındaki Yeni Düzen (1967-1998) yönetimi de Ortadoğu ülkelerine şüpheyle yaklaşmaya devam etmiştir. İslami köktendinciliği ihraç ettiği ve ülkedeki Müslümanları marjinalleştirdiği düşüncesiyle özellikle Suudi Arabistan'a şüpheyle yaklaşmıştır. Çünkü Suudi Arabistan o dönemde ülkedeki Müslümanları desteklemektedir. Bu durumun aslında Endonezya iç siyasetiyle de doğrudan ilgilidir. Suharto yönetimi Yeni Düzen hükümetini kurduğunda Hristiyan ve Çinli azınlıklara bir takım ayrıcalıklar tanımıştır. Birçok Çinli iş adamı elde ettikleri imtiyazlarla büyük holdingler kurmuş ve zenginleşmiş, Hristiyanlar da orduda üst düzey rütbelere sahip olmuştur. Bu durumu karşısında Müslümanların dışlandığını düşünen ekşi Masyumi partisi lideri Muhammed Nastir ve arkadaşları, Endonezya İslam'ı Yayma Konseyi'ni (DDII) kurmuş ve bu kurum aracılığıyla hükümete karşı güçlü bir muhalefet yürütmüştür. Bu muhalefet esnasında Nastir ve arkadaşlarının en büyük destekçisi Suudi Arabistan olmuştur. Bu ilişkinin farkında olan Yeni Düzen hükümeti, 70'li ve 80'li yıllarda Suudi Arabistan'la ilişkili tüm kişi ve grupları yakın takibe almıştır.⁵⁰⁰ Haliyle ikili ilişkilerde dikkate değer bir gelişme yaşanmamıştır.

1979 İran devriminden sonra Suharto yönetimi, Şii fikrin Endonezya'daki Müslümanları etkileyebileceği ve mevcut laik hükümete karşı dini-siyasi bir hareket kurabileceği endişesi taşımaya başlamıştır. Bu endişeyle, Endonezya üzerinde Şii etkisini azaltmak hatta yok etmek için İranlı ve Şii yazarların kitapları ve kamusal etkinlikleri yasaklanmıştır. Aynı dönemde, Suudi Arabistan da benzer endişeleri taşımaktadır. Bu sebeple Suudi Arabistan, dünya genelindeki Şii karşıtı tüm İslamcı grupları veya oluşumları desteklediği gibi Endonezya'daki grupları da desteklemiştir. Böylece ortak hedefe doğru hareket eden iki ülke arasındaki siyasi ilişkiler gelişmeye başlamıştır.⁵⁰¹ Suudi Arabistan-Endonezya ilişkileri geliştikçe, Suharto'nun siyasi yöneliminde de bir takım değişiklikler baş göstermeye başlamış, Suharto Müslümanlara hitap edecek adımlar atmaya başlamıştır. Öncelikle 1991 yılında orta sınıf entelektüel ve iş adamlarından oluşan Endonezya Müslüman

⁴⁹⁸ Al Qurtuby - Aldamer, "Saudi-Indonesian Relations: Historical Dynamics and Contemporary Development", 128.

⁴⁹⁹ Suharto, Endonezya Devleti'nin ikinci devlet başkanıdır. Asker kökenlidir ve Sukarno yönetimine darbe yaparak iktidarı ele geçirmiştir. Komünist karşıtı tüm cephelerin desteğini alarak Batılı, modern bir ulus devlet inşa etmek için çalışmıştır. Uyguladığı politikalar baskıcı ve tepeden inme olduğu için çoğu zaman eleştirilmiştir. Kendi iktidarını "yeni düzen" olarak ifade etmiştir. İktidarı 1967-1998 arasında kapsamaktadır.

⁵⁰⁰ Machmudi, "Saudi Arabia's Relations with Indonesia", 281-282.

⁵⁰¹ Al Qurtuby, *Saudi Arabia and Indonesian Networks, Migration, Education and Islam*, 28; Al Qurtuby - Aldamer, "Saudi-Indonesian Relations: Historical Dynamics and Contemporary Development", 128-129.

Entelektüeller Derneği'nin (ICMI), ardından İslami bankaların kurulmasını desteklemiştir. Son olarak 1991 yılında ilk kez, o zamana kadar oldukça mesafeli durduğu İslam İşbirliği Teşkilatı'nın Senegal'de düzenlenen toplantısına katılmış ve bir yıl sonra da hac vazifesini yerine getirmek için Suudi Arabistan'a gitmiştir. Bir zamanlar Müslümanları ötekileştirmekle suçlanan Suharto'nun bu politik değişimi dikkate değerdir.⁵⁰²

Suharto döneminde Suudi Arabistan ve Endonezya arasında diplomatik temaslar da gerçekleşmiştir. Bunlar arasında en önemlisi, 1970 yılında Kral Faysal'ın Endonezya ziyaretidir. Bu ziyaret, Suudi Arabistan kralları arasında Endonezya'yı ziyaret eden ilk kişi olması nedeniyle tarihi bir öneme sahiptir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Kral Faysal seküler Arap milliyetçiliği ve komünizme karşı Müslüman devletlerin bir arada mücadele etmesi için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Ayrıca İsrail ve Araplar arasında yaşanan savaşlar da bölge güvenliği açısından bir başka tehdit edici unsurdur. Bu noktada Suudi Arabistan, dünyanın en fazla Müslüman nüfusuna sahip ülkesi konumunda bulunan Endonezya'nın stratejik bir konumda olduğunu değerlendirmiştir. Bu yüzden 10-13 Haziran 1970 tarihlerinde Endonezya'ya bir ziyaret gerçekleştiren Kral Faysal, havalimanında doğrudan devlet başkanı Suharto ve bazı bakanlar tarafından karşılanmıştır. Aynı gün Kral Faysal onuruna verilen yemeğin ardından her iki devlet başkanı da birer konuşma yapmıştır. Suharto yapmış olduğu konuşmada İsrail'e karşı verilen mücadelede Arapların yanında yer aldığını açık bir şekilde ifade etmiştir. Bu açıklama Kral Faysal tarafından memnuniyetle karşılanmış ve Kral Faysal, Endonezya'nın duruşunun sağlamlığını kimsenin inkâr edemeyeceğini belirtmiştir.⁵⁰³

12 Aralık 1983 tarihinde Suudi Arabistan tarafından Endonezya'ya bir önemli ziyaret daha gerçekleştirilmiştir. Bu ziyareti gerçekleştiren kişi Suudi Arabistan Başbakan Yardımcısı, Savunma ve Ulaştırma Bakanı, Prens Sultan bin Abdülaziz Al Suud'dur. Heyete, Endonezya Savunma Bakanı Poniman eşlik etmiştir. Suudi heyet, Suharto tarafından Cakarta'daki başkanlık sarayında ağırlanmıştır. Toplantı sonrası yapılan açıklamada askeri konuların değil ikili ilişkiler ve işbirliği konularının ele alındığı ifade edilmiştir. Fakat ilgili tarihlerde Irak-İran savaşının yaşandığı ve Suudi Arabistan dış politikasında savunma ve güvenlik konularının

⁵⁰² Machmudi, "Saudi Arabia's Relations with Indonesia", 282.

⁵⁰³ Muhammad Hamdani - Muhammad Luthfi, "The Dynamic of Bilateral Relationship Between the Republic of Indonesia-Kingdom of Saudi Arabia in the Field of Politic", *Proceedings of the 2nd International Conference on Strategic and Global Studies*, ICSGS EAI, (2019), 5.

önemli bir yer teşkil ettiği düşünüldüğünde, bu ziyaretin Suudi Arabistan'ın güvenlik kaygısının bir sonucu olduğu söylenebilir.⁵⁰⁴

1990 yılında gerçekleştirilen ziyaret de aynı kaygının bir tezahürüdür. Suudi Arabistan hükümetinin özel temsilcisi Abdülaziz el-Thenayun, Cakarta'yı ziyaret etmiş ve 9 Ağustos 1990 yılında Devlet Başkanı Suharto ve Dış İşleri Bakanı tarafından Başkanlık konutunda kabul edilmiştir. Bilindiği gibi Saddam Hüseyin, 2 Ağustos 1990 tarihinde Kuveyt'e işgal etmiş ve Suudi Arabistan'ı da tehdit etmiştir. Özel temsilci, Ortadoğu bölgesinde yaşanan bu sıcak çatışma hakkında Kral Fahd'ın özel mesajını devlet başkanı Suharto'ya iletmıştır. Bu mesajda Kral Fahd, Endonezya hükümetini, Irak hükümetinin Suudi Arabistan'a saldırmasını engellemek üzere kurulan çok uluslu güçlere katılmaya davet etmiştir. Suharto, Irak'ın Kuveyt işgalinin tamamen haksız olduğunu ifade ettikten sonra, Endonezya anayasasına göre başkanın savaşlarda yurt dışına asker gönderme yetkisinin bulunmadığını, bu yüzden Irak'a karşı oluşturulan çok uluslu güçlere asker gönderemeyeceğini ifade etmiştir. Endonezya hükümeti bu duruşuyla özellikle Ortadoğu'daki çatışmalara dahil olmama yönündeki tutumunu teyit etmiştir.⁵⁰⁵

Görüldüğü gibi Suharto döneminde Suudi Arabistan Endonezya ilişkilerinde ana konu güvenlik ve savunmadır. Suudi Arabistan, özellikle kendisini tehdit altında hissettiği dönemlerde en fazla Müslüman nüfusa sahip ülke konumunda bulunan Endonezya ile gerek Şii yayılmacılığını engellemeye gerekse ortak savunma girişimleriyle güvenliğini muhafaza etmeye çalışmıştır. Aslında bu durum, Endonezya'da açtığı ataşeliklerde de kendisini göstermektedir. Suudi Arabistan'ın Endonezya büyükelçiliğinde sadece askeri ataşelik ve din ataşeliği bulunmaktadır. Dolayısıyla Suudi Arabistan'ın Endonezya'da önceliğinin din ve savunma olduğu söylenebilir. Sonuç olarak her ne kadar Şii yayılmacılığı karşısında ortak çıkarlar sebebiyle birlikte hareket edilse de Endonezya'nın çatışmalardan uzak durma politikası sebebiyle savunma konusunda ortak adım atılamamıştır.

2014 yılına gelindiğinde Savunma Bakan Yardımcısı Prens Salman bin Sultan bin Abdul Aziz al Saud ile Endonezya hükümeti arasında Savunma ve İşbirliği Anlaşması (DCA) imzalanmıştır. Bu anlaşma, Endonezya'nın bir Ortadoğu ülkesiyle imzaladığı ilk savunma anlaşması olması açısından oldukça önemlidir. Her iki ülke de terörizm geçmişi bulunan ve

⁵⁰⁴ Hamdani - Luthfi, "The Dynamic of Bilateral Relationship Between the Republic of Indonesia-Kingdom of Saudi Arabia in the Field of Politic", 7.

⁵⁰⁵ Hamdani - Luthfi, "The Dynamic of Bilateral Relationship Between the Republic of Indonesia-Kingdom of Saudi Arabia in the Field of Politic", 8.

radikal grupların terörist eylemlerinden ciddi olarak etkilenen ülkelerdir. Dolayısıyla terörizm konusunda ortak strateji takip etmek ve istihbarat paylaşmak oldukça ehemmiyet arz etmektedir. Ayrıca bu anlaşma askeri eğitim, askeri öğrenci değişimi, savunma sanayi işbirliği, askeri altyapı ve afet yönetiminde sosyal yardım konularında ikili işbirliğine dayanmaktadır. Endonezya bu anlaşmayla, Suudi Arabistan'daki karlı askeri ihaleleri kazanmayı planlamıştır.⁵⁰⁶

2014 yılında Joko Widodo⁵⁰⁷ Endonezya devlet başkanlığına seçildikten sonra iki ülke arasındaki ilişkilerde hızlı bir ilerleme görmek mümkündür. Burada Widodo'nun Endonezya'nın küresel sahnedeki konumunu güçlendirmeyi amaçlayan politikalar takip etmesinin önemli bir rolü bulunmaktadır. Widodo, başkan seçildikten hemen sonra 11 Eylül 2015 tarihinde Suudi Arabistan'a bir ziyaret gerçekleştirmiş ve Suudi Arabistan Kralı Selam bin Abdülaziz tarafından sıcak bir şekilde karşılanmıştır. Ziyaretin temel amacı 1970'ten beri pasif olan ikili ilişkileri güçlendirmektir. Kendisine bu ziyaret esnasında, Krallığın dost ülkelerin liderlerine verdiği en yüksek liyakat nişanı olan Kral Abdülaziz Madalyası taktim edilmiştir. Bu madalya, Suudi Arabistan'ın Endonezya'ya verdiği önemin açık bir göstergesidir. Görüşmede esnasında hem bölgesel hem de uluslararası meseleler ele alınmış aynı zamanda ekonomik işbirliği, hac hizmetlerinin iyileştirilmesi, iş göçü, idam cezası ve savunma konuları görüşülmüştür.⁵⁰⁸ Bu ziyaretten bir ay sonra alınan kararları takip etmek ve hayata geçirmek için Dış İşleri Bakanı Adil el-Cübeyr Endonezya'yı ziyaret etmiştir. Bu ziyaret esnasında Cübeyr, Başkan Widodo ve Dış İşleri Bakanı Rotno Marsudi ile görüşmüştür. Bu görüşme esnasında iki ülke arasındaki enerji, ticaret, yatırım gibi konuları ele alınmış ve ilişkilerin geliştirilmesi gerektiği konusunda mutabakata varılmıştır.⁵⁰⁹

Suudi Arabistan-Endonezya ilişkileri açısından tarihi denilebilecek gelişme 2017 yılında yaşanmıştır. Kral Selman bin Abdülaziz 1-12 Mart 2017 tarihleri arasında beraberindeki büyük bir heyetle takımadaları ziyaret etmiştir. Bu ziyaret sadece Endonezya

⁵⁰⁶ Muhammad Zulfikar Rakhmat, *Developments in Indonesian-Saudi Relations Under President Joko "Jokowi" Widodo* (King Faisal Center for Research and Islamic Studies, 2022), 8; Machmudi, "Saudi Arabia's Relations with Indonesia", 286-287; Al Qurtuby, *Saudi Arabia and Indonesian Networks, Migration, Education and Islam*, 47.

⁵⁰⁷ Joko Widodo, siyasi hayatına Surakarta belediye başkanı olarak başlamıştır. Yedi yıl belediye başkanlığı yaptıktan sonra, 2012 seçimlerinde Cakarta Valisi olarak seçilmiştir. 2014 yılında yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Endonezya'nın 7. Cumhurbaşkanı olmuştur. 2019 seçimlerinde yeniden Cumhurbaşkanı seçilmiş ve iki dönem devlet başkanlığı yaptıktan sonra, 2024 yılında görevini Prabowo Subianto'ya devretmiştir.

⁵⁰⁸ Mohammad Amin Fauzi vd., "Indonesian Foreign Relations with Saudi Arabia During the Joko Widodo Government", *Journal of Pharmaceutical Negative Results* 13/1 (2022), 1707; Rakhmat, *Developments in Indonesian-Saudi Relations Under President Joko "Jokowi" Widodo*, 6.

⁵⁰⁹ Fauzi vd., "Indonesian Foreign Relations with Saudi Arabia During the Joko Widodo Government", 1707.

hükümetinde değil Endonezya halkında da oldukça büyük bir heyecan uyandırmıştır. Çünkü 1970 yılındaki Kral Faysal'ın ziyaretinden bugüne herhangi bir Suud Kralı takımadaları ziyaret etmemiştir.⁵¹⁰ Kral Selman, Bogor Başkanlık sarayına giderken on binlerce kişiden oluşan coşkulu kalabalık yollara sıralanmıştır. Bu ziyaret esnasında Kral Selam'a 25 prens, 14 bakan ve 87 çekirdek ekipten oluşan 1500 kişilik büyük bir heyet eşlik etmiştir. Bu ziyaretin kendi içinde birkaç nedeni bulunduğu söylenebilir. Bunlardan ilki Başkan Widodo'nun 2015 yılına gerçekleştirdiği ziyarete bir iadeyi ziyaret niteliği taşımasıdır. İkincisi diplomatik bağların yeniden tesis etme düşüncesidir. Bilindiği gibi iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler uzun yıllar oldukça zayıf bir seviyede ilerlemiştir. Üçüncüsü ise ekonomik ilişkilerin canlandırılmak istenmesidir. Hatta krallığın ulusal petrol şirketi Aramco'nun %5'inin özelleştirmesi ile bağının olduğu da söylenebilir.⁵¹¹

Kral Selman'ın -kendinden önceki krallardan farklı olarak- Widodo hükümetiyle kurmak istediği ilişki, ortak savunma ve güvenlik merkezli bir anlayıştan siyaset, ekonomi ve kültür merkezli bir anlayışa kaydığı söylenebilir. Bu durumu en açık bir şekilde ziyaret esnasında iki ülke arasında imzalanan anlaşmalarda görmek mümkündür. Ziyaret esnasında iki ülke arasında ticaret, eğitim, sağlık, kültür, hac, turizm, bilgi paylaşımı, bilim ve teknoloji, sivil havacılık, balıkçılık, güvenlik, savunma ve terörle mücadele gibi birden çok alanı kapsayan 6 Mutabakat Zaptı, 3 İşbirliği Programı, 1 İşbirliği Anlaşması ve 1 Jont Deklarasyonu olmak üzere 11 maddeden oluşan bir anlaşma imzalanmıştır.⁵¹² Bu anlaşma maddeleri içinde terörizm, insan kaçakçılığı, narkotik madde kullanımı ve satımı yani sınırı aşan suçlar ve terörizmin önlenmesi gibi ortak çalışma alanları bulunmaktadır. Bu anlaşma çerçevesinde Endonezyalı yetkililerin Suudi Arabistan'ın 2030 Vizyon çerçevesinde gerçekleştirildiği idari reformlardan bir şeyler öğrenmeye yönelik artan ilgisinden de bahsetmek mümkündür.

Yaşanan tüm bu olumlu gelişmelerin yanı sıra Widodo'nun devlet başkanı olarak görev yaptığı iki dönemde⁵¹³ iki ülke arasında bir takım sorunlar da yaşanmıştır. Bunlardan ilki dış politika ile ilgili konulardır. Suudi Arabistan 2015 yılında, Irak, Suriye, Afganistan gibi ülkelerde terör örgütleriyle mücadele etmek ve gerektiğinde askeri operasyonlar yapmak için

⁵¹⁰ Hamdani - Luthfi, "The Dynamic of Bilateral Relationship Between the Republic of Indonesia-Kingdom of Saudi Arabia in the Field of Politic", 2.

⁵¹¹ Al Qurtuby, *Saudi Arabia and Indonesian Networks, Migration, Education and Islam*, 26.

⁵¹² Rakhmat, *Developments in Indonesian-Saudi Relations Under President Joko "Jokowi" Widodo*, 7; Hamdani - Luthfi, "The Dynamic of Bilateral Relationship Between the Republic of Indonesia-Kingdom of Saudi Arabia in the Field of Politic", 4.

⁵¹³ Joko Widodo, birincisi 2014-2019 ikincisi 2019-2024 tarihleri arasında iki dönemde toplamda 10 yıl Endonezya Cumhuriyeti devlet başkanlığı görevini yürütmüştür.

İslam İttifakı Ordusunu kurduğunu duyurmuştur. Suudi Arabistan liderliğindeki bu ordu gerektiğinde Yemen'e de askeri bir operasyon gerçekleştirecektir. Asya, Afrika ve Körfez'den 35 ülkenin katıldığı bu ittifaka Endonezya da davet edilmiştir. Fakat Endonezya, anayasası ve yasaları müsaade etmediği gerekçesi ve özel olarak bağlantısızlık taahhüdü sebebiyle bu ittifaka katılmayı reddetmiştir.⁵¹⁴ Dışişleri Bakanı sözcüsü Arrmanatha, Endonezya'nın ancak BM çatısı altında kurulacak olan bir ittifaka katılabileceğini ifade etmiştir. Dış politika açısından bir diğer sorun ise Suudi Arabistan ile İran arasında yaşanan gerilimlerde Endonezya'nın tarafsız durmaya çalışmasıdır.⁵¹⁵ Endonezya her ne kadar tarihi süreç içerisinde Şii yayılcılık karşısında Suudi Arabistan'la birlikte hareket etmiş olsa da bu sadece takımadalarla sınırlı kalmış ve İran'a karşı herhangi askeri veya ekonomik bir eyleme dönüşmemiştir. Endonezya bu tarafsız durma politikasının yanında zaman zaman iki ülke arasında arabulucu olmaya çalışmıştır. Örneğin 2016 yılında Endonezya Dış İşleri Bakanı Retno Marsudi iki ülkeyi de ziyaret ederek yetkililerle görüşmüştür. Ayrıca aynı yıl İİT Olağanüstü Bakanlar Düzeyi toplantısında arabuluculuk teklifini yinelemiştir. Bazen bu tarafsız duruş bazen de çatışmaların çözümünde Endonezya'nın yeteri kadar aktif ol(a)maması iki ülkenin bir takım sorunlar yaşamasına sebep olmuştur.⁵¹⁶

Endonezya ve Suudi Arabistan arasındaki yaşanan sorunlardan ikincisi Endonezyalı işçilerle alakalı sorunlardır. İki ülke arasında yapılan resmi anlaşmalara göre Endonezya 1980'ler'den bugüne Suudi Arabistan'a gündelik işçi ve ev hizmetçisi göndermektedir. İlk işçiler 1983 yılında 47 bin kişi olarak gönderilmiştir. Yıllar içerisinde bu sayı artmış 2004 yılında 550 bine ulaşmıştır.⁵¹⁷ Günümüzde bu sayının yaklaşık olarak 1,2 milyon olduğu tahmin edilmektedir.⁵¹⁸ İşçi ihracı hem istihdam hem de döviz girdisi açısından Endonezya ekonomisi üzerinde oldukça önem taşımaktadır. Endonezya İnsan Gücü Hizmetleri Derneği Başkanı Ayub Basalamah 2019 yılında yurtdışından gelen havalelerin yaklaşık 15 milyar dolar olduğunu ifade etmiştir.⁵¹⁹

Hem Endonezya ekonomisi hem de Suudi Arabistan'ın hizmet sektörü üzerinde bu denli büyük öneme sahip işçilerin ciddi sorunları bulunmaktadır. Bunlar arasında çalışma saatleri, işveren muamelesi, ücretler, temel haklarının ihlali, işçilerin refahı vb. gibi bir çok

⁵¹⁴ Middle East Institute (MEI), "Revitalized Interactions Between the Gulf and Indonesia" (21.03.2024).

⁵¹⁵ Arab News (Arab News), "Indonesia to Play Mediator between Riyadh and Tehran" (06.03.2024).

⁵¹⁶ Rakhmat, *Developments in Indonesian–Saudi Relations Under President Joko “Jokowi” Widodo*, 10.

⁵¹⁷ Al Qurtuby - Aldamer, "Saudi-Indonesian Relations: Historical Dynamics and Contemporary Development", 130.

⁵¹⁸ Gatot Abdullah Mansyur, Kişisel Görüşme, 08.05.2024.

⁵¹⁹ Tempo (Tempo), "Perusahaan Jasa TKI Klaim Hasilkan Remitansi Rp 218 T Hingga 2019" (12.03.2024).

husus sayılabilir. İşçilere yönelik uygulanan bu kötü muameleler sonucunda Endonezya hükümeti 2011 yılında Suudi hükümetinin işçilerin ihtiyaçlarına ve sorunlarına odaklanması için bir moratoryum yayınlamış ve işçi gönderimini durdurmuştur. 2016 yılında iki ülke arasında işçilerin durumlarını iyileştirecek, onların çıkarlarını ve ihtiyaçlarını koruyacak bir anlaşmayla imzalanmış böylece ev işçilerinin istihdamı yeniden başlaması kararlaştırılmıştır.⁵²⁰ Fakat 2018 yılında Tuti Tursilawati'nin Endonezya hükümeti yetkililerine bilgi verilmeden idam edilmesi iki ülke arasındaki ilişkileri tekrar gergin bir noktaya taşımıştır. Bununla birlikte koronavirüsün araya girmesiyle birlikte işçilerin gelişi gecikmiştir. Bu sebepten mütevellit 2022 yılında işçi ihracına yönelik tekrar bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre Endonezyalı ev işçileri artık bireysel işverenler tarafından değil belirli şirketler aracılığıyla istihdam edilecektir.⁵²¹ Böylece hem işçilerin hakları korunacak hem de Suudi ailelerin ihtiyaçları sistemli bir şekilde giderilmiş olacaktır.

3.1.2. Ekonomik İlişkiler

Suudi Arabistan ve Endonezya G-20'nin önemli ülkeleri arasında yer almaktadır. Tarihi süreç içerisinde iki ülkenin ticaret hacminde tıpkı siyasi ve diplomatik ilişkilerde olduğu gibi dalgalanmalar yaşanmıştır. Özellikle Jokowi'nin⁵²² göreve gelmesinden sonra bu grafikte yukarı yönlü bir hareketten bahsetmek mümkündür. Bu dönemde siyasi ve diplomatik ilişkilerde yaşanan ilerleme ekonomik canlanmayı da beraberinde getirmiştir. İki ülkenin ticaretine konu olan ürünler çeşitlilik arz etmektedir. Suudi Arabistan'ın ihracat kalemleri arasında genel olarak çeşitli kimyasal ürünler ve petrol bulunurken, Endonezya'nın ihracatına konu olan ürünler arasında ise araba, motorlu taşıtlar, araba yedek parçası, ahşap, mobilya, kâğıt, palm yağı ve işlenmiş balık vb. bulunmaktadır.⁵²³

2021 ekonomik verilerine göre Suudi Arabistan'ın Endonezya'ya ihracatı 3,71 milyar dolar seviyesindedir. Bu rakamın %53,1'ini oluşturan ve 1,97 milyar dolar ile en büyük ihracat kalemi tahmin edileceği üzere petroldür. 2019 yılı rakamlarına göre Endonezya'nın ham petrolünün %48'i Suudi Arabistan'dan gelmektedir. Bu tablo Endonezya'nın Suud petrolüne olan bağımlılığını ortaya koymaktadır. Diğer taraftan Endonezya'nın Suudi Arabistan'a

⁵²⁰ Al Qurtuby - Aldamer, "Saudi-Indonesian Relations: Historical Dynamics and Contemporary Development", 137.

⁵²¹ Saudi Gazette (Saudi Gazette), "Saudi-Indonesia Deal Paves Way for Resumption of Hiring Domestic Workers after a Gap of 11 Years" (27.02.2024).

⁵²² Jokowi, Endonezya Devlet Başkanı Joko Widodo'nun isminin yaygın olarak kullanılan kısaltmasıdır. Jokowi, 2014 ve 2019 yılında Endonezya Devlet Başkanı olarak seçilmiştir. 2 dönemlik görev süresi dolması sebebiyle 2024 seçimlerinde tekrar aday olmamıştır.

⁵²³ Rakhmat, *Developments in Indonesian–Saudi Relations Under President Joko “Jokowi” Widodo*, 12.

ihracatı ise 1,94 milyar dolar seviyesindedir. Bu rakamın %25,7'sini oluşturan ve 591 milyon dolar ile en büyük ihracat kalemi ise arabadır.⁵²⁴ Bu tablo bize iki ülke arasındaki ticaret dengesinin Suudi Arabistan lehine olduğunu göstermektedir. Endonezya hükümeti bu dengesizliği ortadan kaldırmak ve ihracatını artırmak için birçok girişimde bulunmuştur. Bu girişimlerden birisi de Cidde'de bulunan Endonezya Ticareti Geliştirme Merkezi'nin çalışmalarıdır. Bu kapsamda Suudi Arabistan'a tarımsal ihracatını artırmak için 2021 yılında pirinç ihracatına başlamıştır. 1000 tonla başlayan ihracatın zamanla artması beklenmektedir.⁵²⁵ İkinci olarak Endonezya kahvesinin Suudi Arabistan'da tanıtılması ve ihracatıdır. 2021 yılında Endonezya İhracatçılar Birliği, Endonezya kahvesinin tanıtılması için "Roast of Indonesia" isimli bir etkinlik düzenlemiştir. Bu etkinlik kahve üreticileriyle Suudi yatırımcıları buluşturmayı amaçlamaktadır.⁵²⁶

Endonezya geliştirmekte olan ülkeler arasında yer alan ve ekonomisini gelişmiş ülkeler seviyesine çıkarmak için kritik adımlar atan ülkelere biridir. Suudi Arabistan ise 2030 Vizyon kapsamında ekonomisini çeşitlendirmek, petrole bağımlılıktan kurtarmak ve sahip olduğu kaynakları en iyi şekilde değerlendirmek için kritik adımlar atmaktadır. Güneydoğu Asya'nın en büyük ekonomisine sahip olan Endonezya, altyapı ve sanayisini geliştirmek, işsizliği azaltmak ve büyümeyi devam ettirmek dolayısıyla refahı artırmak için yabancı yatırımcıya ve ihracata her geçen gün daha fazla ihtiyaç duymaktadır. Bu açıdan bakıldığında Suudi Arabistan, Endonezya açısından önemli bir ihracat pazarı ve yatırım kaynağıdır. Suudi Arabistan'ın 600 milyar dolar değerindeki Kamu Yatırımı Fonu (PIF) Endonezya'nın ihtiyaç duyduğu sermayeyi karşılayabilme kapasitesine sahiptir.⁵²⁷ Aynı zamanda Suudi Arabistan da Endonezya'ya yatırım yaparak 2030 Vizyon projesi kapsamında planladığı gibi ekonomisini çeşitlendirebilme imkanına sahiptir. Fakat geçmiş yılların verilerine baktığımızda Suudi Arabistan tarafından Endonezya'ya yapılan yatırımların istenen seviyelerde olmadığı hatta oldukça küçük denilebilecek seviyede kaldığı görülmektedir. Örneğin 2015 yılında Endonezya'ya yapılan doğrudan Suudi yabancı yatırımı 30 milyon dolar iken 2016 yılında bu rakamın 900 bin dolar seviyesine gerilediği görülmektedir.⁵²⁸ Bu durum iki ülkenin dış politikasının yanında içinden geçtiği ekonomik koşullarla da doğrudan ilişkilidir. Suudi

⁵²⁴ Observatory of Economic Complexity (OEC), "Indonesia/Saudi Arabia" (27.02.2024).

⁵²⁵ Embassy of the Republic of Indonesia in Riyadh, Kingdom of Saudi Arabia (Kemlu), "Beras Premium Sragen Berhasil Tembus Pasar Arab Saudi" (27.02.2024).

⁵²⁶ Indonesia Window (Indonesia Window), "Saudi Entrepreneurs Admire Indonesian Coffee Tastes" (27.02.2024).

⁵²⁷ Rakhmat, *Developments in Indonesian–Saudi Relations Under President Joko “Jokowi” Widodo*, 11.

⁵²⁸ Siwage Dharma Negara, "The Impact of Saudi King's Visit to Indonesia", *ISEAS Perspectives* 16 (2017), 2-3.

Arabistan 2011 yılında yaklaşık 230 milyar dolar ticaret fazlası verirken 2015 yılında bu rakam ciddi bir düşüşle 32 milyar dolar seviyesine gerilemiştir.

Geçmiş dönemlerde yatırımlar istenilen seviyede olmasa da Jokowi hükümeti, çeşitli platformlar aracılığıyla Suudi yatırımlarını ülkesine çekmeye çalışmıştır. Bunlardan biri Endonezya'nın Suudi Arabistan büyükelçisi görevinde bulunan Agus Maftuh Abegebriel tarafından iki ülke arasındaki ilişkileri, ticareti ve yatırımları artırmak için Suudi Arabistan-Endonezya İslam İşbirliği ve Ekonomik Kalkınma Derneği (SAUNESA) altında başlattığı girişimdir. Büyükelçi ayrıca Suudi hayırsever ve iş adamı Prens Alwaleed bin Talal'ı Endonezya'ya getirerek Jokowi ile bölgesel ve küresel ticari ve insani birçok konuda görüşmesini sağlamıştır.⁵²⁹ 2017 yılında Kral Selam'ın büyük ses getiren Endonezya ziyareti sırasında iki ülke arasında -birçok maddesi ticareti konu alan- 11 maddelik bir anlaşma imzalanmıştır. Buna ek olarak Endonezyalı ve Suudi şirketler arasında turizm, konut yapımı, enerji üretimi ve tıbbi hizmetleri içine alana yatırım anlaşmaları imzalanmıştır. Sonuç olarak bu ziyaret Suudi Arabistan'ın 8,8 milyar dolarlık bir kalkınma finansmanı taahhüdüyle neticelenmiştir. Bu rakam her ne kadar Suudi Arabistan'ın şimdiye kadar Endonezya'ya yaptığı yatırımların toplamından daha fazla olsa da Endonezyalı yetkililerin beklentisi olan 25 milyar doların çok altında kalmıştır.⁵³⁰

Bir diğer girişim ise 2019 yılında Osaka'da düzenlenen G20 zirvesinde gerçekleşmiştir. Başkan Jokowi ve Veliaht Prens Muhammed bin Selman arasında gerçekleşen görüşmede Jokowi yatırımlar için Prens Selman'a bazı teklifler sunmuştur. Bu tekliflerden ilki iki ülke arasındaki işbirliği ve koordinasyonun sağlanmasına yardımcı olacak Yüksek Düzeyli İstişare Komitesi'nin (HCC) kurulmasıdır. İki lider arasında mutabık kalınan fikir sonrası Dışişleri Bakanı Retno Marsudi bu kararı hayata geçirmek için Suudi Arabistan'a ziyaretler gerçekleştirmiştir. İkincisi Endonezya devletinin enerji şirketi Pertamina⁵³¹ ile Aramco arasındaki ortaklığın yeniden tesis edilmesidir. Daha önce 2010 yılında Pertamina ile Aramco arasında Endonezya'nın petrol ihtiyacını karşılamak için Cilacap'ta 6 milyar dolar değerinde bir petrol rafinerisi inşa etmek için görüşmelere başlamıştı. Görüşmeler tam beş yıl sürmüştü ve sonunda Aramco projenin çok maliyetli olduğunu ileri sürerek ortak girişimden çekildiğini açıklamıştı. Dolayısıyla Pertamina ile Aramco arasındaki ortaklığın yeniden tesis etmek için iki lider enerji bakanlarını sorunu çözmek üzere tekrar görevlendirmiştir. Son teklif ise Suudi

⁵²⁹ Al Qurtuby, *Saudi Arabia and Indonesian Networks, Migration, Education and Islam*, 45-46.

⁵³⁰ Middle East Institute (MEI), "King Salman's Historic Visit to Indonesia: Mirror of a Changing Saudi Arabia" (27.04.2024).

⁵³¹ Endonezya devletine ait bir petrol ve doğal gaz şirkettir.

Arabistan'ın 2030 Vizyonuna katılabilmesi için petrokimya ve diğer sektörlerdeki işbirliğini geliştirebilmesi için bir heyet gönderilmesidir.

İki lider arasında yapılan son görüşmelerden birisi de Riyad'da gerçekleşmiştir. Başkan Jokowi, 20 Ekim 2023 tarihinde ASEAN ile Körfez İşbirliği Konseyi zirvesine katılmak üzere Riyad'a gitmiştir. Zirveye katılmadan önce Prens Selman tarafından kabul edilmiş ve görüşme sonrası iki lider arasında ticaret, yatırım ve hac kotası konularında bir dizi anlaşma imzalanmıştır. Endonezya'nın Suudi Arabistan ile geliştirdiği ilişkiler önemlidir zira bu ilişkiler KİK ile gelecekte yapacağı kapsamlı anlaşmalara da yardımcı olacaktır. Çünkü Endonezya ilerleyen dönemlerde KİK ile serbest ticaret anlaşması yapmayı planlamaktadır.⁵³² Bütün bu çabaların neticesinde Endonezya ile Suudi Arabistan arasındaki ticarete artış yaşandığı görülmektedir. Örneğin 2018-2022 yılları arasındaki ticaret hacmine bakıldığında yılda ortalama %5 artış yaşandığı ve ikili ticaret hacminin 2022 yılında 7,51 milyar dolar seviyesine ulaştığı görülmektedir.⁵³³ Her ne kadar bahsettiğimiz gelişmeler yaşansa da ikili ticaret hacmi istenen seviyede değildir.

3.1.3. Kültürel İlişkiler

Suudi Arabistan ve Endonezya arasında siyasi ve ekonomik bağların yanında güçlü kültürel bağlar da bulunmaktadır. Bu bağlar uzun yıllar iki ülkenin halkları arasında yaşanan olumlu ilişkiler neticesinde ortaya çıkmıştır. Daha önceki bölümde anlatıldığı üzere iki ülke arasındaki ilk karşılaşma ve kültürel etkileşim Hadrami Araplar vesilesiyle olmuştur. Hadrami Araplar 7. yüzyıldan itibaren takımadalara seyahat etmiş burada ticaret yapıp İslam'ı yaymak suretiyle bölgenin İslamlaşmasına vesile olmuş ve kültürel etkileşimi başlatmışlardır. 15. yüzyıldan itibaren ise takımada Müslümanları gerek hac ibadeti gerekse İslami eğitim için Haremeyn'e seyahat etmişlerdir. Hatta bazı Endonezyalılar uzun yıllar Haremeyn'de kalarak buradaki medreselerde müderris olarak görev yapmışlardır. Suudi Arabistan'da yetişmiş bu alimlerden bazıları takımadalara geri dönerek takımadalarda İslam'ın yayılmasına katkıda bulunmuş bazıları ise Hicaz'da özellikle Mekke'de yaşamaya devam etmiştir. Bugün Suudi Arabistan'da, yüz hatları Endonezyalılara benzeyen ancak Arapça konuşup Arap kültürünü benimseyen Endonezyalılar yaşamaktadır. Bu kişiler genellikle el Bantani, el Madura, el Pelambangi, el Banjari ve el Minangkabavi gibi Endonezya şehirlerini soy ismi olarak

⁵³² Arab News (Arab News), "Indonesia Seeks Free Trade Talks with Saudi Arabia, GCC" (27.02.2024).

⁵³³ Arab News (Arab News), "Indonesian Businesses Eye More Collaboration with Saudi Arabia Under New Task Force" (27.02.2024).

kullanılmaktadır.⁵³⁴ Dolayısıyla Suudi Arabistan devletinin kurulmasına kadar geçen bu süreçte kültürel etkileşim genel anlamda ticaret, ibadet ve eğitim vesilesiyle gerçekleşmiştir.

1932 yılında Suudi Arabistan devletinin kurulmasından sonra Endonezyalıları Suudi Arabistan'a çeken en önemli faktör hac ibadeti olmaya devam etmiştir. Hac ibadeti tarih boyunca Haremeyni merkezi bir konumuna taşımış ve dünyanın dört bir tarafından Müslümanın zihni, kalbi ve yönünün Haremeyne dönmesine vesile olmuştur. Dolayısıyla hac ibadetini sadece bir ibadet olarak değil, kültürel etkileşimin gerçekleştiği bir zemin olarak da değerlendirmek gerekmektedir. Bununla birlikte 1980'lerden itibaren Endonezyalıları Suudi Arabistan'a çeken faktörlere yeni bir takım unsurlar eklenmiştir. Bunlar birisi gündelik işçilik diğeri ise eğitim fırsatıdır. Suudi Arabistan'a petrol endüstrisinde, inşaatlarda, hastane ve otellerde çalışacak vasıfsız işçi ihtiyacıyla başlayan işçi göçü daha sonra ev hizmetlerinde çalışacak işçilerin gelmesiyle devam etmiştir. Bugün evlerde hizmetçi veya şoför olarak çalışan çok sayıda Endonezyalı işçi bulunmaktadır. Ayrıca İslami eğitim fırsatı Endonezyalı öğrencileri Suudi üniversitelerine çeken bir diğer husustur. Çeşitli burslar ve imkanlarla Suudi Arabistan'a gidip özellikle İslami eğitim almak Endonezyalılar arasında yaygın ve talep edilen bir durumdur. Özellikle Medine İslam Üniversitesi İslami eğitim konusunda çok sayıda Endonezyalı mezun vermiştir.

Sonuç itibarıyla Endonezyalıları Suudi Arabistan'a çeken 3 temel alandan bahsetmek mümkündür. Birincisi hac, ikincisi iş imkânı, üçüncüsü ise eğitimidir. Bugün için bu hususlar tekrar ele alınacak olursa hac konusunda herhangi bir değişiklik bulunmamaktadır. Endonezya 2024 rakamlarına göre 240 bin kişi ile dünyada en fazla hacı adayını gönderen ülke konumundadır. Fakat iş gücü konusunda değişikliklerden bahsetmek mümkündür. Endonezyalılar 80'lerden buyana Suudi Arabistan'da vasıfsız işçi, ev hizmetçisi veya şoför olarak çalışırken bugün bu işçilerin yanında belirli alanlarda eğitim almış doktor, mühendis, akademisyen gibi mesleklere sahip Endonezyalılar da bulunmaktadır. Bununla birlikte eğitim alanında da bir takım değişiklikler yaşanmıştır. Geçmişte öğrenciler genellikle sadece İslami eğitim almak için Suudi Arabistan'a giderken, şimdi mühendislik, eğitim ve sağlık gibi İslami ilimlerin dışındaki alanlarda da eğitim almak için gitmektedirler. Hatta bu öğrencilerin sayısı azımsanmayacak kadar çoktur. Sonuç olarak farklı konumlarda ve şartlarda Suudi Arabistan'da bulunan Endonezyalılar kendi kültürlerinin bazı unsurlarını Suudilere, Suudiler ise kendi

⁵³⁴ Gatot Abdullah Mansyur, Kişisel Görüşme, 08.05.2024.

kültürlerinin bazı unsurlarını Endonezyyalılara aktarmaktadır. Bu noktada iki ülkenin ortak unsuru olan din, kültürel etkileşimde önemli bir rol oynamaktadır.⁵³⁵

Dinin kültürel etkileşime katkı sunduğu en önemli örneklerden birisi de İslam ve Arap Bilimleri Enstitüsü (LIPIA)'dır⁵³⁶. Suudi Arabistan tarafından Endonezyyalılara Arapça öğretmek maksadıyla açılan LIPIA, 1980 yılında Cakarta'da kurulmuştur. Suudi Arabistan'ın yumuşak gücünün kalesi olarak ifade edebileceğimiz bu kurum Riyad'daki İmam Muhammed bin Suud İslam Üniversitesine bağlı olarak faaliyet göstermektedir. Dolayısıyla müfredatı da bağlı bulunduğu üniversiteye yani Vehhabi/Selefi anlayışa göre şekillenmektedir. Kuruluşundan bugüne verdiği binlere mezundan kimisi Endonezya'da dini tebliğ görevinde bulunurken kimisi de Suudi Arabistan'a giderek yüksek lisans ve doktora eğitimlerine devam etmiştir. Sonraki bölümlerde ayrıntılı bir şekilde ele alınacak olan kurum, Suudi kültürün Endonezya'da yayılması açısından oldukça hayati bir işlev görmektedir.⁵³⁷

LIPIA hariç uzun yıllar devlet desteği olmadan ilerleyen kültürel etkileşim son yıllarda iki tarafın desteğiyle çeşitlenerek genişlemiştir. Örneğin Suudi Arabistan Cakarta Büyükelçiliği 2016 yılında Endonezya'nın en önemli parklarından biri olan Taman Mini Indonesia Indah ve Ulusal Müze'de "Suudi Arabistan Kültür Haftası" düzenlemiştir. Etkinlikte Suudi kültürüne ait olan güzel sanatlar, Arap kaligrafisi, dokuma sanatları sergilerinin yanı sıra ud ve arp gibi geleneksel müzik performansları da yer almış ve ücretsiz Kur'an-ı Kerim dağıtılmıştır. Suudi Arabistan'ın Endonezya Büyükelçisi Mustafa İbrahim Al-Mubarak, kültür haftasının sadece iyi bir işbirliğinin işareti olmadığını, aynı zamanda Suudi Arabistan kültürünü Endonezya halkına tanıtmayı amaçladığını söylemiştir.⁵³⁸ Düzenlenen kültür haftasına Endonezyalıların ilgisi hayli yoğun olmuş, sadece 29 Mart Salı günü gelen ziyaretçi sayısı 15 bin kişi olarak kayıtlara geçmiştir.⁵³⁹

Kral Selman'ın 2017 yılında Endonezya ziyareti esnasında dini ve kültürel konular iki ülkenin gündem maddeleri arasında yer almıştır. Kral Selman bu ziyaret esnasında Endonezya'nın dini ve kültürel çoğulculuğuna duyduğu saygının bir göstergesi olarak birçok dini liderle bir araya gelmiştir. Görüşmeler sonrası iki taraf arasında imzalanan 11 maddelik anlaşma içinde Endonezya Cumhuriyeti Eğitim ve Kültür Bakanlığı ile Suudi Arabistan

⁵³⁵ Al Qurtuby - Aldamer, "Saudi-Indonesian Relations: Historical Dynamics and Contemporary Development", 125-127; Al Qurtuby, *Saudi Arabia and Indonesian Networks, Migration, Education and Islam*, 36-45.

⁵³⁶ "İslami Çalışmalar ve Arapça Dil Enstitüsü" anlamına gelmektedir.

⁵³⁷ Al Qurtuby, *Saudi Arabia and Indonesian Networks, Migration, Education and Islam*, 36.

⁵³⁸ Media Indonesia (Media Indonesia), "Lebih Dekat Mengenal Budaya Arab Saudi" (29.02.2024).

⁵³⁹ Museum Nasional (Museum Nasional), "Pekan Kebudayaan Saudi Arabia Dikunjungi Puluhan Ribu Pengunjung" (29.02.2024).

Krallığı Kültür ve Enformasyon Bakanlığı arasında kültürel mutabakat zaptı da bulunmaktadır. Endonezya Eğitim ve Kültür Bakanı Muhadjir Effendy, kültür alanındaki anlaşmanın ana noktalarının kültürel tanıtım ve festivaller, sanat, tarih ve kültürel miras, kütüphaneler ve çocuklar için kültür olduğunu açıklamıştır.⁵⁴⁰ Sonraki dönemlere bakıldığında bu anlaşmalarla uyumlu olarak kültürel etkinliklerin devam ettiği görülmektedir. Örneğin Endonezya, Nisan 2023'te Suudi Arabistan'da düzenlenen Milletler Arası Kültür Festivali'ne güçlü bir şekilde katılmış ve açmış olduğu standı ziyaretçilerin ilgisini çekmiştir. Bu etkinlik sayesinde Endonezya kültürüne büyük ilgi duyan çok sayıda Suudi veya yabancı uyruklu kişi, takımadaların kültür çeşitliliğine ilk elden tanıklık etme fırsatına sahip olmuştur. Ayrıca batık kumaş boyamayı (mencanting) doğrudan öğrenerek unutulmaz bir deneyim yaşamışlardır.⁵⁴¹

3.2. Suudi Arabistan Dış Politikasında Endonezya'nın Önemi

Dış politikada karar alma söz konusu olduğunda tüm ülkelerin kendi çıkarlarını ön planda tuttuğu noktasında genel bir kanaat bulunmaktadır. Bu çıkarlar bazen ülkeler arasında ilişkilere, ittifaklara ve işbirliklerine yol açarken, bazen de anlaşmazlıklara ve gerilimlere yol açmaktadır. Bu nedenle ülkeler, kendi çıkarlarına yönelik dış politika adımları atarken karşı tarafın çıkarlarını da göz önünde bulundurmalıdır. Bununla birlikte ilişki kuracakları ülkenin kendine has özellikleri, kendini algılama ve tanımlama biçimi de dış politika yapıcılar için önemli yol göstericiler arasında sayılmaktadır. Suudi Arabistan'ın dış politikasına yön veren temel dinamikleri ikinci bölümde ayrıntılı olarak ele almıştık. Bu noktadan itibaren Endonezya'nın kendine has özelliklerinden yola çıkarak Suudi Arabistan dış politikası üzerindeki önemi ele alınmaya çalışılacaktır. Bu önemi dört başlık altında sıralamak mümkündür: Dünyanın en büyük Müslüman nüfusa sahip ülkesi olması, Asya özellikle Güneydoğu Asya için kritik bir role sahip olması, yatırım yapılabilir bir ülke olması ve iş gücü kaynağı olması.

1-) Endonezya, 275 milyonluk nüfusuyla dünyada en fazla Müslümanın yaşadığı ülke konumundadır. Ülke nüfusunun yaklaşık %87'sinin Müslüman olduğu tahmin edilmekte, bu da 240 milyon kişinin Müslüman olduğu anlamına gelmektedir. Ülkedeki Müslümanların çoğunluğu Şafii mezhebini takip ederken, Selefi yoruma bağlı kalan önemli bir Müslüman nüfus da bulunmaktadır. İslam'ın diğer yorumlarını benimseyen Müslümanların sayısı yok

⁵⁴⁰ Kementerian Pendidikan dan Kebudayaan (Kemdikbud), "Kerja Sama Kebudayaan Indonesia – Arab Saudi Perkuat Hubungan Baik Pemerintah dan Masyarakat" (29.02.2024).

⁵⁴¹ Consulate General of the Republic of Indonesia Jeddah, Kingdom of Saudi Arabia (Kemlu), "Indonesian Culture Attracts Visitors' Attention at the 11th "Mahrajan" Inter-Nation Cultural Festival in Medina" (29.02.2024).

denecek kadar azdır. Ülkede İslami hayat oldukça canlıdır. İnsanların yaşamlarında ve sokaklarda İslami hayat tarzının izlerini görmek mümkündür. Endonezyalılar ayrıca dünya üzerinde Müslümanları ilgilendiren konuları da yakından takip etmektedir. Örneğin 7 Ekim 2023'ten itibaren İsrail'in Gazze'deki katliamlarına karşı ülkenin çeşitli kentlerinde İsrail karşıtı birçok eylem düzenlenmiştir. 5 Kasım 2023'te Cakarta'da 2 milyon kişinin katılımıyla gerçekleşen protesto, dünyada bugüne kadar düzenlenen en büyük İsrail karşıtı eylem olma özelliğini taşımaktadır.⁵⁴²

İslami yaşamın gücü ve Müslümanlarla ilgili konulara olan ilginin düzeyi, ülkedeki Müslüman grupların varlığından büyük ölçüde etkilenmektedir. Çünkü mevcut dini grupların dini, siyasi ve sosyal konuları kapsayan pek çok konuda önemli etkileri bulunmaktadır. Bu bağlamda etkisi ülkedeki en etkili iki grup, geleneksel Şafi İslami düşüncüyü temsil Nahdetu'l Ulema ve modernist İslami anlayışı temsil eden Muhammediyye'dir. Nahdetu'l Ulama'nın ülke genelinde 90-95 milyon, Muhammediyye'nin ise 30-35 milyon takipçisinin olduğu ifade edilmektedir.⁵⁴³ Bütün bunlardan göz önünde bulundurarak dünya üzerinde yaklaşık 2 milyar insanın Müslüman olduğu düşünüldüğünde Endonezya'nın sahip olduğu Müslüman nüfusun önemi ortaya çıkacaktır. Binus Üniversitesi Uluslararası İlişkiler öğretim görevlisi Tia Mariatul Kibtiah'a göre Suudi Arabistan'ın Endonezya'ya olan ilgisi yatırım ve ticaret alanında en iyi ortak ya da en iyi partner olduğu için değil, en fazla Müslüman nüfusa sahip olduğu dolayısıyla küresel siyasette bir pazarlık pozisyonuna sahip olduğu için önemlidir.⁵⁴⁴ Endonezya'nın sahip olduğu Müslüman nüfusun Suudi dış politika üzerindeki önemi 5 başlık altında ele alınacaktır.

a-) Endonezya'nın sahip olduğu Müslüman nüfusunun Suudi Arabistan'ın dış politikası açısından ilk önemi, çeşitli İslami fikirlerin limanı olmasıdır. Bilindiği gibi dünyanın farklı coğrafyalarında ve farklı zamanlarda İslam'ın yeni yeni yorumları ortaya çıkmakta veya var olan yorumlar çeşitli vesilelerle etkili olmakta ve Müslüman ülkelerin dış politikalarının şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Endonezyalı Müslümanların dış dünyayla kurdukları güçlü irtibat sayesinde farklı ülkelerdeki bu fikirler Endonezya'ya kolaylıkla girebilmekte ve Endonezyalı Müslümanlar üzerinde etkili olabilmektedir. Bu durumun en bariz örneği Mısır'dan gelen modernist İslami fikirlerin Endonezya'da tutunması ve bugün Endonezya Müslümanları üzerinde oldukça etkili bir aktör olan Muhammediyye'nin kurulmasıdır. Bir başka örnek ise Şii ideolojisinin 1979'dan sonra Endonezya'da yayılma

⁵⁴² Tempo (Tempo), "Pro-Palestine Rally in Indonesia's Monas Draws More Than 2 Million People, Committee Reports" (10.04.2024).

⁵⁴³ Politics Today (PT), "Indonesia: Nahdhlatul Ulama's Dual Identity on The Global Stage" (14.05.2024).

⁵⁴⁴ Tia Mariatul Kibtiah, Kişisel Görüşme, 26.03.2024.

abalarıdır. Bilindiği gibi 1979 sonrası Humeyni, Şii ideolojisini bir dış politika aracı olarak kullanarak Müslüman ülkelerde yayılcı bir dış politika uygulamaya çalışmıştır. Bu devrimci düşünce, özellikle Endonezyalı genç kuşak arasında büyük ilgi grmştir. Bunu gören ve Endonezya'da hâkim olacak Şii düşüncenin İşlam dünyasını da etkileyeceğinin farkında olan Riyad yönetimi, kendine has markası olan Selefi/Vehhabi yorumu destekleyerek Şii düşüncenin yayılmasını engellemeye veya dengelemeye çalışmıştır.

b-) İkinici nemi, Suudi Arabistan'ın Sünni dünyanın liderliğine yaptığı katkıdır. Bilindiği gibi Suudi Arabistan kendisini Sünni dünyanın lideri olarak konumlandırmakta ve dünya çapında Müslümanları ilgilendiren konularda sıklıkla öncü bir rol üstlenmektedir.⁵⁴⁵ Bu liderlik iddiasını destekleyen bir takım sebepler bulunmaktadır. Bunlar, İşlam'ın en kutsal iki beldesi olan Mekke ve Medine'ye ev sahipliği yapması, kiblenin merkezi olması, dünyadaki tüm Müslümanların hayalini kurduğu hac ve umre organizasyonları düzenlemesi, Kurban Bayramının zamanına karar vermesi ve İşlam hukukuyla yönetilen bir devlet olmasıdır. Bunun yanında sahip olduğu yer altı kaynaklarından elde ettiği gelirlerle Müslümanlara bir takım yardımlar yaparak kendisini Müslümanların koruyucusu ve yardımcısı olarak konumlandırmasıdır. Sahip olduğu maddi ve manevi imkanlar ile Sünni dünyanın liderliğini elde etmek isteyen Riyad yönetimi hem İİT gibi örgütlerde hem de İşlam dünyası üzerinde etkisi olan Endonezya'nın desteğini alması elzemdir.⁵⁴⁶ Böylesine büyük ve önemli bir Müslüman devletin desteği olmadan Suudi Arabistan'ın bu liderliği sürdürmesi pek mümkün gözükmemektedir.

c-) nc nemi Endonezya'nın uluslararası arenada sahip olduğu olumlu imajın İşlam dünyasını ilgilendiren dış politika kararlarına katkısıdır. Endonezya, demokratik bir ülke olmasının yanı sıra çok taraflılığa ve uluslararası hukuka bağlılığı, diğer ülkelerin toprak bütünlüğüne ve iç işlerine karışmama prensibi nedeniyle uluslararası arenada olumlu bir imaja sahiptir. Kendisini Sünni dünyanın liderliği konumuna yerleştiren ve Müslümanları ilgilendiren meselelerde aktif rol oynamak isteyen Riyad yönetimi, özellikle Batı ve uluslararası örgütlerle ilişkilerde Endonezya'nın bu olumlu imajından istifade etmeye çalışmaktadır. Bu durum, İİT içerisinde Endonezya'yı ön plana çıkarmakta ve onu İİT'nin önemli bir yesi haline getirmektedir. Örneğin Endonezya İİT Barış ve Diyalog Temas Grubu'nun Eş Başkanı'dır. Bu grup dünya üzerinde başta İşlamafobia olmak üzere Müslümanların karışlaştıkları çeşitli zorluklarla mücadele etmede barış ve diyalogu teşvik

⁵⁴⁵ Niblock, *Saudi Arabia: Power, Legitimacy and Survival*, 3.

⁵⁴⁶ Tia Mariatul Kibtiah, Kişisel Görüşme, 26.03.2024.

etmektedir. İslamafobia ile mücadelede ve yaşanan zorluklarda barış ve diyalog ile çözülmesinin önerilmesinde Endonezya gibi barışı ve diyalogu teşvik eden bir ülkenin sahip olduğu bu olumlu imaj muhakkak etkili olacaktır. Çünkü Endonezya çok kültürlü yapısı sebebiyle yaşamış olduğu sorunları barış ve diyalog içinde çözmeye çalışmaktadır. Yine İsrail'in haksız işgallerinin ve Kudüs'ün Müslümanlar için öneminin Batı dünyasına anlatılmasında Endonezya'nın ön plana çıktığı görülmektedir. Örneğin 22 Eylül 2022 tarihinde BM Genel Kurulu 77. Oturumuna katılan Endonezya Dış İşleri Bakanı, İİT'nin barış sürecinde bir ilerleme kaydedilmesi için yaptığı çağırısı dile getirmiştir.⁵⁴⁷ Dolayısıyla Endonezya sahip olduğu bu olumlu imaj ile zaman zaman uluslararası arenada Müslüman dünyayı temsil etmekte ve Suudi Arabistan'ı da yakından ilgilendiren dış politika kararlarında aktif bir rol üstlenmektedir.

d-) Dördüncü önemi Endonezya'nın uluslararası arenada sahip olduğu olumlu imajın Suudi Arabistan'ın ülke imajına olan katkısıdır. Uluslararası arenada Endonezya kapsayıcı ve çoğulcu yani ılımlı İslam⁵⁴⁸ anlayışına, Suudi Arabistan ise dışlayıcı bir İslam anlayışına sahip bir ülke olarak bilinmektedir.⁵⁴⁹ Bunun en temel sebeplerinden biri ülke içinde yaşanan bir çok hak ihlalidir. Riyad hükümeti ve hukuk sistemi kadınlara, dini ve siyasi azınlıklara, eşcinsellere, mürtetlere, göçmenlere ve muhaliflere yönelik muamelelerinden ve bedensel cezalar ve idam gibi özel sebeplerden ötürü uluslararası camiada oldukça sık eleştirilmektedir. Örneğin ülkede kadınların, Şiiilerin, muhaliflerin veya göçmenlerin yaşadığı hak ihlalleri medyada düzenli olarak yer almakta, raporlara ve akademik çalışmalara konu olmaktadır.⁵⁵⁰ Dolayısıyla bu ihlaller Suudi Arabistan'ın uluslararası arenadaki imajına ve yumuşak gücüne zarar vermektedir. Bununla birlikte 2030 Vizyon kapsamında ülkenin petrole olan bağımlılığını azaltmak ve ekonomisini çeşitlendirmek isteyen fakat bunun için yabancı yatırımcıya olan ihtiyacın farkında olan Muhammed bin Selman yönetimi, bu imajı tersine çevirmek için bir takım adımlar atmaktadır.⁵⁵¹ Bu noktada kadın hakları, eğlence ve bireysel özgürlükler kapsamında bir çok reform gerçekleştirmiş ve ılımlı İslam'a geçtiğini ifade ederek ülkenin bu olumsuz imajını tersine çevirmek ve yumuşak gücüne katsı sunmak için çok büyük bir adım atmıştır.

⁵⁴⁷ Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Indonesia (Kemlu), "Organization of Islamic Cooperation (OIC)" (11.04.2024).

⁵⁴⁸ CNN Indonesia (CNN), "Indonesia Gelar KTT Wasatiyyat Islam, Undang Ulama Dunia" (11.04.2024).

⁵⁴⁹ Hasbi Aswar, Kişisel Görüşme, 23.03.2024.

⁵⁵⁰ Amnesty International (Amnesty), "Saudi Arabia 2023" (12.04.2024).

⁵⁵¹ NDTV World (NDTV), "Women At Wheel, Cinemas Reopened: 5 Key Reforms Under Saudi Arabia's Crown Prince" (12.04.2024).

Endonezya'nın ılımlı İslam konusunda tecrübesi ve uluslararası arenada sahip olduğu imajı iki devletin ilişkilerine yön veren hususlar arasında sayılabilir. Bu yüzden iki taraf arasında ılımlı İslam öğretilerini tartışmak ve görüşmek için birçok toplantı düzenlenmiştir. Bu toplantılardan biri Mart 2022'de Suudi Arabistan İslami İşler, Davet ve İrşat Bakanı Şeyh Dr. Abdullatif bin Abdulaziz Al-Syaikh'in katılımıyla Cakarta'da gerçekleştirilmiştir. Bu toplantıda Bakan ılımlı İslam öğretileri hakkındaki görüşlerini dinlemek ve onlarla istişare etmek için Endonezya'nın önde gelen İslami örgütleriyle görüşmüştür.⁵⁵² Bu toplantılar vesilesiyle Suudi Arabistan Endonezya'nın hem tecrübesinden hem de uluslararası arenada sahip olduğu olumlu imajından istifade etmektedir. Al Nassr'ın, Ronaldo'yu transfer ederek onun uluslararası düzeyde sahip olduğu olumlu imajdan faydalanmaya çalışması gibi, Suudi Arabistan da Endonezya ile ilişkilerini geliştirerek bu ülkenin olumlu imajından yararlanmaya yönelik bir strateji izlemektedir.

e-) Beşinci ve son önemi Endonezya'nın hac ve umre ziyaretleri sebebiyle Suudi Arabistan ekonomisine sağladığı katkıdır. Her yıl milyonlarca insan Hac ve Umre için Suudi Arabistan'a seyahat etmektedir. 2023 yılında, dünyanın farklı ülkelerinden 13,5 milyon kişi Umre,⁵⁵³ 1,8 milyon kişi ise Hac ibadeti için Suudi Arabistan'a seyahat etmiştir.⁵⁵⁴ Suudi yetkililer 2024 yılında Hac için gelenlerin sayısının 2,5 milyon kişiye ulaşacağı tahmin etmektedir.⁵⁵⁵ Endonezya'nın dünyanın en büyük Müslüman ülkesi olması sebebiyle her yıl en fazla hac ve umre ziyaretçisi gönderen ülke olması şaşırtıcı değildir. Endonezya, 2016 yılında 168 bin, 2017-2018-2019 yıllarında 221bin, -2020 ve 2021 yılında covid sebebiyle hacı adayı göndermemiştir- 2022 yılında 100 bin, 2023 yılında 221 bin hacı adayı göndermiştir. İki ülke arasındaki iyi ilişkiler sebebiyle 2024 yılında Endonezya'nın hac kotası 241 bin kişiye yükseltilmiştir. Anan Nurdin, mevcut hac kotasından hareketle bugün kayıt yaptıranların sayısının neredeyse 20 yılı doldurmuş vaziyette olduğunu ifade etmiştir.⁵⁵⁶ Bunun yanında 2023 yılında Endonezyalı 2 milyon Müslüman umre ibadeti için Suudi Arabistan'a seyahat etmiştir. Toplam rakam içinde Endonezyalı Müslümanların teşkil ettiği yer dikkate alındığında bu rakamın Suudi Arabistan ekonomisi açısından ne kadar önemli olduğu açıkça görülmektedir. Zira Müslümanlar, uçak bileti, vize-otel ücretleri ve ibadet esnasında

⁵⁵² Kumparan News (Kumparan), "Menteri Arab Saudi Ini Biasa Liburan ke Eropa, Sekarang Akan Sering ke Indonesia" (12.04.2024).

⁵⁵³ Şarkul Avsat Türkçe (Şarkul Avsat), "Suudi Arabistan: 2023 yılında Umre yapanların sayısı 13,5 milyonla rekor kırdı" (10.04.2023).

⁵⁵⁴ Voice of America (VOA), "2023 Mecca Hajj Draws 1.8+ Million" (10.04.2024).

⁵⁵⁵ Aljazeera (Aljazeera), "'Largest Hajj Pilgrimage in History' Begins in Saudi Arabia" (10.04.2024).

⁵⁵⁶ Anan Nurdin, Kişisel Görüşme, 27.03.2024.

gerçekleştirdikleri günlük harcamalar yoluyla Suudi Arabistan'a önemli miktarda döviz kazandırmaktadır. Bu nedenle Endonezya'nın Suudi Arabistan nazarında önemli bir hac ve umre pazarı olduğu söylenebilir.

2-) Endonezya'nın Suudi Arabistan dış politikasındaki ikinci önemi ülkenin Asya özellikle Güneydoğu Asya için kritik bir role sahip olmasıdır. Alanda araştırma yapan akademisyenler güvenlik gerekçesiyle Suudi Arabistan'ı genellikle ABD ittifak sistemine tamamen bağımlı bir ülke olarak tasvir ederek onun farklı bir yaklaşım sergileyebileceğini noktasında çok cimri davranmaktadırlar. Bu anlayışa göre Suudi Arabistan güvenliğini ve çıkarlarını Washington'un plan ve programına göre tasarlamakta, dış politika adımlarını bu çerçevede atmaktadır. Fakat 90'ların sonlarında Çin'in dünya siyasetinde yükselmeye başladığı dönemde Suudi dış politika yapıcılar Asya ile ilişkileri geliştirme noktasında temkinli ve yeni bir yaklaşım benimsemişlerdir. Yaygın olarak "Doğu'ya Bakış" olarak ifade edilen bu yönelim Krallığın dış politikasına yeni bir soluk getirmiştir. Kral Abdullah 2006 yılında, tahtı devraldıktan hemen sonra Çin'i ziyaret eden ilk Suudi hükümdarı olarak Asya ile daha yakın ilişkilerin yolunu açmıştır. Aynı şekilde Hindistan'la ilişkiler de Kral Abdullah döneminde gelişmiştir.⁵⁵⁷

2017 yılına gelindiğinde Kral Selam 1500 kişilik maiyetiyle birlikte Malezya'dan başlayarak, Endonezya, Brunei, Japonya ve Çin ziyaret etmiş ve birçok alanda işbirliği anlaşmaları imzalamıştır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi bu görüşme esnasında Endonezya hükümeti ile de ekonomiden eğitime, terörle mücadeleden balıkçılığa varana kadar 11 başlık altında bir dizi anlaşma imzalanmıştır. Yaklaşık bir ay süren bu ziyarette Kral Selam en fazla Endonezya'da zaman geçirmiş ve bu süre zarfında farklı dini siyasi grupların temsilcileriyle birçok görüşme gerçekleştirerek ülkeye verdiği önemi göstermiştir.⁵⁵⁸ Bu ziyaret esnasında Suudi Arabistan için ekonomik olarak belki daha avantajlı konumda olabilecek Filipinler ve Singapur gibi ülkelerin ziyaret edilmemiş olması dikkat çekmektedir. Bunun yerine ASEAN ve İslam dünyasında önemli bir nüfuzu olan ve küresel siyasette kendi elini güçlendiren Endonezya ile 11 alanda bir dizi anlaşma imzalaması, Endonezya'nın bölgede Suudi Arabistan için ne denli önemli olduğunu göstermektedir.

3-) Endonezya'nın Suud dış politikası açısından üçüncü önemi yatırım yapılabilir bir ülke olmasıdır. Endonezya 275 milyonluk nüfusu ve 1,32 trilyon dolarlık GSYİH ile

⁵⁵⁷ Shirzad Azad, "Saudi Arabia Looks East: Imperatives and Implications", *The International Spectator* 54/3 (2019), 139-141.

⁵⁵⁸ MEI, "King Salman's Historic Visit to Indonesia: Mirror of a Changing Saudi Arabia".

Güneydoğu Asya'nın en büyük ekonomisidir. Ülke, Asya, Ortadoğu ve ötesindeki büyük pazarlara erişim sağlayan, dünyanın en önemli ticaret yollarından birinin üzerinde yer almaktadır. 600 milyondan fazla insanın bulunduğu ASEAN ekonomik topluluğunun çok önemli bir üyesidir. Kömür, altın, nikel ve petrol gibi doğal kaynaklar bakımından da zengin olmakla birlikte genç ve ucuz işgücüne sahiptir. Ayrıca Endonezya hükümeti, özellikle Jokowi yönetimi altında, yatırımcıları çekmek, ekonomiyi çeşitlendirmek ve Endonezya'da iş yapmanın önündeki engelleri azaltmak için bir dizi adımlar atmıştır. Bunlar arasında yatırım sürecinin basitleştirilmesi, bürokrasinin azaltılması ve yabancı yatırımcıya vergi indirimi gibi reformlar yer almaktadır.⁵⁵⁹

Ülkeyi yatırım noktasında cezbeden bir diğer gelişme ise başkentin Cakarta'dan Doğu Kalimantan'a taşınmasıdır. 2060 yılına kadar sıfır karbon emisyonu ve %100 yenilenebilir enerji hedefiyle sıfırdan inşa edilen yeni başkentin toplam maliyetinin 35 milyar dolar olacağı tahmin edilmektedir. Fakat hükümet bu rakamın sadece %20'si oranında yatırım yapmayı taahhüt etmiştir. Geri kalan %80 ise yabancı yatırımcıyı beklemektedir. Bu kapsamda hükümet yeni başkent Nusantara'ya yatırım yapmak isteyen işletmelere çeşitli teşvikler sunmaktadır. 2023 tarihli Hükümet yönetmeliğine göre yatırımcılara kurumlar vergisi muafiyeti, vergi tatilleri ve yeni başkentteki limanlar, havaalanları, yenilenebilir enerji sistemleri ve sağlık hizmetleri gibi öncelikli projelere yapılacak yatırımlar için kişisel gelir vergisi muafiyetleri getirilmiştir.⁵⁶⁰

Ayrıca Endonezya Parlamentosu, ülkenin Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık (RCEP) ticaret anlaşmasına katılımını 30 Ağustos 2022'de onaylamıştır.⁵⁶¹ RCEP, Çin, Japonya, Avustralya, Güney Kore, Yeni Zelanda ve ASEAN üyesi 10 ülke olan Endonezya, Malezya, Singapur, Brunei, Tayland, Kamboçya, Laos, Myanmar, Filipinler ve Vietnam arasında bir serbest ticaret anlaşmasıdır. Bu anlaşma, mal ticareti, hizmet ticareti, yatırımlar, fikri mülkiyet, e-ticaret, rekabet, kamu alımları ve anlaşmazlıkların çözümü gibi alanlardaki taahhütlerini kapsayan toplam 20 başlıktan oluşmaktadır. RCEP, imzacı tarafların toplam GSYİH'si (26 trilyon dolar), nüfusu (2,27 milyar) ve toplam ihracat değeri (5,2 trilyon dolar) ile ölçüldüğünde dünyanın en büyük serbest ticaret anlaşması konumundadır.⁵⁶² Dolayısıyla

⁵⁵⁹ International Trade Administration (Trade), "Indonesia - Country Commercial Guide" (13.04.2024).

⁵⁶⁰ ASEAN Briefing (ASEAN Briefing), "Indonesia Issues Incentives for New Capital City Project" (13.04.2024).

⁵⁶¹ ASEAN Briefing (ASEAN Briefing), "Opportunities for Saudi Businesses in Indonesia" (13.04.2024).

⁵⁶² PricewaterhouseCoopers (PWC), "A snapshot of RCEP" (13.04.2024).

Endonezya'ya yapılacak herhangi bir yatırım, yatırımcı ülkenin dünyanın en önemli ekonomik fırsatlarından birine erişmesini sağlayacaktır.

Endonezya hem sayılan bu fırsatlar hem de Suudi Arabistan'ın petrol ve gaz ekonomisini temiz ve yenilenebilir enerji ile çeşitlendirmeyi hedefleyen 2030 Vizyon hedefiyle uyumlu olması hasebiyle Suudi karar alıcılar için potansiyel yatırım destinasyonu konumundadır.⁵⁶³ Din Wahid, Suudi Arabistan'ı açısından bu durumun önemini “Endonezya Suudi Arabistan için kesinlikle çok cazip bir yatırım yeri. Örneğin çeşitli paralı yollar inşa ediyoruz, özellikle şu anda yeni başkent IKN'yi inşa ediyoruz, Suudi Arabistan yatırım yapmak isterse bu imkanlar onun için çok büyük bir fırsattır.” sözleriyle ifade etmiştir.⁵⁶⁴

Kral Selman'ın 2017 Endonezya ziyareti sonrası iki ülke arasında âtil durumda olan ekonomik forum harekete geçmiştir. Kralın yeşil ışık yakmasıyla birlikte ikili ekonomik ilişkiler hızlanmıştır. Devlet başkanlarının yaptığı toplantılar ilgili bakanlarla devam etmiş daha sonra iş adamları bir araya gelmiştir. Bu toplantılarda petrol, seyahat, altyapı ve ulaşım gibi alanlarda yatırımlar konuşulmuştur. Bu noktada dikkat çeken bir husus da Suudi Arabistan'ın ekonomik ilişkilerde artık Müslümanlarla gayrimüslimler arasında ayırım yapmaması sadece ekonomik çıkarlarına odaklanmasıdır. Anan Nurdin 2022 ve 2023 yılında yapılan toplantılara katıldığını, bu toplantılarda PT: Sinar Mas gibi gayri müslim şirketlerin de bulunduğunu ayrıca Endonezya hükümetinin bazı alt yapı ve özel oto yol projelerini Suudi yatırımcılara teklif ettiğini, petrol konusunun ise iş formlarında görüşüldüğünü ve bu toplantılarda özellikle seyahat başlığının ön plana çıktığını ifade etmiştir.⁵⁶⁵ Dolayısıyla Suudi Arabistan son yıllarda, Endonezya'da ekonomik ve siyasi çıkarlarını ön planda tuttuğu bir dış politika izlemektedir. Buna rağmen Endonezya'daki Suudi yatırımlar Endonezyalı yetkililerin beklentilerinin çok altındadır. 2017 yılında Kral Selman'ın ziyaretinde Krallığın 25 milyar dolar yatırım yapmasını bekleyen yetkililer 1 milyar dolarlık yatırımla hayal kırıklığına uğramışlardır. Tia Mariatul Kibtiah, Suudi Arabistan'ın, Güneydoğu Asya ülkeleri arasında petrol konusunda Malezya ile işbirliği yaptığını, büyük yatırımlar için ise Çin'e gittiğini ifade etmiştir.⁵⁶⁶ Bahsedilen fırsatlar ve aynı bölgeden BAE gibi ülkelerin özellikle otoyol, altyapı,

⁵⁶³ Briefing, "Opportunities for Saudi Businesses in Indonesia".

⁵⁶⁴ Din Wahid, Kişisel Görüşme, 27.03.2024.

⁵⁶⁵ Anan Nurdin, Kişisel Görüşme, 27.03.2024.

⁵⁶⁶ Tia Mariatul Kibtiah, Kişisel Görüşme, 26.03.2024.

yenilenebilir enerji⁵⁶⁷ gibi alanlarda yaptıkları yatırımlar dikkate alındığında, önümüzdeki yıllarda Suudi yatırımının ülkeye daha fazla gelmesi muhtemeldir.

4-) Dördüncü ve son önemi ise Suudi Arabistan için önemli bir iş gücü kaynağı olmasıdır. Suudi Arabistan sahip olduğu ekonomik refah ile çok sayıda yabancı işçiyi istihdam etmektedir. Müslüman ülkelerden gelen bu işçiler özellikle ülkenin hizmet sektöründe önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Bunlar arasında çok sayıda Endonezyalı işçi de bulunmaktadır. Suudi Arabistan Dış İşleri Bakanlığı verilerine göre ülkede resmi olarak 351 bin Endonezyalı işçi bulunmakta, bunların 264 bini kadınlardan oluşmaktadır.⁵⁶⁸ Fakat bu sayı ülkeye sadece resmi yollarla giren işçilerin sayılarıdır. Suudi Arabistan'da yaşadığım yıllardaki gözlemlerim, ülkede çalışan kayıtlı işçilerden kat kat fazla kayıtsız Endonezyalı işçinin olduğunu söylemektedir. Örneğin yol üzerinde, günlük iş bulabilmek umuduyla toplanmış birçok Endonezyalı işçi görmek mümkündür. Dolayısıyla Suudi Arabistan'da yaşayan Endonezyalı işçi sayısının 1 milyonun üzerinde olduğunu söylemek hiç abartı olmayacaktır. Endonezyalı işçiler Suudi Arabistan'da ağırlıklı olarak ev hizmetleri, inşaat, sağlık, ulaşım ve konaklama gibi sektörlerde çalışmaktadır. Bunlar arasında ev hizmetleri önemli bir yer teşkil etmekte, Endonezyalı kadın işçiler genellikle ev hizmetçisi olarak istihdam edilmektedir. Endonezyalı işçiler bazı sektörlerde kilit bir rol oynamakta ve ülkenin ekonomik büyümesi ve gelişmesine katkı sağlamaktadır. Örneğin Suudi hastanelerinde hemşire ve sağlık personeli olarak çalışarak ülkenin kalifiyeli sağlık çalışanı açığının giderilmesine yardımcı olmaktadırlar. İnşaat sektöründe çalışarak ülkenin -Riyad metrosu gibi- mega projelerine katkı sunmaktadırlar. Ayrıca Suudi ekonomisinin en önemli ayaklarından bir olan petrol ve gaz sektöründe de istihdam edilmektedirler.⁵⁶⁹

Suudi Arabistan'ın Endonezyalı işçilerin istihdam etmesinde birçok sebep sayılabilir. Bunlar arasında Müslüman olmaları, pesantrenlerden ve Suudi okullarından mezun olanların Arapça bilmeleri, gerekli teknik becerilere sahip olmaları, karakter olarak yumuşak huylu olmaları vb. Bununla birlikte en önemli faktörlerden birisi de uygun ücrete çalışıyor olmalarıdır. Çünkü Endonezyalı işçiler Filipin ve Taylandlı işçilerden daha uyguna çalışmaktadır.⁵⁷⁰ Endonezyalı işçilerin öneminin farkına varan Suudi Arabistan hükümeti ve

⁵⁶⁷ The Jakarta Post (The Jakarta Post), "Jokowi Inaugurates Southeast Asia's Largest Floating Solar Farm" (14.04.2024).

⁵⁶⁸ The Jakarta Post (The Jakarta Post), "Indonesia Lifts Ban on Sending Domestic Workers to Middle East" (14.04.2024).

⁵⁶⁹ Simeon Magliveras - Sumanto Al Qurtuby, "Connecting Worlds: Filipino and Indonesian Sojourns to Saudi Arabia", *Asian and Pacific Migration Journal* 32/3 (2023), 552-555.

⁵⁷⁰ Anan Nurdin, Kişisel Görüşme, 27.03.2024.

Suudi Arabistanlı işverenler Endonezyalı göçmen işçileri çekmek için Hac ikramiyesi bile teklif etmişlerdir.⁵⁷¹ Bununla birlikte kaçak yollardan Suudi Arabistan'a girip iş bulamadığı veya çok düşük ücretlerde çalıştığı için ciddi hak ihlallerine uğrayan Endonezyalılarından da bahsetmek mümkündür.⁵⁷² Bu kaçak işçiler Suudi Arabistan için bir sorundur fakat resmi yollarla ülkeye gelen Endonezyalı işçiler, ülkenin hizmet sektöründe önemli bir boşluğu doldurduğu ve ülke ekonomisi ve gelişimine katkı sunduğu için Krallık tarafından önemsenmektedir.

3.3. Suudi Arabistan'ın Endonezya'da Yumuşak Gücünün İmkanları ve Zorlukları

Suudi Arabistan ile Endonezya arasındaki ilişkiler zengin ve kapsamlı bir tarihsel geçmişe sahiptir. Tarih boyunca Arap ve Arap olmayanlar arasındaki etkileşim, barış ve işbirliği yanı sıra çatışma ve gerilim ile karakterize edilmiştir. Ülkedeki bazı Endonezyalılar Araplara derin bir hayranlık besleyip onlarla güçlü bir ilişki kurarken diğerleri ise onları Endonezya'nın yerel geleneklerini, toplumsal çeşitliliğini, istikrarını ve dini uyumunu yok etmekten dolayı sert bir şekilde eleştirmişlerdir. Dolayısıyla bu durum Suudi Arabistan'ın yumuşak güç politikalarına imkân ve zorlukları da beraberinde getirmektedir. Bu bölümde ilk olarak Suudi Arabistan'ın Endonezya'da yumuşak güç kullanmasına imkân sağlayan faktörleri ele alınacak ardından zorluklardan bahsedilecektir.

1-) Suudi Arabistan'ın yumuşak güç politikalarına imkân tanıyan ilk faktör Krallığın Endonezyalı Müslümanlar arasında sahip olduğu olumlu imajıdır. Birinci bölümde ayrıntılı bir şekilde ele aldığımız gibi bir aktörün uluslararası alanda yumuşak güç elde edebilmesi için cezbedici ve çekici olması gerekmektedir. Kaynak aktör sahip olduğu bu cazibe, herhangi bir zorlamaya olmaksızın diğerlerinin tercihlerini şekillendirecektir. Bu durum kaynak aktörün olumlu imajıyla doğrudan ilişkilidir. Suudi Arabistan'ın Endonezya halkı üzerindeki olumlu imajı, Lowy Enstitüsü'nün 2021 yılında hazırladığı "Endonezyalılar Dünyayı Nasıl Görüyor" adlı raporda açıkça görülmektedir. Bu rapora göre, Endonezyalılar dünya liderlerine duyulan güven sıralamasında %74 ile en yüksek güveni kendi liderleri Joko Widodo'ya ifade ederken, ikinci sırada %57 ile Suudi Arabistan Veliaht Prensi Muhammed bin Selman'a güven duyduklarını belirtmişlerdir. Muhammed bin Selman'ın ABD, Rusya ve Çin gibi küresel; Japonya ve Avustralya gibi bölgesel ülkelerin liderlerini geride bırakıp oldukça yüksek bir

⁵⁷¹ Reddy Anggara vd., "Understanding the Motivations of being Indonesian Migrant Workers", *Cogent Social Sciences* 10/1 (2024), 6-7.

⁵⁷² Kemenag (Kemenag), "Sulitnya Mengatasi TKI Bermasalah di Arab Saudi " (14.04.2024).

puanla ikinci sırada yer almış olması oldukça dikkat çekicidir. Aynı raporda, katılımcıların ülkeler hakkındaki duygularını ölçmek için 0 ile 100 arasında puan verebilecekleri bir "duygu termometresi" kullanılmıştır. Bu ölçümde, Suudi Arabistan 70 puanla en üst sırada yer alarak Endonezyalılar arasında en olumlu imaja sahip ülke olarak öne çıkmıştır. Buna karşılık, Endonezyalıların diğer ülkelere nazaran sıkı ekonomik, siyasi ve kültürel bağlara sahip olduğu Japonya 64 puan, Singapur ve Malezya ise 63 puanda kalmıştır.⁵⁷³

Suudi Arabistan'ın Endonezya'daki olumlu imajına dair bir diğer örnek, Chris Chaplin'in 2011-2012 yıllarında Yogyakarta'da yürüttüğü saha çalışması ve mülakatlar aracılığıyla ortaya konmuştur. Çalışmaya göre Endonezyalı Selefiler Suudi Arabistan'ı, iki kutsal caminin koruyucusu olmanın ötesinde, ideal bir dindar toplum modeli, dini rehber ve güncel meselelerle başa çıkmak için pratik çözümler sunan bir ülke olarak görmektedir. Ülkelerindeki ahlaki yozlaşma ve sosyal sorunları Suudi Arabistan'ın dini ve toplumsal düzeniyle kıyaslamakta ve bu sorunların çözümünde Suudi modeline yönelmektedir. Dolayısıyla Suudi Arabistan, İslami ilkelere olan bağlılığı ve ekonomik zenginliği sayesinde Endonezya için uygun bir sosyal model olarak öne çıkmakta ve Selefi Salihin'in idealize ettiği modern bir toplum örneği sunmaktadır.⁵⁷⁴ Bu sonuçlar, Suudi Arabistan'ın Endonezyalıların gözündeki olumlu imajını ve yumuşak gücünü açıkça ortaya koymaktadır.

a-) Suudi Arabistan'ın Endonezya özelinde olumlu imajının oluşmasına katkı sunan birkaç faktörden bahsetmek mümkündür. Bunlardan ilki kıblenin, ibadet yerlerinin ve bilhassa hac ibadetinin ülkesi olmasıdır.⁵⁷⁵ Özellikle hac ibadetinin Endonezyalı Müslümanlar nazarında çok farklı bir yeri vardır. İnsanlar ömürlerinde bir kez olsun kutsal beldelere gidip hac ibadetini yerine getirebilmek için yıllarca para biriktirmektedirler. Krallığın, kutsal beldelerin ülkesi statüsünün yanı sıra, Endonezyalı Müslümanların kolayca hac ibadeti yapmaları sağlaması ve Krallığın Haremeyn'deki hizmetlerine şahsen tanıklık etmeleri Suudi Arabistan'ın olumlu imajına katkıda bulunan unsurlardan ilkidir.⁵⁷⁶

b-) Olumlu imaja katkı sunan ikinci faktör, Suudi Arabistan'ı İslami eğitimin kıblesi olarak görülmesidir.⁵⁷⁷ Bu durum Krallığın kuruluşundan çok öncelere dayanmaktadır ve etkileri günümüzde de devam etmektedir. Tarih boyunca dini eğitim almak isteyen

⁵⁷³ Ben Bland vd., *Charting Their Own Course, How Indonesians See the World* (Lowy Institute, 2021),

⁵⁷⁴ Chaplin, "Imagining the Land of the Two Holy Mosques: The Social and Doctrinal Importance of Saudi Arabia in Indonesian Salafi Discourse", 226-232

⁵⁷⁵ Hasbi Aswar, Kişisel Görüşme, 23.03.2024.

⁵⁷⁶ Rizky Hikmawan, Kişisel Görüşme, 1.04.2024.

⁵⁷⁷ Hasbi Aswar, Kişisel Görüşme, 23.03.2024.

Endonezyalı Müslümanlar Haremeyn'e özellikle Mescidi Haram'a giderek burada kurulan dini eğitim halkalarına katılmışlardır. Eğitimini tamamlayanların birçoğu ülkelerine dönerek davet faaliyetlerine katılmış, bir kısmı ise Haremeyn'de kalarak müderris olarak hayatlarına devam etmişlerdir. Hatta bunların içinde çok önemli noktalara gelen alimler bulunmaktadır. 19. yy. sonundan 20. yy. başına kadar Mescidi Haram'da Şafi mezhebinin en büyük alimi konumuna gelen Endonezyalı alim Şeyh Ahmet Hatip Minangkabawi bunlar arasında bir örnektir. Yine Endonezya'nın dini-sosyal hayatına büyük etkisi olacak Nahdetül Ulema'nın kurucusu Hasyim Ashari ve Muhammediyye'nin kurucusu Ahmad Dahlan da Mekke'de eğitim gören diğer önemli isimler arasındadır.⁵⁷⁸ Bugün İslami eğitim için farklı alternatifler mevcut olsa da Medine İslam Üniversitesi, İmam Muhammed bin Suud Üniversitesi, Mekke Ümmü'l Kura Üniversitesi gibi üniversiteler veya özel medreseler ile Suudi Arabistan, İslami eğitim alanında önemini korumaya devam etmektedir. Dolayısıyla kutsal beldelerin ülkesi olmasının yanında hac ibadeti ve İslami eğitimin Suudi organizasyonunda devam etmesi, Endonezyalı Müslümanlar nazarında Suudi Arabistan'ın olumlu imajına katkı sunan unsurlar arasında sayılabilir.

2-) Suudi Arabistan'ın yumuşak güç politikalarına imkân tanıyan ikinci faktör Endonezya'nın çeşitlilik içeren dini yapısı ve Endonezyalı Müslümanların Selefi/Vehhabi fikirlere yabancı olmamasıdır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Endonezya'daki Müslümanların kahr ekseriyeti amelde Şafi, itikatta Eş'ari mezhebine tabidir. Bunun yanında Müslüman nüfusun yaklaşık %7'si Selefi/Vehhabi yorumu benimsemektedir.⁵⁷⁹ Selefi/Vehhabi fikirlerin Endonezya'da yayılması 80'li yıllarda yaşanan uluslararası gelişmelerle yakından ilgilidir. Bu gerçekten yola çıkarak bazen Selefi/Vehhabi fikirlerin Endonezya'ya Suudi Arabistan üzerinden girdiği gibi yanlış bir fikre inanılmaktadır. Endonezya'da, Selefililiğinin tarihsel gelişimi incelendiğinde İslam'ı bidatlerden arındırma ve ilk günkü saflığına döndürme

⁵⁷⁸ Din Wahid, Kişisel Görüşme, 27.03.2024.

Azyumardi Azra'nın 1992'de hazırladığı doktora tezi, Güneydoğu Asya'daki İslami reform hareketlerinin kökenlerini derinlemesine inceleyen önemli bir eserdir. Azra, bu kitabında, 17. ve 18. yüzyıllarda gerçekleşen ve bölgedeki İslam anlayışını ve pratiğini derinden etkileyen reform hareketlerinin entelektüel, sosyal ve dini dinamiklerini detaylı bir şekilde analiz etmektedir. Kitap, özellikle Endonezya, Malezya ve Filipinler gibi ülkelerde İslami düşüncenin evrimini ve bu bölgelerdeki İslami modernizm ile bağlantılı olan önemli şahsiyetleri ele almaktadır. Azra, Arap dünyası ile Güneydoğu Asya arasındaki entelektüel ve dini etkileşimleri, özellikle de Mekke ve Medine ile olan bağları vurgulayarak, bu hareketlerin küresel İslam düşüncesindeki yerini ve önemini ortaya koymaktadır. Güneydoğu Asyalı hacılar ve alimlerin Mekke ve Medine'de aldıkları eğitimin ve bu kutsal şehirlerdeki dini çevrelerle kurdukları ilişkilerin, bölgedeki İslami reform hareketlerinin şekillenmesinde kritik bir rol oynadığını belirtmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Azyumardi Azra, *The Origins of Islamic Reformism in Southeast Asia* (Crows Nest: Allen & Unwin Press, 2004),

⁵⁷⁹ Woodward, "Selefililiğe ve Endonezya İslam'ının Araplaşmasına Direnişi: Kamaruddin Hidayet'in Didaktik Bir Çağdaş Endonezya Hikayesi", 320.

amacıyla 19. ve 20. yüzyılda birçok grubun ortaya çıktığı görülmektedir. Bunlar arasında Padri, Persatuan İslam (Persis), el-İrşad ve Muhammediyah gibi gruplar yer almaktadır.⁵⁸⁰ Her ne kadar bu gruplar aynı hareket noktasını paylaşıyorlar ve ibadet konularında genel olarak fikir birliği içinde olsalar da diğer pek çok konuda farklı görüşlere sahiptirler. Bu grupların ortaya çıktıkları dönemde, uluslararası gelişmelerle yakından ilgili olan 80'li yıllardaki gibi etkili olamamalarının ardında güçlü, yaygın ve organize olmamaları olduğu söylenebilir. Sonuç itibarıyla Endonezya'nın çeşitlilik içeren dini yapısı ve Endonezyalı Müslümanların Selefi/Vehhabi fikirlere yabancı olmaması Suudi Arabistan'ın ülkede yumuşak güç faaliyetlerine imkân tanıyan ikinci faktördür.

3-) Üçüncü faktör bazı Endonezyalı gençlerin Selefi/Vehhabi fikirleri cazip bulmasıdır. Günümüz dünyasında gençler, yaşamış oldukları dini ve modern mesellerle alakalı sorunlara çözüm aradıkları internet ortamında çok farklı yelpazede bilgi, görüş ve fetvalarla karşılaşmaktadır. Dolayısıyla kime güvenecekleri veya hangi bilginin dini açıdan özgün olduğu konusunda oldukça ciddi kafa karışıklığı yaşamaktadır. Bu noktada Selefi/Vehhabiler ilk dönemi referans alan cevaplarıyla daha güvenilir bir seçenek olarak görülebilmektedir.⁵⁸¹ Bunun dışında Selefi/Vehhabiler sadece teoloji, ahlak ve fıkıh gibi alanlarda değil aynı zamanda ibadet ve dindarlığı ifade eden dua, ayin ve bedensel uygulamalar dahil hayatın birçok alanını ilgilendiren konularda dini bilgi üretmeye devam etmektedirler. Bu noktada Kur'an, Sünnet ve Selef-i Salihin'in uygulamaları referans alınarak tevhid fikri her daim canlı tutulmaktadır.⁵⁸² Ayrıca Selefi/Vehhabiler İslam ve Müslümanlıkla alakalı açık ve net tanımlanmış bir vizyon sunmaktadırlar. Bu vizyon her kesimden özellikle laik bir geçmişten gelen gençler için uygulanması nispeten daha kolaydır. Bu gençlerden kelime-i şهادet getirmeleri, günde 5 vakit namaz kılmaları, ramazan orucunu tutmaları, ömürlerinde bir kere hacca gitmeleri istenirken sapkınlık olarak gördükleri kabir ziyareti, şefaat, mevlid, konut duası, ölümler için dua gibi bidatlerden kaçınmaları istenmektedir.⁵⁸³

4-) Dördüncü faktör Endonezyalı Müslümanların İslami yorumlar arasındaki farklılıkları ayırt edecek seviyede dini bilgiye sahip olmamalarıdır. Ülkede çok sayıda

⁵⁸⁰ Noorhaidi Hasan, "Education, Young Islamists and Integrated Islamic Schools in Indonesia", *Studia Islamika* 19/1 (2012), 81-82.

⁵⁸¹ Mandaville, "Wahhabism and the World: The Historical Evolution, Structure, and Future of Saudi Religious Transnationalism", 12.

⁵⁸² Noorhaidi Hasan, "Salafism, Education, and Youth: Saudi Arabia's Campaign for Wahhabism in Indonesia", *Wahhabism and the World: Understanding Saudi Arabia's Global Influence on Islam*, ed. Peter Mandaville (New York: Oxford University Press, 2022), 145.

⁵⁸³ Woodward, "Selefilğe ve Endonezya İslam'ının Araplaşmasına Direnişi: Kamaruddin Hidayet'in Didaktik Bir Çağdaş Endonezya Hikayesi", 321-322.

Pesantren bulunmasına ve dini duyarlılığının yüksek olmasına rağmen bireylerin dini eğitim düzeyinin nispeten düşük olduğu söylenebilir. Bu hassasiyet, dini bilgi eksikliği ile birleştğinde sistemli, organize ve özverili bir kitlenin halk üzerinde etkisi kaçınılmaz olmaktadır. Bu durum Selefi/Vehhabi gruplara alan açmaktadır. Endonezyalılar arabada radyoda, evde televizyonda, internette YouTube'da veya doğrudan camideki vaazlarda yani hayatın doğal akışı içinde Selefi/Vehhabi fikirlerle çokça karşılaşmaktadır. Dini hassasiyeti yüksek ve farklı yorumlar arasındaki ayrımları ayırt edecek seviyede dini bilgiye sahip olmayan kişiler bu fikirleri doğrudan İslam'ın kendisi ile ilişkilendirerek Selefi/Vehhabi fikirlerden etkilenebilmektedir. Dolayısıyla yetersiz dini bilgi insanların Selefi/Vehhabi öğretileri kolayca kabul etmesine imkân tanıyabilmektedir.⁵⁸⁴ Ayrıca Selefiler/Vehhabi grupların sistemli bir müfredatı sahip olmaları, bu müfredatı uygulamak için düzenli ders halkaları oluşturmaları ve halkla doğrudan etkileşime girmeleri öğretilerini yaymasına imkân tanıyan diğer etkenler arasında sayılabilir.

5-) Beşinci faktör Endonezya'nın Suud petrolüne ve yatırımlarına olan ihtiyacıdır. Endonezya'nın petrol endüstrisi ülkenin GSYİH'sına önemli katkıda bulunmakta, istihdam fırsatları sağlamakta ve üretimde önemli bir rol oynamaktadır. Endonezya bu denli öneme sahip olan yurt içi enerji ihtiyacını büyük oranda petrol ithal ederek karşılamaktadır. Suudi Arabistan Endonezya'nın en büyük petrol tedarikçisi konumundadır. Endonezya Krallık'tan yılda 2 milyar dolar civarında petrol ithal etmektedir. Ancak Endonezya'nın yurt içi enerji ihtiyacını karşılamak için petrole olan bu bağımlılığı, enerji güvenliği ve ekonomik istikrar açısından endişe vericidir. Çünkü ülkenin yüksek yurt içi petrol talebinin ekonomisi, çevresi ve toplumu üzerinde önemli etkileri bulunduğu açıktır.

Diğer faktör ise Endonezya'nın yatırımlara olan ihtiyacıdır. Endonezya gelişmekte olan bir ülke olduğu ve yeni kurulacak başkenti için büyük oranda yatırımlara ihtiyaç duymaktadır. Özellikle bu mega projeyi finanse etmek için yatırımcı çekmeye çalışan Endonezya, Japon Soft Bank Group'un kurucusu Masayoshi Son'un Mart 2022'de projeden çekilmesinin ardından yönünü Orta Doğulu ve Çinli yatırımcılara çevirmiştir. Konuyla alakalı Endonezya'nın Suudi Arabistan Başkonsolosu Eko Hartono, bazı ülkelerden mali destek aradıklarını özellikle Suudi Arabistan'dan yatırım çekmek istediklerini ve bu konuda oldukça iyimser olduklarını ifade etmiştir.⁵⁸⁵ Petrol ve yatırım ihtiyacı Endonezya'nın Suudi Arabistan karşısında dış politikada elini zorlamaktadır. Bu durumun Suudi yetkililere, Endonezya'da çok rahat faaliyet

⁵⁸⁴ Hasbi Aswar, Kişisel Görüşme, 23.03.2024.

⁵⁸⁵ Arab News (Arab News), "Indonesia Seeks Saudi Investment in New Capital City Project" (20.04.2024).

gerçekleştirme imkân sağlamaktadır. Suudi Arabistan'ın faaliyetlerinin Endonezya'nın kimlik çıkarlarına uygun olmadığını bilen hükümet yetkilileri, ekonomik çıkarlar ile kimlik çıkarları arasında ekonomik çıkarları tercih etmektedir.⁵⁸⁶ Bu da Suudi Arabistan'ın ülkedeki yumuşak güç faaliyetlerine imkân tanımaktadır.

I-) Yukarıda sayılan imkanlarının yanında bir takım zorluklar da bulunmaktadır. Bu zorluklar, Endonezya'da yaşayan Araplar ve Selefi/Vehhabi gruplar ile doğrudan Krallıkta veya Ortadoğu bölgesinde yaşananlar sebebiyle Suudi Arabistan'a atfedilen olumsuz imajla ilgilidir.⁵⁸⁷ Bu olumsuz imajı besleyen birçok faktör bulunmaktadır. Bunlardan ilki Körfez bölgesinden gelen Arap erkekler ile Endonezyalı özellikle Sundanese etnik grubundan kadınlar arasında gerçekleşen geçici evlilik uygulamasıdır. Bu evliliğin adı "Kawin kontrak" yani geçici evlilik olarak geçmektedir. Bu evliliğin geçtiği villalar ve oteller Körfez bölgesinden birçok Arap turistini tatilini geçirdiği, genel olarak dağlık bir bölge olan Puncak'ta bulunmaktadır. Sudanlı kadınlar arasında bu geçici evlilik uygulamasının yaygın olmasının en temel sebebi kolay yoldan bol para kazanabiliyor olmalarıdır. Ayrıca bu kadınlar bu geçici evlilik ile yakışıklı ve güzel çocuk doğuracaklarına inanmaktadırlar. Arap turistlerin bölgeye gelmesi Puncak bölgesinin kalkınmasında her ne kadar önemli rol oynasa da Kawin kontrak uygulaması Endonezyalılar gözünde Arapların imajını olumsuz olarak etkilemektedir.⁵⁸⁸

II-) İkincisi Suharto iktidarının düşmesinden sonra bazı Selefi/Vehhabi liderlerin şiddet içeren, hoşgörüsüz ve çoğulculuk karşıtı eylemler organize etmesi ve bazı Arapların bu hareketlere katılmasıdır. Bazı Selefi/Vehhabi din adamları, medreseler ve pesantrenler yoluyla takipçilerine İslami radikalizmi aşılamışlardır. Bunlar arasında Cafer Ömer Talip, Ebubekir Ba'asir, Habib Rızık Şihab, Habib Salim Selon, Habib Hüseyin el Habsi, Salim Mübarek at-Tamimi ve Habib Ahmed bin Zain el Kaff gibi isimler bulunmaktadır. Örneğin Cafer Ömer Talip Maluku'da Müslümanlar ve Hristiyanlar arasında şiddetli çatışmaların yaşanmasına sebep olan Laskar Cihad'ı kurmuştur. Aynı şekilde ülke genelinde bazı kanlı terör eylemlerine karıştığı gerekçesiyle Endonezya hükümeti tarafından suçlanan Ebubekir Ba'asir Cemaat'i İslamiyye'nin kurucuları arasındadır. Bir diğeri ise Muhammed Rizieq Shihab ve Hadrami Arap kökenli bazı radikal Müslüman liderler tarafından kurulan ve en kötü şöhrete sahip olan İslami Savunucular Cephesi (FPI)'dir. Kuruluşundan bu yana, FPI aktivistleri, ülke çapında

⁵⁸⁶ Hasbi Aswar, Kişisel Görüşme, 23.03.2024.

⁵⁸⁷ Sumanto Al Qurtuby, "Arabs and 'Indo-Arabs' in Indonesia: Historical Dynamics, Social Relations and Contemporary Changes", *International Journal of Asia Pacific Studies* 13/2 (2017), 46-47.

⁵⁸⁸ Al Qurtuby, "Arabs and 'Indo-Arabs' in Indonesia: Historical Dynamics, Social Relations and Contemporary Changes", 56-58.

Hristiyanlar ve Hindular gibi dini azınlıkların yanı sıra Şiiler ve Ahmediyeler gibi çok çeşitli mezheplere karşı gerçekleştirdiği şiddet eylemleri nedeniyle sık sık basında yer almışlardır. Bu kişiler ve gruplar, kamu düzenini ve ahlakını yeniden tesis etmek adına gerçekleştirdikleri eylemleri İslami kural ve kaidelere dayandırdıkları için en fazla zararı temsil ettikleri inanca vermekte, bu durumdan Suudi Arabistan da nasibini almaktadır.⁵⁸⁹

III-) Üçüncüsü ülkede yaşayan Selefi/Vehhabilerin veya Suudi kurumlarından mezun olan bazı din adamlarının, İslam'ın ilk dönemindeki yaşandığı formun dışında dine sonradan eklenen yerel veya kültürel unsurlara karşı duydukları şiddetli tepki ve dışlayıcı tarzlarıdır.⁵⁹⁰ Endonezya'da özellikle kırsal kesimde yerel bazı inanç ve uygulamalar İslam içinde yaşamaya devam etmektedir. Bununla birlikte ülkede tasavvuf oldukça yaygın ve kabul görmektedir. Selefi/Vehhabiler yerel ve kültürel uygulamaların İslam içinde yaşamasına ve tasavvufun bir İslami yaşama biçimi olarak kabul edilmesine karşı olmalarından dolayı Endonezyalı Müslümanları oldukça sert bir şekilde eleştirmektedirler. Sıklıkla internet üzerinden ve cami sohbetleri vasıtasıyla yöneltile bu eleştiriler vatandaşlar arasında gerginliklere hatta kavgalara yol açmaktadır. Bu yüzden bazı bölgelerde Suudi finansmanı ile yapılması planlanan camiler mahalle sakinleri tarafından güçlü bir şekilde protesto edilmektedir.⁵⁹¹ Kendilerine has dini anlayışının ve yaşantısının bu denli sert bir şekilde eleştirilmesinden rahatsız olan Endonezyalı Müslümanlar, Selefi/Vehhabileri zaman zaman fanatik ve militan olarak etiketlemektedir. Bu yüzden birçok Endonezyalı kendisini onlarla bir tutmaktan ve özdeşleştirmekten kaçınmaktadır.

IV-) Dördüncüsü ise Suudi Arabistan'da Arap işverenlerin Endonezyalı işçilerine karşı kötü muamelede bulunduğu ve bu işçilerin hak ihlalleri yaşadığına dair basına protestolara ve kamuoyuna yansıyan haberlerdir. Yukarıda belirttiğimiz gibi birçok Endonezyalı işçi uzun çalışma saatleri, yetersiz ücret, kötü yaşam koşulları ve temel haklar konusunda bir takım zorluklar yaşamaktadır. Uzun zamandır etkili iş kanunlarının olmaması ve uygulama mekanizmalarının yetersizliği bu işçilerin istismara daha fazla maruz bırakmaktadır. Yaşadığı sorunlara Suudi makamlarında çözüm bulmak için mücadele eden Endonezyalı işçiler, sağlam yasal güvenceleri olmaması sebebiyle ciddi zorluklar yaşamaktadır. Bunlara ilave olarak düşük maaş, uzun çalışma saatleri, sağlık koşullarda konaklama ve sağlık hizmetlerinden yeterince

⁵⁸⁹ Al Qurtuby, "Arabs and Indo-Arabs' in Indonesia: Historical Dynamics, Social Relations and Contemporary Changes", 59-63.

⁵⁹⁰ Hasan, "The Failure of the Wahhabi Campaign: Transnational Islam and the Salafi Madrasa in post-9/11 Indonesia", 691.

⁵⁹¹ CNN Indonesia (CNN), "Warga Bogor Tolak Pembangunan Masjid Imam Hanbal Karena Aliran Wahabi" (24.04.2024).

istifade edememe gibi durumlar Endonezyalı işçilerin huzursuzluğunu ve mutsuzluğunu artırmaktadır.⁵⁹² Endonezya hükümeti yaşanan bu olumsuz durumları çözmek için girişimlerde bulunsa da ikili ilişkiler 2018 yılında Tuti Tursilawati'nın idamına kadar bir şekilde devam etmiştir. Bu idam iki ülke arasında büyük bir diplomatik krize neden olmuştur. Endonezya hükümeti bu idamın kendilerine haber verilmeden gerçekleştirildiği için Krallığı şiddetle protesto etmiştir.⁵⁹³ Endonezyalı işçilerin yaşadığı bu olumsuz durumlar Suudi Arabistan'ın yukarıda saydığımız imajına zarar vermekte ülkede yumuşak güç faaliyetlerini engelleyen unsurlar arasında yer almaktadır.

Sonuç olarak İbadet yerlerinin sınırları içinde olması ve İslami eğitimin kiblesi olması sebebiyle Suudi Arabistan'ın sahip olduğu olumlu imajı, Endonezya'nın çeşitlilik içeren dini yapısı, Endonezyalı bazı gençlerin Selefi/Vehhabi fikirleri cazip bulması, İslami yorumlar arasındaki farklılıkları ayırt edecek seviyede dini bilgiye sahip olmaması ve Endonezya'nın petrole ve yatırımlara olan bağımlılığı Krallığın ülkede yumuşak güç faaliyetlerine imkân tanıyan unsurları arasında; Araplar ile Sudanalı kadınların geçici evlilik yapması, Bazı Selefi/Vehhabi liderlerin şiddet içeren eylemler organize etmesi ve ülkedeki bazı Arapların bunlara katılması, Selefi/Vehhabi grupların ülkenin yerel ve kültürel uygulamalarını İslam içinde yaşamalarına karşı şiddetli tepkileri, Endonezyalı İşçilerin karşı karşıya kaldığı kötü muamele ve hak ihlalleri Suudi Arabistan'ın yumuşak güç faaliyetlerine zorlayan unsurlar arasında değerlendirilmiştir.

3.4. Suudi Arabistan'ın Endonezya'da Yumuşak Güç Politikası

Suudi Arabistan'ın yumuşak gücü ele alınırken bahsedilmesi gereken en önemli faktörlerden birisi ebetteki dini etkidir. Dinin yumuşak güç üretmedeki rolü teorik kısmında ele alındığı için burada tekrar değinilmeyecektir. Krallık, kendine has markası olan Selefi/Vehhabi fikirleri dünyanın farklı ülkelerine ihraç ederek ilgili ülkelerin dış politikalarında etkili olmaya çalışmaktadır.⁵⁹⁴ Ancak bu noktada dinin Suudi dış politikasının bir hedefi değil, belirtilen hedeflere ulaşmaya yönelik bir araç olduğunu belirtmek önemlidir. Bu ülkelerden birisi de Arap yarım adasıyla uzun bir dini etkileşime sahip olan Endonezya'dır.

⁵⁹² Al Qurtuby, "Arabs and Indo-Arabs' in Indonesia: Historical Dynamics, Social Relations and Contemporary Changes", 63-64.

⁵⁹³ Cabinet Secretariat of the Republic of Indonesia (Setkab), "Indonesia Protests Saudi Arabia Execution of Migrant Worker" (20.04.2024).

⁵⁹⁴ Menno Preuschaft, "Islam and Identity in Foreign Policy", *Saudi Arabian Foreign Policy, Conflict and Cooperation*, ed. Neil Partrick (London: I.B. Tauris, 2016), 26.

Dünyanın bir çok yerinde olduğu gibi Endonezya'da da Selefi/Vehhabi fikirlerden bahsedildiğinde akla ilk gelen ülke doğal olarak Suudi Arabistan'dır. Krallığın okullar, camiler, medreseler ve pesantrenlere destek sağlayarak Endonezya'da Selefi/Vehhabi fikirlerin yayılmasında merkezi bir etkiye sahip olduğu bir gerçektir. Fakat Selefi/Vehhabi fikirlerin Endonezya'ya sadece Suudi Arabistan üzerinden değil Yemen, Ürdün hatta Afganistan gibi ülkeler üzerinden geldiği de unutulmamalıdır.⁵⁹⁵ Özellikle Yemenli alim Mukbil bin Hadi el-Wadi'i ve Ürdünlü alim Muhammed Nasiruddin el-Albani Endonezya'da takipçileri bulunan alimler arasındadır. Bu alimler medreselerinde yetiştirdikleri öğrenciler ve verdikleri fetvalar ile Endonezya'nın iç ve dış politikası üzerinde zaman zaman etkili olmuşlardır. Bunun en dikkat çekici örneği 2000 yılında Cafer Ömer Talip tarafından Yemenli alim Mukbil bin Hadi el-Wadi'i'nin fetvasıyla Maluku'da Hristiyanlara karşı gerçekleştirilen silahlı çatışmadır.⁵⁹⁶ Afganistan üzerinden gelen Selefi/Vehhabi fikirler ise Sovyetler Birliği ile Afganistan arasındaki savaş sırasında ülkeye girmiştir. Bu savaşa katılan bazı Endonezyalı Müslümanlar, cihatçı fikirleri burada öğrenip ülkelerine taşımışlardır. Sonuç olarak Endonezya'da Selefi/Vehhabi fikirlere sahip gruplardan yola çıkarak bunların hepsinin Suudi Arabistan tarafından desteklendiğini veya bu fikirlerin Endonezya'da yayılmasında tek aktörün Suudi Arabistan olduğunu söylemek doğru olmayacaktır.⁵⁹⁷

Suudi Arabistan'ın Endonezya'da varlık göstermeye başlamasının Sukarno dönemine kadar uzandığını ve bu dönemde Masjumi parti liderleri ve aktivistlerinin, Krallığın Endonezya'da aradığı ortaklar olduğunu daha önce belirtmiştir. 1979 yılına kadar süren bu döneme yakından bakıldığında, yapılan yardımların belirli Selefi/Vehhabi grupları güçlendirmek için değil, Endonezya'da İslam'ı güçlendirmek amacıyla yapıldığı unutulmamalıdır.⁵⁹⁸ Çünkü o dönemde özellikle Ahmediler ve Hristiyanlara karşı Endonezya İslam'ının güçlendirilmesi önem arz etmektedir.

1979'da Şii İran Devrimi'nin ardından Suudilerin Müslüman dünyasında küresel bir ittifak kurma ve Selefi/Vehhabiliği destekleme konusundaki kararlılığı önemli ölçüde artmıştır. Bu dönemde Suudi Arabistan ve Endonezya, İran'daki Şiilerin toplumları üzerindeki etkisinin

⁵⁹⁵ Yon Machmudi, "The Middle East Influence on the Contemporary Indonesian "Campus Islam"", *Islam in Southeast Asia: Negotiating Modernity*, ed. Norshahril Saat (Singapore: Yusof Ishak Institute, 2018), 102; Al Qurtuby, *Saudi Arabia and Indonesian Networks, Migration, Education and Islam*, 22.

⁵⁹⁶ Noorhaidi Hasan, "Salafism in Indonesia: Transnational Islam, Violent Activism, and Cultural Resistance", *Routledge Handbook of Contemporary Indonesia*, ed. Robert W. Hefner (New York: Routledge, 2018), 249.

⁵⁹⁷ Middle East Institute (MEI), "Saudi Religious Influence in Indonesia" (26.04.2024).

⁵⁹⁸ MEI, "Saudi Religious Influence in Indonesia".

azaltılması yönündeki ortak çıkar nedeniyle birbirine yakınlaşmıştır.⁵⁹⁹ 1973'te yaşanan petrol krizinden sonra petrol fiyatlarının hızla yükselmesi Suudi etkisinin Müslüman dünyada hızla yayılmasına katkıda bulunmuştur. Krallık sahip olduğu bu ekonomik zenginlikle kendi inançlarını tanıtmaya ve yayma imkanına kavuşmuştur.⁶⁰⁰ Yardım sağlayıcılar arasında Suudi hükümeti, Hameyn Vakfı gibi dini vakıflar, WML gibi uluslararası kuruluşlar ve Suudi bireyler önemli bir yer teşkil etmektedir. Yardımlar genellikle 1967 yılında kurulan Endonezya İslam'ı Yayma Konseyi (DDII) ve 1980 yılında kurulan İslam ve Arap Bilimleri Enstitüsü (LIPIA) üzerinden gerçekleştirilmiştir. Çok çeşitli alanlarda kullanılan bu yardımlar, özellikle okul, cami ve hastane inşa etmek, Suudi Arabistan üniversitelerinde okuyan öğrencilere burs vermek, öğretmen ve ders kitapları, Kur'an-ı Kerim, dini kitap sağlamak için kullanılmıştır.⁶⁰¹

Riyad hükümetinin kendine has İslami yorumu ihraç etme çabaları Güneydoğu Asya'da "İslami Uyanış" olarak adlandırılan döneme denk gelmiştir. Bu dönem, İslami ilkeler konusunda farkındalığın arttığı, İslami kuralların daha hassas bir şekilde uygulanmaya çalışıldığı, siyasetçilerin İslam'a daha fazla ilgi gösterdiği ve İslami düşüncenin üniversite ortamına yayıldığı bir dönemdir.⁶⁰² Aynı dönemde Endonezya'ya bakıldığında Suharto iktidardır. Suharto hükümeti çok geniş bir coğrafyada farklı dilleri, dinleri, etnik kökenleri ve kültürleri yönetmeye çalışmıştır. Ancak Suharto'nun Yeni Düzen hükümetine yönelik en büyük tehdit bu çeşitlilikten değil, siyasal İslam ve üniversite temelli siyasi hareketlerden gelmiştir. Bu nedenle, Suharto bazı büyük İslamcı partileri baskı altına alarak çekiciliklerini azaltmaya ve üniversitelerdeki siyasi faaliyetleri bastırarak komünist-solcu akademisyenleri ve öğrencileri ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Bu baskıların bir sonucu olarak siyasal İslam ve kampüsteki siyasi faaliyetler zayıflamıştır. Bu ortamda bir yaşayış biçimi olarak İslam, tüm bu grupların sığınağı ve onları harekete geçiren ortak fikir haline gelmiştir.⁶⁰³

Suudi Arabistan'ın dini yayılmacılığının bir sonucu olarak 1980'li yıllarda Endonezya'da yeni bir Selefi/Vehhabi tip ortaya çıkmıştır. Bunlar inanç ve davranışlarını Kur'an- Kerim ve Hz. Muhammed'in (sav) sünnetinin yanı sıra Selef-i Salihin'in anlayış ve örneği doğrultusunda şekillendirmeye çalışırken her daim tevhid vurgusunu ön plana

⁵⁹⁹ Al Qurtuby, *Saudi Arabia and Indonesian Networks, Migration, Education and Islam*, 28.

⁶⁰⁰ Cary Fraser, "In Defense of Allah's Realm: Religion and Statecraft in Saudi Foreign Policy Strategy", *Transnational Religion and Fading States*, ed. Susanne Hoeber Rudolph and James-Piscatori (Oxford: Westview Press, 1997), 222. Woodward, "Selefilige ve Endonezya İslam'ının Araplaşmasına Direnişi: Kamaruddin Hidayet'in Didaktik Bir Çağdaş Endonezya Hikayesi", 321.

⁶⁰¹ Muhammad Sani Umar - Mark Woodward, "The Izala Effect: Unintended Consequences of Salafi Radicalism in Indonesia and Nigeria", *Contemporary Islam* 14/1 (2020), 2.

⁶⁰² MEI, "Saudi Religious Influence in Indonesia".

⁶⁰³ Middle East Institute (MEI), "Saudi Arabia's Soft Power Strategy in Indonesia" (27.04.2024).

çıkarmışlardır. Dış görünüşleri kimliklerinin bir parçası olduğu için toplum içerisinde tespit edilmeleri oldukça kolaydır. Erkekler genellikle uzun sakal (lihya) bırakarak sarık takmakta, ayak bileklerinden yukarıda olacak şekilde kısa pantolonlar (isbalden kaçınma) ve Arap tipi uzun elbise (cellabiye) giymekte, kadınlar ise siyah peçe (nikab) ile ön plana çıkmaktadır. Bunlar genellikle her türlü fiili işlemenin serbest olduğu açık toplumdan uzak durma eğiliminde oldukları için kendi küçük, elit topluluklarında yaşamayı tercih etmektedirler. İslam'ın ilk dönem yaşanan formunun dışında her hangi bir formu kabul etmedikleri için kabir ziyareti, şefa'at, mevlid, konut duası, ölümler için dua gibi kültürel ve sufi uygulamaları sapkınlık olarak görüp ortadan kaldırmak için mücadele etmektedirler. Siyaseti küçümsemeleri ve bid'at olarak görmeleri sebebiyle siyasetten olabildiğince uzak durmaktadırlar. Bu yönleriyle Müslüman Kardeşler ve Cemaat-i İslami gibi son dönem hareketlerinden ayrılırlar. Şeriatın uygulanması arzu edilen bir şeydir fakat ondan önce toplumun ona hazırlanması gerekir. Bunun için önce Müslüman toplumun eğitim (terbiye) ve arınma (tasfiye) ile İslamlaştırılması gerekmektedir. Bu amaca ulaşmak için halqas (çalışma halkaları) ve dauralar (atölye çalışmaları) düzenlemektedirler.⁶⁰⁴

1997 yılına gelindiğinde Tayland'da başlayan ve hızla tüm bölge ülkelerine yayılan Asya mali krizi ile Endonezya felaketin eşiğine gelmiştir. Mevcut kriz ülkede ekonomik erimeyi tetiklemiş buna artan siyasi gerilim ve Müslümanlarla Hristiyanlar arasında artan şiddet olayları, öğrenci protestoları ve ayrılıkçı isyanlar da eklenince felaket kaçınılmaz olmuştur. Bu kargaşanın ortasında Başkan Suharto'nun 32 yıllık Yeni Düzen iktidarı 1998 yılında istifasıyla son bulmuştur. 1966 ile 1998 yılları arasında Suudi nüfuzu sadece varlığını sürdürmekle kalmamış, aynı zamanda Suharto'nun Yeni Düzen rejiminin baskısı altında gelişmiştir.⁶⁰⁵ Suharto'nun devrilmesinden sonra ortaya çıkan kısmen demokratik ortamda, antidemokratik, şiddet içeren ve hoşgörüsüz hareketlerin sayısında bir artış olmuştur. Daha önce sessiz bir duruş sergileyen bazı Selefi/Vehhabi gruplar, demokratik ortamın getirdiği özgürlükten istifade ederek ironik bir şekilde demokrasi karşıtı faaliyetlere girişmişlerdir. Bunlar arasında Laskar Cihad ve İslami Savunucular Cephesi (FPI), İslami Ümmet Birliği ve Şii Karşıtı Hareket Ulusal Koalisyonu verilebilir. Sonuç olarak bu grupların yükselişi Endonezya'da gerilime, çatışmaya ve şiddete yol açmıştır.⁶⁰⁶

⁶⁰⁴ Hasan, "The Failure of the Wahhabi Campaign: Transnational Islam and the Salafi Madrasa in post-9/11 Indonesia", 680-681.

⁶⁰⁵ Middle East Institute (MEI), "Indonesia and the Middle East: Exploring Connections" (27.04.2024).

⁶⁰⁶ Al Qurtuby, *Saudi Arabia and Indonesian Networks, Migration, Education and Islam*, 84.

Suudi Arabistan'ın dış politikasında dini yumuşak güç faaliyetlerine yön veren en önemli gelişme şüphesiz 11 Eylül 2001 tarihinde yaşanan terör saldırısıdır. Sonrasında 11 Eylül'ün sorumlusu olarak damgalanan Vehhabilik, Suudi yöneticiler için uluslararası arenada taşıması zor bir yük olmuştur. Bu sebeple Suudi yöneticiler zaman içerisinde, muhafazakâr dini yumuşak güç yerine daha kapsayıcı, hoşgörülü, barışçıl yani ılımlı bir İslam yorumunu benimsemiş ve dış politikada olumlu bir imaj elde etmeye çalışmıştır. Bu yeni yaklaşımın bir örneğini Kral Selman'ın 2017 yılında Endonezya'ya gerçekleştirdiği ziyarette görmek mümkündür. Ziyaret sırasında Kral Selman, Müslüman ve gayrimüslim birçok dini liderle görüşmüş, farklı etnik kökenden siyasi liderler ve iş insanlarıyla dinler arası toplantılar gerçekleştirmiştir. Kral, kadınlarla tokalaşarak kendisiyle fotoğraf çekilmek isteyenlerin taleplerini geri çevirmemiştir. Hatta Bali tatilinde kendisine Arapça bilen bir rahip eşlik etmiştir. Yapılan toplantılarda Endonezya'nın çeşitliliğini ve dini uyumunu öven Kral, ülkesinin terörizm, aşırıcılık ve radikalizmle nasıl mücadele ettiğini ve dinler ve kültürler arası hoşgörü ve diyalogu teşvik etmedeki kararlılığını dile getirmiştir. Kral Selman'ın bu tutum, davranış ve sözleri birçok Endonezyalıyı şaşırtmıştır. Özellikle kadınlarla tokalaşması Endonezya televizyonlarında ve sosyal medyada günlerce yer bulmuştur.⁶⁰⁷ Bu ılımlılık kendisini diplomatik ilişkilerde de göstermektedir. Örneğin bazı Suudi yetkililer, Endonezya'nın en önemli kurumlarından biri olan ve kendi İslam anlayışı içerisinde tasavvufun ve bazı kültürel uygulamaların yaşamasına izin veren Nahdetu'l Ulema ile son yıllarda bir takım önemli görüşmeler ve toplantılar gerçekleştirmişlerdir.

Sonuç olarak Suudi Arabistan, Nasır'ın seküler Arap milliyetçiliğine karşın 60'lı yıllardan itibaren dini yayılmayı önemli bir dış politika hedefi haline getirmiş ve kurduğu ortaklıklar vasıtasıyla İslam'ın Endonezya'da yayılmasını desteklemiştir. 1979 İran Devrimi'nin ardından, devrim ideolojisinin kendisi için bir tehdit oluşturduğuna dair inancı sebebiyle Selefi/Vehhabi fikirlerin yayılmasına yeniden hız vermiştir. Ayrıca Soğuk Savaş sırasında başta ABD olmak üzere Batılı ülkeler, Sovyetler Birliği'nin Müslüman ülkelerdeki etkisini sınırlamak için Suudi yetkililerden Selefi/Vehhabi fikirleri yaymasını istemiştir. Bu genel politikanın bir sonucu olarak Suudi Arabistan, camiler ve medreseler inşa ederek Selefi/Vehhabi yayılımı hızlandırmış dolayısıyla komünizmin yani Sovyetler Birliği'nin Müslüman ülkeler üzerindeki etkisini azaltmaya çalışmıştır.⁶⁰⁸ Özellikle bu 3 gelişmenin Endonezya'da Selefi/Vehhabi fikirlerin yayılmasını tetikleyen ana unsurlar olduğu

⁶⁰⁷ MEI, "King Salman's Historic Visit to Indonesia: Mirror of a Changing Saudi Arabia".

⁶⁰⁸ Tempo, "Wahabisme, Cara Barat Hadapi Perang Dingin Melalui Arab Saudi".

söylenbilir. Buradan yola çıkarak Endonezya'daki Suudi nüfuzu ve Selefi/Vehhabi gelişim ve yükselişin, Suudi Arabistan, Ortadoğu ve küresel ölçekte yaşanan gelişmelerle doğrudan ilişkili olduğu söylenbilir. 11 Eylül saldırıları sonrası ise uluslararası arenada zor durumda kalan Krallık zaman içinde Selefi/Vehhabi yayılmaya olan desteğini azaltmıştır. Özellikle Kral Selman döneminde hayata geçirilen ılımlı İslam politikasıyla bu destek durma noktasına gelmiştir. Suudi Arabistan'ın geçirdiği bu değişim Endonezya'daki Selefi/Vehhabi hareketleri de etkilemiştir. Fakat Endonezya'daki Selefi/Vehhabi gruplar artık Suud desteği almadan kendi ayakları üzerinde durabilme kabiliyetine sahiptir.

İlerleyen kısımlarda Suudi Arabistan'ın Endonezya'ya yönelik yumuşak güç politikaları tartışılmaktadır. Bu politikaları eğitim, medya, ekonomik yardımlar ve büyükelçilik faaliyetleri olmak üzere dört başlık altında değerlendirmenin uygun olduğunu düşünmekteyiz. Bu sınıflandırma Endonezya'ya özgü olup, Suudi Arabistan'ın yumuşak güç politikaları kapsamında Endonezya'daki faaliyetlerine dayanmaktadır. Eğitim başlığı altında Suudi Arabistan'ın eğitim araçları vasıtasıyla Selefi/Vehhabi fikirleri nasıl yaymaya çalıştığı, medya başlığı altında günümüz iletişim teknolojilerinden yararlanarak kendi fikirlerinin yayılmasını nasıl desteklediği, ekonomik yardımlar başlığı altında yardımlar ve hayır faaliyetleri vasıtasıyla insanların gönüllerini nasıl kazanmaya çalıştığı ve büyükelçilik faaliyetleri başlığı altında ise Suudi Arabistan'ın resmi temsilciliğinin Endonezya'da ne gibi yumuşak güç faaliyetleri gerçekleştirdiği ele alınmaya çalışılmaktadır.

3.4.1. Eğitim

Yumuşak gücü, bir ülkenin hedeflerine zorlama veya ödemelerden ziyade cazibe ve ikna yoluyla ulaşmak olduğunu ifade etmiştik. Yumuşak güç, algıları şekillendirme, ittifaklar kurma ve uluslararası arenada davranışları etkilemede önemli bir rol oynamaktadır. Bu noktada eğitim yumuşak gücün önemli bir parçasıdır ve her geçen gün artan sayıda ülke ulusal çıkarlarını küresel olarak ilerletmek için eğitimi bir araç olarak kullanmaktadır. Özellikle uluslararası eğitimi bu denli önemli kılan husus ülkelerin sahip olduğu değer ve idealleri farklı coğrafyalardan gelen öğrencilere aktararak onlar aracılığıyla bu değer ve ideallerin yayılmasına yardımcı olmasıdır. Eğitimlerine gittikleri ülkenin dilini öğrenmeyle başlayan yabancı uyruklu öğrenciler daha sonra o ülkenin bilimi, kültürü ve değerleriyle tanışmaktadır.⁶⁰⁹ Ülkede geçirdikleri süre zarfında yaşadıkları olumlu deneyim ve tecrübe ile ülkelerine dönen

⁶⁰⁹ Cowan - Arsenault, "Moving from Monologue to Dialogue to Collaboration: The Three Layers of Public Diplomacy", 10.

öğrenciler her şeyden önce ilgili ülkeye karşı minnet ve saygı duyacak ayrıca bulundukları ortamlarda almış oldukları mezkûr değer ve ideallerin taşıyıcısı ve aktarıcısı konumunda olacaklardır.⁶¹⁰

Dünyadaki birçok ülkede olduğu gibi Suudi Arabistan'ın da yumuşak gücüne katkı sağlayan en önemli faktörlerin başında eğitim gelmektedir. Dünyanın dört bir yanından farklı millet ve ırklardan çok sayıda Müslüman öğrenci lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimi için Suudi Arabistan üniversitelerine gelmektedir. Bu uluslararası öğrenci akını, ülkenin eğitim ve bilgi alışverişi için bir merkez olarak itibarına katkıda bulunmakta, küresel etkisini ve öğrenim için bir hedef olarak çekiciliğini artırmaktadır. Böylece Suudi Arabistan kendisine has İslami yorumu olan Selefi/Vehhabi fikirleri dünyanın farklı ülkelerine bu öğrenciler vasıtasıyla tanıtılabilmektedir. Bununla birlikte yurt dışındaki açtığı birçok okul ve enstitü aracılığıyla da kendi değerlerini tanıtmakta ve dünya çapındaki ülkelerle uluslararası bağlar geliştirmektedir. Bu okullar Suudi Arabistan ile diğer ülkeler arasında köprüler kurulmasına, karşılıklı iyi niyete dayanan diplomatik ilişkilerin tesis edilmesine ve kültürel alışverişin artmasına yardımcı olmaktadır.

Sonuç olarak, Suudi Arabistan için eğitim hem iç politikada meşruiyet sağlamada hem de uluslararası arenada liderlik iddiasını güçlendirmede kritik bir araçtır.⁶¹¹ Eğitim kurumları aracılığıyla İslam'ı desteklediğini gösteren Suudi Arabistan, bu yolla hem ülke içinde otoritesini ve meşruiyetini sağlamlaştırmakta hem de Müslüman dünyasında liderlik iddiasını güçlendirmektedir.⁶¹² Özellikle İran'a karşı yürütülen rekabette, Suudi Arabistan'ın eğitim politikaları stratejik bir rol oynamaktadır. Krallık, kendi dini ideolojisini yayarak İran'ın etkisini dengelemeyi ve böylece bölgesel güvenliğini korumayı hedeflemektedir.⁶¹³ Bu bağlamda, Suudi Arabistan, eğitim aracılığıyla dünya üzerindeki Müslümanların kalplerini ve zihinlerini kazanmayı amaçlamakta ve böylece kendi hegemonyasını pekiştirmeye çalışmaktadır.⁶¹⁴

Bu kısa girişin ardından eğitim başlığı altında Suudi Arabistan'ın Endonezya'da eğitim araçlarını kullanarak nasıl yumuşak güç elde etmeye çalıştığı ele alınacaktır. Bu kapsamda ilk olarak Suudi Arabistan'ın Endonezya'ya girişini sağlayan Endonezya İslam'ı Yayma

⁶¹⁰ Eğitimin yumuşak güç içerisindeki rolü teorik kısımda ayrıntılı bir şekilde ele alındığı için burada bu kadarıyla iktifa edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için "Kültür" başlığına bakılabilir.

⁶¹² Noorhaidi, "Salafism, Knowledge Production and Religious Education in Indonesia", 132.

⁶¹³ Ravi Muhammad, "A Comparative Study of Iran and Saudi Arabia's Foreign Policy Objectives in Indonesia", *İran Çalışmaları Dergisi* 3/1 (2019), 124.

⁶¹⁴ Aswar, "Politik Luar Negeri Arab Saudi dan Ajaran Salafi-Wahabi di Indonesia", 20.

Konseyi'ne (DDII) değinilecek adından Arapça dil öğretmek için kurulan ve daha sonra Suudi Arabistan'daki İmam Muhammed bin Suud Üniversitesine bağlı bir fakülte haline gelen İslam ve Arap Bilimleri Enstitüsü (LIPIA) ele alınacaktır. Daha sonra pesantren ve medreselerdeki eğitimden ve son olarak da camilerdeki davet faaliyetlerinden bahsedilecektir.

3.4.1.1. Endonezya İslam Davet Konseyi (Dewan Da'wah Islamiyah Indonesia-DDII)

Suudi Arabistan nüfuzunun dünyanın en büyük Müslüman nüfusuna sahip ülkesi olan Endonezya'ya girişi 1967 yılında kurulan Endonezya İslam'ı Yayma Konseyi (Dewan Da'wah Islamiyah Indonesia - DDII) vasıtasıyla olmuştur. Bu örgütün kurulması ve Endonezya'da oldukça etkili bir konuma gelmesi Endonezya'da yaşanan gelişmelerle olduğu kadar uluslararası arenada yaşanan gelişmelerle de doğrudan alakalıdır. Masyumi Partisi, İslami ilkeleri savunan bir siyasi partidir ve Sukarno hükümetine karşı gerçekleştirilen Endonezya Cumhuriyeti Devrimci Hükümeti (PRRI) isyanını desteklediği gerekçesiyle 1960 yılında kapatılmıştır. Partinin önemli liderlerinden ve Sukarno'nun 1950-51 yıllarındaki başbakanlarından biri olan Muhammed Nastir, bu isyana katıldığı gerekçesiyle 1962-66 yılları arasında hapsedilmiştir.⁶¹⁵ Sukarno döneminin İslami partilere olan katı tutumu Suharto döneminde de devam etmiştir. Suharto, gerçekleştirdiği bir darbeye 1966'da devlet başkanlığını ele geçirdikten sonra ülkede kararlı bir şekilde modernleşme faaliyetleri yürütmüş ancak devlet yönetimine Müslüman ve dini grupların katılımına müsaade etmemiştir. Muhammed Nastir, İslami siyasetin ülke yönetiminde söz sahibi olamayacağını anlayınca İslam'ı, parti dışı mekanizmalarla tanıtmanın yollarını aramış, davet faaliyetlere yönelmiş ve bu faaliyetleri DDII çatısı altında devam ettirerek Suharto'nun baskısından kurtulmaya çalışmıştır.⁶¹⁶

DDII başlangıçta Endonezya halkını dini vaazlar yoluyla eğitmeyi ve ülkedeki Hristiyan misyonerlik faaliyetlerine karşı mücadele etmeyi amaçlamıştır.⁶¹⁷ Bu süreçte Suudi Arabistan başta olmak üzere Müslüman ülkelerle ilişkilerini geliştirmiş ve bu ülkelerin

⁶¹⁵ Woodward, "Selefilige ve Endonezya İslam'ının Araplaşmasına Direnişi: Kamaruddin Hidayet'in Didaktik Bir Çağdaş Endonezya Hikayesi", 325.

⁶¹⁶ Noorhadi, *Laskar Jihad Islam, Militancy, and the Quest for Identity in Post-New Order Indonesia*, 39; International Crisis Group (ICG) *Indonesia Backgrounder: Why Salafism and Terrorism Mostly Don't Mix* (Brussels: 2004), 6.

⁶¹⁷ Martin van Bruinessen, "Post-Suharto Muslim Engagements with Civil Society and Democratization", *Indonesia in Transition. Rethinking 'Civil Society', 'Region' and 'Crisis'*, ed. Hanneman Samuel - Henk Schulte Nordholt (Yogyakarta: Pustaka Pelajar, 2004), 2; Jahroni, "Saudi Arabia Charity and the Institutionalization of Indonesian Salafism", 57.

uluslararası kurumlarında aktif rol üstlenmiştir. DDII, ülkenin sosyal ve dini hayatı üzerinde etkileri olacak önemli bir adım atmış, Nasır'ın seküler sosyalist Arap milliyetçiliği fikrine karşı mücadelede ön saflarda yer alan Suudi Arabistan ile stratejik bir işbirliği kurmuştur. Bu işbirliği sonrası Rabitat al-Alam al-İslami'nin (Dünya İslam Birliği) Endonezya'daki temsilcisi gibi faaliyet yürütmeye başlamıştır.⁶¹⁸ Bu bağlantı Suharto'nun gözünde DDII'nin pozisyonunu güçlendirmiştir. Çünkü Suharto'nun komünizmi ortadan kaldırma politikası ile Suudi Arabistan'ın anti-sosyalist tutumunun ortak bir yanı bulunmaktadır.⁶¹⁹ DDII liderleri ve aktivistleri konumunu güvence altına aldıktan sonra ülke açısından hassas sayılabilecek konuları ele almaya başlamışlardır. Bu noktada ülkede Hristiyanlığın yayılmasının İslam'ın varlığını tehdit ettiğini dile getirerek Endonezya siyasetinde Hristiyanlığın hakimiyetinden ve Suharto'nun en yakın isimlerinden biri olan ve "Yeni Düzen" sisteminin mimarı Ali Mutopo'nun Hristiyanları, orduda ve bürokraside önemli mevkilere yerleştirmeye çalıştığından duydukları endişeyi güçlü bir şekilde dile getirmeye başlamışlardır.⁶²⁰

1970'lerde küresel İslami dirilişle birlikte DDII aktivistleri Endonezya'da İslami düşüncüyü canlandırmaya çalışmıştır. İdeolojik olarak aslında Selefi/Vehhabi fikirlerden ziyade küresel esintili İslamcı düşüncelere duydukları hayranlık nedeniyle Müslüman Kardeşler ve Cemaati İslami gibi grupların fikirlerine daha yakındır. Hatta Müslüman Kardeşlerden Hasan el-Benna ve Yusuf el-Kardavi; İslami radikalizmin ana ideologlarından Seyyid Kutup ve Mevdudi gibi yazarların kitaplarının Endonezya diline çevrilmesinde ve dağıtılmasında yardımcı olmuşlardır.⁶²¹ Ancak 1970'lerin ortalarından itibaren Suudi Arabistan'la kurduğu işbirlikleri nedeniyle Selefi/Vehhabi fikirlerin tanıtılması ve yayılmasında ana kanallardan biri haline gelmişlerdir. Dolayısıyla DDII, kendine özgü Selefi/Vehhabi fikirleriyle Suudi Arabistan'ın Endonezya'ya girmesinde önemli ve öncü bir rol oynamıştır.⁶²² 1979'da yaşanan İran devrimiyle birlikte DDII'nin faaliyetleri hiç olmadığı kadar önem kazanmıştır. Bu noktadan sonra Endonezya'da Şiiilere karşı verilen mücadelenin ön saflarında yer alan DDII aktivistleri, Suudi Arabistan ve ona bağlı sivil toplum kuruluşları ve özel bağışçılardan daha fazla yardım almaya başlamıştır. Bu desteklerle Endonezya'da birçok cami, yetimhane, hastane, okul inşa etmiş, ücretsiz Kur'an-ı Kerim dağıtmış ve davet

⁶¹⁸ Hasan, "Salafism, Education, and Youth: Saudi Arabia's Campaign for Wahhabism in Indonesia", 138.

⁶¹⁹ Al Qurtuby, *Saudi Arabia and Indonesian Networks, Migration, Education and Islam*, 81.

⁶²⁰ Noorhadi, *Laskar Jihad Islam, Militancy, and the Quest for Identity in Post-New Order Indonesia*, 40.

⁶²¹ International Crisis Group (ICG), *Indonesia Background: Why Salafism and Terrorism Mostly Don't Mix*, 7.

⁶²² Chaplin, "Salafi Activism and the Promotion of a Modern Muslim Identity: Evolving Mediums of Da'wa Amongst Yogyakarta University Students", 5; Al Qurtuby, *Saudi Arabia and Indonesian Networks, Migration, Education and Islam*, 79; International Crisis Group (ICG), *Indonesia Background: Why Salafism and Terrorism Mostly Don't Mix*, 7.

faaliyetleri yürütmüştür. Ayrıca Meclisi Ulema ile işbirliği içinde ülkenin en uçra bölgelerinde dahi davet faaliyetleri gerçekleştirmişlerdir.⁶²³

DDII'nın Suudi Arabistan ve İslami örgütlerden biri olan Rabıta ile kurduğu bağ neticesinde kaynaklar üzerinde sahip olduğu kontrol gücü onu Endonezya'daki İslami örgütler arasında önemli bir konuma taşımıştır. DDII, Suudi Arabistan'dan aldığı fonlarla ülkede birçok tesisin inşasını üstlenirken Muhammediye, Persis ve el-İrşad gibi örgütlere yapılacak Suudi yardımları için köprü görevi üstlenmiştir. Çünkü Suudi Arabistan'dan mali destek alabilmek Rabıta'nın yerel ofislerinden alınacak tavsiye mektubuyla yakından ilgilidir.⁶²⁴ Yukarıda da belirttiğimiz gibi Rabıta'nın neredeyse Endonezya temsilcisi konumuna gelen DDII, kaynakların diğer örgütlere dağıtımını noktasında önemli ve kilit bir rol üstlenmiştir. Şii fikirlerin yayılmasını engellemek için yapılan bu yardımlar neticesinde ülkede İslami hayatta belirli bir canlanma yaşanmıştır. Sonuç itibarıyla DDII'nın Endonezya'da yürüttüğü davet ve inşaa faaliyetleri, Suudi Arabistan'ın bölgede nüfuzunu tesis edilmesinde ve Suudi yumuşak gücünün ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır.

DDII'nın Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleriyle kurduğu yakın ilişkiler neticesinde ülkede gerçekleştirdiği inşaa ve davet faaliyetlerinin yanında Selefi/Vehhabi fikirlerin Endonezya'da yayılmasını sağlayacak ve Suudi nüfuzunu artıracak belki en önemli adımı Endonezyalı öğrencilerin Ortadoğu ve Suudi üniversitelerinde eğitim alması için aracı rolü üstlenmesidir.⁶²⁵ Özellikle 70'li ve 80'li yıllarda Suudi Arabistan, Selefi/Vehhabi eğitim için ana karargâh görevi gören Medine İslam Üniversitesi (IUM) ve Riyad İmam Muhammed bin Su'ud Üniversitesi'nde İslami eğitim almak isteyen birçok yabancı öğrenciye burs vererek kendine has fikirlerin dünyanın dört bir tarafına yayılmasını amaçlamıştır. DDII, mezkûr üniversitelerde İslami eğitim almak isteyen Endonezyalı öğrencileri Suudi burslarıyla buluşturmuş ve bu bursların dağıtılmasında ana kanal haline gelmiştir. Verilen burslar maddi açıdan dezavantajlı konumda bulunan öğrenciler için oldukça cezbedici olmuştur. Bu durumu kendi lehine kullanan Krallık ilgili bursları kendine ait fikirleri topraklarının dışında yaymak için bir araç olarak kullanmıştır.⁶²⁶ Yıllar içinde dünyanın birçok bölgesinden gelen bu

⁶²³ Noorhadi, *Laskar Jihad Islam, Militancy, and the Quest for Identity in Post-New Order Indonesia*, 40-41; Hasan, "Salafism, Education, and Youth: Saudi Arabia's Campaign for Wahhabism in Indonesia", 138.

⁶²⁴ Noorhadi, *Laskar Jihad Islam, Militancy, and the Quest for Identity in Post-New Order Indonesia*, 42-43.

⁶²⁵ Noorhadi, *Laskar Jihad Islam, Militancy, and the Quest for Identity in Post-New Order Indonesia*, 43; Anthony Bubalo - Greg Fealy, *Between the Global and the Local: Islamism, the Middle East, and Indonesia* (Saban Center for Middle East Policy at the Brookings Institution, 2005), 9, 22-23; International Crisis Group (ICG), *Indonesia Backgrounder: Why Salafism and Terrorism Mostly Don't Mix*, 7.

⁶²⁶ Jahroni, "The Political Economy of Knowledge: Sharia and Saudi Scholarship in Indonesia", 50.

öğrenciler vasıtasıyla Suudi Arabistan, İslami eğitim için ana destinasyonlardan biri haline gelmiş ve fikirlerini, kendi topraklarının dışında yayma ve yumuşak güç elde etme fırsatına sahip olmuştur.

DDII'nın faaliyetlerinin de etkisiyle ülkede yaşanan İslami canlanma aynı şekilde üniversite kampüslerinde de hissedilmiştir. Stratejik bir karar ile üniversite kampüslerini davet faaliyetleri için ana faaliyet noktalarından birisi olarak seçen DDII, Endonezya Üniversitesi (Cakarta), Andalas Üniversitesi (Padang), Gadjah Mada Üniversitesi (Yogyakarta), Sebelas Maret Devlet Üniversitesi (Solo) ve Diponegoro Üniversitesi (Semarang) gibi üniversiteleri de içinde barındıran Endonezya'nın farklı bölgelerindeki 12 üniversite çevresinde cami ve İslam merkezi projelerine sponsor olmuştur. Bu yerler genellikle DDII burslarıyla Ortadoğu üniversitelerinden mezun olmuş kadroların, sistematik olarak üniversite öğrencilerine İslami eğitim verdiği ve Orta Doğu üniversitelerinde edindikleri fikirleri ve ideolojileri aktardıkları yerlerden biri haline gelmiştir.⁶²⁷

DDII'nın davet faaliyetlerinin üniversitelerde yayılmasını sağlayan gelişmelerden birisi de 1978 yılında yaşanan ve üniversite kampüslerinde öğrencilerin siyasette aktif rol oynamasını yasaklayan kısıtlayıcı yeni düzen uygulamalarıdır. Bu yasaklar neticesinde üniversitelerde siyasi aktiviteler ve siyasi faaliyetler neredeyse durma noktasına gelmiştir. Çünkü gerçekleştirilmek istenen siyasi faaliyetler üniversite yönetimi, polis ve askeri yetkililer tarafından engellenmiştir. Suharto'nun bu baskı ve engelleri birçok öğrenciyi İslami davet faaliyetlerine katılmaya teşvik etmiştir. Daha sonra İran devrimiyle birlikte Suudi Arabistan'ın verdiği destekler kampüslerde İslami davet faaliyetleri zirve noktasına ulaşmasını sağlamıştır. Bu gelişmeler neticesinde kampüslerde İslami hayatı yaşamada, Arap tarzı kıyafetler giymede ve İslami kitapların yayılmasında ciddi bir artış olmuştur. Çok farklı görüşte kitapların yayıldığı böylesine bir ortamda Humeyni, Murtaza Mutahhari ve Ali Şeriatî gibi isimlerin kitapları da yaygın bir şekilde dağıtılmıştır.⁶²⁸

1980'li yıllarda Suudi bursuyla Suudi Arabistan'da eğitimini tamamlayan öğrencilerin ülkeye dönmeye başlamasıyla Selefi/Vehhabi fikirlerin yayılması hızlanmıştır. Bu mezunlar DDII organizasyonu altında “Bina Masjid Kampüs” olarak bilinen mekanlarda davet faaliyetleri gerçekleştirmişlerdir.⁶²⁹ Bu mekanlarda Endonezyalı üniversite öğrencilerine yönelik atölyeler (halqa) ve çalışma halkaları (daura) gerçekleştirerek Selefi/Vehhabi fikirlerin

⁶²⁷ Noorhadi, *Laskar Jihad Islam, Militancy, and the Quest for Identity in Post-New Order Indonesia*, 43-44.

⁶²⁸ Noorhadi, *Laskar Jihad Islam, Militancy, and the Quest for Identity in Post-New Order Indonesia*, 44.

⁶²⁹ International Crisis Group (ICG), *Indonesia Backgrounder: Why Salafism and Terrorism Mostly Don't Mix*, 7.

açık bir şekilde yayılması amaçlamışlardır. Daha sonra ise pesantren veya farklı formatlarda İslami okullar kurularak Endonezya'ya yabancı olan dini fikirlerin yayılmasını sağlanacaktır.⁶³⁰ Ebu Nida, Ahmed Faiz Asifuddin, Cafer Ömer Talip, Yazid Abdülkadir Jawwas, Aunur Rafiq Ghufon, ve Yusuf Osman Baisa gibi mezunlar, DDII tarafından organize edilen Yogyakarta, Bandung, Makassar, Solo, Surabaya ve Jakarta gibi şehirlerdeki üniversite kampüslerinin davet ağlarında etkili olan isimler arasındadır.⁶³¹ Bu mezunların Selefi/Vehhabi düşüncesine dair geniş bilgi birikimi sebebiyle, Muhammed bin Abdülvehhab, Abdülaziz Abdullah bin Baz ve Muhammed bin Salih el-Useymin gibi Selefi/Vehhabi düşüncenin önde gelen isimleri üniversite öğrencileri arasında oldukça popüler hale gelmiştir.⁶³² Dahası bu isimler dini konulardaki kamusal tartışmalar üzerinde gittikçe artan bir etkiye sahip olmaya başlamışlardır.

Zamanla bu isimler ön plana çıktıkça taraflar arasında bazı anlaşmazlıklar baş göstermeye başlamış, bu anlaşmazlıklar zamanla ayrılıklara dönüşmüştür. Özellikle Selefi/Vehhabi düşüncenin merkezi diyebileceğimiz Yogyakarta'da Riyad İmam Muhammed bin Suud üniversitesinde eğitim aldıktan sonra Suud destekli uluslararası kurumlarda görev alan ve daha sonra ülkesine dönüp DDII organizasyonunda davet faaliyetlerine başlayan Ebu Nida ile eğitimine Persis pesantreninde başlayıp LIPIA'da devam eden fakat burada bazı hocalarla anlaşamayıp Pakistan'daki Mevdudi Enstitüsünde eğitimini tamamlayan Yemen bağlarıyla meşhur Cafer Ömer Talip arasında bir takım fikir ayrılıkları yaşanmıştır.⁶³³ Cafer Ömer Talip, Selefi/Vehhabi olmayan gruplarla ve bağışçılarla -DDII gibi- yaptığı işbirliğinin hareketin saflığına zarar verdiği gerekçesiyle Ebu Nida'yı ve diğer yandaşları oldukça sert bir şekilde eleştirmiştir.⁶³⁴ Görüldüğü gibi Selefi/Vehhabi düşüncenin tek bir anlayış çerçevesinde yayıldığını söylemek oldukça zordur. Fakat buna rağmen Selefi/Vehhabi düşünce hem üniversite çevrelerinde hem de cami merkezli davet faaliyetleriyle Endonezya toplumunda yayılmaya devam etmiştir. Mezunların davet faaliyetlerine başlaması ve zaman içinde kendi vakıf ve derneklerini kurmasıyla DDII'nın Selefi/Vehhabi yayılmadaki rolü giderek azalmıştır.

⁶³⁰ A Sunarwoto, "Negotiating Salafi Islam and the State: The Madkhaliyya in Indonesia", *Die Welt des Islams* 60/2-3 (2020), 208.

⁶³¹ Chaplin, "Salafi Activism and the Promotion of a Modern Muslim Identity: Evolving Mediums of Da'wa Amongst Yogyakarta University Students", 5-6.

⁶³² Hasan, "Salafism, Education, and Youth: Saudi Arabia's Campaign for Wahhabism in Indonesia", 140.

⁶³³ Hasan Noorhaidi, "The Salafi Madrasas of Indonesia", *The Madrasa in Asia: Political Activism and Transnational Linkages*, ed. Yoginder Sikand & Martin van Bruinessen Farish A. Noor (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2008), 251.

⁶³⁴ Chaplin, "Imagining the Land of the Two Holy Mosques: The Social and Doctrinal Importance of Saudi Arabia in Indonesian Salafi Discourse", 223.

Sonuç itibariyle DDII Suudi nüfuzunun Endonezya'ya girişinde önemli bir yerel aracı rolü üstlenmiştir. İlk zamanlar ülkenin Hristiyanlaşması karşısında İslami faaliyetlere ağırlık vermiş, 1979 İran devrimi sonrasında Suudi Arabistan ve Rabita'dan aldığı desteklerle davet faaliyetlerini artırmıştır. Ayrıca Endonezyalı öğrencileri Suudi burslarıyla buluşturarak onların Medine İslam Üniversitesi ve Riyad İmam Muhammed bin Suud Üniversitelerinde eğitim almalarına aracılık etmiştir. Bu okullardan mezun olan öğrenciler ilk zamanlar DDII organizasyonunda Selefi/Vehhabi fikirlerin yayılmasında aktif rol alırken daha sonra kurdukları kendi vakıf, dernek ve okullarıyla Endonezya'da Selefi/Vehhabi fikirlerin yayılmasında öncü rol oynamışlardır. Bu kişiler ve kurumları ön plana çıktıkça Selefi/Vehhabi fikirlerin yayılmasında DDII'nın rolü gittikçe azalmıştır. Dolayısıyla Suudi Arabistan DDII'yı ve davet faaliyetlerini destekleyerek Endonezya'da yumuşak güç elde etmeye çalışmıştır.

3.4.1.2. İslam ve Arap Bilimleri Enstitüsü (Lembaga Ilmu Pengetahuan Islam dan Arab-LIPIA)

Endonezya'da Selefi/Vehhabi fikirlerin yayılması ve Suudi Arabistan'ın nüfuzunun etkili olmasında hiçbir kurum LIPIA kadar önemli ve etkili olmamıştır.⁶³⁵ Endonezya'daki ilk ve en kapsamlı Suudi girişimi olan bu Enstitü, yalnızca Suudi Arabistan'ın etkili yumuşak gücünün kalesi olarak hizmet etmekle kalmamış aynı zamanda sonraki yıllarda Selefi/Vehhabi ideolojinin yayılmasında da önemli bir rol oynamıştır.⁶³⁶ Ülkede etkili olan Selefi/Vehhabi liderlerin birçoğunun bu enstitüde bir müddet eğitim almış veya buradan mezun olmuş olması bu durumun en açık delilidir.⁶³⁷ Enstitünün eğitim müfredatı ve yönetim anlayışı Suudi dış politika tercihlerinden doğrudan etkilenmiştir. Kurulduğu günden itibaren eğitim için ana destinasyonlardan biri haline gelen LIPIA, Endonezya'da kurulan ilk yabancı eğitim kurumu olması açısından da önem arz etmektedir.⁶³⁸

İslam ve Arap Bilimleri Enstitüsü (LIPIA), 1980 yılında Riyad'daki Muhammed bin Suud Üniversitesi'nin bir şubesi olarak, İran devriminin etkisine ilişkin endişeleri nedeni ve ideolojik bir kale olması düşüncesiyle Suudi Arabistan tarafından Cakarta'da kurulmuştur.⁶³⁹ Başlangıçta sadece Arapça eğitim verilmiş olsa da, kısa süre sonra Endonezya'da Selefi/Vehhabi fikirlerin yayılmasına yardımcı olacak öğretim kadrosunun yetiştirilmesi

⁶³⁵ International Crisis Group (ICG), *Indonesia Backgrounder: Why Salafism and Terrorism Mostly Don't Mix*, 7.

⁶³⁶ Rakhmat, *Developments in Indonesian–Saudi Relations Under President Joko “Jokowi” Widodo*, 17.

⁶³⁷ Jahroni, "The Political Economy of Knowledge: Sharia and Saudi Scholarship in Indonesia", 49.

⁶³⁸ Noorhadi, *Laskar Jihad Islam, Militancy, and the Quest for Identity in Post-New Order Indonesia*, 48.

⁶³⁹ Kovacs, *Saudi Arabia Exporting Salafi Education and Radicalizing Indonesia's Muslims*, 5; Noorhadi, *Laskar Jihad Islam, Militancy, and the Quest for Identity in Post-New Order Indonesia*, 48.

amacıyla Şeriat Fakültesi açılmıştır.⁶⁴⁰ DDII lideri Muhammed Nastir'in enstitünün kuruluşunda çok önemli katkısı olmuştur. Kuruluşundan önce önde gelen Selefi/Vehhabi alimlerinden Abdülaziz bin Abdullah bin Baz, öğrencisi Abdülaziz Abdullah al Amr'ı Cakarta'ya göndererek orada Nastir ile görüşmesini ve Cakarta'da Arapça eğitim veren bir kurum kurulması fikrini ona açmasını istemiştir. Bu fikri duyan Nastir, memnuniyetini dile getirerek Endonezya ve Suudi hükümetleri arasında böyle bir kurumun kurulmasına aracılık etmiştir. Diyanet İşleri Bakanı ve Diyanet içindeki üst düzey yetkililer projeye destek verirken, laik ve milliyetçi duruşuyla tanınan Eğitim ve Kültür Bakanı Daoed Joesoef, Müslümanları fanatikleştireceği gerekçesiyle projeyi onaylamayı reddetmiştir. Nihayetinde ruhsat Dış İşleri Bakanlığı tarafından verilerek enstitü açılmıştır.⁶⁴¹

Bu zorlu kuruluş sürecinin ardından ilk yıllarda Suudi Arabistan'da eğitim görmek isteyen Endonezyalı öğrencilere hazırlık eğitimi verilmiştir. Bu hazırlık eğitimi, 1 yıl Arapça ve 2 yıl üniversite öncesi hazırlık olmak üzere toplamda 3 yıl sürmüştür. Bu eğitim, öğrencilerin herhangi bir engel olmadan Suudi üniversitelerinde eğitimlerine başlamalarını sağlamak için hazırlanmıştır. Bu hazırlık kursuna katılan öğrencilere eğitime herhangi bir ücret ödemeyecekleri tam eğitim bursu verilmiştir. Bunun yanında kitap, kalacak yer ve cep harçlığı olmak üzere farklı şekillerde de desteklenmiştir. Bu hazırlık sürecini başarıyla tamamlayan öğrenciler İmam Muhammed bin Suud Üniversitesine lisans eğitimi almaları için gönderilmiştir.⁶⁴² Bu fırsatlar LIPIA'yı, Suudi Arabistan üniversitelerinde eğitim almak isteyen Endonezyalı öğrenciler nazarında cazibe merkezi haline getirmiştir. Zamanla öğrenci ağını genişleten LIPIA herhangi bir grup veya kurum ayırt etmeden Ponorogo'daki Pesantren Gontor, Jombang'taki Pesantren Manbaul Ulum, Madura'daki Pesantren Al-Amien ve Güney Sulawesi'deki Pesantren Darut Dakwah wal Irsyad, gibi modernist veya gelenekçi diye nitelendirilebilen pesantrenlerdeki öğrencilere Arapça eğitimi vermiştir.⁶⁴³

1986 yılından itibaren LIPIA, İslam hukuku alanında tam donanımlı bir şekilde lisans dersleri vermeye başlanmıştır. Zaman içinde gelişen koşullar ve ihtiyaçlar da göz önünde alınarak mevcut bölümlerin sayısı artırılmıştır. Şuan Cakarta kampüsünde "Şeriat Bölümü"nın yanında "Büro Yönetimi ve Finans Bölümü" (Şeriat Ekonomisi) ve "Arap Edebiyatı Bölümü" olmak üzere 3 bölüm bulunmaktadır.⁶⁴⁴ Ayrıca LIPIA'nın Surabaya, Medan, ve Banda Açe

⁶⁴⁰ Abdullah Haidir, Kişisel Görüşme, 4.04.2024.

⁶⁴¹ Wahid, *Nurturing Salafi Manhaj: A Study of Salafi Pesantrens in Contemporary Indonesia*, 86; Jahroni, "The Political Economy of Knowledge: Sharia and Saudi Scholarship in Indonesia", 49.

⁶⁴² Abdullah Haidir, Kişisel Görüşme, 4.04.2024.

⁶⁴³ Noorhadi, *Laskar Jihad Islam, Militancy, and the Quest for Identity in Post-New Order Indonesia*, 48.

⁶⁴⁴ Minhaty (Minhaty), "LIPIA - Lembaga Ilmu Pengetahuan Islam dan Arab 2024" (15.05.2024).

şehirlerinde 3 şubesi bulunmakta ve bu şubelerde eğitim faaliyetleri devam etmektedir. Ana kampüs olması nedeniyle lisans eğitimi Cakarta'da verilirken diğer şubelerde sadece Arapça hazırlık eğitimi verilmektedir. Arapça hazırlık eğitim süresi 4 seviyeye ayrılmıştır ve toplam 2 yıl sürmektedir. Hazırlık eğitimini başarıyla tamamlayan adaylar Cakarta'daki ana kampüste lisans eğitimine başvurabilmektedir.

LIPIA, doğrudan Muhammed bin Suud Üniversitesi'ne bağlı olduğundan Cakarta'da bir Dekan tarafından yönetilmektedir. Fakat finansmanı, ihtiyaçları ve diplomatik işleri Suudi Arabistan Endonezya Büyükelçiliğindeki bir Suudi yetkili tarafından yürütülmektedir. Kurumun ilk Dekanı LIPIA'nın kurulmasında büyük çaba harcayan Abdülaziz Abdullah el Amr, mevcut Dekanı ise Dr. Waleed bin Abdullah Al Othman'dır. Bu kurumun öğretim üyeleri doğrudan İmam Muhammed bin Suud Üniversitesi'nden gönderilmekte ve Suudi Arabistan, Suriye, Ürdün, Mısır, Sudan, Somali ve Endonezya gibi ülkelerden sözleşmeli olarak seçilip işe alınmaktadır. Nadir de olsa kurum müdürü tarafından işe alınan öğretim görevlileri de bulunmaktadır.⁶⁴⁵

LIPIA'da çok yüksek kabul standartları bulunmaktadır. Kabul için özel şartları taşımak ve enstitü tarafından yapılan sınavda başarılı olmak gerekmektedir. Adaylar LIPIA'ya başvururken iki seçenekli bir başvuru ile karşılaşmakta, Arapça hazırlık eğitimine başvurabilecekleri gibi doğrudan lisans eğitimine de başvurabilmektedir. Hazırlık başvurusu için 80'den az olmayan lise diplomasına, temel Arapça bilgisine sahip olmak ve seçim komitesi tarafından yapılacak yazılı ve sözlü sınavda başarılı olmak gerekmektedir. Lisans eğitimine başvurabilmek için 90'dan az olmayan lise diplomasına, Arapça okuma, yazma ve konuşma konusunda iyi becerilere sahip olmak ve seçim komitesi tarafından yapılacak yazılı ve sözlü sınavda başarılı olmak gerekmektedir. Ayrıca Şeriat Bölümü ve Arap Edebiyatı lisans bölümlerine başvurabilmek için Kur'an-ı Kerim'den en az 5 cüz ezbere biliyor olmak, Şeriat Ekonomisi bölümü için ise İngilizce ve matematik becerilerine sahip olmak özel olarak aranan şartlar arasındadır. Her yıl başvuruda bulunan ortalama 2000 öğrenciden sadece 200'ü kabul edilmekte ve bu öğrencilerin ortalama %60'ı erkek %40'ı kızlardan oluşmaktadır.⁶⁴⁶ Kabul edilen her öğrenciye tam burs verilmektedir. Dolayısıyla tüm eğitim ve kitap masrafları Suudi Arabistan tarafından karşılanmaktadır. Ayrıca Arapça hazırlık öğrencilerine 100 riyal, lisans

⁶⁴⁵ Noorhadi, *Laskar Jihad Islam, Militancy, and the Quest for Identity in Post-New Order Indonesia*, 48.

⁶⁴⁶ Minhathiy, "LIPIA - Lembaga Ilmu Pengetahuan Islam dan Arab 2024".

öğrencilerine 200 riyal cep harçlığı verilmekte ihtiyaç duyulması halinde ücretsiz konaklama imkânı sağlanmaktadır.

Fakültede akademik eğitim oldukça yoğundur. Pazartesi'den cumaya, sabah 7'den akşam namazına kadar günde 4 ders yapılmaktadır. Her dersin kendisine ait bir kitabı bulunmakta ve dersler bu kitaptan takip edilmektedir. Çok iyi derecede Arapça eğitimi verilmesinin yanında Kur'an-ı Kerim, Akaid, Tefsir, Hadis, Fıkıh, Fıkıh Usulü, Arap Şiiri ve Edebiyatı, Şeriat İlimlerinde Araştırma Metodolojisi, İslami Eğitim ve Öğretim Yöntemleri ve İslam Kültürü gibi dersler verilmektedir. Fakat öğrencilerin özellikle Fıkıh ve Fıkıh Usulü hakkında daha geniş ve daha derin bilgi sahibi olması amaçlanmaktadır. Kur'an- Kerim dersinde öğrenciler her dönem 1 cüz ezberlemekle yükümlüdür.⁶⁴⁷

Ana derslerde çoğunlukla klasik kitaplar kullanılmaktadır. Bugün enstitüde, Akaid konusunda Muhammed b. Abdülvehhâb'ın *Kitâbü't-Tevhîd* adlı eseri, fıkıh konusunda Maliki alim İbn Rüşd'ün *Bidâyetü'l-Müctehid* adlı eseri, Fıkıh Usulü konusunda Hanbeli alim İbn Kudame'nın *Ravzatü'n-Nâzir* adlı eseri, Tefsir konusunda Yemenli Şafî ve Zeydi alim Şevkânî'nin *Fethu'l-Kadîr* adlı eseri, Hadis konusunda Yemenli Şafî ve Zeydi alim Abdürrezzâk San'ânî'nin *Subul as-Salam* adlı eseri, Nahiv ve Sarf konusunda İbn Hişam'ın *Şerhü'l-Elfiyye li-İbn Malik* adlı eseri, takva, davet ve İslami öğretim yöntemleri konusunda ise İmam Muhammed bin Suud Üniversitesindeki hocaların yazdığı kitaplar okutulmaktadır.⁶⁴⁸

Okutulan kitaplar incelendiğinde farklı mezheplere ait alimlerin kitaplarının okutulduğu görülmektedir. Örneğin Fıkıhla alakalı ders kitabı olarak Maliki alim İbni Rüşd'ün 4 mezhebin görüşlerini de özetleyen *Bidâyetü'l-Müctehid* adlı eseri okutulmaktadır. Öğrenciler bu kitabı okuyarak Ehli Sünnet⁶⁴⁹ mezheplerinin fıkhi meseleleri nasıl ele aldığını ve hüküm çıkardıklarını karşılaştırmalı olarak öğrenmektedir. Fakat burada dersi kimin verdiği önem arz etmektedir. Herhangi bir fıkhi mezhep doğrudan aktarılmasa da hocanın dersi el alış şekli ve dersi anlatırken kullandığı yöntem yani tercih ettiği yöntem öğrencileri bir fıkhi mezhebe yönlendirebilmektedir. Bu noktada öğretmenlerin birçoğu Hanbeli fikhına tabi Suudi olduğu için fıkıh öğretme şekilleri Hanbeli ekolünden etkilenmektedir.⁶⁵⁰ Fakat tüm hocaların aynı olduğunu söylemek mümkün değildir. Özellikle Suudi olmayan ve farklı fıkhi ekolü benimseyen hocalar konuları farklı bakış açılarıyla ele alabilmektedir. Bununla birlikte enstitü

⁶⁴⁷ Faris Jihady, Kişisel Görüşme, 25.05.2024.

⁶⁴⁸ Faris Jihady, Kişisel Görüşme, 25.05.2024.

⁶⁴⁹ Ehli Sünnet mezhepleri, İslam dininin Sünni koluna ait olan dört ana fıkıh mezhebidir. Bu mezhepler Hanefi Mezhebi, Şafii Mezhebi, Maliki Mezhebi ve Hanbeli Mezhebidir.

⁶⁵⁰ Faris Jihady, Kişisel Görüşme, 25.05.2024.

içinde Hanbeli fıkhnın uygulanmasına dair herhangi bir zorlama veya yaptırım gözlemlenmemiştir. Öğrenciler günlük ibadetlerini, takip ettikleri fıkhi mezhebe göre rahatça yapabilmektedir.⁶⁵¹

Fıkhi konularda hem hocalar hem de öğrenciler daha özgür bir ortamda derslerini işleyip günlük ibadetlerini yerine getirseler de akaid ve menhej (yöntem) konusunda işler biraz farklıdır. Çünkü akaid ve manhej, Selefi/Vehhabi düşünce için kritik iki temel konudur. Akaid dersinde takip edilen eser Muhammed b. Abdülvehhâb'ın *Kitâbü't-Tevhîd* adlı eseridir. Öğrenciler bu derste Selefi/Vehhabi inanç esaslarını Selefi menheji⁶⁵² referans olarak öğrenmektedir. Fakat bu süreç dışarıdaki kadar katı ve sert bir şekilde değil daha itidalli, diyalog ve tartışmaya açık bir şekilde işlemektedir. Her ne kadar durum böyle olsa da Selefi menhej hâkim anlayış olarak konumunu muhafaza etmekte ve bunun dışındaki anlayışlara çok müsaade edilmemektedir.⁶⁵³ Bunun dışında doğrudan inançla alakalı olduğu için Selefi/Vehhabiler arasında bidat olarak kabul edilen ve üzerinde hassasiyet gösterilen bazı hususlar bulunmaktadır. Bunlar arasında Hz. Muhammed'in (sav) makamının kutsanması, İsrâ ve Mi'rac'ın kutlanması, kunut okunması, ölen kişinin ardından üç, yedi veya kırk gün tehlil uygulaması, kabirde Kur'an okunması gibi uygulamalar örnek olarak verilebilir. Bu uygulamaların bidat olarak kabul edilmesi ve üzerinde hassasiyet gösterilmesi, Hz. Muhammed (sav) ve sahabeler döneminde bir örneğinin bulunmadığı ifade edilmesinden kaynaklanmaktadır.⁶⁵⁴

Mezunlarına, ülkedeki diğer üniversitelerin mezunlarıyla eşit haklara sahip bir lisans diploması verilmektedir. Bu diploma kendilerine hem yurt içi hem de uluslararası kurumlarda görev alma veya çeşitli üniversitelerde akademisyen olarak kariyer yapmalarına imkân tanımaktadır. Öğretmenlerin neredeyse tamamının Arapça konuşulan ülkelerden olması ve tüm derslerin Arapça öğretilmesinden dolayı öğrenciler, çok ileri seviyede bir Arapça bilgisi ile mezun olmaktadır. Bu fırsat kendilerine İslami İlimler Fakültelerinde yüksek lisans ve doktora başvurularında ön plana çıkmalarına, Arap ülkeleriyle ilişkiler geliştirebilmelerine ve

⁶⁵¹ Abdullah Haidir, Kişisel Görüşme, 4.04.2024.

⁶⁵² Menhej yol, yöntem demektir. Selefi Menhej ise Peygamber Efendimiz (sav)'in sünneti ve ilk üç neslin (Sahabe, Tabi'in ve Tebeu't-tabi'in) uygulamaları yoluyla İslam'ı anlamak anlamına gelmektedir. Bu nedenle Selefi menheji referans alan kişiler, herhangi bir sorunla karşılaştıklarında doğrudan Hz. Peygamber (sav)'in ve ilk üç neslin uygulamalarına bakarak çözüm bulmaya çalışmaktadırlar. Bu dönemde bulunmayan bir inanış ve dini uygulama bidat olarak kabul edilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Oasis International Foundation (Oasis), "Salafism or the Quest for Purity" (04.04.2024).

⁶⁵³ Faris Jihady, Kişisel Görüşme, 25.05.2024.

⁶⁵⁴ Fitri Meliani vd., "Learning System in Salafi Manhaj Boarding School", *Munaddhomah: Jurnal Manajemen Pendidikan Islam* 4/2 (2023), 180.

gerektiğinde finansman bulabilmelerine yardımcı olmaktadır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi enstitünün temel amaçlarından birisi davet faaliyetleri yürütecek kadroların yetiştirilmesi olduğu için özellikle Müslümanların azınlık olarak yaşadığı bölgelerden gelen öğrencilere daha az yetenekli olsalar dahi öncelik verilmektedir. Bu öğrenciler mezun olduktan sonra Endonezya'nın dört bir tarafına yayılarak camilerde vaazlar vererek veya pesantren ve dini okullar kurarak davet faaliyetleri gerçekleştirmekte ve Selefi/Vehhabi fikirleri Endonezya'nın dört bir yanına taşımaktadır.⁶⁵⁵

LIPIA, çok farklı anlayış ve geçmişe sahip insanların rağbet gösterdiği ve eğitim aldığı bir eğitim kurumudur. Mezunları incelendiğinde bu çeşitlilik göze çarpmaktadır. Mezunlarından bir kısmı Selefi/Vehhabi davette bir kısmı ise siyaset, bürokrasi ve diplomaside ön plana çıkan isimler haline gelmiştir.⁶⁵⁶ Selefi/Vehhabi davette ön plana çıkan isimler dernek, vakıf, pesantren, medrese, cami, internet, sosyal medya ve televizyon kanalları vasıtasıyla Selefi/Vehhabi fikirlerin Endonezya'da yayılmasında oldukça etkili olmuşlardır.⁶⁵⁷ Teknolojik imkanlardan çokça istifade eden bu kişiler, önceleri CD ve kasetlerle günümüzde ise internet, YouTube ve televizyon kanalları vasıtasıyla davet faaliyetleri yürütmektedir. Özellikle YouTube, davet faaliyetlerinin günümüz dünyasında vazgeçilmez bir aracı haline gelmiştir. Bu kişiler arasında Ustadz Syafiq Rıza Basalamah, Ustadz Yazid Abdul Qadir Jawas, Ustadz Erwandi Tirmidzi, Ustadz Muhammad Nuzul Dzikri, Al Ustadz Nizar Sa'ad Jabal, Ustadz Agus Hasan Bashori, Ustadz Erwandi Tarmizi, Ustadz ve Ustadz Aep Saefullah bulunmaktadır.

Yukarıdaki isimlerin dışında siyaset, bürokrasi ve diplomaside etkili olan isimlerden de bahsetmek mümkündür. 2008-2018 arası Batı Java Valisi Dr. Ahmad Heryawan, Gelora Partisi Başkanı ve 2009-2013 arası DPR RI Başkan Yardımcısı Anis Matta, 2016'dan bu yana Depok Belediye Başkanı Dr. Mohammad Idris, Endonezya Temsilciler Meclisi Üyesi ve Dünya Müslüman Parlamentosu Başkan Yardımcısı Dr. Jazuli Juwaini, Endonezya Cumhuriyeti Gençlik ve Spor Bakan Yardımcısı Prof. Dr. Asrorun Ni'am Sholeh, Endonezya Ulema Konseyi Başkan Yardımcısı Dr. Muhammad Cholil Nafis, Malang İslam Devlet Üniversitesi Rektör Yardımcısı Prof. Dr. Uril Bahrudin, ABD Madani Takımadası Nur Inka Öğrenci Vakfı Başkanı Dr. Muthahhir M. Arif Marzuki, Ittihad Mudarrisi Lughah Arabiyah Endonezya Başkanı Prof. Dr. Uril Bahrudin, Beytül Kur'an İslami Yatılı Okulu kurucusu ve PKS'de Şeriat

⁶⁵⁵ Abdullah Haidir, Kişisel Görüşme, 4.04.2024.

⁶⁵⁶ Alexander Horstmann, *Transnational Ideologies and Actors at the Level of Society in South and Southeast Asia* (The National Bureau of Asian Research, 2009), Nisan, 49. Al Qurtuby, *Saudi Arabia and Indonesian Networks, Migration, Education and Islam*, 3-4.

⁶⁵⁷ Hasan, "Salafism in Indonesia: Transnational Islam, Violent Activism, and Cultural Resistance", 254.

Konseyi Başkanı Muslih Abdul Karim ve İslami Savunucular Cephesi (FPI) lideri Rizieq Shihab bu kişiler arasında sadece birkaç örnektir.

FPI lideri Rizieq Shihab'ın 2016 yılında organize ettiği protesto mitingi, Suudi Arabistan'ın kendisine has Selefi/Vehhabi ideolojisinin Endonezya'da yayılması yoluyla Endonezya toplumunu nasıl etkilediğini göstermesi açısından önemlidir. Zira Selefi/Vehhabi fikirleri benimseyen kişilerin çoğunlukla sessiz bir duruş benimsemeleri ve eğitime odaklanarak insandan topluma doğru bir değişim hedeflemeleri sebebiyle ülke içindeki varlıklarını ve etkilerini tespit edebilmek oldukça zordur. Rizieq Shihab'ın liderliğini üstlendiği FPI, Cakarta eski Çin-Hristiyan valisi Basuki Tjahaja Purnama'nın (Ahok) İslam'a karşı hakareti sebebiyle görevinden alınması amacıyla 4 Kasım 2016 yılında Cakarta'da bir protesto mitingi düzenlemiştir. Beyaz kıyafetler giymiş yüzbinlerce insan Ulusal Anıt'a oradan da başkanlık sarayına yürümüştür. Endonezya'nın dört bir tarafından insanların katıldığı protesto, Endonezya tarihinde o zaman kadar gerçekleştirilen en büyük İslami miting olma vasfını taşımaktadır. Bu protesto gösterisi öyle bir ses getirmiştir ki 2 Aralık'ta gerçekleştirilen ikinci gösteriye Endonezya Cumhurbaşkanı sessiz bir şekilde gelerek protestocularla birlikte dua etmiştir. Sonuç olarak Ahok, Cakarta Valisi adaylığını kaybetmiş ve 2 yıl hapis cezası almıştır. Yeni adaylardan ikisi de İslami kimliklerini ön plana çıkarmak için tüm gücüyle gayret etmiştir. 4 Kasım mitingi her ne kadar Ahok'a karşı bir protesto gösterisi olsa Müslüman Endonezyalıların dindarlığını, siyasi gücünü göstermesi açısından da önem arz etmektedir. Shehab'ın bu organizasyonu, Suudi davasının modern Endonezya'yı nasıl şekillendirdiğinin yalnızca bir örneğidir. Son olarak Cakarta valiliği seçimlerinden hemen sonra hakkında bir takım suçlara karıştığı iddiasıyla tutuklama emri çıkarılan Rizieq Shihab, Mekke'ye kaçmıştır. Çünkü Suudi bağları 30 yıl öncesine yani LIPIA'da okuduğu yıllara dayanmaktadır.⁶⁵⁸ Yaşanan bu durum, Endonezya toplumu üzerinde etkileri olan kişi ve organizasyonların Suudi bağlarını göstermesi açısından önem arz etmektedir.

LIPIA mezunlarının Selefi/Vehhabi davet ile ön plana çıkması sebebiyle bu okuldan mezun olan tüm öğrencilerin Selefi/Vehhabi fikirleri benimsediği dolayısıyla okulun öğrencileri dönüştürdüğü gibi bir düşünce akla gelebilmektedir. Bu düşünce birçok faktörün etkilemesi neticesinde ortaya çıkan çok boyutlu insan davranışlarını tek bir faktöre indirgeyerek açıklamak anlamına gelmektedir. Oysa kişinin hayatına yön veren fikirlerinin şekillenmesinde, yetiştiği aile, sosyal çevre ve aldığı eğitim gibi bir çok faktör etkili

⁶⁵⁸ The Guardian (The Guardian), "How Saudi Arabia's Religious Project Transformed Indonesia" (20.05.2024).

olmaktadır. Bu durum LIPIA’da eğitim gören veya buradan mezun olan öğrenciler için de geçerlidir. Örneğin bir öğrenci herhangi bir Suudi eğitim kurumuyla karşılaşmadan önce güçlü bir Nahdetu’l Ulema eğitim altyapısına ve çevresine sahipse, genellikle mezun olduktan sonra Nahdetu’l Ulema öğretilerine geri dönmektedir. Ancak herhangi bir hareket veya anlayışa mensup olmadan veya Selefi/Vehhabi çevrelerden gelerek bu eğitimleri alırsa genellikle Selefi/Vehhabi fikirleri takip etmektedir. Nahdetu’l Ulema’nın eski başkanı Said Aqil Siradj Mekke Ümmül Qura Üniversitesi mezunudur, fakat kendisi mezun olduktan sonra Nahdetu’l Ulema çevresine geri dönmüş hatta bir dönem bu kurumun başkanlığını yapmıştır. Ulil Abshar Abdalla LIPIA mezunudur fakat liberal görüşleriyle bilinmektedir. Bununla birlikte Selefi/Vehhabi bir çevreden gelen ve Medine İslam Üniversitesinde eğitimini tamamlayan Dr. Syafiq Riza Basalamah Endonezya’nın en önde gelen Selefi/Vehhabi alim ve vaizlerinden birisi olmuştur.⁶⁵⁹

Bununla birlikte üniversitede verilen eğitimin kapsayıcılığı, sunduğu perspektif ve benimsediği yaklaşım da kişilerin fikirlerinin şekillenmesine etki eden diğer bir faktördür. Farklı fikirlere açık, çeşitli kaynaklardan beslenen ve diğerlerine saygılı bir ortamdan mezun olan bir öğrenci ile tek bir fikrin ve düşüncenin aktarıldığı ve farklı fikirlere kapalı bir ortamdan mezun olan bir öğrenci aynı olmayacaktır. Örneğin 2001 öncesinde İslami fikirler noktasında daha kapsayıcı ve çeşitli fikirlere açık bir LIPIA’nın varlığından bahsetmek mümkündür. Bu dönemde kampüste, Selefi/Vehhabi fikirlerin yanında çeşitli fikirlerin varlığına da müsaade edilmiştir. Bu dönemde LIPIA, Ortadoğu’dan gelen fikirlere açık bir kampüstür. Örneğin Müslüman Kardeşler çizgisinde bir çok öğretim görevlisi burada ders verebilirken Hasan el Benna, Seyyid Kutup ve Mevdudi gibi yazarların kitapları kütüphanede yer bulabilmektedir. Aynı dönemde Endonezya’da yaşanan iç gelişmelerden etkilenerek ortaya çıkan gurupların varlığına da bahsetmek mümkündür. Endonezya siyaset ve eğitim hayatında önemli bir etkiye sahip İslami Öğrenci Derneği (HMI)⁶⁶⁰ ve Endonezya İslami Öğrenci Hareketi (PMII)⁶⁶¹ gibi gruplar aktif olarak faaliyetlerini gerçekleştirebilmektedir.

2001 sonrası döneme gelindiğinde bu grupların kampüs içindeki örgütlenmesine ve organizasyonuna müsaade edilmemiş, Müslüman Kardeşlere ait hocaların sözleşmeleri birer birer feshedilirken kütüphanedeki Müslüman Kardeşlere ait kitaplar kaldırılmıştır. Böylece

⁶⁵⁹ Anan Nurdin, Kişisel Görüşme, 27.03.2024.

⁶⁶⁰ HMI, ulus inşasına katkıda bulunacak bilgili öğrencileri yetiştirmek amacıyla 1947 yılında kurulan, milliyetçilikle bütünleşmiş İslami değerlerden güçlü bir şekilde etkilenen muhafazakâr bir öğrenci topluluğudur.

⁶⁶¹ PMII, HMI kadrolarından ayrılıp İslam değerleri modernlikle birleştirmek amacıyla 1960 yılında kurulan, daha kapsayıcı ve ılımlı bir öğrenci organizasyonu ihtiyacını karşılayan ve Nahdetu’l Ulema tarafından kurulan bir öğrenci topluluğudur.

kampüs kendisini dışarıya kapatarak sadece Selefi/Vehhabi eğitimin verildiği tek referanslı bir eğitim ortamına dönüşmüştür. Böyle bir ortamda yetişen öğrencilerin öncekilere göre Selefi/Vehhabi fikirlere daha meyilli olacağını tahmin etmek güç değildir. Anan Nurdin, 2001 yılı öncesinde öğrenciyken kampüs dekanının Selefi/Vehhabi geçmişi olmayan açık fikirli bir kişi olduğunu, ancak 2001 yılından sonra Selefi/Vehhabi geçmişi olan bir kişinin atandığını ve bu dekanın öğretim görevlilerinin işe alımında müfredatın ve kitapların belirlenmesinde Selefi/Vehhabi bir yönelimi olduğunu ifade etmiştir.⁶⁶²

LIPIA'daki bu değişim, aslında Suudi Arabistan'ın dış politika tutumuyla yakından ilişkilidir. Öncelikle belirtmek isterim ki LIPIA'dan mezun olmuş, kısa veya uzun bir dönem burada çalışmış veya LIPIA üzerine araştırma yapmış kişilerle gerçekleştirdiğim mülakatlar neticesinde vardığım en net sonuç, LIPIA'nın yalnızca eğitime odaklanan bağımsız bir eğitim kurumu olarak işlev görmediği, bununla birlikte Suudi dış politikasının ayrılmaz bir bileşeni ve aracı olarak faaliyet gösterdiğidir. LIPIA'nın kurumsal olarak duruşunda, müfredatın belirlenmesinde, müfredattaki konuların ele alınış şeklinde, Müslümanları ilgilendiren güncel meseleler, İslami hareketler ve onların fikir düşünce ve faaliyetleri hatta dünyanın farklı coğrafyalarda ortaya çıkan fikir ve akımların algılanışında; kampüs içindeki farklı fikirlere ait grupların kurulmasında ve bunların organizasyonlarına müsaade edilmesinde Suudi Arabistan dış politikasında benimsenen politikalar doğrudan belirleyici olmaktadır. Bu noktada 11 Eylül 2001 öncesi ile 11 Eylül 2001 sonrası dönem arasındaki değişiklikler konunun anlaşılması açısından bize önemli veriler sunmaktadır.

Anan Nurdin ve diğer katılımcıların da belirttiği gibi 2001 öncesi LIPIA'da her ne kadar Selefi/Vehhabi fikirler merkezinde eğitim verilse de öğrenciler ve akademisyenler İslam dünyası içindeki sorunları konuşmada, İslami hareketlerin faaliyetleri hatta devletlerin politikaları hakkında fikir beyan etmede ve bunlara karşı benimsedikleri çözüm önerilerini dillendirmede görece özgür bir ortama sahiptir. Müslüman Kardeşler mensupları konuları kendi çözüm önerilerini sunmakta ve bu çerçevede faaliyetler gerçekleştirmektedir. Hocalar derslerde uluslararası konulara değinebilmekte ve Müslümanları ilgilendiren konularda konuşabilmektedir. Bu dönemde Batı karşıtlığı ve Batı değerlerine karşı takınılan olumsuz tutum oldukça yüksek bir perdeden dile getirilmektedir. Çünkü bu dönemde Suudi Arabistan, İslamcı hareketlerle ilişkiler kurmakta ve finansman konusunda onları desteklemektedir.⁶⁶³ Hal böyle olunca LIPIA'da bu hususların konuşulması ve tartışılması herhangi bir sorun teşkil

⁶⁶² Anan Nurdin, Kişisel Görüşme, 27.03.2024.

⁶⁶³ Gilles Kepel, *Jihad: The Trail of Political Islam* (Cambridge: Harvard University Press, 2002), 69-80.

etmemiştir. Ancak 11 Eylül olaylarından sonra yaşananlar sadece ABD'yi değil, Suudi Arabistan'ı da geniş ölçüde etkilemiş ve Suudi Arabistan'ın dış politikasında önemli değişikliklere yol açmıştır.⁶⁶⁴

Suudi Arabistan'ın 11 Eylül sonrası dış politika değişikliğinin ana katalizörü, krallığa terörist faaliyetleri destekleme ve finanse etme konusundaki endişelerini gidermeye çağrı yapan ABD'den gelen yoğun baskı olmuştur. Bu baskı, Suudi Arabistan'ı stratejik önceliklerini, ilişkilerini, ittifaklarını ve politikalarını yeniden değerlendirmeye zorlamıştır. 11 Eylül sonrası jeopolitik ortamdaki değişim, Suudi Arabistan'ın gelişen küresel güvenlik ortamına uyum sağlayacak şekilde yeniden gözden geçirmesini gerektirmiştir.⁶⁶⁵ Suudi Arabistan dış politikasındaki bu değişim doğal olarak LIPIA'da da kendisini göstermiştir. Suudi Arabistan, bu saatten sonra kendisini zora sokabilecek ve uluslararası alanda itibarına zarar verebilecek herhangi bir fikir, düşünce ve örgütün Enstitünün içinde barınmasına müsaade etmemiştir. Enstitüde Selefi/Vehhabi düşünce merkeze alınarak eğitimlere devam edilmiş fakat özellikle radikalizme ve aşırılığa kapı aralayacak veya mevcut düzene alternatif İslami çözümler üretecek fikirlerden uzak durulmuştur. Bunun bir sonucu olarak 11 Eylül olaylarından sonra Enstitüde ve Endonezya'daki genel Selefi/Vehhabi organizasyonlarda devlet yöneticisine mutlak itaati vurgulayan sessizlik yanlısı vurguda önemli bir artış yaşanmıştır.⁶⁶⁶

2015 sonrasında ise özellikle Veliaht Prens Muhammed bin Selman'ın yönetimi fiilen ele geçirmesi ve 2030 Vizyonu ilan etmesinden sonra Suud dış politikasında bir dönüşüm daha yaşanmış, bu dönüşüm LIPIA'da kendini hissettirmiştir. 2015 sonrası dönemde Suudi karar vericilerin takip etmiş olduğu Batılı değerlerle çatışmayan ılımlı İslam anlayışı müfredatta kendini göstermiştir. Sadece dinin öğretilmesi ve yaşanması üzerine kurgulu bu yeni dönemde hocaların ve öğrencilerin herhangi bir şekilde siyasi meseleler veya Müslüman dünyada yaşanan gelişmeler hakkında fikir beyan etmesine, İslami hareketlerin fikirlerine ve kampüs içinde faaliyet göstermesine müsaade edilmemiştir. Örneğin Enstitü, 7 Ekim'den bu yana İsrail'in Gazze'de gerçekleştirdiği ve dünya Müslümanlarının her türlü ortamda tepki gösterdiği katliamla yönelik herhangi bir etkinlik düzenlemezken hocalar da konuyu derslerinde ele almaktan kaçınmıştır. Ayrıca daha önceleri sert bir şekilde eleştirilen liberalizm gibi Batılı değerlere karşı derslerde suskunluk hakimdir. Bu örnekler bize LIPIA'nın Suudi dış

⁶⁶⁴ Ulil Abshar Abdalla, Kişisel Görüşme, 23.04.2024.

⁶⁶⁵ Niblock, *Saudi Arabia: Power, Legitimacy and Survival*, 129-132.

⁶⁶⁶ Ulil Abshar Abdalla, Kişisel Görüşme, 23.04.2024.

politikasıyla doğrudan bağı olduğunu ve eğitim politikalarını da bu anlayışa göre belirlediğini göstermektedir.

LIPIA, Endonezyalı öğrencilerin gözünde oldukça çekici ve cezbedici bir kurumdur. Bu okulda okumak, İslami eğitim almak birçok Endonezyalı öğrencinin hayalidir. LIPIA'yı bu kadar çekici kılan ve öğrencilerin burada okumaya ilgi duymasını sağlayan birçok faktör sayılabilir. Bunlardan ilki tüm eğitimin, anadili Arapça olan öğretmenler tarafından Arapça olarak verilmesidir. Bilindiği gibi İslami ilimlerde klasik kaynakların neredeyse tamamı Arapça dilinde yazıldığı için bu alanda uzmanlaşmak isteyen her bir öğrencinin Arapçaya hâkim olması önem arz etmektedir. Okulda verilen Arapça eğitimi öğrencilerin bu ihtiyacını karşılamada oldukça yeterlidir. Ayrıca öğrenciler, öğrendikleri bu dili anadili Arapça olan öğretmenlerle pratik yapabilme imkanına sahiptir. Dolayısıyla okuma, yazma ve konuşma konusunda ileri seviyede eğitimi alabiliyor olmaları Endonezyalı öğrencileri cezbeden hususlardan ilkidir.

İkincisi verilen eğitimin daha derinlikli ve güçlü yani kaliteli olmasıdır. Yaptığım görüşmeler ve gözlemlerde, ilgililer arasında bu durumun genel bir kabul olduğunu belirtmem gerekmektedir. Bu kabulün belki de en önemli nedeni, yüzyıllardır Müslümanlar tarafından öğretilen ve saygı duyulan klasik eserlerin temel eserler olarak okutulması ve verilen eğitimin İslam'ın ilk dönemindeki anlayışına uygun olarak Selef-i Salihin'in yöntemini (Selefi Menhej) takip edilerek verilmesidir.

Üçüncüsü güçlü maddi imkanlara sahip olmasıdır. LIPIA, modern görünümü ve kampüs içi eğitim olanaklarının yanı sıra ücretsiz eğitim, kitap ve yurt olanaklarına da sahiptir. Ayrıca Arapça hazırlık öğrencilerine 100 riyal, lisans öğrencilerine ise 200 riyal harçlık verilmektedir. Dolayısıyla öğrenciler, üniversite eğitimleri boyunca herhangi bir masraf etmeden mezun olabileme imkanına sahiptir. Yaşadığı ortam sebebiyle modern eğitim imkanlarına sahip olamayan veya maddi yetersizlik sebebiyle eğitimlerine devam edemeyen öğrenciler için bu imkanlar oldukça cezbedicidir.

Dördüncüsü mezun olduktan sonra Suudi Arabistan'da yüksek lisans ve doktora yapabileme imkânı sunmasıdır. Bilindiği gibi Suudi Arabistan sahip olduğu üniversiteler ve burs imkanları ile İslami eğitimin merkez noktalarından biri belki de en önemlisidir. Birçok öğrenci için Ortadoğu ülkelerinde -özellikle Suudi Arabistan- İslam eğitimi almak oldukça ayrıcalık ve gurur kaynağıdır. Bunun tarihi süreçle yakın bir ilişkisi bulunmaktadır. Çünkü yüzyıllar boyunca Mekke ve Medine Endonezyalı Müslümanlar için dini bilgi edinmenin merkezi

olmuştur. Dolayısıyla LIPIA'dan sunduğu yüksek lisans ve doktora fırsatları öğrencileri cezbeden bir husustur.

Beşinci ve sonuncusu sahip olunan diplomanın Endonezya'daki diğer üniversitelerden alınan diplomalarla eşdeğer olmasıdır. Birçok öğrenci mezun olduktan sonra yut içinde veya dışında yüksek lisans ve doktora eğitimlerine devam etmek, devlet kademesinde memur, bürokrat, diplomat veya üniversitelerde akademisyen olarak görev almak istemektedir. Dolayısıyla aldıkları bu diploma kendilerine bu imkânı tanımaktadır.

Özetle LIPIA'nın Suudi Arabistan için büyük önem taşıdığı söylenebilir. Enstitü, İran'ın Şii ideolojisini yayma çabasına karşı Krallığın kendine has fikirlerini yaymayasına, yerel ortaklar ve hükümetle ittifaklar kurmasına ve ilişkilerini güçlendirmesine yardımcı olmaktadır. Eğitim Krallığın liderlik iddiasının ayrılmaz bir parçası ve Şii İslam'a karşı bir savaş alanı olduğundan eğitimi bir araç olarak kullanmaktadır. Öğretim görevlileri bir taraftan Selefi/Vehhabi fikirleri öğretirken diğer taraftan Suudi Arabistan'ın İslami şeriatla yönetilen bir devlet ve iki kutsal caminin koruyucusu olması sebebiyle İslam dünyası içindeki önemini ve konumunu yüceltmekte ve Krallığın olumlu imajını pazarlamaktadır.⁶⁶⁷ Enstitünün sunduğu Endonezya şartları üzerindeki fırsatlar ve öğretmenlerle kurdukları olumlu ilişkiler, öğrenciler arasında Suudi Arabistan'a karşı derin bir sadakat ve bağlılık yaratmaktadır. Suudi Arabistan bağımsızlık günü ve diğer önemli günlerde hazırlanan programlar ve etkinliklerde her daim kralın ve prenslerin fotoğraflarının paylaşılması öğrencilerin zihninde Suudi gücünü ve olumlu imajını beslemektedir. Ayrıca LIPIA, Krallığın sadece Endonezya toplumunu etkilemesine yardımcı olmakla kalmamakta aynı zamanda Krallığın Güney Doğru Asya Müslümanlarıyla ilişki kurmasında da aracılık rolü de üstlenmektedir.⁶⁶⁸ Son olarak Prens Sultan ibn Abdülaziz, Prens Suud al Faysal, Prens Sultan ibn Salman ibn Abdülaziz, Prens Turki al Faysal gibi üst düzey Suudi yetkililerin kurumu sık sık ziyaret etmeleri LIPIA'nın Suudi Arabistan nazarındaki önemini gösteren bir diğer durumdur.⁶⁶⁹

3.4.1.3. Pesantrenler-Medreseler

Suudi Arabistan'ın kendine has Selefi/Vehhabi fikirleri Endonezya'da yaymasına imkân tanıyan bir diğer kurum pesantren ve medreselerdir. Geçmiş 15. veya 16. yüzyıla kadar uzanan ve Endonezyalıların din ve kültürlerinin özellikle sömürge döneminde korunmasında

⁶⁶⁷ Kovacs, *Saudi Arabia Exporting Salafi Education and Radicalizing Indonesia's Muslims*, 3-6.

⁶⁶⁸ Sumanto Al Qurtuby, *Terrorism and Counter-terrorism in Saudi Arabia and Indonesia* (Singapore: Palgrave Macmillan, 2022), 340.

⁶⁶⁹ Noorhadi, *Laskar Jihad Islam, Militancy, and the Quest for Identity in Post-New Order Indonesia*, 49.

ve gelecek nesillere aktarılmasında önemli rol oynayan pesantrenler Nahdetu'l Ulema ile özdeşleşen, cami merkezli tipik bir İslami yatılı okuldur.⁶⁷⁰ Kyai denen geleneksel alimlerin merkezi bir rol oynadığı bu okullarda "kitap kuning"⁶⁷¹ temelli tamamen İslami bir eğitim verilmektedir. 7-18 yaş aralığındaki santri olarak isimlendirilen öğrenciler kiai'nin önderliğinde derslerini işlemektedir. Öğrenciler tüm günlerini hocalarıyla birlikte geçirdikleri için dini ve kültürel değerleri bizzat yaşayarak öğrenmektedir. Buradaki temel amaç, öğrencilerin İslam anlayışlarını derinleştirmelerini sağlayarak kişisel ve toplumsal dindarlığı artırmaktır.⁶⁷² Din bakanlığının istatistiklerine göre bugün Endonezya genelinde kayıtlı 36 bin civarında pesantren bulunmaktadır. Bu pesantrenlerde okuyan öğrencilerin sayısı ise 3,4 milyon, kyai sayısı ise 370 bin civarındadır.⁶⁷³ Kayıtlı olan bu pesantrenlerin dışında kayıt altında olmayan birçok pesantrenin de varlığı bilinmektedir. Zamanla Muhammediye, el-İrşad ve Persis gibi gruplar da İslami reformizmi savunan kendi pesantrenlerini kurmuşlardır.⁶⁷⁴

1990'lardan bu yana Endonezya'da Selefi pesantren denen bir pesantren türü daha ortaya çıkmıştır. Hz. Muhammed (sav) ve ilk üç neslin yolunu takip ettiklerini iddia ettikleri için kendilerine Selefi denmiştir. Bunların amacı İslam'ı, Kur'an ve Sünnetle çelişen, hurafe ve sapkınlık içeren öğretilerden veya yerel kültürel etkilerden arındırmak ve bu doğrultuda öğrenciler yetiştirerek toplumun doğru inanca ulaşmasını sağlamaktır.⁶⁷⁵ Suudi Arabistan'ın, kendine özgü Selefi/Vehhabi fikirlerin küresel ölçekte yayılmasını desteklediği bir dönemlerde Endonezyalı öğrencilere kendi ülkesindeki üniversitelerde veya LIPIA'da eğitim görmeleri için burs imkânı sunduğunu ve bu eğitimleri tamamlayıp ülkelerine dönen bazı mezunların üniversite çevrelerinde Selefi/Vehhabi fikirleri öğrettikleri halkalar kurduklarını yukarıda ifade etmiştik. İşte bu öğrenciler zaman zaman Ortadoğu'dan elde ettikleri fonların da yardımıyla Endonezya'nın farklı bölgelerinde pesantrenler açarak bu fikirlerin tabana yayılması için

⁶⁷⁰ Ahmad Syar'i, Akrim, A, Hamdanah., "The Development of Madrasa Education in Indonesia", *Revista Argentina de Clínica Psicológica* 29/4 (2020), 513-14.

⁶⁷¹ "Kitap Kuning" sarı sayfalardan oluşan kitapları tasvir etmek için kullanılan bir terimdir. Belirli bir kitabı ifade etmekten ziyade klasik dönemde okutulan kitapları ifade etmek için kullanılmaktadır. Pesantrenlerde klasik dönem Şafii akaid ve fikhına dair kitaplar okutulduğu ve bu kitaplar sarı sayfalı olduğu için bu tabir kullanılmaktadır.

⁶⁷² Ervan Nurtawab - Dedi Wahyudi, "Restructuring Traditional Islamic Education in Indonesia: Challenges for Pesantren Institution", *Studia Islamika* 29/1 (2022), 58.

⁶⁷³ Kemenag (Kemenag), "Pesantren: Dulu, Kini, dan Mendatang" (24.05.2024).

⁶⁷⁴ Hasan, "The Failure of the Wahhabi Campaign: Transnational Islam and the Salafi Madrasa in post-9/11 Indonesia", 677-78. Geleneksel pesantrenler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Zamakhsyari Dhofier, *The Pesantren Tradition: The Role of the Kyai in the Maintenance of Traditional Islam in Java* (Tempe: Arizona State University Center for Asian Research, 1999),

⁶⁷⁵ Meliani vd., "Learning System in Salafi Manhaj Boarding School", 175.

çalışmışlardır.⁶⁷⁶ Bu noktada Endonezyalı Selefi/Vehhabiler bireyler ve vakıflar olmak üzere uluslararası kaynaklarla desteklenmiştir. Uluslararası vakıflar arasında Suud tarafından kontrol edilen Rabitatü'l-Alemi'l-İslami, Kuveyt'li Jam'iyyat Ihya al-Turath al-Islami ve Katarlı Mu'assasat Sheikh 'Aid Al al-Thani al-Khayriyya bulunmaktadır.⁶⁷⁷ Dolayısıyla Endonezya'da Selefi/Vehhabi hareketinin buna bağlı olarak pesantrenlerin büyümesinin, doğal bir gelişim sürecinden ziyade, uluslararası alanda aldığı güçlü mali ve siyasi destekle yakından ilişkili olduğu söylenebilir.

Bir eğitim kurumu olarak Selefi/Vehhabi pesantrenlerin, eğitim programı ve müfredatı, ders kitapları ve öğrenme yöntemlerini de içeren bir sistemi bulunmaktadır. Fakat tüm Selefi/Vehhabi pesantrenlerin aynı çizgide olduğunu ve aynı sistemi takip ettiğini iddia etmek mümkün değildir. Endonezya'daki Selefi pesantrenler üzerine kapsamlı bir doktora tezi hazırlayan Din Wahid, Selefi grupları, Püriten, Politikacı (Haraki) ve Cihatçı olmak üzere üç; Püritenleri ise Reddiyeci, İşbirlikçi ve Tanzimi olmak üzere kendi içinde farklı üç kategoriye ayırmıştır. Buradan da anlaşılabileceği üzere Endonezya'da Selefi arasında bir birlikten söz etmek mümkün değildir. Bazı ayrılık noktalarına rağmen temelde aynı hareket noktasına sahip oldukları için eğitimlerde kullanılan kaynaklar çok büyük oranda benzerlik göstermektedir. Örneğin Muhammed bin Abdülvehhab'ın *Kitab al-Tawhid* ve *al-Usul al-Thalatha*'sı ve İbn Teymiyye'nin *al-'Aqida al-Wasitiyya*'sı ana ders kitapları arasında yer almaktadır.⁶⁷⁸ Cirebon'daki Es-Sunnah pesantreninde okutulan kitaplar bakıldığında Suudi Arabistan'ın Yüksek Fetva Komitesinin bir üyesi olan Dr. Shalih bin Fauzan'ın tevhidin faziletleri ve şirkin tehlikeleri üzerine durduğu *al-Mulakhos fi Syarhi Kitab at-Tauhid* kitabı, Badruddin Ibn Abu Ishaq'ın *Tadzkiratu As-Sami* adlı kitabı, Abu Bakr Jabir Al-Jazairi'nin *Minhajul Muslim* adlı kitabı, Imam Ahmad bin Abdurahman'ın *Hilyatul Muslim* ve *Mukhtashor Minhajul Qasidin* adlı kitapları bulunmaktadır.⁶⁷⁹ Bu kitaplar bize pesantrenlerde Selefi/Vehhabi fikirlerin hakim bir konumda olduğu göstermektedir.

Endonezya'da Suudi Arabistan'la ilişkilendirilen pesantrenler, genellikle püriten ve işbirlikçi kategoride yer almaktadır. Genellikle Suudi Arabistan bu pesantrenleri öğretmen ve

⁶⁷⁶ Husen Hasan Basri, "Orientasi Pendidikan Salafi: Kasus Pesantren Assunah Kalitanjung Cirebon", *EDUKASI: Jurnal Penelitian Pendidikan Agama dan Keagamaan* 11/2 (2013), 155; Meliani vd., "Learning System in Salafi Manhaj Boarding School", ; Wahid, *Nurturing Salafi Manhaj; A Study of Salafi Pesantrens in Contemporary Indonesia*, 57.

⁶⁷⁷ Wahid, *Nurturing Salafi Manhaj; A Study of Salafi Pesantrens in Contemporary Indonesia*, 97.

⁶⁷⁸ Wahid, *Nurturing Salafi Manhaj; A Study of Salafi Pesantrens in Contemporary Indonesia*, 6.

⁶⁷⁹ Meliani vd., "Learning System in Salafi Manhaj Boarding School", 180.

ücretsiz kitap göndererek desteklemektedir.⁶⁸⁰ Bunlar hedefledikleri İslami topluma ulaşmak için doğrudan eğitime odaklanmakta, belirli şartlar altında hükümetle ve diğer gruplarla işbirliği yapmaktadır. Zaman içinde bazı pesantrenler sadece dini eğitime odaklandıkları için modern hayatın ihtiyaçlarına cevap veremedikleri yönünde bir takım eleştirilere maruz kalmışlardır. Bununla başa çıkmak isteyen bazı pesantrenler dini eğitimin yanında İngilizce, bilgisayar, matematik gibi dersler koyarak bu eleştirilerle başa çıkmaya çalışmışlardır. Bugün Selefi/Vehhabi pesantrenlerin çoğu dini derslerin yanında modern derslerle birlikte anaokulundan yükseköğretime kadar oldukça geniş bir eğitim yelpazesi sunulmaktadır. Dini derslerde Suudi müfredatı ve bununla birlikte Suudi Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanan kılavuzlar ve materyaller, modern derslerde ise ulusal müfredat takip edilmektedir.⁶⁸¹ Hükümetin talep ettiği tüm derslerin okutulduğu bu pesantrenlerde öğrencilerin devlet üniversitelerinde okuyabilmeleri için gerekli sınavlara girmelerine müsaade edilmektedir. Al Furkan, As-Sunnah ve Rahmatika al Atsari bu pesantrenler arasında sadece birkaç örnektir.⁶⁸²

Selefi/Vehhabi pesantrenlerde öğrenciler yaş seviyelerine göre eğitime tabi tutulmaktadır. Anaokulu ve ilk okul seviyesindeki bir öğrenci belirlenen bazı hadisleri ezberleyerek, insan ve hayvan figürlerini çizmeden ve şarkı söylemeden uzaklaştırılarak Selefi/Vehhabi öğretilerle tanışırken, daha üst yaştaki öğrenciler bir hoca eşliğinde Selefi/Vehhabi fikirleri barındıran kitapları okuyup ezberleyerek bu eğitimden geçmektedir. Verilen bu eğitimin yanında öğrenciler, Araplara has bir kıyafet olan cellabiye giymeye, uzun sakal bırakmaya, ortak bir tepside yemek yemeye ve isbalden⁶⁸³ kaçınmaya teşkil edilerek öğrencilerin Selefi/Vehhabi kültürü içselleştirmeleri sağlanmaktadır.⁶⁸⁴ Böylece öğrencinin sadece belirli bir bilgiyi öğrenmesi değil o bilginin gerektirdiği tüm rükünleri yerine getirerek yaşamını sürdürmesi amaçlanmaktadır. Küçük yaşlarda başlayan ve davranışlara yön verecek uygulamaları da içeren bu tarz bir eğitim-öğretimin, öğrencileri dönüştürmede ne denli etkili olacağı aşikardır.

Endonezya'daki Selefi/Vehhabi pesantrenler, belirli bir ağın parçası olmaları ve Ortadoğu'daki benzer okullardan mezun olan kişilerin oluşturduğu bir grubun üyeleri olmaları nedeniyle yurt içi ve yurt dışındaki meslektaşları ve mezun oldukları okullarındaki hocalarıyla

⁶⁸⁰ Sindonews (Sindonews), "Amal Saudi di Indonesia, Bangun 150 Masjid hingga Kampus Gratis" (28.04.2024).

⁶⁸¹ Meliani vd., "Learning System in Salafi Manhaj Boarding School", 183.

⁶⁸² Basri, "Orientasi Pendidikan Salafi: Kasus Pesantren Assunah Kalitanjung Cirebon", 160-162.

⁶⁸³ İsbal, pantolon paçalarının uzun olmaması ve ayak bileğinden yukarıda bitmesi anlamına gelmektedir. Bu yüzden Selefilerin giymiş olduğu pantolonlar ayak bileğinin üstünde olduğu için kısmen kısa görünmektedir.

⁶⁸⁴ Meliani vd., "Learning System in Salafi Manhaj Boarding School", 175-76; Wahid, *Nurturing Salafi Manhaj: A Study of Salafi Pesantrens in Contemporary Indonesia*, 273.

her zaman iletişim halindedir. Meslektaşlarla iletişim zaman zaman öğretmen değişimi gibi durumlarla kendini gösterirken hocalarla iletişim belli konularda onların fetvalarını almak, onları okullarında dersler vermek için davet etmek ve öğrencilerini kendilerinden ders almak için göndermek gibi durumlarda kendini göstermektedir.⁶⁸⁵ Ayrıca Endonezyalı Selefi/Vehhabiler ile Güneydoğu Asya özellikle Malezya ve Singapur'daki Selefi/Vehhabiler arasında bağlar da gelişmiştir. Bu bağların gelişmesinde pesantrenler ve radyolar önemli bir rol oynamaktadır. Örneğin Batam ve Solo'daki Selefi yatılı okullarında Malezya ve Singapur'dan çok sayıda öğrenci bulunmaktadır.⁶⁸⁶

Medreselere gelince, medreseler, sekolah⁶⁸⁷ ile pesantren arasındaki boşluğu doldurması için açılan ilk ve orta okullar için kullanılan bir kavramdır. Bu okullarda matematik, fizik, kimya, Endonezya dili gibi hükümetin belirlediği genel derslerin yanında İslami dersler de öğretilmektedir. Bu okulların amacı sekolahtan mezun olanlarla aynı şartlara sahip fakat daha iyi bir İslam eğitimi almış öğrenciler yetiştirmektir. Dolayısıyla derslerin %70'i genel, %30'u dini derslerden oluşmaktadır. Endonezya'daki dini okulları modernleştirme girişimleri 1950'lerde başlamıştır. Yıllar içinde farklı zamanlarda çıkarılan kararnamelerle standart bir medrese müfredatı getirilerek diğer okullarla eşit haklar verilmiştir.⁶⁸⁸ Sahip olduğu haklar sebebiyle zaman içinde birçok pesantren medrese sistemini benimsemiştir. Din bakanlığının 2015 yılı verilerine göre Endonezya genelinde 76.583 medrese bulunmaktadır.⁶⁸⁹

Tıpkı pesantrenlerde olduğu gibi Endonezya'daki Selefi/Vehhabi medreseler de homojen değildir. Bu farklılığın arkasındaki en temel itici güç farklı ekollerden beslenme ve çeşitli Arap fon kuruluşlarına erişim olduğu söylenebilir. Mu'assasat al-Haramayn al-Khayriyya (Haramayn Hayır Vakfı) ve Jam'iyyat Ihya al-Turath al-Islami (İslam Mirasını Canlandırma Cemiyeti) gibi kuruluşların destekleriyle Endonezya'da kurulan vakıfların sayısı arttıkça medreseler hızla açılmaya başlamıştır. Fakat gelen paralar öğretmen atamalarını, müfredatı ve eğitim öğretim materyallerini belirlemede etkilidir. Bu kapsamda açılan ilk Selefi/Vehhabi medrese 1994 yılında Yogyakarta'da kurulan İhya el-Sünne'dir. 1995 yılından itibaren 2000 yılına kadar birçok Selefi/Vehhabi medrese açılmaya devam etmiştir. Bunlar

⁶⁸⁵ Wahid, *Nurturing Salafi Manhaj; A Study of Salafi Pesantrens in Contemporary Indonesia*, 11; Meliani vd., "Learning System in Salafi Manhaj Boarding School", 176.

⁶⁸⁶ Meliani vd., "Learning System in Salafi Manhaj Boarding School", 176.

⁶⁸⁷ Sekolah, ilk, orta, lise ve üniversiteyi eğitimin verildiği okul anlamında kullanılmaktadır. Fakat bu okulların farkı kapsamlı bir din eğitiminin verilmemesidir.

⁶⁸⁸ Syar'i, "The Development of Madrasa Education in Indonesia", 516-18; Hasan, "The Failure of the Wahhabi Campaign: Transnational Islam and the Salafi Madrasa in post-9/11 Indonesia", 678-79.

⁶⁸⁹ Kemenag, "Pesantren: Dulu, Kini, dan Mendatang".

arasında Solo'daki el-Medine ve İmam el-Buhari, Magelang'daki Minhac el-Sünne, Semarang'daki Lu'lu ve'l-Mercan, Banyumas'taki İbn Teymiyye, Kroya'daki el-Mansura ve el-Furkan, Cilacap'taki İmam Şafii, Cirebon'daki Es-Sünne, Makassar'daki el-Sünne, Temenggung'daki el-Athariyye, Sukoharjo'daki Ittiba' al-Sunna, Magetan'daki Ittiba' al-Sunna, Jember'deki Al-Salafy, Ngawi'deki Ta'dhim al-Sunna, Sragen'deki Ibn 'Abbas, Gresik'teki al-Bayyina, Cilacap'taki al-Furqan, Pekanbaru'daki al-Furqan ve Balikpapan'daki Ibn Qayyim örnek olarak verilebilir. Yakın zamanda açılan medreseler arasında ise Yogyakarta'daki Bin Baz, el-Ensar ve Difa' 'An al-Sunna, Solo'daki İbn Teymiyye, Tasikmalaya'daki İhya al-Sunna ve Bandung'daki Adwa' al-Salaf bulunmaktadır.⁶⁹⁰

Medreselerde Arapça başta olmak üzere Kur'an, tefsir, hadis, fıkıh, kelam, ahlak ve peygamberin gelenekleri okutulan dersler arasında yer almaktadır. LIPIA ve pesantrenlerde olduğu gibi medresede de Selefi/Vehhabi düşüncenin temelini teşkil eden akaid dersi önemli bir yer teşkil etmektedir. Akaid dersinde okutulan kitaplar arasında Muhammed ibn Abdülvehhab'ın *Kitab el-Tevhid*'i ve *el-Usul el-Talatha*'sı, Abdurrahman es-Suudî'nin *el-Kauli'sh-Şedid 'Ala Kitabu't-Tevhid*'i, Takiyüddin Ahmed ibn Teymiyye'nin *el-Akide el-Vasitiyye*'si, Salih ibn Fuzan Ali Fuzan'ın *Şerhu'l-Akide el-Vasitiyye*'si, Muhammed bin Salih el-'Useymin'in *Nebze fi'l-Akide*'si, Muhammed bin Abdurrahman el-Hamis'in *Şerhu'l-Akide el-Tahaviyye el-Muyesser*'i ve Muhammed bin Cemil Zainu'nun *Kitab el-Fırkat el-Neciyat*'ı bulunmaktadır.⁶⁹¹ Öğrencilere bu kitaplar okutulduktan sonra Müslüman olan her bireyin İslam'ı ve Müslüman kardeşini sevmesi, ona yardım etmesi; kafirliği kınaması ve kafirlerden uzak durması anlamına gelen el-vela' ve'l-bera' doktrinini öğretilmektedir. Bu anlayış onları bidatlerden korumaya yardımcı olacak birlik beraberliğin pekiştirilmesine destek olmaktadır. Öğretilen klasik dersler dışında düzenlenen farklı oturumlarda Selefi/Vehhabi düşünceye göre kabul edilen davranış şekilleri, cinsiyet ilişkileri ve günlük hayatı ilgilendiren konularda da eğitimler verilmektedir.⁶⁹² Bu derslerde öğrenciler bir nevi Suud kültürüne ait değerleri öğrenmekte ve medrese içinde bunları uygulayarak yaşamının bir parçası haline getirmektedir.

Görüldüğü gibi Endonezya genelinde sekolah, pesantren ve medrese olmak üzere 3 temel eğitim kurumu bulunmaktadır. Sekolah devlet tarafından belirlenen müfredatı uygulayan bir devlet okuludur. Medreseler daha önceleri dini eğitim verirken zaman içinde devlet

⁶⁹⁰ Hasan, "The Failure of the Wahhabi Campaign: Transnational Islam and the Salafi Madrasa in post-9/11 Indonesia", 685.

⁶⁹¹ Basri, "Orientasi Pendidikan Salafi: Kasus Pesantren Assunah Kalitanjung Cirebon", 162; Hasan, "The Failure of the Wahhabi Campaign: Transnational Islam and the Salafi Madrasa in post-9/11 Indonesia", 687.

⁶⁹² Hasan, "The Failure of the Wahhabi Campaign: Transnational Islam and the Salafi Madrasa in post-9/11 Indonesia", 689.

tarafından belirlenen genel derslerin okutulmasıyla hem dini hem de genel derslerin okutulduğu okullardır. Pesantrenler ise uzun yıllar boyunca sadece dini eğitim veren okullar olmuştur. Devlet müfredatını uygulamadıkları için uzun yıllar devlet tarafından tanınmamıştır. Hükümetler her ne kadar pesantrenlerin Endonezya'nın bağımsızlığı ve ulusal kalkınmasında oynadığı önemli rolü bilse de pesantreni devletin eğitim politikalarına entegre etme ve eğitim ve sosyal kalkınmaya katkılarını koruma çabaları, çeşitli faktörlerden dolayı başarısız olmuştur.⁶⁹³ Fakat 2019 yılında Endonezya Halk Temsilciler Meclisi tarafından çıkarılan bir yasayla pesantrenler devlet tarafından tanınmıştır. Böylece pesantrenler güçlü bir yasal statüye kavuşmuş ve eğitim sisteminin yasal bir parçası haline gelmiştir. Bunun için ilgili pesantrenin devletin belirlemiş olduğu müfredatı pesantrenlerde uygulaması gerekmektedir. Bu noktada %70 dini merkezli dersler %30 Endonezya dili, vatandaşlık gibi bir takım genel dersler okutulması gerekmektedir. Bu şartları taşıyan pesantren mezunları artık eğitimlerini bir üst kademede sürdürebilme ve resmi ortamlarda iş başvurusunda bulunabilme hakkına sahiptir.⁶⁹⁴ Devletin belirlemiş olduğu eğitim müfredatını uygulayan pesantrenler devlet tarafından tanınan yasal statüye sahip bir okul haline gelmiştir. Bu durum Selefi/Vehhabi pesantrenleri meşrulaştırmakta ve bu okulların öğrenciler ve veliler nazarında meşruiyetini artırmaktadır. Bununla birlikte birçok Selefi/Vehhabi pesantren, ilgili müfredat ve devlet müdahalesinin bağımsızlıklarını zedeleyeceği düşüncesiyle mevzu bahis şartları kabul etmeyerek eğitimlerine bağımsız olarak devam etmektedir.

Sonuç olarak Endonezya'da bugün Selefi/Vehhabi fikirleri referans alarak eğitim veren birçok pesantren veya medrese bulunmaktadır. Bunların sayısıyla alakalı kesin bir bilgiye rastlanamamıştır. Din Wahid 2014 yılında doktora tezini hazırladığı yıllarda 100 civarında Selefi/Vehhabi pesantrenin olduğunu bugün bunun sayısının 200 civarında olabileceğini tahmin ettiğini söylemiştir.⁶⁹⁵ Aynı şekilde Rahmatika al Atsari hocalarından Üstad Süleyman da 150-200 civarında Selefi/Vehhabi pesantren olduğundan bahsetmiştir. Bununla birlikte pesantren ve medrese arasında kesin çizgilere sahip bir ayrımın olmadığını da belirtmek önemlidir. Pesantren Endonezya kültürüne ait bir kavram olduğu için zaman zaman medrese formatında eğitim veren okulların dahi kendilerini pesantren olarak tanımladıklarına rastlanmıştır. Ayrıca yapılan gözlemler neticesinde Arap kuruluşlarından fonlanan ve

⁶⁹³ Nurtawab - Wahyudi, "Restructuring Traditional Islamic Education in Indonesia: Challenges for Pesantren Institution", 68.

⁶⁹⁴ Nurtawab - Wahyudi, "Restructuring Traditional Islamic Education in Indonesia: Challenges for Pesantren Institution", 68-76.

⁶⁹⁵ Din Wahid, Kişisel Görüşme, 27.03.2024.

şehirlerde bulunan pesantren ve medreselerin oldukça gelişmiş modern binalara sahip olduğu, eğitim ortamı ve imkanlarının Endonezya standartlarının üstünde olduğu söylenebilir. Bu okulların eğitim kaliteleri iyi olduğu düşünüldüğü için çocuklarının dini eğitimin yanı sıra genel eğitim almasını isteyen veliler tarafından tercih edilmektedir. Fakat her pesantren veya medrese için bunu söylemek oldukça zordur. Özellikle kırsalda bulunan Selefi/Vehhabi pesantrenler kısıtlı imkanlara sahiptir. Fakat maddi imkansızlıklar nedeniyle çocuğuna eğitim aldıramayan veliler veya öğrenciler bu pesantrenlerde eğitim almaya isteklidirler.

Ayrıca bu kurumların öğrencilerin Selefi menheji hayatta temel bir referans noktası olarak benimsemelerini sağlamaya yönelik politikalarının da genel olarak başarılı olduğu söylenebilir. Özellikle bu okulların çevresindeki vatandaşların veya Nahdetu'l Ulema gibi kurumların üye veya öğrencilerinin, bu okullarda öğretilenlerin Endonezya'nın yerleşik değerlerine karşı dışlayıcı tutumları sebebiyle ciddi tepkileri bulunmaktadır. Bu okullar birçok kişi tarafından Suudi Arabistan'la ilişkilendirildiği için Suudi Arabistan'ın Endonezya kültürünü ve dini anlayışını yok etmeye çalıştığı yönünde bir takım eleştirilere de rastlanmıştır. Sonuç olarak bu durumun Suudi Arabistan'ın yumuşak gücüne zarar verdiği söylenebilir.

3.4.2. Camiler ve Vaazlar

Suudi Arabistan'ın yumuşak gücüne katkı sunan önemli unsurlardan biri de cami inşası ve bu camilerde verilen vaazlar aracılığıyla kendine has fikirlerinin toplumda yayılmasıdır. İslam'ın en önemli kurumları arasında yer alan camiler, yalnızca bireysel ibadetler için değil, aynı zamanda toplumsal hayat üzerinde derin etkileri olan mekânlardır. Bunun temel sebebi, beş vakit namaz ve Cuma namazı gibi ana ibadetlerin merkezi olarak hizmet vermesi, düğün ve cenaze törenleri gibi toplumsal etkinliklerin düzenlenmesi, dini eğitim ve öğretim faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi ve ihtiyaç duyan inananların ruhsal ihtiyaçlarının karşılanması gibi birçok önemli işlevi yerine getirmektedirler. Bunun yanı sıra camilerde gerçekleştirilen vaazlar, dini, sosyal ve siyasi konuları ele alarak toplumsal karar alma sürecini ve toplumsal dönüşümü etkileyebilmektedir. Özellikle kritik siyasi dönemlerde, camilerde verilen mesajlar halkın yönlendirilmesinde ve kamuoyunun şekillenmesinde önemli rol oynamaktadır. Bu yönleriyle camiler, sadece ibadet mekânları olmanın ötesine geçerek, toplumsal yaşamın merkezinde yer alan güçlü ve etkili kurumlardır.

Caminin Müslümanlar açısından önemini bilen Suudi Arabistan camiler inşa ederek yumuşak gücünü artırma stratejisi izlemektedir. Selefi/Vehhabi hayır kurumları ve kraliyet vakıfları dünya genelinde 1500'den fazla cami, 210 İslam merkezi, 202 İslam koleji inşa etmek

ve 2000 üzerinde medreseye öğrenci toplamak ve dünyanın farklı ülkelerine vaiz göndererek kendine has Selefi/Vehhabi fikirleri yayması için uzun zaman boyunca milyonlarca dolar harcamıştır.⁶⁹⁶ Bu kapsamda 1970'lerden bu yana çeşitli vakıflar ve bireyler aracılığıyla Endonezya'da birçok cami inşa edilmiştir. Bu süreçte DDII, Suudi nüfuzunun Endonezya'ya girişinin ilk yıllarında cami inşasında öncü rol oynamıştır. Suudi Arabistan'dan veya uluslararası organizasyonlardan gelen paralarla Endonezya genelinde birçok cami inşa edilmiştir. Endonezya Cami Gençlik İletişim Ajansı (BKPRMI) Güney Sulawesi Başkanı Hasid Hasan Palogai'ye göre Suudi Arabistan, Selefi/Vehhabi anlayışını iki yolla yaymaktadır: camiler ve okullar inşa etmek ve kendine has fikirleri içeren eğitim programları sunmak.⁶⁹⁷ Yoğun bir cami inşa faaliyeti 2001 yılına kadar devam etmiş, ancak sonrasında Suudi Arabistan'dan gelen fonlar yavaş yavaş azalmaya başlamış ve Veliaht Prens Muhammed bin Selman'ın iktidarı sonrası neredeyse durma noktasına gelmiştir. Her ne kadar azalsa da hala cami inşaatları devam etmektedir. Örneğin Şerif Hidayetullah Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nin yanına yapılacak olan caminin finansmanı bizzat Suudi devleti tarafından karşılanacaktır.⁶⁹⁸

DDII'nın yanında, Endonezya genelinde Suudi yardımlarıyla cami inşa eden ve hayır organizasyonları düzenleyen başka hayır kuruluşları da bulunmaktadır. Bunlardan biri de Camia Rahman Indonesia'dır. Vakfın kurucusu Abdullah Said Baharmus, Suudi Arabistan'da üniversite eğitimi almış ve 30 yılı aşkın bir süre boyunca birçok Endonezyalı öğrencinin Suudi fonlarından yararlanarak eğitim almasına vesile olmuş ve hayır faaliyetlerini organize etmiştir. Abdullah Said Baharmus'un vefatından sonra, vakfın başına oğlu Navval Baharmus geçmiştir. Konuyla alakalı yaptığımız mülakatta, Vakfın Başkanı Navval Baharmus, şimdiye kadar Endonezya genelinde 800'den fazla cami inşa ettiklerini, camilerin sponsorlarının tamamının bireylerden oluştuğunu ve Suudi devletinden herhangi bir yardım almadıklarını ifade etmiştir. İnşaat tamamlandıktan sonra, camiye genellikle yaptıran kişinin veya ailesinden birinin adının verildiklerini bu nedenle, halk arasında caminin Suudi bir birey tarafından yaptırıldığının anlaşıldığını belirtmiş, fakat son yıllarda cami yaptırmak isteyen bireylerin sayısında bir azalma olduğunu ilave etmiştir. Suudi bireylerin kendilerine nasıl ulaştığını ve güvindiklerini sordüğümüzda, Baharmus, Suudi bireylerin Endonezya'da herhangi bir kurum üzerinden

⁶⁹⁶ Carol EB Choksy - Jamsheed K Choksy, "The Saudi Connection: Wahhabism and Global jihad", *World Affairs* 178/1 (2015), 27.

⁶⁹⁷ CNN Indonesia (CNN), "Wahabi Sulsel Diklaim Bangun Sekolah-Masjid dari Dana Timur Tengah" (30.05.2024).

⁶⁹⁸ Saudi Gazette (Saudi Gazette), "Saudi Arabia Hands Over Support to Build Mosque in Indonesian University" (30.05.2024).

yardım faaliyetleri gerçekleştirebilmeleri için bu kurumun Suudi Arabistan Endonezya Büyükelçiliği tarafından onaylanmış olması gerektiğini ve kendi vakıflarının da bu onaya sahip olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle, Suudi bireylerin gönül rahatlığıyla kendilerini tercih ettiklerini ifade etmiştir.⁶⁹⁹ Bu örnekler, bize bireysel yardımların dahi devlet kontrolü veya yönlendirmesinde olduğunu göstermesi açısından önemli bir bilgi sunmaktadır. Suudi Arabistan'ın yumuşak güç stratejisi, sadece devlet destekli projelerle değil, aynı zamanda bireysel yardımlar aracılığıyla da etkisini sürdürmektedir.

Cami merkezli davet faaliyetleri, Selefi/Vehhabi hareketi için büyük önem taşımaktadır. Suudi Arabistan okullarından mezun olan Endonezyalılar, ülkelerine döndükten sonra üniversite çevrelerinde davet çalışmalarına başlamış ve zamanla bu faaliyetleri cami merkezli bir çevreye taşımışlardır. Selefi/Vehhabi Müslümanlar, kendilerini diğer Müslümanlardan ayırtmak için nispeten yeni yerleşim yerleri oluşturma eğilimindedirler. Bu nedenle, eğitim gördükleri ülkelerdeki vakıflar, uluslararası organizasyonlar veya bireylerle kurdukları bağlar neticesinde aldıkları mali desteklerle diğer camilere çok yakın olmayan birçok yeni cami inşa etmişlerdir. Bu davet faaliyetlerinde vaizler ayrıca Suudi Arabistan Endonezya Büyükelçiliği Din Ataşeliği tarafından da finansal olarak desteklenmektedir. Ulil Absar Abdalla üniversiteyi bitirdikten sonra Suudi Arabistan Endonezya Büyükelçiliği Din Ataşeliği tarafından davet faaliyetleri gerçekleştirmesi için kendisine cazip bir maddi teklifte bulunduğu fakat kendisinin bunu reddettiğini ifade ettikten sonra ülkede bu şekilde birçok vaizin bulunduğunu belirtmiştir.⁷⁰⁰ Dolayısıyla bu süreç, Endonezya'da cami sayısında gözle görülür bir artışa neden olmuştur. Örneğin, 1997 yılında ülkedeki cami sayısı yaklaşık 392 bin iken, 2004 yılında bu sayı neredeyse 643 bine ulaşmıştır.⁷⁰¹ Bu dönemde ülke nüfusu %10 oranında artarken, cami sayısındaki artış %60 olarak gerçekleşmiştir. Elbette bu yeni camilerin tamamının Selefi/Vehhabi fikirleri benimseyen kişiler tarafından inşa edildiği iddia edilmemektedir ancak bu hareketin mezkûr değişimde önemli bir payı olduğu açıktır. Bu örnek, Selefi/Vehhabi hareketinin Endonezya'daki dini ve toplumsal yapı üzerinde nasıl etkili olduğunu göstermektedir.

Selefi/Vehhabiler sadece kendileri tarafından inşa edilen camilerde değil bölgedeki diğer camileri de kullanarak davet faaliyetlerinde oldukça aktiftir. Örneğin Kuzey Cakarta'daki

⁶⁹⁹ Navval Baharmus, Kişisel Görüşme, 29.03.2024.

⁷⁰⁰ Ulil Abshar Abdalla, Kişisel Görüşme, 23.04.2024.

⁷⁰¹ Jajang Jahroni, "Wacana Keislaman Salafi dan Politisasi Masjid di Indonesia", *Masjid di Era Milenial: Arah Baru Literasi Keagamaan*, ed. Jajang Jahroni & Irfan Abubakar (Jakarta: Center for the Study of Religion and Culture (CSRC), 2019), 65-66.

el-Mübarek Camii, Merkez Cakarta'daki Dewan Da'wah'ın büyük camisi el-Furkan, Taman Mini'deki el-Tien Camii, Güney Cakarta'daki al-I'tisham Camii belirli aralıklarla halka açık dersler düzenlenen camiler arasındadır. Yogyakarta'da el-Hasanah Camii, Gadjah Mada Üniversitesi Kampüs Mescidi ve Pogung Raya Camii, Surabaya'da Jami' Mekkah ve Cirebon'da büyük cami el-Takva, Selefi/Vehhabi davet faaliyetlerinin yürütüldüğü diğer önemli camiler arasındadır. Bunun yanında önde gelen tanınmış Selefi/Vehhabi kişiler de belirli camilerde düzenli dersler gerçekleştirmektedir. Örneğin Bogor'da bulunan ve inşası büyük tepkilere neden olan Ahmed bin Hanbel Camii'nde önde gelen Selefi/Vehhabi Yezid Jawas'ın düzenli dersleri bulunmaktadır. Ayrıca Abdul Hakim Abdat, Lokman Ba'aduh ve Muhammed As-Sewed gibi ulusal Selefi şahsiyetler kendi şehirleri dışında ders vermek için sık sık diğer şehirlere seyahat etmektedir.⁷⁰²

Tanınmış üstadlardan biri de Muhammad Nuzul Dzikri'dir. Kendisi, her hafta cumartesi günleri saat 17:00'de Cakarta Blok M'deki alışveriş merkezinin en üst katında bulunan Nurul İman Camii'nde halka açık vaazlar gerçekleştirmektedir. Araştırmacı, bu sohbetlerden birine katılarak ortamı gözlemleme ve katılımcılarla sohbet etme fırsatı elde etmiştir. Cami oldukça büyük olup, 1000-1500 kişinin üzerinde bir katılımcının konuşmacıyı dinlediği tahmin edilmektedir. Cami, kadınlar ve erkekler olarak ikiye ayrılmakta ve erkeklerin bazıları Suudi kültürüne ait beyaz uzun elbise giymekte ve isbalden kaçınmaktadır. Katılımcıların büyük çoğunluğunu gençler oluşturmakta ve dersler genellikle tevhid (Allah'ın birliği), sünnetin önemi, bidatlerin reddi gibi Selefi/Vehhabi düşünceye özgü temalar içermektedir. Ders sonrasında tanışılan ve ayaküstü yapılan sohbette gençlere birtakım sorular sorulmuştur. Bu gençlerin önemli bir dini eğitim geçmişi olmamasına rağmen, İslami hayatı yaşamaya dair güçlü motivasyonları bulunmaktadır. Derslerde anlatılan konular, onlar için gayet basit ve anlaşılabilir bir dille ele alınmakta ve hayatlarında uygulayabilecekleri pratik hususları içermektedir. Gençleri bu dersleri dinlemeye motive eden unsur, bu sohbetler vasıtasıyla dini canlanma yaşamaları ve bir hafta boyunca bu motivasyonla İslami hayatı yaşama konusunda teşvik edilmeleridir. Bir grup arkadaş, hafta sonu buluşmalarını zaman zaman buraya gelerek gerçekleştirdiklerini ifade etmiştir. Kendilerini herhangi bir grupta veya isimle etiketlemeyen bu gençler, vaizin sohbetini ve anlatımını oldukça etkili bulmaktadır. Bu dersler, gençlerin dini bilgilerini artırmakla kalmayıp, aynı zamanda İslami yaşantılarına yön vermelerine de yardımcı olmaktadır.

⁷⁰² Wahid, *Nurturing Salafi Manhaj; A Study of Salafi Pesantrens in Contemporary Indonesia*, 98.

Gerçekleştirdiğiniz alan araştırması ve mevcut çalışmalardan yola çıkarak Suudi kurumlarında yetişmiş alimlerin Endonezya’da Suudi Arabistan’ın yumuşak gücünün inşasında önemli bir rol üstlendikleri açıkça gözlemlenmektedir. Bu alimler, sohbetlerinde Endonezyalı Müslümanlara nasıl yaşanması gerektiği ve neyin arzulanması gerektiği hususunda sürekli Suudi Arabistan üzerinden örnekler vermekte, Suudi Arabistan’ı örnek alınması gereken bir model, Endonezya’yı ise ahlaki ve sosyal eksiklikleri olan bir ülke olarak göstermektedir. Alimler, fetvalarında sıklıkla Suudi alimlerin görüşlerine başvurarak Suudi din adamlarının ve dolayısıyla Suudi Arabistan’ın meşruiyetini pekiştirmektedir. Chaplin’in yaptığı alan araştırmasında bir katılımcı, Krallığın tüm Müslümanların izlemesi gereken bir örnek olduğunu, bölgenin Şii düşünceleri nedeniyle istikrarsızlaştığını ve Suudi Arabistan’ın bu noktada istikrarın kalesi olduğunu vurgulaması, bu görüşü destekler niteliktedir. Ayrıca, hükümet kararlarının nasıl alınması gerektiği ve uluslararası alanda Suudi Arabistan’ın duruşunun takip edilmesi gerektiğine dair yapılan vurgular, Suudi Arabistan’ın ideal bir dini toplum ve sosyo-politik çözümler sunan hayali bir model olarak resmedildiğini ortaya koymaktadır.⁷⁰³ Nye’in ifade ettiği gibi, bu durum kaynak aktörün değer ve ideallerine olan hayranlıkla Suudi Arabistan’ın yumuşak gücünün Endonezya’da etkin bir şekilde yayılmasını sağlamaktadır.

Endonezyalı alimlerin yanı sıra Suudi alimler de zaman zaman bazı vakıf ve derneklerin düzenlediği çeşitli organizasyonlar kapsamında davet faaliyetlerinde bulunmak üzere Endonezya’ya gelmektedir. Örneğin Wahdah Islamiyah Davet Dairesi tarafından düzenlenen bir organizasyonda Suudi Arabistan vaizi Şeyh Abdullah el-Harbi, Makassar’ın Borong Raya kentindeki Babussalam camisinde halka açık bir vaaz vermiştir. “Zilhicce ve Kurban’ın sırlarının açığa çıkması” konu başlığı altında düzenlenen vaaza 1500 civarında kişi katılmıştır.⁷⁰⁴ Yine aynı organizasyon farklı bir tarihte Suudi Arabistan’daki Rıdvan Dammam Camisi İmamı Şeyh Abdullah al Harbi’yi davet ederek Assalam camisinde halka açık bir vaaz organizasyonu düzenlemiştir.⁷⁰⁵ Bunların dışında, Kâbe İmamı ve aynı zamanda İslam Dünyası Birliği’nin Genel Sekreteri olan Dr. Abdurrahman es-Sudeys, Suudi Arabistan’daki üst düzey alimlerden biri olan Dr. Salih el-Fawzan, Şeyh Saad el-Buraik, Şeyh Muhammad al-Arifi ve

⁷⁰³ Chaplin, "Imagining the Land of the Two Holy Mosques: The Social and Doctrinal Importance of Saudi Arabia in Indonesian Salafi Discourse", 226-232

⁷⁰⁴ Wahdah Islamiyah (Wahdah), "Da'i Kementerian Arab Saudi Isi Pengajian Umum" (29.05.2024).

⁷⁰⁵ Wahdah Islamiyah (Wahdah), "Wahdah Islamiyah Solut Dapat Kunjungan Safari Dakwah Syaikh Al Harby" (29.05.2024).

Dr. Muhammad bin Abdulrahman al-Arifi gibi tanınmış kişiler de çeşitli etkinliklerde vaaz veren Suudi alimler arasındadır.

Camilerde verilen dini derslerde kullanılan dini kitaplar pesantren ve medreselerde okutulan kitaplarla hemen hemen aynıdır. Örneğin Muhammed bin Abdülvehhab'ın *Kitab el-Tevhid*'i ve *el-Usul el-Talatha*'sı akaid konusunda takip edilen kitapların başında gelmektedir. Bunun dışında hadis dersleri oldukça yaygın olarak verilmektedir. Bu konuda İmam Nevevi'nin *Riyazu's-Salihin* adlı eseri ve İmam Buhari ve İmam Müslim'in hadis kitapları takip edilmektedir. Derslerde hocalar Kur'an ayetleri ve hadisleri doğrudan okuyarak anlatmaktadır. Açıklamaya ihtiyaç duydukları yerlerde ulemanın görüşlerine başvurmakta mümkün olduğunca kendi görüşlerini ifade etmekten kaçınmaktadır.⁷⁰⁶

Vaizlerin dersleri etkili ve sade bir dille anlatmaları, toplumun birçok kesiminden dinleyiciyi etkilemektedir. Sumatra Adası'ndaki Pekanbaru kentinde, Selefi/Vehhabi vaazlarının etkisiyle hayatını değiştirme kararı alan kişiler üzerine yaptığı alan araştırmasıyla Andri Rosadi, bu hususu oldukça net bir şekilde ortaya koymaktadır. Katılımcılardan birisi, vaizlerin derslerinin oldukça anlaşılır olduğunu, sıradan bir insanın anlayabileceği bir dille ve kalplere dokunacak bir şekilde anlatıldığını ifade etmiştir. Bu derslerin etkileyici bulunmasının temel nedenlerinden biri, vaizlerin kendi görüşlerinden ziyade Kur'an ve Sünnet'e atıfta bulunarak konuşmalarıdır. Bu yaklaşım, dinleyicilerin derslere daha fazla ilgi göstermesini ve verilen mesajları daha içtenlikle benimsemelerini sağlamaktadır. Diğer bir katılımcı ise uzun yıllar yasal olmayan işler yaptığını ve uyuşturucu kullandığını ifade etmiş ve bir sebeple Selefi/Vehhabi bir camide bir vaaza rastlaması sonucu hayatının değiştiğini anlatmıştır. Bu vaazı dinledikten sonra sakinleştiğini ve ruhsal bir rahatlama hissettiğini belirtmiştir. O saatten sonra İslam'ın emrettiği bir çerçevede yaşamaya çalıştığını ve kendisini hayır hizmetlerine adanmış ve pek çok organizasyonda gönüllü olarak yer aldığını ifade etmiştir. Dinî vaazlar ve eğitim faaliyetleri aracılığıyla, Suudi Arabistan Endonezya'da manevi ve kültürel bir etki yaratmakta, insanların hayatlarını olumlu yönde değiştirmesine vesile olmakta ve toplumun çeşitli kesimlerinde derin izler bırakmaktadır. Bu da Suudi Arabistan'ın yumuşak güç politikalarının hangi noktaya ulaştığını bize göstermektedir.

Bütün bunların yanında Selefi/Vehhabi camiler ve vaizler Endonezya'da bazı Müslüman çevrelerin ciddi muhalefetiyle karşılaşmıştır. Bu tepkinin en büyük sebebi toplumun büyük çoğunluğu tarafından kabul gören inanç ve uygulamaları Selefi/Vehhabi üstatların bidat

⁷⁰⁶ Wahid, *Nurturing Salafi Manhaj; A Study of Salafi Pesantrens in Contemporary Indonesia*, 99-100.

ve sapkınlık olarak nitelendirmesi ve bu kişileri şirke düşmüş olarak tanımlamalarıdır. Selefi/Vehhabi alimler tarafından dini anlayışlarının bir neticesi olarak kullanılan kafir, putperest, müşrik gibi ifadeler zaman zaman diğer gruplara saldırmak için bir araç olarak da işlev görmektedir.⁷⁰⁷ Nahdetu'l Ulema'nın önceki başkanı ve Mekke Ümmü'l Kura Üniversitesi mezunu olan Prof. Dr. Said Aqil Siraj, Nahdetu'l Ulema'nın Suudi Arabistan'daki Vehhabi harekete karşı bir tepki olarak kurulduğunu ve amacının Endonezya kültürünü ve atalarından gelen anlayışı korumak olduğunu ifade etmiştir. Siraj, Endonezya'daki yerel İslam anlayışını bidat ve Müslümanları da müşrik olarak görenler ile Nahdetu'l Ulema arasında hiçbir zaman birleşme olmayacağını net bir şekilde vurgulamıştır. Bununla birlikte günümüzde artık Suudi hükümetinin Selefi/Vehhabi fikirleri merkeze alan politikalarından vazgeçtiğini, bunu hem Endonezya'da hem de iki sene önce gittiği hacda çok net şekilde müşahade ettiğini şu sözleriyle belirtmiştir: *"İki yıl önce hacca gittim ve Peygamberimizin doğum gününü Hilton otelinde düzenledim ki eskiden düzenlenmesi imkansızdı. Hem organizatör olarak ben hem de buna izin veren otel yönetimi tutuklanırdı. Buna izin verildiğinde Muhammed bin Selman'ın özgürlükleri getirdiği sonucuna vardım."*⁷⁰⁸ Aynı şekilde Siyasi, Hukuki ve Güvenlik İşlerinden Sorumlu Koordinatör Bakan Mahfud MD Selefi/Vehhabi fikirlerin dışarıdan gelmesi sebebiyle Endonezya halkı için uygun olmadığını, bu yüzden Nahdetu'l Ulema ve Muhammediyye'nin, Wasatiyyah İslam ile inşa edilen ve vaaz hareketlerinin merkezi olan camileri korunması gerektiğini söylemiştir.⁷⁰⁹

Yerel İslam uygulamalarını şirk ve küfür olarak itham etmeleri sebebi ve yaşam alanlarındaki İslami anlayışı değiştireceği endişesiyle ülke genelindeki birçok Selefi/Vehhabi cami Endonezyalılar tarafından protesto edilmiştir. Bu protestolar genellikle barışçıl olmakla birlikte, zaman zaman şiddet eylemlerine varacak düzeylere ulaşmıştır. Örneğin, Bogor'da inşa edilmek istenen Ahmed bin Hanbel camii, mahalle sakinlerinin büyük protestosuyla karşılaşmış ve uzun süre cami inşaatı durmuş, ancak polis müdahalesiyle inşaat tekrar başlamıştır.⁷¹⁰ Benzer şekilde, Doğu Cava Pamekasan'da mahalle sakinleri, Selefi/Vehhabi düşünceleri yaydığı gerekçesiyle Osman bin Afvan Camiini basmış ve caminin faaliyetlerini durdurmasını talep etmiştir. Bunlar içinde en şiddetlisi, Doğu Lombok'un Sakra İlçesi'nde, Kabar Köyü'nde yaşanmıştır. Köyde bulunan Selefi/Vehhabi cami ve cami koruyucusunun evi köylüler tarafından taşlanmış ve bazı duvarları yıkılmıştır. Endonezya polisinin müdahalesi

⁷⁰⁷ Jahroni, "Wacana Keislaman Salafi dan Politisasi Masjid di Indonesia", 81.

⁷⁰⁸ Said Aqil Siraj, Kişisel Görüşme, 23.05.2024.

⁷⁰⁹ Asumsi (Asumsi), "Muhammadiyah dan NU Diminta Jaga Masjid dari Wahabi-Salafi" (30.05.2024).

⁷¹⁰ CNN, "Warga Bogor Tolak Pembangunan Masjid Imam Hanbal Karena Aliran Wahabi".

sonucu şiddetin büyümesi engellenmiştir.⁷¹¹ Sonuç olarak, vaazlar aracılığıyla Endonezyalıların Suudi Arabistan’a özgü fikirleri benimsemeleri hedeflenmekte ve bu şekilde kalpleri fethedilmeye çalışılmaktaysa da ülkedeki bazı Selefi/Vehhabi kişi ve grupların tutum ve söylemleri, kendilerinin Suudi Arabistan ile ilişkilendirildikleri sebebiyle Suudi Arabistan’ın itibarının olumsuz etkilenmesine ve Krallığın yumuşak gücünün zarar görmesine neden olmaktadır.

3.4.3. Medya

Medya, modern dünyada ülkelerin yumuşak güç stratejilerinin en etkili araçlarından biri olarak öne çıkmaktadır. Yumuşak güç, bir ülkenin kültürel, ideolojik ve politik değerlerini başka ülkelere çekici kılmak suretiyle nüfuz sahibi olmasını ifade etmektedir. Bu bağlamda televizyon, radyo, sosyal medya, YouTube ve internet siteleri gibi medya araçları aracılığıyla geniş kitlelere ulaşarak, bir ülkenin değerlerini, kültürel ve dini normlarını ve politik duruşunu yayma kapasitesine sahiptir. Medya bir iletişim aracıdır. Diğerleriyle iletişime geçilmesine yardımcı olurken aynı zamanda kamuoyunu şekillendirme, algıları yönetme ve kültürel bağlar kurma konusunda kritik bir rol oynamaktadır.⁷¹² Özellikle dijitalleşmenin hızlandığı günümüz dünyasında, medya araçları, sınırları aşarak hızlı ve etkili bir şekilde geniş kitlelere ulaşma potansiyeline sahiptir. Bu nedenle medya, ülkelerin yumuşak güç stratejilerinde vazgeçilmez bir unsur olarak yerini korumaktadır.

Suudi Arabistan’ın kendine has dini fikirlerinin Endonezya’da yayılmasında ülkedeki Selefi/Vehhabi kişiler önemli bir rol oynamaktadır. Bu kişiler, Suudi Arabistan’ın Selefi/Vehhabi İslam anlayışını yaymak ve bu ideolojiyi cazip kılmak için televizyon kanalları, radyo istasyonları, sosyal medya platformları ve internet siteleri gibi araçları oldukça etkili bir şekilde kullanmaktadır. Televizyon kanalları arasında Rodja TV, Yufid TV, As Sunnah TV, İnsan TV, Wesal TV ve Bias TV; radyo istasyonları arasında Rodja FM, Hang Radio, Assunnah FM, Muslim FM, Suara Quran FM, Al-Madinah FM, Darussalaf FM ve Fajri FM; internet siteleri arasında ise Yufid.com, Muslim.or.id, Rumaysho.com, Salafy.or.id, KonsultasiSyariah.com ve BimbinganIslam.com gibi siteler bulunmaktadır. Bununla birlikte hem sosyal medyada hem de YouTube üzerinde oldukça aktif olan hocalar arasında Ustadz Khalid Basalamah, Ustadz Syafiq Riza Basalamah, Ustadz Firanda Andirja, Ustadz

⁷¹¹ Antara Kantor Berita Indonesia (Antara), "Masjid Wahabi di Lotim Dirusak Ratusan Warga Kabar" (30.05.2024).

⁷¹² Hasan Sazali vd., "Media Relations and Minority Groups an A Sociological Regulation (Wahabi's Existence in Indonesia)", *International Journal of Social Service and Research* 3/2 (2023), 485-486.

Muhammad Nuzul Dzikri, Ustadz Afifi Abdul Wadud örnek olarak verilebilir. Bunun dışında öncesinde ticari kaygılarla radyo yayını yapan fakat sahiplerinin dini yönelimlerindeki değişiklikler sebebiyle Selefi/Vehhabi davete geçen Batam radyosu, Sella FM, Radioqu Big FM ve Hang FM gibi radyolar da bulunmaktadır.⁷¹³

Yukarıda sayılan medya araçları, Endonezya'da genellikle büyük ve oldukça fazla takipçisi olan kanallardır. Yüz binlerce insanın bu kanalları takip ettiği düşünülmektedir. Örneğin, Rodja Radyo, Endonezya'da en önde gelen Selefi/Vehhabi radyo istasyonlarından biridir. Yapılan bir araştırmaya göre, ülkede en çok dinlenen 40 radyo istasyonu arasında 7. sırada yer almıştır.⁷¹⁴ Rodja Radyo tarafından Güneydoğu Asya'nın en büyük camisi olan İstiklal Camii'nde ve diğer büyük camilerde düzenlenen ve yüz bin kişinin katıldığı düşünülen etkinlikler, bu radyonun takipçi kitlesini ve etkisini göstermesi açısından güzel bir örnektir. Ayrıca, ülkedeki 65'ten fazla yerel radyo istasyonu Rodja Radyo ile kurduğu ortaklıklar ile Rodja FM'in yayınlarını kendi radyo istasyonlarında yayımlayarak onun temsil ettiği fikirlerin yayılmasını sağlamaktadır.⁷¹⁵

Endonezya'daki Selefi/Vehhabi gruplar, medya araçlarını çeşitli stratejik amaçlar için aktif bir şekilde kullanmaktadırlar. Bu gruplar, öncelikle İslam'ın doğru anlaşılması ve yayılması için medya araçlarını güçlü bir iletişim kanalı olarak değerlendirmektedirler.⁷¹⁶ Ayrıca, Selefi/Vehhabi düşünceye karşı yöneltilen yanlış anlamaları, iftiraları ve terörizm gibi suçlamaları düzeltme çabası içindedirler ve bu doğrultuda kamuoyunu bilgilendirmektedirler.⁷¹⁷ Özellikle Şia, liberal İslam ve Müslüman Kardeşler gibi kendilerini rakip, düşman veya bidat ehli olarak gördükleri gruplarla ideolojik bir mücadele yürütmekte ve kendi inançlarını koruma altına almak için medya araçlarını kullanmaktadırlar.⁷¹⁸ Medya araçları ayrıca, Selefi cemaatlerin eğitim ve ticari faaliyetlerini desteklemekte ve bu faaliyetleri topluma duyurarak ekonomik dayanışmayı güçlendirmektedir.⁷¹⁹ Son olarak, bu yayınlar aracılığıyla her bir grup kendini Selefi düşüncenin otoritesi olarak konumlandırmakta ve

⁷¹³ Sunaryanto Sunaryanto vd., "Reading the Ideology of Salafi Da'wah: Media Technology Perspective", *Analisis: Jurnal Studi Keislaman* 23/1 (2023), 28.

⁷¹⁴ Ayang Utriza Yakin, "Salafi Dakwah and the Dissemination of Islamic Puritanism In Indonesia: A Case Study of the Radio of Rodja", *Ulumuna* 22/2 (2018), 213.

⁷¹⁵ Yakin, "Salafi Dakwah and the Dissemination of Islamic Puritanism In Indonesia: A Case Study of the Radio of Rodja", 213.

⁷¹⁶ Yakin, "Salafi Dakwah and the Dissemination of Islamic Puritanism In Indonesia: A Case Study of the Radio of Rodja", 212.

⁷¹⁷ Sazali vd., "Media Relations and Minority Groups an A Sociological Regulation (Wahabi's Existence in Indonesia)", 489.

⁷¹⁸ Sunaryanto vd., "Reading the Ideology of Salafi Da'wah: Media Technology Perspective", 25.

⁷¹⁹ Wahid, *Nurturing Salafi Manhaj; A Study of Salafi Pesantrens in Contemporary Indonesia*, 105.

toplumsal liderliğini pekiştirme amacı taşımaktadır.⁷²⁰ Tüm bu stratejiler, Selefi/Vehhabi hareketin Endonezya'da etkin bir şekilde varlık göstermesine ve etki alanını genişletmesine yardımcı olmaktadır.

Bu medya araçları vasıtasıyla gün boyunca akaid, fıkıh, tefsir, hadis, Arapça derslerinin yanı sıra Kur'an-ı Kerim ve dua yayını yapılmaktadır. Bu dersler, evlilik, eşler arasındaki ilişkiler, iş hayatı, çocuk yetiştirme, komşuluk ilişkileri, kişisel finans yönetimi ve bireylerin dini yükümlülükleri dahil olmak üzere günlük yaşamla doğrudan ilgili konuları içerecek şekilde anlatılmaktadır. İslami dersler genellikle Yezid Jawas, Abdul Hakim Abdat, Abu Haidar, Badrussalam, Arman Amri, Abu Qatada ve Ali Musri gibi önde gelen Endonezyalı Selefi/Vehhabi alimler tarafından verilmektedir.⁷²¹ Dini yayınlarda tevhidin önemi ve şirkin tehlikesi sık sık vurgulanmakta, Hz. Muhammed (sav) hadislerine özel bir yer verilmekte, onun ve kendisinden sonra gelen üç neslin yolunun sıkı sıkıya takip edilmesi gerektiği devamlı hatırlatılmaktadır. Müslümanın kendisini bidatlerden arındırması (tasfiye) ve doğru bilgi edinmesi gerektiği (terbiye) ifade edilirken tevhid ehlini sevmesi ve şirk ehlini uzak durması anlamına gelen "el vera vel bera" doktrini sık sık dile getirilmektedir.⁷²² Kanalların çok büyük kısmı müzik programı ve yayını yapmamakta ve kadın sunucu çalıştırmamaktadır. Batılı değerlerle şekillenen demokrasi, insan hakları, kadın hakları, sanat ve modern eğitime karşı bir tutum takınmakta ve bu karşıtlık açık bir şekilde ifade edilmektedir.⁷²³

Endonezya'daki Selefi/Vehhabi medya araçları her ne kadar temelde aynı hareket noktasına sahip olsa da homojen değildir. İlimli bir anlayışa sahip olanların yanında oldukça katı bir tutum takınan kanallar da bulunmaktadır. Bu ayrılığa rağmen en önemli ortak noktalarından biri bu kanalların kurucu ve vaizlerinin birçoğunun genellikle Suudi Arabistan'da veya LIPIA'da eğitim görmüş kişiler olmasıdır. Örneğin, Suara Quran FM, kuruluşu Suudi Arabistan'daki *Idarat al-Masajid wa-l Mashari' al-Khairiya* adlı bir hayır vakfı tarafından finanse edilen Sukohharjo'daki Ma'had Al-Ukhuwah tarafından kurulmuştur. Buranın yöneticisi olan Aris Sugiantoro Suudi Arabistan'ın önde gelen alimlerinden birisi olan Muhammed bin Salih el-Useymin'in öğrencisidir.⁷²⁴

⁷²⁰ Sunarwoto, "Salafi Dakwah Radio: A Contest for Religious Authority", 204; Sunaryanto vd., "Reading the Ideology of Salafi Da'wah: Media Technology Perspective", 28.

⁷²¹ Wahid, *Nurturing Salafi Manhaj; A Study of Salafi Pesantrens in Contemporary Indonesia*, 103.

⁷²² A.M. Iqbal, "Internet, Identity, and Islamic Movements; The Case of Salaism in Indonesia", *Islamika Indonesiana* 1/1 (2014), 88.

⁷²³ Sunaryanto vd., "Reading the Ideology of Salafi Da'wah: Media Technology Perspective", 32; Yakin, "Salafi Dakwah and the Dissemination of Islamic Puritanism In Indonesia: A Case Study of the Radio of Rodja", 212.

⁷²⁴ Sunarwoto, "Salafi Dakwah Radio: A Contest for Religious Authority", 213.

Endonezya'nın en çok dinlenen Selefi/Vehhabi radyolarından biri olan Radyo Rodja'da ders veren hocaların çok büyük kısmı Suudi eğitim kurumlarından mezun olan kişilerdir.⁷²⁵ Bu kanalların Suudi kurum veya kuruluşlarıyla doğrudan bir bağı olup olmadığı veya buralardan mali bir destek alıp almadıkları tespit edilememiştir. Radyo Rodja'nın müdürü Agus Hasannudin, 2017 yılında kendisiyle yapılan bir röportajda Suudi kuruluşlarından herhangi bir bağış almadıklarını, tamamen yerel bağışlarla yayın faaliyetlerini yürüttüklerini ifade etmiştir.⁷²⁶ Fakat radyonun Kuveyt'li Jam'iyyat Ihya al-Turath al-Islami'den destek alan Selefi/Vehhabiler tarafından işletildiği bilinmektedir.⁷²⁷ Yukarıda isimleri belirtilen sosyal medya ve YouTube üzerinden yayın yapan hocaların da neredeyse tamamı Suudi eğitim kurumlarında eğitimlerini tamamlayan kişilerdir.

Aynı durum internet siteleri için de geçerlidir. Örneğin, salafy.or.id internet sitesi, Suudi Arabistan ve Ortadoğu'dan Muhammad Nashiruddin Al-Albani, Rabi'al-Madkhali, Abdul Aziz bin Abdullah bin Baz, Muhammed bin Salih el-Useymin, Muqbil bin Hadi al-Wadi'i, Salih el-Fawzan gibi Selefi/Vehhabi alimlerin yazılarını yayınlamakta ve yayınlanan yerel makalelerde ise bu alimlerin görüşlerine sıkça atıf yapılmaktadır.⁷²⁸ Özellikle cihat gibi küresel meselelerle ilgili konularda Suudi alimlerin görüşleri takip edilmektedir. Sitede yayınlanan makalelere ve hatta Endonezya genelindeki pek çok Selefi/Vehhabi vaize göre, 11 Eylül saldırılarının failleri ve 2002 ile 2005 Bali bombalamalarına karışanlar, İslam'la hiçbir bağı olmayan teröristlerdir. Bunların mücahit ve şehit olarak isimlendirilmesi mümkün değildir. Çünkü Suudi alim Muhammed bin Salih el-Useymin'in fetvasına göre silahlı cihad için gerekli şartların yerine getirilmiş olması gerekmektedir.⁷²⁹ Aynı şekilde iç meselelerle ilgili olarak Allah'ın kanunlarına karşı gelmeyi emretmediği müddetçe devlet yöneticisine karşı itaati emredilmektedir. Bu yüzden İhvanu'l Müslimin ve Hizbu't Tahrir gibi siyasal İslamcıların İslami bir devlet kurmayı amaçlayan siyasi faaliyetleri reddedilmektedir. Burada Suudi Arabistan'ın önde gelen ulemalarından oluşan Hai'ah Kibar al-Ulema'nın (Kıdemli Ulema Konseyi) vermiş olduğu fetvayı kullanılmaktadır.⁷³⁰

Suudi Arabistan'ın önde gelen alimleri, Endonezya'daki Selefi/Vehhabi hareket üzerinde önemli bir dini ve ideolojik etkiye sahiptir. Bu alimlerin yayınları, fetvaları ve

⁷²⁵ Yakin, "Salafi Dakwah and the Dissemination of Islamic Puritanism In Indonesia: A Case Study of the Radio of Rodja", 215.

⁷²⁶ Tirta (Tirta), "Dakwah Salafi via Radio Rodja" (02.06.2024).

⁷²⁷ Sunarwoto, "Salafi Dakwah Radio: A Contest for Religious Authority", 221.

⁷²⁸ Iqbal, "Internet, Identity, and Islamic Movements; The Case of Salaism in Indonesia", 85-86.

⁷²⁹ Iqbal, "Internet, Identity, and Islamic Movements; The Case of Salaism in Indonesia", 89-90.

⁷³⁰ Iqbal, "Internet, Identity, and Islamic Movements; The Case of Salaism in Indonesia", 90.

görüşleri, Endonezya'da Selefi/Vehhabi çevrelerinin dünya genelindeki İslami meselelere ve iç politikalara bakış açısını şekillendirmektedir. Suudi alimler ile Endonezyalı Selefi/Vehhabiler arasındaki yakın ilişki, bilgi ve fikirlerin transferini kolaylaştırarak Endonezya'daki dini ve sosyal manzaranın şekillenmesine yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla, Suudi Arabistan'ın bu ideolojik etkisi, ülkenin Endonezya'da önemli bir yumuşak güce sahip olmasına ve bu bağlamda uluslararası ilişkilerdeki rolünü güçlendirmesine katkıda bulunmaktadır.

3.4.4. Ekonomik Yardım ve Hayır Faaliyetleri

Suudi Arabistan, 1970'lerden bu yana Endonezya'ya çeşitli hayır faaliyetleri kapsamında fon sağlamaktadır. Bu fonlar hem devlet kontrolündeki kuruluşlar aracılığıyla hem de devlet kontrolü dışındaki farklı kanallar vasıtasıyla Endonezya'ya ulaşmaktadır. Bu fon akışının arkasındaki nedenler Suudi Arabistan Dış Politikası başlığı altında ayrıntılı bir şekilde ele alındığı için burada tekrar değinilmeyecektir. Fakat 1979 Kâbe baskını sonrası yaşanan gelişmeler ve Şii devriminin yayılma endişesi, Suudi Arabistan'ı, dünyada en fazla Müslümanın yaşadığı ülke olan Endonezya'da kendine has Selefi/Vehhabi ideolojisini yayma çabası içine ittiği belirtilmelidir. Bu nedenle, bu fonların sadece hayır amaçlı olduğunu iddia etmek doğru olmayacaktır. Ancak, 2015 yılında Kral Selman'ın tahta geçmesiyle birlikte, Suudi Arabistan devleti, mevcut yardımların radikal gruplara ulaşmasını engellemek ve gerçek amacına ulaşmasını sağlamak için yardımlar üzerinde daha fazla kontrol sağlamak istemiştir. Bu nedenle, ilgili tarihten sonra Krallıktan Endonezya'ya gelen fonlarda devletin kontrolünün daha belirgin hale geldiği ve bu fonların daha insani amaçlara yöneldiği tespit edilmiştir. Her ne kadar dini yayılma amacı tamamen terk edilmiş olmasa da eğitim, sağlık, sosyal ve dini alanları kapsayan daha şeffaf ve yardım odaklı organizasyonlara yönelik bir kayma olduğu söylenebilir.

Tarihi süreç içerisinde Suudi Arabistan'dan Endonezya'ya gelen yardımlar üç ana kanaldan ulaşmıştır. Bunlardan ilki WML gibi uluslararası kuruluşlar, ikincisi Suudi Arabistan'da bulunan vakıflar, üçüncüsü ise bireylerdir. Uluslararası kuruluşlar arasında Dünya Müslümanlar Birliği (WML), Uluslararası İslami Yardım Teşkilatı (IIRO) ve Dünya Müslüman Gençlik Derneği (WAMY) bulunmaktadır. Suudi parasının Endonezya'ya akmaya başladığı yıllarda, bu yardımlar DDII gibi kuruluşların yanı sıra ülkedeki Hadrami Araplar aracılığıyla da ülke içinde çeşitli gruplara veya kişilere dağıtılmıştır.⁷³¹ Ancak zamanla, Suudi üniversitelerinden mezun olan Endonezyalıların sayısının artması ve bu mezunların Suudi

⁷³¹ Jahroni, "Saudi Arabia Charity and the Institutionalization of Indonesian Salafism", 40-44.

Arabistan'da kurdukları güçlü bağlantılar sayesinde, Suudi yardımları doğrudan bu mezunların Endonezya'da kurdukları yeni vakıflara akmaya başlamıştır. Mevzu bahis yardımlar üzerinde DDII'nın oynadığı rol yukarıdaki bölümlerde ayrıntılı bir şekilde ele alındığı için burada kısaca Hadramilerin oynadığı rolden bahsedilecektir.

Endonezya'da yaşayan Hadramiler uzun yıllar önce İslam'ı tebliğ etmek ve ticari faaliyetlerde bulunmak üzere Arap Yarımadası'nın güneyinde, Yemen'in Hadramut bölgesinden Endonezya'ya göç edenlerin torunlarıdır. Hadramiler, Endonezya'nın çeşitli bölgelerine yerleşmiş ve burada ticaret, din, eğitim ve toplum liderliği gibi alanlarda önemli rol oynamışlardır. 20. yüzyıldan itibaren Endonezyalı Hadramiler, kurdukları vakıflar aracılığıyla Suudi Arabistan yardımlardan önemli ölçüde yararlanmış ve bu yardımların ülkede dağıtılmasında da aracı rolü üstlenmiştir. Aracı olarak seçilmelerinin en temel sebebi Hadramilerin aracı olarak uzun bir üne sahip olması ve Suudiler ile Hadramiler arasında ortak birçok kültürel unsurun bulunmasıdır. Hadrami gruplar arasında seyyid⁷³² olanların kurduğu Jami'at al-Khair ve seyyid olmayanların kurduğu al-Irshad en tanınan gruplar arasındadır. Bunun dışında 1990-2000 yılları arasında WAMY ve IIRO Güneydoğu Asya temsilciliği yapmış ve Endonezya siyasetinde önemli bir etkisi bulunan PKS siyasetçisi Salim Segaf el-Cufri'nin dedesi Habib İdrus el-Cufri'nin kurduğu el-Hayrat da bulunmaktadır.⁷³³

Suudi Arabistan'ın gerçekleştirdiği yardımlardan yararlanan ve ülkede Selefi/Vehhabi fikirlerin yayılmasında önemli rol oynayan başka gruplar da bulunmaktadır. Jajang Jahroni uzun yıllar süren alan araştırması neticesinde Suudi yardımlarından yararlanan en az 11 örgütün varlığını tespit etmiştir. Bunlar Surabaya'da Nidaul Fitrah, Bogor'da al-Huda, Jakarta'da al-Sofwa, Cirebon'da al-Sunnah, Kediri'de al-Taifah al-Mansurah, Jember'de Markaz al-Faruq, Rangkas Bitung'da Da'wah Islamiyah, Makassar'da Wahdah Islamiyah, Sukabumi'de al-Imam, Cakarta'da Darun Najwa ve Eldata'dır. Bunlar Suudi Arabistan'dan aldıkları yardımlarla Endonezya'da birçok faaliyet gerçekleştirmiş, Selefi/Vehhabi düşüncenin yayılmasında ve Suudi nüfuzunun ülkede şekillenmesinde önemli bir görev üstlenmişlerdir.⁷³⁴

Endonezya'da gerçekleştirilen yardımlar belirli kriterlere göre dağıtılmıştır. İlk ve en önemli kriter yardımdan yararlanacak grupların, bağışçının siyasi çıkarlarıyla uyumlu hareket edip etmediğidir. Jajang Jahroni saha araştırması sırasında yararlanıcıların, bağışçıların siyasi çıkarlarıyla uyumlu olup olmadıklarını nasıl belirlediklerine dair çok ilginç bir örnekten

⁷³² Seyyid, Hz. Muhammed (sav) soyundan gelen kişileri ifade eden bir kavramdır.

⁷³³ Jahroni, "Saudi Arabia Charity and the Institutionalization of Indonesian Salafism", 45-48.

⁷³⁴ Jahroni, "Saudi Arabia Charity and the Institutionalization of Indonesian Salafism", 42.

bahsetmektedir. Suudi bir yardım kuruluşunda çalışan bir kişi, yardım talebi aldıklarında personeline “Minna aw minhum”⁷³⁵ sorusunu yöneltmektedir. Cevap "minna" ise örgütün Selefi/Vehhabi bir örgüt olduğu, "minhum" ise örgütün Selefi/Vahhabi bir örgüt olmadığı anlamına gelmektedir. Dolayısıyla “minna” cevabının muhatabı olan örgütler yardımlardan yararlanırken “minhum” cevabının muhatabı olan örgütler gelen yardımlardan yararlanamamaktadır.⁷³⁶

Suudi Arabistan'ın Endonezya'daki yardım faaliyetlerinden bahsederken özellikle 2004 Açe felaketi sonrasında sağladığı destekten bahsetmek gerekmektedir. Tsunami felaketi, Açe bölgesinde büyük hasara yol açmış ve Suudi Arabistan hızla bölgeye yardım elini uzatmıştır. İlk aşamada acil ihtiyaçlar karşılanmış, ardından büyük ölçekli projelerle Açe'nin yeniden inşası desteklenmiştir. Bu kapsamda 2 yetimhane, 500'e yakın ev, 1 hastane ve Beytürrahman Camisi'nin restorasyonu dahil 45 milyon doların üzerinde yardım yapılmıştır. Ayrıca Suudi Arabistan kendine ait değerleri Açe'de yaygınlaştırmak ve bölgede uzun vadeli bir etki bırakmak amacıyla LIPIA'nın bir şubesini Açe'de açmış ve bazı Selefi/Vehhabi pesantrenleri desteklemiştir.⁷³⁷ Bu girişim Suudi yardımlarının sadece yardımlardan müteşekkil olmadığını yardım faaliyetlerinin dini ve kültürel bir arka planının olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Suudi Arabistan'ın uzun yıllar boyunca kullandığı yardım kanalları vasıtasıyla Endonezya'ya gerçekleştirdiği yardımların miktarını ve yararlanıcılarını tam olarak belirlemek neredeyse imkansızdır çünkü bu yardımlar genellikle yerel otoriteler atlanarak bağlantı kurulan bireyler ve gruplar vasıtasıyla tamamen güvene dayalı bir şekilde gerçekleştirilmiştir.⁷³⁸ Dolayısıyla yapılan mülakatlar ve alanda yapılan araştırmalar dışında yardımların nereye gittiği ve nasıl harcandığı konusunda resmi bilgilere ulaşamamıştır. Alan araştırması sırasında Suudi Arabistan'ın radikal örgütlere finansman sağladığı yönünde kanıtlanması mümkün olmayan bilgilere rastlanmış olsa da bu bilgiler doğrulanamadığı için dikkate alınmamıştır. Fakat Suudi Arabistan'dan bazı bireylerin ve kurumların, Endonezya'daki radikal gruplara veya bireylere doğrudan veya dolaylı maddi destek sağladığını öne süren bazı araştırmaların bulunduğunu da belirtmek gerekmektedir.⁷³⁹ Suudi Arabistan özellikle 11 Eylül saldırıları sonrası dünya genelinde bu tür suçlamalarla sıkça karşılaşmıştır. Bu yüzden hayır faaliyetlerini kontrol altına

⁷³⁵ “Bizden mi onlardan mı?”

⁷³⁶ Jahroni, "Saudi Arabia Charity and the Institutionalization of Indonesian Salafism", 43-44.

⁷³⁷ Voice of America (VOA), "Conservative Aceh Shows Limits of Saudi Investment in Indonesia" (06.06.2024).

⁷³⁸ Navval Baharmus, Kişisel Görüşme, 29.03.2024.

⁷³⁹ Institute for Policy Analysis of Conflict *Extremist Charities and Terrorist Fund - Raising in Indonesia* (Cakarta: IPAC, 2022),

alabilmek, daha şeffaf ve güvenilir hale getirmek için denetim, yasal düzenleme ve kamuoyu bilinçlendirme gibi çeşitli adımlar atmıştır. Suudi hükümetinin aldığı bu tedbirler nedeniyle Krallıktan serbest bir şekilde Endonezya'ya akan fonlar da nasibini almıştır.⁷⁴⁰

Ayrıca 2002 yılında Bali bombalaması sonrası Endonezya hükümeti tarafından çıkarılan terörle mücadele yasası neticesinde ülkede hayır faaliyetleri sıkı bir şekilde denetlenmeye başlamıştır. 2014 yılında Jokowi'nin devlet başkanı olarak seçilmesinden sonra denetimler daha da sıkılaşmış ve bazı vakıflar kapatılmıştır. Konuyla alakalı Anan Nurdin, daha önce Endonezya'da uzun zamandır faaliyet gösteren Led Vakfı'nın organizasyonlarında gönüllü olarak görev aldığını ancak Jokowi sonrası dönemde birçok Suud destekli hayır kurumu gibi bu kurumun da kapandığını ifade etmiştir.⁷⁴¹ 2015 yılında Kral Selman görevi devralmasından sonra hayır faaliyetlerinin kayıt ve kontrol altına alınabilmesi için Kral Selman İnsani Yardım Merkezi (KSRelief)⁷⁴² kurulmuştur. Dolayısıyla Endonezya hükümetinin attığı adımların ve Krallığın hayırseverlik politikasındaki değişikliklerin Endonezya'ya yapılan kayıt dışı yardımların azalmasında önemli rol oynadığı söylenebilir.

2015 yılından sonra KSRelief'in Endonezya'ya yaptığı yardımlar genellikle doğrudan devlet kurumları veya resmi kuruluşlarla işbirliği yoluyla gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede 2023 yılına kadar sağlık, eğitim, gıda, barınma ve temiz suya erişim vb. alanlarında 38 proje kapsamında toplam 73 milyon dolar tutarında yardım sağlanmıştır.⁷⁴³ Ulusal Zekat Yönetimi Kurumu (BAZNAS)⁷⁴⁴ ile işbirliği yapılarak özellikle Ramazan aylarında gıda kolisi, hurma ve zezem dağıtımı gerçekleştirilmektedir. Bu kapsamda 2024 yılı Ramazan ayında 36 ilde toplam 7965 gıda paketi dağıtılmıştır.⁷⁴⁵ Din Bakanlığı işbirliğiyle 2023 yılı Ramazan ayında 100 ton hurma, İstiklal camiinde 30 bin gıda kolisi ve 50 bin Kur'an-ı Kerim dağıtımı

⁷⁴⁰ Ulil Abshar Abdalla, Kişisel Görüşme, 23.04.2024.

⁷⁴¹ Anan Nurdin, Kişisel Görüşme, 27.03.2024.

⁷⁴² KSRelief, Suudi Arabistan'ın uluslararası insani yardım kuruluşudur. 2015 yılında Suudi Arabistan Kralı Salman bin Abdulaziz Al Saud tarafından kurulmuştur. Kuruluşun amacı, dünya genelinde insani krizlerden etkilenen insanlara yardım ve destek sağlamaktır. KSRelief, sağlık, eğitim, gıda güvenliği, barınma, su ve sanitasyon gibi çeşitli alanlarda yardım projeleri yürütmektedir.

⁷⁴³ Badan Amil Zakat Nasional (BAZNAS), "Apresiasi BAZNAS, King Salman Humanitarian Aid and Relief Center Tingkatkan Kerja Sama" (06.06.2024).

⁷⁴⁴ BAZNAS, "Badan Amil Zakat Nasional" ifadesinin kısaltmasıdır. Bu, Endonezya'daki Ulusal Zekât Kurumu anlamına gelmektedir. BAZNAS, Endonezya'da zekât toplama ve dağıtma görevini üstlenen resmi devlet kurumudur. BAZNAS, zekât toplar, yönetir ve ihtiyaç sahiplerine dağıtır. Kurum, yoksullukla mücadele, eğitim, sağlık, ekonomi ve sosyal hizmetler gibi çeşitli alanlarda faaliyet göstermektedir.

⁷⁴⁵ Badan Amil Zakat Nasional (BAZNAS), "BAZNAS Bersama KSrelief Distribusikan 7.965 Bantuan Paket Pangan Ramadhan di 4 Provinsi" (06.06.2024).

gerçekleştirilmiştir.⁷⁴⁶ LIPIA aracılığıyla Endonezya'nın farklı bölgelerinde gıda yardımı dağıtılmıştır.⁷⁴⁷

BAZNAS Hukuk ve Kurumsal İşler Müdürü Mulya Dwi Harto ile gerçekleştirdiğimiz mülakatta, son yıllarda Suudi Arabistan'ın resmi kuruluşlarıyla, özellikle KSRelief ile işbirliği içinde faaliyetler yürüttüklerini belirtmiştir. Son 3 yılda işbirliğinin giderek arttığını, ancak henüz istenen seviyeye ulaşamadığını ifade etmiştir. Harto, hurma ve yardım kolisi dağıtmanın ötesinde daha büyük projeler gerçekleştirebilmeleri önünde hiçbir engel olmadığını vurgulamıştır. Bu kapsamda KSRelief ve diğer Suudi kuruluşlarıyla gerçekleştirmek istedikleri bazı projelerin hazırlık ve görüşme aşamasında olduğunu söylemiştir. Ayrıca şimdiye kadar gerçekleştirilen hayır faaliyetlerinden vatandaşların son derece memnun olduğunu ve Suudi Arabistan'dan daha fazla yardım talebinde bulunduklarını belirtmiştir.⁷⁴⁸

KSRelief, doğrudan yapılan bu yardımların yanında bazı eğitim programları da düzenlemektedir. Örneğin 2024 yılında Cakarta Cempaka Putih İslam Hastanesi personeline yönelik “İleri Düzey İlk Yardım İçin Gönüllü Eğitim Programı” düzenlemiştir. 450 katılımcıya verilmesi planlanan eğitime 490 kişi başvurmuştur. Suudi Arabistan'ın Endonezya Büyükelçisi, KSRelief'in eğitim yardımının Suudi Arabistan'ın dünyaya insani yardım sağlamadaki rolünü yansıttığını ve Müslümanların bir sorumluluğu olduğunu söylemiştir.⁷⁴⁹ Yine 2024 yılında Endonezya Sağlık Bakanlığı ile işbirliği içinde Kuzey Sumatra, Medan'daki Adam Malik Hastanesi'nde “İşbirlikçi Kalp Ameliyatı Programı” düzenlemiştir. Bu bağlamda bazı Endonezyalı doktorlar, başta çocuk kalp cerrahisi olmak üzere modern kalp cerrahi ekipmanların kullanımı konusunda eğitim almak üzere Suudi Arabistan'a gönderilmiş, daha sonra Suudi Arabistan'dan bazı uzmanlar da bu ameliyatlara doğrudan Endonezya'da gerçekleştirmek üzere Endonezya'ya gelmiştir.⁷⁵⁰

KSRelif dışında bazı Suudi vakıflar da Endonezya'da yardım faaliyetleri gerçekleştirmektedir. Örneğin Mekke-i Mükerrime Vakfı, son 12 yılda 850 cami inşaatına yardımda bulunurken, 20 bin yetim çocuğa destek vermiştir. Yine Alwaleed bin Talal, 2015 yılında yaptığı açıklamada hastalıkları ortadan kaldırmak, sağlık sistemlerini iyileştirmek, elektriksiz köylere elektrik sağlamak, yetimhaneler kurmak ve kadınları güçlendirmek

⁷⁴⁶ Sindonews (Sindonews), "Arab Saudi Kembali Sumbang 100 Ton Kurma untuk Indonesia" (06.06.2024).

⁷⁴⁷ CNN Indonesia (CNN), "Lembaga Sosial Arab Saudi Raja Salman Berkiprah di Indonesia" (06.06.2024)).

⁷⁴⁸ Mulya Dwi Harto, Kişisel Görüşme, 27.05.2024.

⁷⁴⁹ Radio Republik Indonesia (RRI), "Arab Saudi Beri Pelatihan Pertolongan Pertama di Jakarta" (06.06.2024).

⁷⁵⁰ Kemenkes RS Adam Malik (Kemenkes), "Menkes RI dan Dubes Arab Saudi Dukung Program Operasi Jantung Bantuan KSRelief di RS Adam Malik" (06.06.2024).

amacıyla hazırlanan 32 milyar dolarlık hayırseverlik kampanyasının yararlanıcıları arasında Endonezya'nın da bulunduğunu açıklamıştır.⁷⁵¹

KSRelief gibi devlet kurumları ve Mekke-i Mükerrreme Vakfı gibi vakıfların yanı sıra, Endonezya'da hayır faaliyetlerine katkıda bulunan bir diğer grup da Suudi bireylerdir. Bu tür yardımlar genellikle belirli bir politik veya kültürel arka plandan bağımsız olarak, bireylerin dindarlıklarının bir sonucu olarak gerçekleştiği söylenebilir. Bu çerçevede, Endonezya'da birçok vakıf, Suudi bireylerin desteğiyle hayır faaliyetleri yürütmektedir. Örneğin, Camia Rahman Indonesia vakfının başkanı Navval Baharmus, vakfın 30 yıl önce babası tarafından kurulduğunu ve babasının vefatı üzerine tüm hayır faaliyetlerini ekibiyle birlikte devam ettirdiğini belirtmiştir. Suudi devletinden veya vakıflarından herhangi bir mali maddi destek almadıklarını, faaliyetlerini tamamen Suudi bireylerden gelen fonlarla sürdürdüklerini vurgulamıştır. Ancak, Suudi bireylerden yardım alabilmek için Suudi Arabistan Cakarta Büyükelçiliği tarafından onaylanmaları gerektiğini ifade etmiştir. Bu onay, resmi veya yazılı bir onay değil, sadece Suudi büyükelçiliği tarafından güvenilen bir vakıf olduklarını gösteren bir onaydır. Camia Rahman Indonesia, Endonezya genelinde cami inşası, pesantrenlerin inşası veya desteklenmesi, gıda ve iftar organizasyonları gibi sosyal yardım faaliyetlerinde bulunmaktadır. Navval Baharmus, şimdiye kadar 800'den fazla cami inşa ettiklerini, birçok pesantrene destek olduklarını ve 3 pesantrende Selefi menhej referans olarak eğitim faaliyetleri yürüttüklerini ifade etmiştir.⁷⁵²

Yapılan yardımların karşılığında Suudi bireylerin belirli taleplerinin olup olmadığı ve Suudi bireyler tarafından yapıldığını vatandaşların bilip bilmediklerini ve öğrendiklerinde herhangi bir tepkilerinin olup olmadığı sorduğumuzda Navval, Suudi bireylerin yardım yaparken caminin isminin belirlenmesi dışında herhangi bir taleplerinin olmadığını, vatandaşların gerçekleştirilen hayır faaliyetinin sponsorunun Suudi bir vatandaş olduğunu bildiklerini ve oldukça memnun olduklarını ifade etmiştir. Ayrıca inşası tamamlanan herhangi bir pesantren veya caminin açılışında Endonezya hükümetinden üst düzey yöneticilerin, yerel yöneticilerin ve Suudi Arabistan Büyükelçilik yetkililerinin çağrıldığını dolayısıyla tüm tarafların ve halkın neyin, kim tarafından yaptırıldığından haberdar olduğunu belirtmiştir. Ayrıca bu yardımların Suudi Arabistan'ın Endonezya halkı nazarındaki olumlu imajını güçlendirdiğini ifade ederek sözlerini tamamlamıştır.⁷⁵³

⁷⁵¹ The Diplomat (The Diplomat), "Gulf States' Growing Aid Diplomacy in Indonesia" (06.06.2024).

⁷⁵² Navval Baharmus, Kişisel Görüşme, 29.03.2024.

⁷⁵³ Navval Baharmus, Kişisel Görüşme, 29.03.2024.

Sonuç olarak Suudi Arabistan'ın Endonezya'daki yardım faaliyetleri, Krallığın yumuşak güç stratejisinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. 1970'lerden bu yana devam eden bu yardımlar, Suudi Arabistan'ın sadece Selefi/Vehhabi ideolojisini yayma çabalarının bir aracı olarak değil, aynı zamanda insani ihtiyaçların karşılanmasına yönelik olarak da gerçekleştirilmiştir. 2015'te Kral Selman'ın tahta geçmesiyle birlikte, yardımların radikal gruplara ulaşmasını engellemek ve daha insani amaçlara yönlendirilmesi amacıyla devlet kontrolü artırılmıştır. Sağlık, eğitim ve sosyal refah gibi alanlarda sağlanan bu yardımların, Suudi Arabistan'ın Endonezyalılar nezdindeki olumlu imajını artırdığı ve yerel yönetimlerle işbirliği yoluyla Krallığın bölgedeki etkisini güçlendirdiği söylenebilir.

3.4.5. Büyükelçilik Faaliyetleri

Suudi Arabistan'ın Cakarta Büyükelçiliği, Krallığın yumuşak gücünün kilit kurumlarından biridir. Her ne kadar Büyükelçilikler ülkeler arasındaki diplomatik, siyasi ve ekonomik ilişkilerin kurulması ve sürdürülmesinde önemli bir rol oynasalar da yumuşak güç kapsamında atılan adımların düzenlenmesi ve uygulanmasında da etkilidirler. Bu kapsamda Cakarta Büyükelçiliği iki ülke arasındaki kültürel, dini ve sosyal bağları güçlendirecek, Suudi Arabistan'ın olumlu imajının pekişmesine ve bölgesel etkisinin artmasına katkı sunacak adımlar atmaktadır. Şimdiye kadar değindiğimiz Suudi Arabistan'ın Endonezya'daki yumuşak güç politikaları ve attığı adımların büyük çoğunluğu ya elçiliğin kontrolünde ya da onun izni ve bilgisi dahilinde atılan adımlardır. Bu durum Suudi Büyükelçiliğinin Endonezya'daki yumuşak güç politikaları üzerindeki önemini ortaya koymaktadır.

Suudi büyükelçiliğinin Suudi yumuşak güç politikasında oynadığı kilit rolün yanı sıra, büyükelçilikten, Krallığın Endonezya'daki faaliyetleri hakkında bilgi almanın neredeyse imkânsız olduğunu da baştan belirtmek gerekmektedir. Araştırmamız esnasında farklı yollarla bilgi talep etmemize rağmen olumlu bir sonuç alınamamıştır. Bu yüzden elde edilen bilgiler 3. taraflarla yapılan mülakatlardan, sahada yapılan gözlemlerden ve internet kaynaklarından elde edilen bilgilerden derlenmiştir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Suudi büyükelçiliğinde askeri ataşelik ve din ataşeliği olmak üzere 2 ataşelik bulunmaktadır. Askeri ataşelik, savunma işbirliği ve koordinasyonu sağlamak, askeri bilgi ve istihbarat toplamak, askeri eğitim ve değişim programları düzenlemek ve askeri teknoloji ve ekipman satın almak gibi görevleri yürütmektedir. Din ataşeliği ise iki ülke arasındaki dini ilişkileri güçlendirmek, İslami eğitim kurumları ve camilerle işbirliği yapmak, öğrencilere burs sağlamak, dini seminerler ve konferanslar düzenlemek, Suudi din eğitiminin tanıtımını yapmak ve kendine has dini fikirlerin

yayılmasını sağlamak, Suudi Arabistan'dan gelen din adamları ve öğretim görevlilerinin Endonezya'da görevlerini koordine etmek son olarak hac ve umre organizasyonlarına destek sağlamak gibi alanlarda faaliyetleri yürütmektedir. Ayrıca eğitim ve kültür ataşeliği din ataşeliğinin altında çalışmalar yürütmektedir.

Bu çalışmaların her biri farklı bir öneme sahiptir fakat özellikle Suudi Arabistan üniversitelerinde verilen eğitimlerin duyurulması, organizasyonu ve takibi ile İslami davet faaliyetleri kapsamında Suudi eğitim kurumu mezunlarının Endonezya'nın çeşitli bölgelerine gönderilerek İslami davet faaliyetlerinin organize edilmesi ve bu kişilerin finansmanının sağlanması yumuşak güç kapsamında din ataşeliğini büyükelçilik içinde ön plana çıkarmaktadır. Çünkü bu iki konu Selefi/Vehhabi fikirlerin Endonezya'nın dört bir tarafından yayılması açısından büyük önem taşımaktadır. Dolayısıyla Din Ataşeliği çalışmamıza konu olan Suudi Arabistan yumuşak güç faaliyetlerinin ana muhataplarından birisidir. Ayrıca ilgili kurum yerel dini örgütlerle ve İslami eğitim kurumlarıyla ilişkilerin güçlendirilmesi ve ortak projeler yürütülmesi gibi alanlarda da çalışmaktadır. Endonezya'nın en önemli iki kurumu olan Nahdetu'l Ulema ve Muhammediye gibi kurumların Suudi büyükelçiliğinde genel olarak iletişim halinde oldukları birim din ataşeliğidir.

Suudi Arabistan adına yumuşak güç kapsamında atılan adımların önemli bir kısmı Suudi Arabistan Cakarta büyükelçiliği kontrolünde veya bilgisi dahilinde olduğu söylenebilir. Teorik kısımda da ele aldığımız gibi aslında bir ülkenin yumuşak gücünün kontrolü tamamen devlet kontrolünde değildir. Devlet dışı birçok kurum, kuruluş ve aktör ilgili devletin yumuşak gücüne katkı sunabilmektedir. Aynı durum Suudi Arabistan için de geçerlidir. Örneğin Suudi eğitim kurumlarından mezun olmuş bir kişi herhangi bir kurumla veya büyükelçilikle bağlantı kurmaksızın Suudi Arabistan'a ait değerlerin ve kültürün aktarıcılığını yapıp Suudi Arabistan yumuşak gücüne katkı sunabilir. Fakat günümüzde durum tam da bu şekilde değildir. Suudi hükümeti daha kontrollü bir şekilde hareket etmektedir. Aslında 11 Eylül olaylarına kadar durum temelde yukarıda anlatıldığı gibidir fakat 11 Eylül saldırıları sonrası Suudi hükümeti kontrolü yavaş yavaş ele almaya başlamış, 2015 sonrası ise bu kontrolü daha da pekiştirmiştir. Dolayısıyla Cakarta büyükelçiliğinin Endonezya'daki rolü de doğal olarak artmıştır.

Büyükelçilik, LIPIA, bazı pesantren ve camilerde, eğitimlerin yönetimi, inşa faaliyetleri veya mali ve idari işlerinin yürütülmesi gibi konularda aktif rol oynamaktadır. LIPIA gibi doğrudan devlete bağlı olan kurumlar üzerinde Endonezya bağlamında tam yetki ve kontrole sahipken çeşitli vakıflar ve dernekler tarafından yönetilen pesantren, cami ve hayır

kuruluşları üzerinde kontrolden ziyade nüfuz sahibi olduğunu söylemek daha doğru olacaktır. Daha önce Navval Baharmus'un da ifade ettiği gibi örneğin bir Endonezyalı hayır kuruluşu, Suud bireylerin bağışlarıyla hayır faaliyetleri gerçekleştirecekse büyükelçilikten onaylanmalı ve büyükelçilik tarafından istenmeyen faaliyetlerden kaçınmalıdır. Aksi takdirde bu kuruluşların bireysel de olsa Suudi bağışlarından yararlanmaları çok mümkün değildir.

Suudi büyükelçiliği Endonezya devleti yetkilileri tarafından oldukça saygı duyulan bir konumdadır. Büyükelçilik tarafından düzenlenen herhangi bir organizasyona genellikle üst düzey devlet yetkilileri katılmaktadır. Örneğin KSRelief tarafından verilen hayır paketlerinin teslimi törenine Din Bakanı yardımcı ve BAZNAS Başkanı olmak üzere birçok yetkili katılmıştır.⁷⁵⁴ Yine LIPIA'nın 2024 yılı 47, 48 ve 49. dönem mezuniyet törenine İmam Muhammed bin Suud Üniversitesi Rektörü, Şerif Hidayetullah Üniversitesi Rektörü, Din Bakanlığı yetkilileri, farklı üniversitelerde çalışan öğretim görevlileri ve bazı bürokratlar da katılmıştır.⁷⁵⁵ Araştırmalarım sırasında konuyla ilgili bir kişiyle yaptığım sohbette, Endonezya hükümeti tarafından hazırlanan bir programa davet edildiğini ve bu programa farklı ülkelerden misyon temsilcilerinin katıldığını, aynı programa Suudi dini ateşesinin de iştirak ettiğini fakat hiçbir misyon temsilcisine gösterilmeyen ilginin Suudi dini ateşesine gösterildiğini ve bu durumun dikkatini çektiğini ifade etmiştir. Bu örnek bize, Suudi Arabistan yetkililerinin ülkede gördüğü değeri göstermektedir.

Suudi büyükelçiliği aynı zamanda ülkeye gelecek olan yatırımların ve gerçekleştirilecek hayır faaliyetlerinin ana organizatörlerinden birisidir. Endonezya hükümetinden bir kurum, bir konuyla alakalı bir yatırım, destek veya hayır talebinde bulunuyorsa, bu durumu doğrudan Suudi büyükelçiliğine aktarmakta, Suudi büyükelçiliği bu talebi ilgili kurumlara ve kişilere bildirerek köprü vazifesi görmektedir. Şerif Hidayetullah Üniversitesi Rektör Yardımcısı Din Wahid, üniversitenin bir hastanesi olduğunu ve bu hastanenin geliştirilmeye ihtiyaç duyduğunu, bu kapsamda Suudi Büyükelçisiyle görüşüp gerekli yatırımların yapılmasını talep ettiğini belirtmiştir.⁷⁵⁶

Sonuç olarak, Cakarta'daki Suudi Arabistan Büyükelçiliği'nin, 3. bölümde tartıştığımız ve örneklendirmeye çalıştığımız ancak tekrardan kaçınmak için burada bahsetmeyeceğimiz yumuşak güç faaliyetleri üzerinde önemli bir etkisi vardır. Ancak bu faaliyetler üzerinde

⁷⁵⁴ BAZNAS, "BAZNAS Bersama KSrelief Distribusikan 7.965 Bantuan Paket Pangan Ramadhan di 4 Provinsi".

⁷⁵⁵ LIPIA'nın 2024 mezuniyet törenine YouTube üzerinden ulaşılabilir. Artıntılı bilgi için bkz. <https://www.youtube.com/live/qJG-qYCTrRk>

⁷⁵⁶ Din Wahid, Kişisel Görüşme, 27.03.2024.

büyükelçiliğin ne kadar etkili olduğu, kendilerinden doğrudan bilgi alınamadığından dolayı kesin olarak belirlenememektedir. Kesin olan husus, Suudi Arabistan'ın Cakarta Büyükelçiliği'nin Krallığın yumuşak gücünün Endonezya'daki en önemli araçlarından biri olduğudur.

SONUÇ

Güç, uluslararası ilişkiler disiplininde en çok tartışılan ve incelenen kavramlardan biridir. Farklı görüşler bulunsun da genel olarak güç, bir aktörün diğer aktörlerin davranışlarını etkileyebilme, şekillendirebilme ve değiştirebilme yetisi olarak kabul edilmektedir. Bu alanda önemli çalışmalara imza atan Keohane ve Nye, 1973 yılında yayımladıkları “Power and Interdependence” adlı eserlerinde gücü "kaynak gücü" ve "davranışsal güç" olarak ikiye; davranışsal gücü ise "sert güç" ve "yumuşak güç" olmak üzere iki alt kategoriye ayırmışlardır. Nye, sert gücü zorlama, tehdit, ödeme ve yaptırımlarla; yumuşak gücü ise cazibe, ikna ve gündem oluşturma ile ilişkilendirmiştir. Her iki güç türünün kendine ait kaynakları bulunmaktadır. Yumuşak gücün kültür, siyasi değerler ve dış politika olmak üzere temel üç kaynağı bulunmaktadır. Fakat sert güç kaynakları içerisinde bulunan hususlar da kullanım biçimine bağlı olarak yumuşak güce kaynaklık edebilmektedir.

Kültür, yumuşak güç kaynakları arasında önemli bir yere sahiptir. Nye kültürü, eğlenceye dayanan ve kitlelere hitap eden popüler kültür; sanat, edebiyat ve eğitim gibi hususlara dayanan ve seçkinlere hitap eden üst/yüksek kültür olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Her ne kadar Nye yeterince üzerinde durmasa da, kültürün oluşumunda etkili olan unsurlardan biri dindir. Dinler, yalnızca Tanrı ve ahiret bilgisi, varlığın mahiyeti, âlemin yaratılışı gibi ontolojik meselelerle sınırlı kalmayıp, toplumsal hayata şekil veren ahlak, hukuk, siyaset ve iktisat gibi alanlara ilişkin ölçüler de ortaya koymaktadır. Böylece dinler mensuplarının düşünme, hissetme ve hareket etme biçimlerini etkilemektedir. Ayrıca dini anlayışlar arasında kurulan örgütsel, kültürel ve duygusal bağlar, iç ve dış politikada siyasi etkisi olan sonuçlar doğurabilmektedir. Bu nedenle bazı devletler kendisiyle mündemiç olmuş dini fikirlerin dünya üzerinde yayılmasını teşvik ederek destekçi kazanmaya ve bu destekçiler aracılığıyla hedef ülkelerin iç ve dış politikaları üzerinde etkili olmaya çalışmaktadır.

Bu ülkelerden biri de Suudi Arabistan'dır. Müslümanlar için son derece kıymetli olan kutsal mekânların kendi sınırları içinde bulunması, Suudi Arabistan'a kendini İslam dünyasının lider ülkesi olarak konumlandırma imkânı sağlamaktadır. Ayrıca Müslümanlar tarafından büyük bir coşku ve heyecanla beklenen hac ve kurban ibadetlerinin zamanlamasında yetki sahibi olması bu liderlik konumunu pekiştiren bir diğer faktördür. Bu liderlik yaklaşımı, Suudi Arabistan'a dünya genelinde Müslümanları ilgilendiren konularda söz sahibi olma ve Müslümanların yaşadığı bölgelerde Müslüman toplulukları destekleyici faaliyetlerde bulunabilme imkânı tanımaktadır. Bu imkânlar sayesinde Krallık, hem bu toplulukların

güçlenmesini sağlamakta hem de Selefi/Vehhabi düşüncelerinin yayılmasını teşvik etmektedir. Böylece, hedef ülkelerin iç ve dış politikalarında nüfuzunu artırmayı amaçlamaktadır. Tabi burada unutulmaması gereken en önemli bir husus, dini yayılmanın Suudi Arabistan için nihai bir amaç değil, dış politika hedeflerine ulaşmada stratejik bir araç olarak işlev gördüğüdür.

Kuruluşundan itibaren ulusal çıkarlarını koruma ve uluslararası alandaki konumunu güçlendirme amacı güden Suudi Arabistan, askeri ve ekonomik kaynaklarıyla iç ve dış politika hedeflerine ulaşmaya çalışırken, yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren yumuşak güç stratejilerini de devreye almıştır. Özellikle 1960'lardan itibaren, dini tebliğ (davet) faaliyetleri aracılığıyla, Müslüman ülkelerde veya Müslümanların yaşadığı bölgelerde kendine has Selefi/Vehhabi fikirleri yayarak dini anlayış ve sosyal-kültürel ortamın şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Suudi dini kurumları ve İslam İşleri Bakanlığı, cami inşası, dini okulların finansmanı ve burslar gibi alanlarda milyarlarca dolar harcamış, bu yatırımlar ile ilgili ülkelerin dini kimliğini şekillendirmeyi amaçlamıştır. Ayrıca, Dünya Müslümanlar Birliği (WML), Dünya Müslüman Gençlik Derneği (WAMY), Uluslararası İslam Yardım Örgütü ve Vakf el-İslami gibi uluslararası ve insani yardım kuruluşları da bu politikayı destekleyen önemli ortaklar arasında yer almıştır.

Krallığın dini yumuşak güç politikalarının ardında, iç politikadaki dinamikler ve uluslararası alandaki gelişmelerin önemli bir rol oynadığı söylenebilir. 1960'lı yıllarda Kral Faysal, Nasır'ın seküler Arap milliyetçiliğine karşı, İslam'ın birleştirici gücünü vurgulayan bir dış politika izlemiştir. 1979'daki iki büyük kriz -Kabe'nin radikal öğrenciler tarafından işgali ve İran'daki İslam Devrimi- Suudi Arabistan'ın dini politikalarını yeniden şekillendirmiştir. İran'ın mezhep temelli devrimci söylemi karşısında Riyad, kendi Selefi/Vehhabi anlayışını dünya genelinde daha güçlü bir şekilde teşvik ederek bölgesel ve ideolojik bir rekabet başlatmıştır. 1990'larda, özellikle Sahra altı Afrika'da Evanjelik Hristiyanların artan etkisine karşı, Suudi Arabistan dini yumuşak gücünü kullanarak karşı hamleler yapmıştır. Kral Abdullah döneminde gelindiğinde, 11 Eylül terör saldırılarının ardından yaşanan uluslararası baskılar, Suudi Arabistan'ı dini merkezli yumuşak güç politikalarını gözden geçirmeye zorlamıştır. Bu süreçte Krallık, yumuşak güç stratejilerini Suudi kültürü ve dilini tanıtmaya üzerine yoğunlaştırmaya başlamıştır. Kral Selman dönemi ile birlikte, "Vizyon 2030" projesi çerçevesinde daha modern ve Batı tipi yumuşak güç politikalarına geçiş yapılmış, sosyal, ekonomik ve dini alanlarda önemli reformlar başlatılmıştır. Ancak, tüm bu adımlar dinin bir yumuşak güç aracı olarak kullanılmasından tamamen vazgeçildiği anlamına gelmemektedir. Yeni paradigmayla birlikte, Suudi Arabistan'ın dini yumuşak güç politikalarında bir azalma

gözlemlense de, bu azalmaya rağmen dini yumuşak güç politikaları sınırlı bir biçimde devam ettiği görülmektedir.

Suudi Arabistan'ın Endonezya'daki yumuşak güç politikaları incelendiğinde, Krallığın genel dış politika stratejilerinin bu ülkeye de yansıdığı görülmektedir. 1960'lı yıllardan itibaren Nasır'ın seküler Arap milliyetçiliğine karşı dini yayılmayı dış politika hedefi olarak belirleyen Suudi Arabistan, çeşitli ortaklıklarla İslam'ın Endonezya'da yayılmasını desteklemiştir. 1979 İran Devrimi'nin ardından devrim ideolojisinin dünyada en fazla Müslümanın yaşadığı ülkedeki etkisini sınırlamak için Selefi/Vehhabi fikirlerin yayılmasına hız vermiştir. Soğuk Savaş sırasında Batılı ülkelerin Sovyetlerin etkisini kırmak için Suudi Arabistan'ın kendine has fikirlerini yaymasını istemesinin bir neticesi olarak Endonezya'da da Selefi/Vehhabi fikirleri yaymak için çalışmıştır. Bu süreçte Krallık, Endonezya'da cami ve medrese inşasıyla bu yayılımı hızlandırmıştır. 11 Eylül saldırıları sonrası uluslararası baskılar nedeniyle Krallığın Endonezya'daki Selefi/Vehhabi yayılması yavaşlamaya başlamıştır. Kral Selman döneminde ılımlı İslam politikasıyla bu destek neredeyse durma noktasına gelmiştir. Bu değişim, Endonezya'daki Selefi/Vehhabi hareketleri de etkilemiş, ancak bu gruplar artık Suud desteği olmadan da varlıklarını sürdürebilme yetisine sahiptir.

Suudi Arabistan'ın Endonezya üzerinde dini yumuşak güç politikalarında kullandığı en yaygın araç eğitimidir. Eğitim yumuşak gücün önemli bir parçasıdır ve birçok ülkede olduğu gibi Suudi Arabistan da ulusal çıkarlarını ilerletmek için eğitimi bir araç olarak kullanmaktadır. Özellikle ülkesindeki üniversitelerde Endonezyalı öğrencilere lisans, yüksek lisans ve doktora bursu vererek kendine has Selefi/Vehhabi fikirlerin Endonezya'da yayılmasını sağlamıştır. Ayrıca Endonezya'daki okullarda da kendine ait değerleri tanıtmak ve uluslararası bağları geliştirmek için kullanmıştır. Bu eğitim kurumları, Suudi Arabistan'ın iç politikasında meşruiyet sağlamasında ve uluslararası arenada liderlik iddiasını güçlendirmesinde kritik bir rol oynamıştır. Özellikle İran'a karşı rekabette, Suudi Arabistan'ın eğitim politikaları stratejik bir öneme sahiptir; krallık, kendi dini ideolojisini yayarak İran'ın etkisini dengelemeyi ve bölgesel güvenliğini korumayı hedeflemektedir. Bu bağlamda Suudi Arabistan, eğitim yoluyla Endonezya'daki Müslümanların kalplerini ve zihinlerini kazanmayı ve böylece kendi hegemonyasını pekiştirmeyi amaçlamaktadır.

Suudi Arabistan'ın Endonezya'daki dini yumuşak güç politikalarının etkilerine bakıldığında 2001 yılında Lowy Enstitüsü tarafından gerçekleştirilen saha araştırması, Suudi Arabistan'ın olumlu imajını ortaya koyan önemli veriler sunmaktadır. Araştırma sonuçlarına

göre yayımlanan “Endonezyalılar Dünyayı Nasıl Görüyor” başlıklı raporda, Endonezyalılar dünya liderlerine duyulan güven sıralamasında %74 ile en yüksek güveni kendi liderleri Joko Widodo'ya ifade ederken, ikinci sırada %57 ile Suudi Arabistan Veliaht Prensi Muhammed bin Selman'a güven duyduklarını belirtmişlerdir. Aynı raporda, katılımcıların ülkeler hakkındaki duygularını ölçmek için 0 ile 100 arasında puan verebilecekleri bir "duygu termometresi" kullanılmıştır. Bu ölçümde, Suudi Arabistan 70 puanla en üst sırada yer alarak Endonezyalılar arasında en olumlu imaja sahip ülke olarak öne çıkmıştır.

Suudi Arabistan'ın Endonezya'daki olumlu imajına dair bir diğer örnek, Chris Chaplin'in 2011-2012 yıllarında Yogyakarta'da yürüttüğü saha çalışması ve mülakatlar aracılığıyla ortaya konmuştur. Çalışmaya göre Endonezyalı Selefiler Suudi Arabistan'ı, iki kutsal caminin koruyucusu olmanın ötesinde, ideal bir dindar toplum modeli, dini rehber ve güncel meselelerle başa çıkmak için pratik çözümler sunan bir ülke olarak görmektedir. Ülkelerindeki ahlaki yozlaşma ve sosyal sorunları Suudi Arabistan'ın dini ve toplumsal düzeniyle kıyaslamakta ve bu sorunların çözümünde Suudi modeline yönelmektedir. Dolayısıyla Suudi Arabistan, İslami ilkelere olan bağlılığı ve ekonomik zenginliği sayesinde Endonezya için uygun bir sosyal model olarak öne çıkmaktadır.

Bu çalışmayı kaleme alan araştırmacının saha araştırması sırasında elde ettiği gözlem ve mülakat bulguları, yukarıdaki verileri desteklemektedir. Özellikle eğitim kurumları, vaazlar ve hayır faaliyetleri, Suudi Arabistan'ın Endonezya'daki olumlu imajının oluşumunda kilit rol oynayan başlıca unsurlar arasındadır. Suudi kurumlarından mezun olan, vaazlar veya eğitim halkaları vasıtasıyla Selefi/Vehhabi fikirlerle tanışan özellikle gençler arasında Suudi Arabistan'a yönelik olumlu bir imajın varlığı dikkat çekmektedir. Ayrıca Suudi Arabistan, yurt dışında eğitim ve kariyer fırsatları arayan Endonezyalı gençler için cazip bir seçenek olarak öne çıkmaya devam etmektedir. Hayır faaliyetleri çerçevesinde Suudi yardımlarından faydalanan Endonezyalılar arasında da Suudi Arabistan'a yönelik algı oldukça olumlu bir düzeydedir. Tüm bu bulgular, Suudi Arabistan'ın dini yumuşak güç politikalarının, Krallığın Endonezya'daki olumlu imajını güçlendirmedeki etkisini açıkça ortaya koymaktadır.

Suudi Arabistan'ın dini yumuşak güç politikalarının Endonezya dış politikası üzerindeki bir diğer önemli etkisi, İran'ın Şii etkisinin Endonezya'da sınırlanmasıdır. 1979'daki İran İslam Devrimi'nden sonra, Suudi Arabistan, Endonezya'daki Şii nüfusun artan etkisini dengelemek amacıyla yoğun bir çaba sarf etmiştir. Suudi Arabistan'ın sağladığı dini işbirlikleri, finansal destekler, cami inşası, eğitim projeleri ve dini organizasyonlara yaptığı

yatırımlar, Endonezya'daki Sünni grupların güçlenmesine ve Selefi/Vehhabi ideolojisinin yayılmasına katkıda bulunmuştur. Suudi Arabistan'ın bu stratejisi, sadece Endonezya'daki dini yapıyı şekillendirmekle kalmamış, aynı zamanda Endonezya'nın bölgesel dış politikasında da etkiler yaratmış, ülke, İran'a karşı bir denge unsuru oluşturmuş ve Suudi Arabistan'a olan yakınlığı ile uluslararası düzeyde stratejik bir konum elde etmiştir.

Suudi Arabistan ile Endonezya arasında kurulan bu yakın ilişki, uluslararası platformlarda önemli bir işbirliği zemini oluşturmuştur. Bu ilişki sayesinde Endonezya, İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) ve Birleşmiş Milletler gibi küresel organizasyonlarda, özellikle Müslümanları ilgilendiren konularda Suudi Arabistan ile birlikte veya onun öncülüğünde atılan adımlara destek vermiştir. Örneğin, İİT Barış ve Diyalog Temas Grubu'nun Eş Başkanı olarak, Müslümanların karşılaştığı zorluklarla mücadele ve barışçıl çözüm yollarını teşvik etme konusunda önemli bir rol üstlenmiştir. Özellikle İslamofobiye karşı mücadelede küresel platformlarda etkin bir şekilde yer almıştır. Bu ortak çabalar, Endonezya'nın Suudi Arabistan ile olan ilişkisini yalnızca ikili düzeyde değil, aynı zamanda uluslararası diplomasi ve küresel İslami dayanışma açısından da güçlendirmiştir.

Bütün bunların yanında Krallığın dini yumuşak güç politikalarının Endonezya'nın dış politika yapımında istenilen seviyede olmadığı söylenebilir. Bu durumun temel sebeplerinden biri, Endonezya'nın dış politikada tarafsız bir duruş sergilemeye yönelik güçlü eğilimidir. Endonezya, çıkarlarını ön planda tutan bir dış politika anlayışına sahip olsa da, farklı din ve inanç gruplarıyla barışçıl bir şekilde bir arada yaşama hedefini benimsemiş bir dış politika izlemektedir. Bu dengeleyici yaklaşım, Suudi Arabistan'ın dini etkisini kabul etme ve uygulama konusunda temkinli bir tutum sergilemesine yol açmaktadır. İkinci olarak Selefi/Vehhabi grupların genellikle sessiz bir tutum benimsemeleri de bu etkiyi sınırlandıran önemli bir faktördür. Bu gruplar, ülke siyasetinde yukarıdan aşağıya doğru etki kurmaya yönelik bir politika izlemekten ziyade toplumu tevhid doktrini etrafında terbiye ve tasfiye yoluyla aşağıdan yukarıya bir dönüşüm gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. Siyasetten uzak ve daha çok toplumsal bir dönüşüm amacına dayanan bu sessiz yaklaşım, Suudi Arabistan'ın Endonezya'nın dış politikası üzerinde doğrudan bir etki yaratmasını zorlaştırmaktadır. Bu sessiz ve dolaylı yöntem, yalnızca toplumsal düzeyde bir değişim yaratmaya yönelik olduğu için, uluslararası ilişkilerde belirgin bir etki yaratma konusunda sınırlı kalmaktadır.

Bu tez, Suudi Arabistan'ın dini yumuşak güç politikalarının kaynaklarını, kullanılan araçları ve Endonezya iç ve dış politikası üzerindeki etkilerini ortaya koymuştur. Çalışma bulgularının bölgedeki Malezya gibi benzer etnik köken, dil, din ve kültüre sahip, bölgedeki önemli Müslüman ülkelere genellenebileceği düşünülmektedir. Ancak her ne kadar ortak unsurlar barındırsa da Filipinler gibi farklı etnik köken, dil, din ve kültüre sahip ülkelerde bu politikaların nasıl etkiler ortaya çıkaracağı konusunda net bir genelleme yapmak zordur. Bu durum, Suudi Arabistan'ın dini yumuşak güç stratejisinin bölgedeki farklı ülkelerde farklı sonuçlar doğurabileceğini ve bu konuda daha fazla araştırma yapılması gerektiğini göstermektedir. Dolayısıyla, bölgedeki diğer ülkeler üzerinde Suudi dini yumuşak güç politikalarının etkileri ve sonuçları, yeni araştırmalar için önemli bir alan olarak önümüzde durmaktadır.

KAYNAKLAR

Kitaplar

Al Qurtuby, Sumanto *Saudi Arabia and Indonesian Networks, Migration, Education and Islam*. London: I.B. Tauris, 2020.

Al Qurtuby, Sumanto. *Terrorism and Counter-terrorism in Saudi Arabia and Indonesia*. Singapore: Palgrave Macmillan, 2022.

Al-Rasheed, Madawi (ed.). *Salman's Legacy: The Dilemmas of a New Era in Saudi Arabia*. New York: Oxford University Press, 2018.

Al-Rasheed, Madawi. *A History of Saudi Arabia*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.

Al-Rasheed, Madawi. *Contesting the Saudi State: Islamic Voices from a New Generation*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.

Al-Rasheed, Madawi. *The Son King: Reform and Repression in Saudi Arabia*. New York: Oxford University Press, 2021.

Arı, Tayyar. *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*. Bursa: Marmara Kitap Merkezi, 2011.

Arıboğan, Deniz Ülke. *Globalleşme Senaryosunun Aktörleri, Uluslararası İlişkilerde Güç Mücadelesi*. İstanbul: Der Yayınları, 2001.

Arıboğan, Deniz Ülke. *Uluslararası İlişkiler Düşüncesi*. İstanbul: İnkılab Kitabevi, 2019.

Azra, Azyumardi. *The Origins of Islamic Reformism in Southeast Asia*. Crows Nest: Allen & Unwin Press, 2004.

Baldwin, David A. "Power and International Relations". *Handbook of International Relations*. ed. Thomas Risse Walter Carlsnaes, Beth A. Simmons. 273-297. London: SAGE Publications, 2013.

Boulding, Kenneth E. *Three Faces of Power*. California: SAGE Publications, 1990.

Bruinessen, Martin van. "Post-Suharto Muslim Engagements with Civil Society and Democratization". *Indonesia in Transition. Rethinking 'Civil Society', 'Region' and 'Crisis'*. ed. Hanneman Samuel - Henk Schulte Nordholt. 37-66. Yogyakarta: Pustaka Pelajar, 2004.

Bubalo, Anthony - Greg Fealy. *Between the Global and the Local: Islamism, the Middle East, and Indonesia*. Saban Center for Middle East Policy at the Brookings Institution, 2005.

Bülbül Pehlivan, Sibel. "Suudi Arabistan'ın Ulusal Güvenlik Politikaları". *Ortadoğu'da Ulusal Güvenlik Stratejileri*. ed. Veysel Kurt. İstanbul: SET Vakfı İktisadi İşletmesi, 2018.

Büyükkara, Mehmet Ali. *İhvan'dan Cüheyman'a: Suudi Arabistan ve Vehhabilik*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2018.

Carr, Edward Hallet. *Twenty Year's Crisis (1919-1939): An Introduction to the Study of International Relations*. London: The Macmillan Press, 1946.

Çelikpala, Mithat "Güç". *Uluslararası İlişkiler: Giriş, Kavram ve Teoriler*. ed. Haydar Çakmak. Ankara: Platin Yayınları, 2007.

Chubin, Shahram - Charles Tripp. *Iran-Saudi Arabia Relations and Regional Order*. London: Routledge, 2014.

Cooper, Robert. *The Postmodern State and the World Order*. London: Demos, 2000.

Cordesman, Anthony H. *Saudi Arabia Enters the Twenty-First Century: The Political, Foreign Policy, Economic, and Energy Dimensions*. Westport: Praeger, 2003.

Creswell, John W. *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. London: SAGE, 2009.

Dhofier, Zamakhsyari. *The Pesantren Tradition: The Role of the Kyai in the Maintenance of Traditional Islam in Java*. Tempe: Arizona State University Center for Asian Research, 1999.

Doğan, Salih - Şeref Kavak. "Uluslararası İlişkilerde Güç Kavramı". *Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları*. ed. Arif Behiç Özcan-Yusuf Çınar. 251-282. İstanbul: Hükümdar Yayınları, 2012.

Eliot, Thomas Stearns. *Kültür Üzerine Düşünceler*. Ankara: Kültür Bakanlığı, 1887.

Fandy, Mamoun. *Saudi Arabia and the Politics of Dissent*. New York: Palgrave, 1999.

Fox, Jonathan - Shmuel Sandler. *Bringing Religion into International Relations*. New York: Palgrave Macmillan, 2004.

Fraser, Cary. "In Defense of Allah's Realm: Religion and Statecraft in Saudi Foreign Policy Strategy". *Transnational Religion and Fading States*. ed. Susanne Hoeber Rudolph and James-Piscatori. 212-240. Oxford: Westview Press, 1997.

Gause III, F. Gregory "The Foreign Policy of Saudi Arabia". *The Foreign Policies of Middle East States*. ed. Raymond A Hinnebusch-Anoushiravan Ehteshami. London: Lynne Rienner Publishers, 2014.

Gause III, F. Gregory. *Saudi Arabia in the New Middle East*. Council on Foreign Relations, 2011.

Gilpin, Robert. *War and Change in World Politics*. New York: Cambridge University Press, 1981.

Glesne, Corrine. *Becoming Qualitative Researchers: An Introduction*. New York: Pearson, 2016.

Goldberg, Jacob. *The Foreign Policy of Saudi Arabia*. Harvard University Press, 2013.

Halliday, Fred. *The Middle East in International Relations: Power, Politics and Ideology*. Cambridge Cambridge University Press, 2005.

Hasan, Noorhaidi. "Salafism in Indonesia: Transnational Islam, Violent Activism, and Cultural Resistance". *Routledge Handbook of Contemporary Indonesia*. ed. Robert W. Hefner. 246-256. New York: Routledge, 2018.

Hasan, Noorhaidi. "Salafism, Education, and Youth: Saudi Arabia's Campaign for Wahhabism in Indonesia". *Wahhabism and the World: Understanding Saudi Arabia's Global Influence on Islam*. ed. Peter Mandaville. 135-157. New York: Oxford University Press, 2022.

Hatzopoulos, Pavlos - Fabio Petito. "The Return From Exile, An Introduction". *Religion in International Relations The Return from Exile*. ed. Pavlos Hatzopoulos-Fabio Petito. 1-20. New York: Springer, 2003.

Haynes, Jeffrey. *Religious Transnational Actors and Soft Power*. London: Routledge, 2012.

Hefner, Robert W. *Routledge Handbook of Contemporary Indonesia*. New York: Routledge, 2018.

Heywood, Andrew. *Global Politics*. New York: Palgrave Macmillan, 2011.

Hobbes, Thomas. *Leviathan*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007.

Horstmann, Alexander. *Transnational Ideologies and Actors at the Level of Society in South and Southeast Asia*. The National Bureau of Asian Research, 2009.

Huntington, Samuel P. *Political Order in Changing Societies*. London: Yale University Press, 2006.

Ilgen, Thomas L. *Hard Power, Soft Power and the Future of Transatlantic Relations*. New York: Routledge, 2016.

Institute for Policy Analysis of Conflict. *Extremist Charities and Terrorist Fund - Raising in Indonesia*. Cakarta: IPAC, 2022.

International Crisis Group (ICG). *Indonesia Backgrounder: Why Salafism and Terrorism Mostly Don't Mix*. Brussels: 2004.

Jahroni, Jajang. "Wacana Keislaman Salafi dan Politisasi Masjid di Indonesia". *Masjid di Era Milenial: Arah Baru Literasi Keagamaan*. ed. Jajang Jahroni & Irfan Abubakar. 59-96. Jakarta: Center for the Study of Religion and Culture (CSRC), 2019.

Jödicke, Ansgar *Religion and Soft Power in the South Caucasus*. London: Routledge, 2018.

Kadercan, Burak. "Güç". *Uluslararası İlişkilere Giriş, Tarih, Teori, Kavram ve Konular*. ed. Şaban Kardaş-Ali Balcı. 324-335. İstanbul: Küre Yayınları, 2020.

Keohane, Robert O. - Joseph S. Nye. *Power and Interdependence*. New York: Pearson Education, 4. Baskı. Basım, 2011.

Kepel, Gilles. *Jihad: The Trail of Political Islam*. Cambridge: Harvard University Press, 2002.

Kovacs, Amanda. *Saudi Arabia Exporting Salafi Education and Radicalizing Indonesia's Muslims*. GIGA, 2014.

Lacroix, Stéphane. *Awakening Islam*. çev. George Holoch. Cambridge: Harvard University Press, 2011.

Lai, Hongyi - Yiyi Lu. *China's Soft Power and International Relations*. London: Routledge 2012.

Lasswell, Harold D. - Abraham Kaplan. *Power And Society: A Framework for Political Inquiry*. New York: Routledge, 2017.

Lebow, Richard Ned. "The Power of Persuasion". *Power in World Politics*. ed. Felix Berenskoetter-Michael J Williams. 120-140. New York: 2007.

Long, David E. *The Hajj Today: A Survey of the Contemporary Makkah Pilgrimage*. New York: State University of New York Press, 1979.

Lukes, Steven. *Power: A Radical View*. London: MacMillan Press, 1974.

Mabon, Simon. *Saudi Arabia and Iran: Soft Power and Rivalry in the Middle East*. London: I.B.Tauris, 2013.

Machmudi, Yon. "Saudi Arabia's Relations with Indonesia". *Saudi Arabia Foreign Policy, Conflict and Cooperation*. ed. Neil Partrick. 279-289. London: I.B.Tauris, 2016.

Machmudi, Yon. "The Middle East Influence on the Contemporary Indonesian "Campus Islam"". *Islam in Southeast Asia: Negotiating Modernity*. ed. Norshahril Saat. 91-111. Singapore: Yusof Ishak Institute, 2018.

Mandaville, Peter - Shadi Hamid. *Islam as Statecraft: How Governments Use Religion in Foreign Policy*. Washington: Brookings, 2018.

Mandaville, Peter. "Wahhabism and the World: The Historical Evolution, Structure, and Future of Saudi Religious Transnationalism". *Wahhabism and the World: Understanding Saudi Arabia's Global Influence on Islam*. ed. Peter Mandaville. 3-34. New York: Oxford University Press, 2022.

Mearsheimer, John J. *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: W.W. Norton & Company, 2001.

Melissen, Jan. *The New Public Diplomacy, Soft Power in International Relations*. New York: Palgrave, 2005.

Morgenthau, Hans Joachim *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*. New York: Knopf, 1948.

Niblock, Tim. *Saudi Arabia: Power, Legitimacy and Survival*. New York: Routledge, 2006.

Noble, Paul. "From Arab System to Middle Eastern System? Regional Pressures and Constraints". *The Foreign Policies of Arab States: The Challenge of Globalization*. ed. Bahgat Korayn-Ali E. Hillal. Dessouki. New York: The American University in Cairo Press, 2008.

Nonneman, Gerd - Paul Aarats. "A Triple Nexus: Ideology, Political Economy, Foreign Policy and the Outlook for the Saudi Polity". *Saudi Arabia in the Balance: Political Economy, Society, Foreign Affairs*. ed. Gerd Nonneman-Paul Aarats. New York: Hurst & Co., 2005.

Nonneman, Gerd. "Determinants and Patterns of Saudi Foreign Policy: 'Omnibalancing' and 'Relative Autonomy' in Multiple Environments". *Saudi Arabia in the Balance: Political Economy, Society, Foreign Affairs*. ed. Nonneman Gerd Aarts Paul. New York: New York University Press, 2005.

Noorhadi, Hasan. *Laskar Jihad Islam, Militancy, and the Quest for Identity in Post-New Order Indonesia*. New York: Cornell University, 2006.

Noorhaidi, Hasan. "Salafism, Knowledge Production and Religious Education in Indonesia". *New Santri; Challenges to Traditional Religious Authority in Indonesia*. ed. Ahmad Najib Burhani Norshahril Saat. 131-150. Singapore: Yusof Ishak Institute, 2020.

Noorhaidi, Hasan. "The Salafi Madrasas of Indonesia". *The Madrasa in Asia: Political Activism and Transnational Linkages*. ed. Yoginder Sikand & Martin van Bruinessen Farish A. Noor. 247-274. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2008.

Nye, Joseph S. "Hard and Soft Power in a Global Information Age". *Re-Ordering the World: The Long-Term Implications of 11 September*. ed. Mark Leonard. London: Foreign Policy Centre London, 2002a.

Nye, Joseph S. "Notes for a Soft-Power Research Agenda". *Power in World Politics*. ed. Felix Berenskoetter-MJ Williams. 172-182. New York: Routledge, 2007.

Nye, Joseph S. *Amerikan Gücünün Paradoksu*. İstanbul: Literatür, 2003.

Nye, Joseph S. *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*. New York: Basic Books, 1990c.

Nye, Joseph S. *The Future of Power*. New York: Public Affairs, 2011b.

Nye, Joseph S. *The Powers to Lead*. New York: Oxford University Press, 2008a.

Nye, Joseph S. *Yumuşak Güç, Dünya Siyasetinde Başarının Yolu*. Ankara: Elips Kitap, 2005.

Partrick, Neil (ed.). *Saudi Arabia Foreign Policy, Conflict and Cooperation*. London: I.B. Tauris, 2016a.

- Partrick, Neil. "Domestic Factors and Foreign Policy". *Saudi Arabian Foreign Policy: Conflict and Cooperation*. ed. Neil Partrick. 2016: I.B.Tauris, 2016b.
- Patton, Michael Quinn. *Qualitative Research & Evaluation Methods*. London: Sage Publications, 2002.
- Pierson, Christopher. *The Modern State*. New York: Routledge, 2011.
- Preuschaft, Menno "Islam and Identity in Foreign Policy". *Saudi Arabian Foreign Policy, Conflict and Cooperation*. ed. Neil Partrick. 16-29. London: I.B. Tauris, 2016.
- Rado, Şevket. *Paris' te Bir Osmanlı Sefiri: Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin Fransa Seyahatnamesi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2016.
- Say, Seyfi. *İbn Haldun'un Düşünce Sistemi ve Uluslararası İlişkiler Kuramı*. İstanbul: İlk Harf Yayınları, 2011.
- Sheikh, Naveed S. *The New Politics of Islam: Pan-Islamic Foreign Policy in a World of States*. London: Routledge, 2003.
- Shoup, Brian. *Conflict and Cooperation in Multi-Ethnic States: Institutional Incentives, Myths and Counter-Balancing*. London: Routledge, 2007.
- Tanrısever, Oktay F. "Güç". *Devlet ve Ötesi Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*,. ed. Atila Eralp. 53-72. İstanbul: İletişim Yayınları, 8. Baskı. Basım, 2014.
- Thomas, Scott. "Religion and International Conflict". *Religion and International Relations*. ed. K. R. Dark. 1-23. New York: Springer, 2000.
- Troeller, Gary. *The Birth of Saudi Arabia: Britain and the Rise of the House of Sa'ud*. New York: Routledge, 2013.
- Tylor, Edward Burnett. *Primitive Culture: Researches into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Art and Custom*. 2 Cilt. London: J. Murray, 1871.
- Tzu, Sun. *Savaş Sanatı*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.
- Vasquez, John A. *The Power of Power Politics: From Classical Realism to Neotraditionalism*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
- Vassiliev, Alexei. *The History of Saudi Arabia*. London: Saqi Books, 2010.

Waltz, Kenneth N. "Reflections on Theory of International Politics: A Response to My Critics". *Neorealism and its Critics*. ed. Robert O Keohane. 321-345. New York: Columbia University Press, 1986.

Watanabe, Yasushi - David L. McConnell. *Soft Power Superpowers: Cultural and National Assets of Japan and the United States*. New York: M.E. Sharpe, 2008.

Wynbrandt, James. *A Brief History of Saudi Arabia*. New York: Facts On File, 2010.

Yılmaz, Sait. *Akıllı Güç*. İstanbul: Kum Saati Yayınları, 2012.

Makaleler

Akdağ, Zekeriyya - Süleyman Ekici. "Avrupa Birliği'nin Uluslararası Politikada Etkili Olma Aracı: Yumuşak Güç". *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi* 7/2 (2017), 33-64.

Al Qurtuby, Sumanto - Shafi Aldamer. "Saudi-Indonesian Relations: Historical Dynamics and Contemporary Development". *Asian Perspective* 42 (2018), 121-144.

Al Qurtuby, Sumanto. "Arabs and 'Indo-Arabs' in Indonesia: Historical Dynamics, Social Relations and Contemporary Changes". *International Journal of Asia Pacific Studies* 13/2 (2017), 45-72.

Albasoos, Hani, Gubara Hassan - Sara Al Zadjali. "The Qatar Crisis: Challenges and Opportunities". *International Journal of Research in Business and Social Science* 10/1 (2021), 158-167.

Alkatheeri, Abdulilah R. - Muhammad Khan. "A Perspective on Saudi Soft Power and Cultural Diplomacy". *Global Social Sciences Review* 4/2 (2019), 20-26.

AlMomani, Hasan. "Saudi Arabia's Geopolitical Interests in the Levant and the Threat Perception 2011-2017". *Dirasat: Human and Social Sciences* 46/4 (2019),

Alshehri, Saeed Abdulrahman. "The Soft Power as a Potential Tool of International Policy of the Kingdom of Saudi Arabia". *De Securitate et Defensione. O Bezpieczeństwie i Obronności* 7/1 (2021), 53-68.

Alsultan, Fahad M. "The Saudi King: Power and Limitation in the Saudi Arabian Foreign Policy Making". *International Journal of Social Science and Humanity* 3/5 (2013), 457.

Alzubaidi, Ahmad, Salem Toubasi - Mazen. Hawamdeh. "Education as a Soft Power Tool: Saudi's Approach as Public Diplomacy". *ICERI2019 Proceedings*. 11529-11536. Seville: IATED, 2019.

Anggara, Reddy, Slamet Mulyana, Gati Gayatri - Hanny Hafiar. "Understanding the Motivations of being Indonesian Migrant Workers". *Cogent Social Sciences* 10/1 (2024), 1-13.

Aswar, Hasbi. "Politik Luar Negeri Arab Saudi dan Ajaran Salafi-Wahabi di Indonesia". *The Journal of Islamic Studies and International Relations* 1/(2016), 15-30.

Athanasoulia, Stella. "From 'Soft' to 'Hard' to 'Moderate': Islam in the Dilemmas of Post-2011 Saudi Foreign Policy". *Religions* 11/4 (2020), 1-18.

Atkinson, Carol. "Does Soft Power Matter? A Comparative Analysis of Student Exchange Programs 1980–2006". *Foreign Policy Analysis* 6/1 (2010), 1-22.

Avcioğlu, Gürcan Şevket. "Türk Sosyolojisinde Kültür ve Medeniyet Anlayışları". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 48 (2020), 313-326.

Aydın, Mustafa. "Uluslararası İlişkilerin "Gerçekçi" Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği". *Uluslararası İlişkiler Dergisi* 1/1 (2004), 33-60.

Aytekin, İbrahim. "Küreselleşme ve Ekonomik Küreselleşme". *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 1/2 (2013), 123-134.

Azad, Shirzad. "Saudi Arabia Looks East: Imperatives and Implications". *The International Spectator* 54/3 (2019), 139-152.

Bachrach, Peter - Morton S Baratz. "Two Faces of Power". *American Political Science Review* 56/4 (1962), 947-952.

Bakalov, Ivan. "Whither Soft Power? Divisions, Milestones, and Prospects of a Research

Basri, Husen Hasan. "Orientasi Pendidikan Salafi: Kasus Pesantren Assunah Kalitanjung Cirebon". *EDUKASI: Jurnal Penelitian Pendidikan Agama dan Keagamaan* 11/2 (2013), 150-164.

Bayraktar, Bora. "Bölgesel Liderlik Arayışı ve Suudi Arabistan: Farklılaşan Tehditler ve Yeni Dış Politika". *Ortadoğu Etütleri* 12/1 (2020), 16-47.

Berni, Hazal Muslu El. "The Power Paradigm of the King Salman Period: Building a Saudi Soft Power?". *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies* 17/2 (2023), 190-200.

Bianco, Cinzia - Sebastian Sons. "More than a Game: Football and Soft Power in the Gulf". *The International Spectator* 58/2 (2023), 92-106.

Bland, Ben, Evan Laksmana - Natasha Kassam. *Charting Their Own Course, How Indonesians See the World*. Lowy Institute, 2021.

Bonnefoy, Laurent. "Saudi Arabia and the Expansion of Salafism". *Norwegian Peacebuilding Resource Centre Policy Brief* (2013), 1-3.

Büyükkara, Mehmet Ali. "Vehhabilik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42. Ankara: TDV Yayınları, 2012.

Cengiz, Dinç - Nevra Esentürk. "Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki İlişkide Dönüşümler (2001-2017)". *Gazi Akademik Bakış* 11/22 (2018), 41-76.

Chaplin, Chris. "Imagining the Land of the Two Holy Mosques: The Social and Doctrinal Importance of Saudi Arabia in Indonesian Salafi Discourse". *Austrian Journal of South-East Asian Studies* 7/2 (2014), 217-236.

Chaplin, Chris. "Salafi Activism and the Promotion of a Modern Muslim Identity: Evolving Mediums of Da'wa Amongst Yogyakarta University Students". *South East Asia Research* 26/1 (2018), 3-20.

Choksy, Carol EB - Jamsheed K Choksy. "The Saudi Connection: Wahhabism and Global jihad". *World Affairs* 178/1 (2015), 23-34.

Cowan, Geoffrey - Amelia Arsenault. "Moving from Monologue to Dialogue to Collaboration: The Three Layers of Public Diplomacy". *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 616/1 (2008), 10-30.

Çalık, Temel - Ferudun Sezgin. "Küreselleşme, Bilgi Toplumu ve Eğitim". *Kastamonu Eğitim Dergisi* 13/1 (2005), 55-66.

Çavuş, Tuba. "Dış Politikada Yumuşak Güç Kavramı ve Türkiye'nin Yumuşak Güç Kullanımı". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 2/2 (2012), 23-37.

Çomralı, Esra - Sayim Türkman. "İran ve Suudi Arabistan'ın Dış Politika Anlayışları ve Güç Mücadelesine Genel Bir Bakış". *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7/1 (2020), 176-201.

- Dahl, Robert A. "The Concept of Power". *Behavioral Science* 2/3 (1957), 201-215.
- Diriöz, Ali Oğuz. "Suudi Arabistan Dış Politikası ve Bölge Ülkeleri ile İlişkileri". *Ortadoğu Analiz* 4/39 (2012), 94-100.
- Domazeti, Riad. *Suudi Arabistan'ın Balkan Politikaları*. Ortadoğu ve Afrika Araştırmacıları Derneği (ORDAF), 2017.
- Efegil, Ertan. "Suudi Arabistan'ın Dış Politikasını Şekillendiren Faktörler". *Ortadoğu Analiz* 5/53 (2013), 104-113.
- Ehteshami, Anoushiravan. "Saudi Arabia as a Resurgent Regional Power". *The International Spectator* 53/4 (2018), 75-94.
- Ettinger, Aaron. "Saudi Arabia, Sports Diplomacy and Authoritarian Capitalism in World Politics". *International Journal of Sport Policy and Politics* 15/3 (2023), 531-547.
- Fauzi, Mohammad Amin, Obsatar Sinaga, Arry Bainus - R Widya Setiabudi Sumadinata. "Indonesian Foreign Relations with Saudi Arabia During the Joko Widodo Government". *Journal of Pharmaceutical Negative Results* 13/1 (2022), 1706-1717.
- Fox, Jonathan - Nukhet A Sandal. "Toward Integrating Religion into International Relations Theory". *Zeitschrift für Internationale Beziehungen* 17/1 (2010), 149-159.
- Gallarotti, Giulio M - Isam Yahia Al Filali. "Saudi Arabia's Soft Power". *International Studies* 49/3-4 (2012), 233-261.
- Gallarotti, Giulio M. "Soft Power: What it is, Why it's Important, and the Conditions for its Effective Use". *Journal of Political Power* 4/1 (2011), 25-47.
- Geukjian, Ohannes. "Political Instability and Conflict after the Syrian withdrawal from Lebanon". *The Middle East Journal* 68/4 (2014), 521-545.
- Ghafarinezhad, Meysam, HoJJat Yavari - Hamed Kazemi. "Iran and Saudi Arabia: The Regional Competition of Soft Power". *Iranian Review of Foreign Affairs* 12/34 (2021), 353-375.
- Hamdani, Muhammad - Muhammad Luthfi. "The Dynamic of Bilateral Relationship Between the Republic of Indonesia-Kingdom of Saudi Arabia in the Field of Politic". *Proceedings of the 2nd International Conference on Strategic and Global Studies, ICSGS EAI*, 2019.

Hamid, Makki. *Why the World Needs Partnerships with Saudi Arabia: Saudi Arabia's Global Humanitarian and Development Aid*. King Faisal Center for Research and Islamic Studies, 2022.

Hasan, Ibnu. "Salafi Movement Orientation in Indonesia". *4th International Conference the Community Development in ASEAN* ed. Latipun Akhsanul In'am, Hafidz Hiley, Mohammad Zain Musa, Dammang S Bantala, Nek Mah Batre. Psychology Forum, 2017.

Hasan, Noorhaidi. "Education, Young Islamists and Integrated Islamic Schools in Indonesia". *Studia Islamika* 19/1 (2012), 77-111.

Hasan, Noorhaidi. "The Failure of the Wahhabi Campaign: Transnational Islam and the Salafi Madrasa in post-9/11 Indonesia". *South East Asia Research* 18/4 (2010), 675-705.

Hasan, Noorhaidi. "The Salafi Movement in Indonesia: Transnational Dynamics and Local Development". *Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East* 27/1 (2007), 83-94.

Haynes, Jeffrey. "Causes and Consequences of Transnational Religious Soft Power". *Political Studies Conference Proceedings* (2010), 1-19

Haynes, Jeffrey. "Religion and Foreign Policy Making in the USA, India and Iran: Towards a Research Agenda". *Third World Quarterly* 29/1 (2008), 143-165.

Haynes, Jeffrey. "Religion and International Relations: What Do We Know and How Do We Know it?". *Religions* 12/5 (2021), 328.

Holsti, Kalevi J. "The Concept of Power in the Study of International Relations". *Background* 7/4 (1964), 179-194.

Hopf, Ted. "Common-Sense Constructivism and Hegemony in World Politics". *International Organization* 67/2 (2013), 317-354.

Iqbal, A.M. "Internet, Identity, and Islamic Movements; The Case of Salafism in Indonesia". *Islamika Indonesiana* 1/1 (2014), 81-105.

Jahroni, Jajang. "Saudi Arabia Charity and the Institutionalization of Indonesian Salafism". *Al-Jami'ah: Journal of Islamic Studies* 58/1 (2020), 35-62.

Jahroni, Jajang. "The Political Economy of Knowledge: Sharia and Saudi Scholarship in Indonesia". *DIDAKTIKA Journal of Educational Policy Analysis* 1/1 (2017), 48-62.

Kalathil, Shanthi. "China's Soft Power in the Information Age: Think Again". *Institute For the Study of Diplomacy, ISD Working Papers in New Diplomacy* Mayıs (2011), 1-12.

Kamrava, Mehran. "Mediation and Saudi Foreign Policy". *Orbis* 57/1 (2013), 152-170.

Karim, Umer. "The Evolution of Saudi Foreign Policy and the Role of Decision-making Processes and Actors". *The International Spectator* 52/2 (2017), 71-88.

Kechichian, Joseph A. "The Role of the Ulama in the Politics of an Islamic State: The Case of Saudi Arabia". *International Journal of Middle East Studies* 18/1 (1986), 53-71.

Kedar, Mordechai. "The Hajj and the Struggle for Islamic Hegemony". *The Begin-Sadat Center for Strategic Studies* 573 (2017), 1-4.

Keohane, Robert O. - Joseph S. Nye. "Power and Interdependence in the Information Age". *Foreign Affairs* 77/5 (1998), 81-94.

Keohane, Robert O. - Joseph S. Nye. "Power and Interdependence Revisited". *International Organization* 41/4 (1987), 725-753.

Kişi, Şule Sevinç. "Hint Müslümanlarının Osmanlı Devleti ve Türkiye'ye Yardımları (1911-1923)". *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi* 16/32 (2020), 747-777.

Konopka, Natalia Olehivna - Taras Liubomyrovych Strykhotyskyi. "'Soft Power' in the Foreign Policy of the Kingdom of Saudi Arabia". *Politicus* 4 (2020), 100-109.

Kurşun, Zekeriya. "Suudi Arabistan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37. Ankara: TDV Yayınları, 2009.

Kurt, Veysel. "Arap İsyanları Sonrasında Ortadoğu'da Vekâlet Savaşları: Yemen örneği". *International Journal of Political Science and Urban Studies* 7/1 (2019), 307-326.

Lale, Aybala. "The Soft Power of South Korea". *Asya Studies* 4/13 (2020), 63-74.

Lee, Geun. "A Theory of Soft Power and Korea's Soft Power Strategy". *The Korean Journal of Defense Analysis* 21/2 (2009), 205-218.

Li, Yi. "Saudi Arabia's Economic Diplomacy Through Foreign Aid: Dynamics, Objectives and Mode". *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies* 13/1 (2019), 110-122.

Magliveras, Simeon - Sumanto Al Qurtuby. "Connecting Worlds: Filipino and Indonesian Sojourns to Saudi Arabia". *Asian and Pacific Migration Journal* 32/3 (2023), 549-571.

Mattern, Janice Bially. "Why Soft Power isn't so Soft: Representational Force and the Sociolinguistic Construction of Attraction in World Politics". *Millennium* 33/3 (2005), 583-612.

Medin, Burak - Serhan Koyuncu. "Bir Yumuşak Güç Aracı Olarak Sinema: Hollywood Örneği". *International Journal of Social Sciences and Education Research* 3/3 (2017), 836-842.

Meliani, Fitri, Hasan Basri - Andewi Suhartini. "Learning System in Salafi Manhaj Boarding School". *Munaddhomah: Jurnal Manajemen Pendidikan Islam* 4/2 (2023), 175-186.

Mohammad, Maria D. "The Role of 'Soft Power' Tools in Foreign Policy of the Kingdom of Saudi Arabia". *Islam in the Modern World* 14/1 (2018), 183-198.

Muhammad, Ravi. "A Comparative Study of Iran and Saudi Arabia's Foreign Policy Objectives in Indonesia". *İran Çalışmaları Dergisi* 3/1 (2019), 121-147.

Mücevher, Muhammet Hamdi. "Örgütlerde Simbiyotik Yaşam: İşbirlikçiler, Sığıntılar ve Asalaklar". *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi* 6/15 (2021), 172-184.

Negara, Siwage Dharma. "The Impact of Saudi King's Visit to Indonesia". *ISEAS Perspectives* 16 (2017), 1-11.

Nevo, Joseph. "Religion and National Identity in Saudi Arabia". *Middle Eastern Studies* 34/3 (1998), 34-53.

Nurtawab, Ervan - Dedi Wahyudi. "Restructuring Traditional Islamic Education in Indonesia: Challenges for Pesantren Institution". *Studia Islamika* 29/1 (2022), 55-81.

Nye, Joseph S. "Power and Foreign Policy". *Journal of Political Power* 4/1 (2011a), 9-24.

Nye, Joseph S. "Public Diplomacy and Soft Power". *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 616/1 (2008b), 94-109.

Nye, Joseph S. "Soft Power and American Foreign Policy". *Political Science Quarterly* 119/2 (2004), 255-270.

Nye, Joseph S. "Soft Power". *Foreign policy* 80 (1990b), 153-171.

Nye, Joseph S. "Soft Power: The Evolution of a Concept". *Journal of Political Power* 14/1 (2021), 196-208.

Nye, Joseph S. "Soft Power: The Origins and Political Progress of a Concept". *Palgrave Communications* 3/1 (2017), 1-3.

Nye, Joseph S. "The Changing Nature of World Power". *Political Science Quarterly* 105/2 (1990a), 177-192.

Nye, Joseph S. "The Futures of American Power - Dominance and Decline in Perspective". *Foreign Affairs* 89/6 (2010), 2-12.

Nye, Joseph S. "The Information Revolution and American Soft Power". *Asia Pacific Review* 9/1 (2002b), 60-76.

Okruhlik, Gwenn - Patrick J Conge. "The Politics of Border Disputes: on the Arabian Peninsula". *International Journal* 54/2 (1999), 230-248.

Özdemir, Haluk. "Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 63/03 (2008), 113-144.

Özev, Muharrem Hilmi. "İran-Suudi Arabistan İlişkileri, 1932-2014". *İktisat Fakültesi Mecmuası* 66/1 (2016), 83-104.

Programme in the Making". *Journal of Political Power* 12/1 (2019), 129-151.

Pulat, Abdüssamet, İsmail Akdoğan - Mustafa Şeyhmus Küpeli. "Suudi Arabistan-İran Bölgesel Rekabetinde Suudi Dış Yardımlarının Siyasi Etkinliği (2010-2020)". *Uluslararası İlişkiler Dergisi* 18/69 (2021), 103-119.

Rakhmat, Muhammad Zulfikar *Developments in Indonesian-Saudi Relations Under President Joko "Jokowi" Widodo*. King Faisal Center for Research and Islamic Studies, 2022.

Rosadi, Andri. "Deprived Muslims and Salafism: An Ethnographic Study of the Salafi Movement in Pekanbaru, Indonesia". *Religions* 13/0 (2022), 1-18.

Rubin, Lawrence. "A Typology of Soft Powers in Middle East politics". *The Dubai Initiative* 5/(2010), 1-25.

Sazali, Hasan, Idawati Idawati - Hota Sari. "Media Relations and Minority Groups an A Sociological Regulation (Wahabi's Existence in Indonesia)". *International Journal of Social Service and Research* 3/2 (2023), 485-490.

Seval, Hasan Fatih - Timuçin Kodaman. "Sporun Uluslararası Politikadaki Etkisi". *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 2/2 (2016), 52-64.

- Sheikh, Aabid Majeed - Sayed Hanan Yusofi. "Religion in International Relations Theory". *Journal of Advances and Scholarly Researches in Allied Education* 16/2 (2019), 161-167.
- Sunarwoto, A. "Negotiating Salafi Islam and the State: The Madkhaliyya in Indonesia". *Die Welt des Islams* 60/2-3 (2020), 205-234.
- Sunarwoto. "Salafi Dakwah Radio: A Contest for Religious Authority". *Archipel-Études Interdisciplinaires Sur le Monde Insulindien* 1/91 (2016), 203-230.
- Sunaryanto, Sunaryanto, Sofyan Rizal - Edi Mulyono. "Reading the Ideology of Salafi Da'wah: Media Technology Perspective". *Analisis: Jurnal Studi Keislaman* 23/1 (2023), 21-46.
- Süleymanoğlu Kürüm, Rahime "Uluslararası İlişkilerde Nitel Yöntemlerle Makale Yazımı: Vaka Analizi ve İncelikleri". *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/42 (2021), 149-168.
- Syar'i, Ahmad, Akrim, A, Hamdanah. "The Development of Madrasa Education in Indonesia". *Revista Argentina de Clínica Psicológica* 29/4 (2020), 513-523.
- Tanrıverdi, Hasan. "Din-Kültür İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme". *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 8/3 (2018), 595-601.
- Türk, Osman. "Kamu Diplomasisi ve Yumuşak Güç Bağlamında İran Diplomasisi: İran ve Suudi Arabistan Örneği". *Journal of Middle East Perspectives* 1/2 (2022), 45-78.
- Umar, Muhammad Sani - Mark Woodward. "The Izala Effect: Unintended Consequences of Salafi Radicalism in Indonesia and Nigeria". *Contemporary Islam* 14/1 (2020), 49-73.
- United Nations Development Programme *Partnership in Development and South-South Cooperation Official Development Assistance of the Kingdom of Saudi Arabia*. New York: 2016.
- Wojciuk, Anna, Maciej Michałek - Marta Stormowska. "Education as a Source and Tool of Soft Power in International Relations". *European Political Science* 14/(2015), 298-317.
- Woodward, Mark R. "Selefilige ve Endonezya İslam'ının Araplaşmasına Direnişi: Kamaruddin Hidayet'in Didaktik Bir Çağdaş Endonezya Hikayesi". *Journal of Islamic Sects Research* 13/1 (2020), 315-354.
- Yakin, Ayang Utriza. "Salafi Dakwah and the Dissemination of Islamic Puritanism In Indonesia: A Case Study of the Radio of Rodja". *Ulumuna* 22/2 (2018), 205-236.

Yatağan, Arda Görkem. "Sert Güç Unsurlarının Yumuşak Güç Aracı Olarak Etkileri". *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi* 28/2 (2018), 69-94.

Yılmaz, Sait. "Uluslararası İlişkilerde Güç ve Güç Dengesinin Evrimi". *Stratejik Araştırmalar Dergisi* 1/1 (2008), 27-65.

Yılmaz, Sait. "Yumuşak Güç ve Evrimi". *TURAN-SAM* 3/12 (2011), 31-36.

Zhitnov, E.A. "Structural Evaluation of Educational Policy and Soft Power Policy of the Kingdom of Saudi Arabia". *Russian Journal of Education and Psychology* 9/9 (2018), 72-92.

Tezler

Alanazi, Abdullah K. *Saudi Arabias Implementation of Soft Power Policy to Confront Irans Obvious Threats*. Naval Postgraduate School, Master of Arts in Security Studies, Yüksek Lisans, 2015.

al-Mutairi, Khalid. *A History of Saudi Foreign Policy: From Reaction to Proactivity*. University of East Anglia, School of Political and International Studies, PhD, 2017.

Al-Otaibi, Najah. *Public Diplomacy and Soft Power: A Case Study of Saudi Arabia's Image Projection in the UK*. Norwich: University of East Anglia, Faculty of Arts and Humanities School of Politics, PhD, 2019.

Domuzeti, Riad. *1990-2010 Yılları Arasında Suudi Arabistanın Balkan Politikaları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2016.

Özel, Cengiz. *Afganistan'ın Yeniden İnşasında Türkiye'nin Yumuşak Güç Stratejisi*. Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.

Sancak, Kadir. *Dış Politikada Bir Etki Aracı Olarak Yumuşak Güç: Türkiye'nin Yumuşak Gücünün Analizi ve Azerbaycan Üzerindeki Yumuşak Güç Kapasitesinin Değerlendirilmesi*. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, 2015.

Wahid, Din. *Nurturing Salafi Manhaj; A Study of Salafi Pesantrens in Contemporary Indonesia*. Netherland: Utrecht University, PhD, 2014.

İnternet Kaynakları

AA, Anadolu Ajansı. "Etiyopya ve Eritre Suudi Arabistan'da Barış Anlaşması İmzaladı". Erişim 14.12.2023. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/etiopya-ve-eritre-suudi-arabistanda-baris-anlasmasi-imzaladi/1256205>

AA, Anadolu Ajansı. "İkinci Dünya Savaşı'nda Hiroşima'nın Bombalanmasının 76. Yılı". Erişim 20.07.2022. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ikinci-dunya-savasinda-hirosimanin-bombalanmasin-76-yili/2325203>

AA, Anadolu Ajansı. "İslam Ülkelerinin Liderleri İsrail Saldırıları Altındaki Gazze İçin Toplanıyor". Erişim 04.12.2023. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/islam-ulkelerinin-liderleri-israil-saldirilari-altindaki-gazze-icin-toplaniyor/3049607>

AA, Anadolu Ajansı. "'Teröre Karşı Savaş' Politikasının ABD'ye Maliyeti 6 Trilyon Dolar". Erişim 22.05.2023. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/terore-karsi-savas-politikasinin-abdye-maliyeti-6-trilyon-dolar/1311897>

AGSIW, The Arab Gulf States Institute in Washington. "Hariri Resignation Signals Intensified Saudi-Iranian Rivalry in Lebanon". Erişim 17.03.2023. <https://agsiw.org/hariri-resignation-signals-intensified-saudi-iranian-rivalry-lebanon/>

Alarabiya, Alarabiya News. "Saudi Prince Mohammad bin Salman Named Defense Minister". Erişim 13.10.2023. <https://english.alarabiya.net/News/middle-east/2015/01/23/Saudi-Prince-Mohammad-bin-Salman-appointed-defense-minister-head-of-Royal-Court>

Aljazeera, Aljazeera. "'Largest Hajj Pilgrimage in History' Begins in Saudi Arabia". Erişim 10.04.2024. <https://www.aljazeera.com/news/2023/6/25/largest-hajj-pilgrimage-in-history-begins-in-saudi-arabia>

Amnesty, Amnesty International. "Saudi Arabia 2023". Erişim 12.04.2024. <https://www.amnesty.org/en/location/middle-east-and-north-africa/middle-east/saudi-arabia/report-saudi-arabia/>

Antara, Antara Kantor Berita Indonesia. "Masjid Wahabi di Lotim Dirusak Ratusan Warga Kabar". Erişim 30.05.2024. <https://www.antaranews.com/berita/233452/masjid-wahabi-di-lotim-dirusak-ratusan-warga-kabar>

Arab News, Arab News. "Indonesia Seeks Free Trade Talks with Saudi Arabia, GCC". Erişim 27.02.2024. <https://www.arabnews.com/node/2395681/saudi-arabia>

Arab News, Arab News. "Indonesia Seeks Saudi Investment in New Capital City Project". Erişim 20.04.2024.

<https://www.arabnews.com/node/2154581/world#:~:text=JAKARTA%3A%20Indonesia%20is%20seeking%20investment,the%20Kingdom's%20Vision%202030%20program>

Arab News, Arab News. "Indonesia to Play Mediator between Riyadh and Tehran". Erişim 06.03.2024. <https://www.arabnews.com/node/864281/amp>

Arab News, Arab News. "Indonesian Businesses Eye More Collaboration with Saudi Arabia Under New Task Force". Erişim 27.02.2024. <https://www.arabnews.com/node/2396316/world>

ASEAN Briefing, ASEAN Briefing. "Indonesia Issues Incentives for New Capital City Project". Erişim 13.04.2024. <https://www.aseanbriefing.com/doing-business-guide/indonesia/where-to-invest/indonesia-issues-incentives-for-new-capital-city-project>

ASEAN Briefing, ASEAN Briefing. "Opportunities for Saudi Businesses in Indonesia". Erişim 13.04.2024. <https://www.aseanbriefing.com/news/opportunities-for-saudi-businesses-in-indonesia/>

Asumsi, Asumsi. "Muhammadiyah dan NU Diminta Jaga Masjid dari Wahabi-Salafi". Erişim 30.05.2024. <https://asumsi.co/post/65976/muhammadiyah-dan-nu-diminta-jaga-masjid-dari-wahabi-salafi/>

BAZNAS, Badan Amil Zakat Nasional "Apresiasi BAZNAS, King Salman Humanitarian Aid and Relief Center Tingkatkan Kerja Sama". Erişim 06.06.2024. https://baznas.go.id/Press_Release/baca/Apresiasi_BAZNAS,_King_Salman_Humanitarian_Aid_and_Relief_Center_Tingkatkan_Kerja_Sama/1510

BAZNAS, Badan Amil Zakat Nasional "BAZNAS Bersama KSrelief Distribusikan 7.965 Bantuan Paket Pangan Ramadhan di 4 Provinsi". Erişim 06.06.2024. https://baznas.go.id/news-show/BAZNAS_Bersama_KSrelief_Distribusikan_7.965_Bantuan_Paket_Pangan_Ramadhan_di_4_Provinsi/2039

BBC, BBC News Türkçe. "Trump'tan Suudi Arabistan'la 110 Milyar Dolarlık Silah Anlaşması". Erişim 02.02.2024. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39987397>

BBC, British Broadcasting Corporation. "Crown Prince Says Saudis Want Return to Moderate Islam". Erişim 25.04.2024. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-41747476>

CB, China Briefing. "Saudi Arabia – China Ties: Several Investment Agreements, MoUs Signed During President Xi's Visit". Erişim 17.03.2024. <https://www.china-briefing.com/news/saudi-arabia-china-relations-xi-jinping-visit/>

CNN, CNN Indonesia. "Indonesia Gelar KTT Wasatiyyat Islam, Undang Ulama Dunia". Erişim 11.04.2024. <https://www.cnnindonesia.com/internasional/20180426033129-106-293638/indonesia-gelar-ktt-wasatiyyat-islam-undang-ulama-dunia/>

CNN, CNN Indonesia. "Lembaga Sosial Arab Saudi Raja Salman Berkiprah di Indonesia". Erişim 06.06.2024). <https://www.cnnindonesia.com/internasional/20180427203346-106-294260/lembaga-sosial-arab-saudi-raja-salman-berkiprah-di-indonesia>

CNN, CNN Indonesia. "Wahabi Sulsel Diklaim Bangun Sekolah-Masjid dari Dana Timur Tengah". Erişim 30.05.2024. <https://www.cnnindonesia.com/nasional/20221029151239-20-866924/wahabi-sulsel-diklaim-bangun-sekolah-masjid-dari-dana-timur-tengah>

CNN, CNN Indonesia. "Warga Bogor Tolak Pembangunan Masjid Imam Hanbal Karena Aliran Wahabi". Erişim 24.04.2024. <https://www.cnnindonesia.com/nasional/20220727162950-20-826962/warga-bogor-tolak-pembangunan-masjid-imam-hanbal-karena-aliran-wahabi>

Devinit, Development Initiatives. "Global Humanitarian Assistance Report 2022". Erişim 13.02.2023. <https://devinit.org/resources/global-humanitarian-assistance-report-2022/>

FP, Foreign Policy. "Think Again: Power". Erişim 28.06.2023. <https://foreignpolicy.com/2009/11/03/think-again-power/>

FP, Foreign Policy. "Think Again: Soft Power". Erişim 09.07.2023. <https://foreignpolicy.com/2006/02/23/think-again-soft-power/>

Indonesia Window, Indonesia Window. "Saudi Entrepreneurs Admire Indonesian Coffee Tastes". Erişim 27.02.2024. <https://indonesiawindow.com/en/saudi-entrepreneurs-admire-indonesian-coffee-tastes/>

Indyturk, Independent Türkçe. "Elektronik Çip Krizi". Erişim 25.05.2023. <https://www.indyturk.com/node/354311/d%C3%BCnyadan-sesler/elektronik-%C3%A7ip-krizi>

Kemdikbud, Kementerian Pendidikan dan Kebudayaan. "Kerja Sama Kebudayaan Indonesia – Arab Saudi Perkuat Hubungan Baik Pemerintah dan Masyarakat". Erişim 29.02.2024.

<https://www.kemdikbud.go.id/main/blog/2017/03/kerja-sama-kebudayaan-indonesia--arab-saudi-perkuat-hubungan-baik-pemerintah-dan-masyarakat>

Kemenag, Kemenag. "Pesantren: Dulu, Kini, dan Mendatang". Erişim 24.05.2024. <https://kemenag.go.id/opini/pesantren-dulu-kini-dan-mendatang-ft7l9d>

Kemenag, Kemenag. "Sulitnya Mengatasi TKI Bermasalah di Arab Saudi ". Erişim 14.04.2024. <https://www.kemenag.go.id/nasional/sulitnya-mengatasi-tki-bermasalah-di-arab-saudi-52p15l>

Kemenkes, Kemenkes RS Adam Malik. "Menkes RI dan Dubes Arab Saudi Dukung Program Operasi Jantung Bantuan KSRelief di RS Adam Malik". Erişim 06.06.2024. <https://rsham.co.id/berita/menkes-ri-dan-dubes-arab-saudi-dukung-program-operasi-jantung-bantuan-ksrelief-di-rs-adam-malik.html>

Kemlu, Consulate General of the Republic of Indonesia Jeddah, Kingdom of Saudi Arabia. "Indonesian Culture Attracts Visitors' Attention at the 11th "Mahrajan" Inter-Nation Cultural Festival in Medina". Erişim 29.02.2024. <https://kemlu.go.id/jeddah/en/news/24434/budaya-indonesia-menarik-perhatian-pengunjung-di-mahrajan-festival-budaya-antar-bangsa-ke-11-di-madinah>

Kemlu, Embassy of the Republic of Indonesia in Riyadh, Kingdom of Saudi Arabia. "Bilateral Relations between Indonesia and Saudi Arabia". Erişim 02.02.2024. https://kemlu.go.id/riyadh/en/pages/hubungan_bilateral_ri_-arab_saudi/635/information-sheet

Kemlu, Embassy of the Republic of Indonesia in Riyadh, Kingdom of Saudi Arabia. "Beras Premium Sragen Berhasil Tembus Pasar Arab Saudi". Erişim 27.02.2024 <https://kemlu.go.id/riyadh/id/news/13884/beras-premium-sragen-berhasil-tembus-pasar-arab-saudi>

Kemlu, Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Indonesia. "Organization of Islamic Cooperation (OIC)". Erişim 11.04.2024. https://kemlu.go.id/portal/en/read/129/halaman_list_lainnya/organization-of-islamic-cooperation-oic

KFGQPC, King Fahd Glorious Printing Complex. "Vision". Erişim 06.12.2023. <https://qurancomplex.gov.sa/en/kfgqpc/vision/>

Kumparan, Kumparan News. "Menteri Arab Saudi Ini Biasa Liburan ke Eropa, Sekarang Akan Sering ke Indonesia". Erişim 12.04.2024. <https://kumparan.com/kumparannews/menteri-arab-saudi-ini-biasa-liburan-ke-eropa-sekarang-akan-sering-ke-indonesia-1xn3OOjJoR9>

Media Indonesia, Media Indonesia. "Lebih Dekat Mengenal Budaya Arab Saudi". Erişim 29.02.2024. <https://mediaindonesia.com/humaniora/36754/lebih-dekat-mengenal-budaya-arab-saudi>

MEI, Middle East Institute. "Indonesia and the Middle East: Exploring Connections". Erişim 27.04.2024. <https://www.mei.edu/publications/indonesia-and-middle-east-exploring-connections>

MEI, Middle East Institute. "King Salman's Historic Visit to Indonesia: Mirror of a Changing Saudi Arabia". Erişim 27.04.2024. <https://www.mei.edu/publications/king-salmans-historic-visit-indonesia-mirror-changing-saudi-arabia>

MEI, Middle East Institute. "Revitalized Interactions Between the Gulf and Indonesia". Erişim 21.03.2024. <https://www.mei.edu/publications/revitalized-interactions-between-gulf-and-indonesia>

MEI, Middle East Institute. "Saudi Arabia's Soft Power Strategy in Indonesia". Erişim 27.04.2024. <https://www.mei.edu/publications/saudi-arabias-soft-power-strategy-indonesia>

MEI, Middle East Institute. "Saudi Religious Influence in Indonesia". Erişim 26.04.2024. https://www.mei.edu/publications/saudi-religious-influence-indonesia#_ftn1

Minhatiy, Minhatiy. "LIPIA - Lembaga Ilmu Pengetahuan Islam dan Arab 2024". Erişim 15.05.2024. <https://www.minhatiy.com/2024/03/lipia-lembaga-ilmu-pengetahuan-islam.html>

Museum Nasional, Museum Nasional. "Pekan Kebudayaan Saudi Arabia Dikunjungi Puluhan Ribu Pengunjung". Erişim 29.02.2024. <https://www.museumnasional.or.id/634/>

NA, The New Arab. "Foreigners Makeup Over 40% of Saudi Population, Census Shows". Erişim 18.01.2024. <https://www.newarab.com/news/foreigners-make-over-40-saudi-population-census-show>

NDTV, NDTV World. "Women At Wheel, Cinemas Reopened: 5 Key Reforms Under Saudi Arabia's Crown Prince". Erişim 12.04.2024. <https://www.ndtv.com/world-news/saudi-arabia-alcohol-store-non-muslim-diplomats-other-key-reforms-under-saudi-arabias-crown-prince-4927376>

NYTimes, The New York Times. "THE 2000 CAMPAIGN; 2nd Presidential Debate Between Gov. Bush and Vice President Gore". Erişim 26.04.2023. <https://www.nytimes.com/2000/10/12/us/2000-campaign-2nd-presidential-debate-between-gov-bush-vice-president-gore.html>

Oasis, Oasis International Foundation. "Salafism or the Quest for Purity". Erişim 04.04.2024. <https://www.oasiscenter.eu/en/what-is-salafism-quest-for-purity>

OECD, Observatory of Economic Complexity. "Indonesia/Saudi Arabia". Erişim 27.02.2024 <https://oec.world/en/profile/bilateral-country/idn/partner/sau>

OECD, Organisation for Economic Co-operation and Development. "Saudi Arabia". Erişim 08.12.2023. <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/b2156c99-en/index.html?itemId=/content/component/5e331623-en&csp=b14d4f60505d057b456dd1730d8fcea3&itemIGO=oecd&itemContentType=chapter>

OPEC, Organization of Petroleum Exporting Countries. "OPEC Share of World Crude Oil Reserve". Erişim 11.01.2024. https://www.opec.org/opec_web/en/data_graphs/330.htm

PEW, Pew Research Center. "Muslim World League and World Assembly of Muslim Youth". Erişim 06.12.2023. <https://www.pewresearch.org/religion/2010/09/15/muslim-networks-and-movements-in-western-europe-muslim-world-league-and-world-assembly-of-muslim-youth/>

PT, Politics Today. "Indonesia: Nahdhlatul Ulama's Dual Identity on The Global Stage". Erişim 14.05.2024. <https://politicstoday.org/indonesia-nahdhlatul-ulama-muslims/>

PWC, PricewaterhouseCoopers. "A snapshot of RCEP". Erişim 13.04.2024. <https://customs.pwc.com/en/publications/what-rcep-means-for-international-trade.html#:~:text=RCEP%20is%20a%20Free%20Trade,Singapore%2C%20Thailand%2C%20and%20Vietnam>

RRI, Radio Republik Indonesia. "Arab Saudi Beri Pelatihan Pertolongan Pertama di Jakarta". Erişim 06.06.2024. <https://www.rri.co.id/internasional/669512/arab-saudi-beri-pelatihan-pertolongan-pertama-di-jakarta>

Saudi Gazette, Saudi Gazette. "Saudi Arabia Hands Over Support to Build Mosque in Indonesian University". Erişim 30.05.2024 <https://saudigazette.com.sa/article/628231>

Saudi Gazette, Saudi Gazette. "Saudi-Indonesia Deal Paves Way for Resumption of Hiring Domestic Workers after a Gap of 11 Years". Erişim 27.02.2024 <https://saudigazette.com.sa/article/623863>

SDF, Saudi Fund for Development. "Establishment". Erişim 23.02.2024. <https://www.sfd.gov.sa/en/page/what-sfd>

Setkab, Cabinet Secretariat of the Republic of Indonesia. "Indonesia Protests Saudi Arabia Execution of Migrant Worker". Erişim 20.04.2024. <https://setkab.go.id/en/indonesia-protests-saudi-arabia-execution-of-migrant-worker/>

Sindonews, Sindonews. "Amal Saudi di Indonesia, Bangun 150 Masjid hingga Kampus Gratis". Erişim 28.04.2024. <https://international.sindonews.com/berita/1184912/40/amal-saudi-di-indonesia-bangun-150-masjid-hingga-kampus-gratis>

Sindonews, Sindonews. "Arab Saudi Kembali Sumbang 100 Ton Kurma untuk Indonesia". Erişim 06.06.2024. <https://kalam.sindonews.com/read/1064361/786/arab-saudi-kembali-sumbang-100-ton-kurma-untuk-indonesia-1680606243>

Statista, Statista. "Oil Production in Saudi Arabia from 1998 to 2023". Erişim 12.02.2024. <https://www.statista.com/statistics/265190/oil-production-in-saudi-arabia-in-barrels-per-day/#:~:text=Saudi%20Arabia's%20oil%20production%20amounted,barrels%20per%20day%20in%202016>

Şarkul Avsat, Şarkul Avsat Türkçe. "Suudi Arabistan: 2023 yılında Umre yapanların sayısı 13,5 milyonla rekor kırdı". Erişim 10.04.2023. <https://turkish.aawsat.com/k%C3%B6rfez/4778821-suudi-arabistan-2023-y%C4%B1l%C4%B1nda-umre-yapanlar%C4%B1n-say%C4%B1s%C4%B1-135-milyonla-rekor-k%C4%B1rd%C4%B1>

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. "Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi - KİK". Erişim 19.03.2023. <https://disiliskiler.ktb.gov.tr/TR-199566/korfez-arap-ulkeleri-isbirligi-konseyi---kik.html>

TE, Trading Economics. "Suudi Arabistan - GSYİH". Erişim 19.03.2024. <https://tr.tradingeconomics.com/saudi-arabia/gdp>

Tempo, Tempo. "Perusahaan Jasa TKI Klaim Hasilkan Remitansi Rp 218 T Hingga 2019". Erişim 12.03.2024. <https://bisnis.tempo.co/read/1270462/perusahaan-jasa-tki-klaim-hasilkan-remitansi-rp-218-t-hingga-2019>

Tempo, Tempo. "Pro-Palestine Rally in Indonesia's Monas Draws More Than 2 Million People, Committee Reports". Erişim 10.04.2024. <https://en.tempo.co/read/1793100/pro-palestine-rally-in-indonesias-monas-draws-more-than-2-million-people-committee-reports#:~:text=TEMPO.CO%2C%20Jakarta%20%2D%20More,the%20rally's%20coordinator%20Bachtiar%20Nasir>.

Tempo, Tempo. "Wahabisme, Cara Barat Hadapi Perang Dingin Melalui Arab Saudi". Erişim 27.04.2024. <https://dunia.tempo.co/read/1074452/wahabisme-cara-barat-hadapi-perang-dingin-melalui-arab-saudi>

The Conversation, The Conversation. "Saudi Reforms are Softening Islam's Role, but Critics Warn the Kingdom will Still Take a Hard Line Against Dissent". Erişim 25.04.2024. <https://theconversation.com/saudi-reforms-are-softening-islams-role-but-critics-warn-the-kingdom-will-still-take-a-hard-line-against-dissent-210537>

The Diplomat, The Diplomat. "Gulf States' Growing Aid Diplomacy in Indonesia". Erişim 06.06.2024. <https://thediplomat.com/2023/05/gulf-states-growing-aid-diplomacy-in-indonesia/>

The Guardian, The Guardian. "How Saudi Arabia's Religious Project Transformed Indonesia". Erişim 20.05.2024. <https://www.theguardian.com/news/2020/apr/16/how-saudi-arabia-religious-project-transformed-indonesia-islam>

The Jakarta Post, The Jakarta Post. "Indonesia Lifts Ban on Sending Domestic Workers to Middle East". Erişim 14.04.2024. <https://www.thejakartapost.com/paper/2023/08/28/indonesia-lifts-ban-on-sending-domestic-workers-to-middle-east.html#:~:text=There%20are%20about%20351%2C000%20Indonesian,the%20Saudi%20Arabian%20foreign%20ministry>

The Jakarta Post, The Jakarta Post. "Jokowi Inaugurates Southeast Asia's Largest Floating Solar Farm". Erişim 14.04.2024. <https://www.thejakartapost.com/indonesia/2023/11/09/jokowi-inaugurates-southeast-asias-largest-floating-solar-farm.html>

Tirto, Tirto. "Dakwah Salafi via Radio Rodja". Erişim 02.06.2024 <https://tirto.id/dakwah-salafi-via-radio-rodja-ckLk>

Trade, International Trade Administration. "Indonesia - Country Commercial Guide". Erişim 13.04.2024. <https://www.trade.gov/country-commercial-guides/indonesia-market-overview>

UN, United Nations. "Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (NPT)". Erişim 20.07.2022. <https://disarmament.unoda.org/wmd/nuclear/npt/>

VOA, Voice of America. "2023 Mecca Hajj Draws 1.8+ Million". Erişim 10.04.2024. <https://www.voaafrica.com/a/mecca-hajj-draws-1-8-million/7154724.html>

VOA, Voice of America. "Conservative Aceh Shows Limits of Saudi Investment in Indonesia". Erişim 06.06.2024. <https://www.voanews.com/a/conservative-aceh-shows-limits-saudi-investment-indonesia/4026864.html>

Wahdah, Wahdah Islamiyah. "Da'i Kementerian Arab Saudi Isi Pengajian Umum". Erişim 29.05.2024. <https://wahdah.or.id/dai-kementerian-arab-saudi-isi-pengajian-umum/>

Wahdah, Wahdah Islamiyah. "Wahdah Islamiyah Sulut Dapat Kunjungan Safari Dakwah Syaikh Al Harby". Erişim 29.05.2024. <https://wahdah.or.id/safari-dakwah-nasional-syaikh-al-harby-ke-wahdah-sulut/>